De talen van Suriname

onder redactie van Eddy Charry, Geert Koefoed en Pieter Muysken (met medewerking van Sita Kishna)

bron
Eddy Charry, Geert Koefoed en Pieter Muysken (red.), *De talen van Suriname*. Dick Coutinho, Muiderberg 1983

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/koef001tale01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

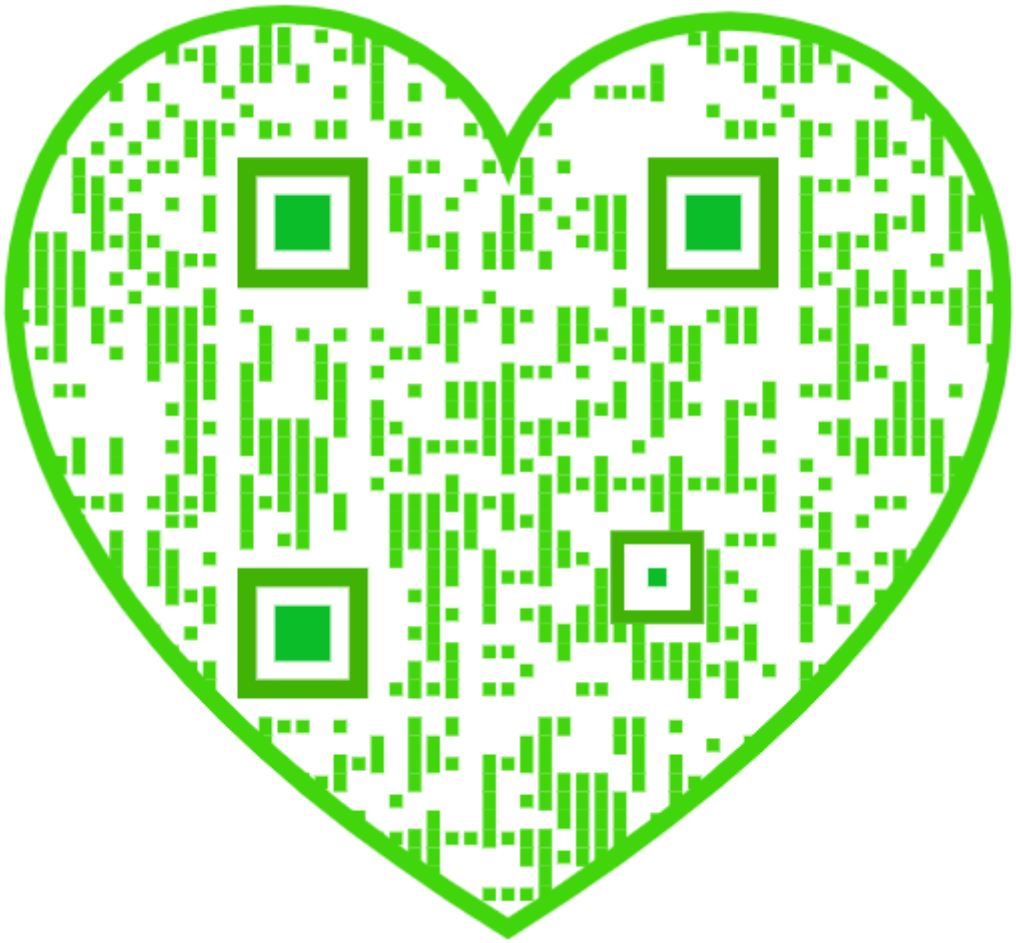

Voorwoord

Dit boek poogt een kennismaking te bieden met de rijkdom van de Surinaamse taalsituatie. Het accent ligt meer op mogelijkheden en perspectieven dan op problemen.

Het is niet in de eerste plaats een boek voor universitaire onderzoekers, maar vooral bestemd voor hen die direct of zijdelings met de Surinaamse talen en hun sprekers te maken hebben in hun werk zowel in Nederland als in Suriname, met name in het onderwijs, het cultureel en maatschappelijk werk, de politiek. In dit boek is getracht materiaal bijeen te brengen waarmee mensen creatieve oplossingen kunnen bedenken en realiseren voor de problemen die de complexiteit van de Surinaamse taalsituatie met zich mee brengt. Ook hopen wij dat het boek mensen zal inspireren om de uitermate ingewikkelde situatie verder te bestuderen.

Twee redenen hebben ons ertoe gebracht om aan dit boek te gaan werken:

a het ontbreken van een gemakkelijk en toegankelijk overzicht in het Nederlands van de talen van Suriname;
b het bestaan van veel waardevol materiaal, vaak doctoraalscripties, van jonge Surinaamse onderzoekers, materiaal dat anders verloren zou gaan achter in bibliotheken of in de kast van een docent.

Wij hebben het boek in vijven verdeeld. Na een uitgebreide inleiding (van Charry, Koefoed en Muysken) waarin het theoretisch kader geschetst wordt van de studie van taalcontact, en een algemeen overzicht gegeven van de talen van Suriname en hun ontwikkeling, gaan wij in drie afzonderlijke hoofdstukken in op drie belangrijke talen: het Sranantongo, het Sarnami, en het Surinaams-Nederlands. In deze hoofdstukken komt telkens een korte schets van de structuur van de taal, een stuk over haar oorsprong en ontwikkeling, een korte tekst in de taal, een stuk over de literaire en/of politieke emancipatie, en een meer gedetailleerde studie over een specifiek aspect. Wij besluiten het boek met een hoofdstuk over een aantal maatschappelijke, politieke, en onderwijskundige aspecten van de tweetaligheid.

Wij voelen het als de belangrijkste beperking van dit boek dat andere talen die in Suriname worden gesproken, zoals het Javaans, het Chi-

nees, de indianen- en de bosnegertalen alleen indirect aan bod komen. Dit is gedeeltelijk het gevolg van de geringe kennis die er bestaat over deze talen. Behalve bij de artikelen van Eersel en Breinburg, auteurs die aan de '*oe* spelling' de voorkeur geven, hebben we de '*u* spelling' van het Sranan toegepast.

Deze publikatie is tot stand gekomen met steun van het Bureau Buitenland van de Universiteit van Amsterdam, en van de vakgroepen Algemene Taalwetenschap van de Rijksuniversiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam.

In de voorbereidingsfase bij het samenstellen van dit boek heeft ook Sita Kishna enthousiast een bijdrage geleverd. Door haar vertrek naar Paramaribo was zij niet in staat om bij de verdere redactiewerkzaamheden betrokken te zijn. Wij danken haar voor haar goede adviezen.

Inleiding

De geschiedenis van Suriname laat, vanaf 1600, een opeenvolging van taalcontactsituaties zien, waaraan steeds meer talen zijn gaan deelnemen. In dit boek komen, in afzonderlijke artikelen, een aantal facetten van deze geschiedenis en de daaruit ontstane huidige taalsituatie aan de orde. In deze inleiding willen we eerst een aantal algemene begrippen bespreken die betrekking hebben op taalcontactsituaties, en vervolgens een aantal gegevens presenteren die een globale indruk van de Surinaamse taalsituatie geven. Tenslotte geven we apart een kort bibliografisch overzicht voor lezers die zich verder over de inhoud van dit hoofdstuk willen oriënteren.

Algemene begrippen 1

Gegeven een situatie waarin verschillende talen binnen hetzelfde gebied worden gesproken, wat kan er dan allemaal met de betrokken talen gebeuren?

We zullen hier vier algemene mogelijkheden bespreken:

- *meertaligheid*: er blijven verschillende talen naast elkaar bestaan, en hetzij de gemeenschap als geheel, hetzij bepaalde groepen of individuen, worden twee- of meertalig;
- *ontlening en convergentie*: als talen naast elkaar blijven bestaan, al dan niet met een verschuiving in hun gebruikssfeer, zal er toch vaak beïnvloeding plaatsvinden van de ene taal op de andere, of van beide talen wederzijds: ontlening van woorden, soms ook van grammaticale elementen en heel dikwijls van uitspraakkenmerken. Als dit in sterke mate het geval is, spreekt men van convergentie;
- *taalverschuiving en taaldood*: een taal kan in een contactsituatie met andere talen terrein verliezen aan een andere taal (taalverschuiving) en op den duur helemaal verdwijnen;
- *taalgenese*: uit de verschillende talen die met elkaar in contact komen, kan een nieuwe taal ontstaan.

Deze vier mogelijkheden sluiten elkaar niet uit. Dit wordt al bewezen door de Surinaamse geschiedenis, waarin nieuwe talen zijn ontstaan,

andere zijn ‘gestorven’, de bestaande talen elkaar beïnvloed hebben en nog beïnvloeden en de verdeling van de talen over de diverse gebruikssferen aan voortdurende verandering onderhevig is geweest en ook nu nog lang niet gestabiliseerd is. Er zijn ook inhoudelijke verbanden tussen de genoemde processen. Taalverschuiving en taaldood veronderstellen een periode waarin een relatief groot aantal sprekers tweetalig is. Ook *taalgenese* gaat gedurende een bepaalde periode met tweetaligheid gepaard omdat de groepen die in hun onderling contact de nieuwe taal creëren, in het gezin elk nog hun eigen taal spreken. En als de nieuwe taal een of meer van de bestaande talen geleidelijk verdringt, is het dus weer een proces van taalverschuiving gevolgd door taaldood.

In het onderstaande gaan we nader in op deze processen, waarbij we beginnen met meertaligheid.

Meertaligheid

Hoewel het moeilijk is om toekomstige ontwikkelingen te voorspellen in het snel veranderende Suriname, blijft de Surinaamse samenleving naar alle waarschijnlijkheid nog geruime tijd meertalig. Er is een samenspel van allerlei krachten dat de meertaligheid in stand houdt. Een aantal talen bezit wat wel genoemd wordt: ‘etnolinguïstische vitaliteit’: voldoende sprekers, maatschappelijk aanzien, associatie met een specifieke etnische, culturele of politieke identiteit, ambtelijke ondersteuning, functie binnen bepaalde religieuze gebruiken. In Suriname worden uiteraard niet alle talen door dezelfde factoren in stand gehouden.

We zullen hieronder verschillende aspecten van meertaligheid bespreken. Meertaligheid kan op allerlei niveaus bekeken worden: op het niveau van de taalgemeenschap als geheel, op het niveau van de interactie tussen de leden van de gemeenschap, op het niveau van de individuele sprekers en tenslotte op het niveau van de talen zelf.

Vaak worden meertalige gemeenschappen gekenmerkt door *diglossie*. In een diglossiesituatie is er een prestigevorm, de H (hoog) variant, die in allerlei publieke omgevingen wordt gebruikt (kantoren, onderwijs, politiek, vaak ook de - officiële - godsdienst) en een vernakulaire (niet gestandaardiseerde) spreektaalvorm, de L (laag) variant, die door de mensen thuis wordt gebruikt en verder op straat, op de markt, in informele contacten, etc. Een bekend voorbeeld is Paraquay waar het Spaans voor alle officiële doeleinden wordt gebruikt, naast het Guaraní (oorspronkelijk een indianentaal) dat door de meeste mensen thuis wordt gesproken. Essentieel voor diglossie is dus niet alleen dat er twee talen zijn maar dat die talen een tamelijk strikte verdeling in functies vertonen en dat de ene taal meer maat-

schappelijk prestige heeft dan de andere (hoewel de L-taal wel andere waarden vertegenwoordigt).

Voor Suriname gaat het idee van diglossie slechts gedeeltelijk op. Het Nederlands is weliswaar makkelijk te identificeren als H-taal en er zijn nog steeds een aantal formele situaties waarin Nederlands de voorgeschreven taal is. Maar de overige talen zijn niet zonder meer als L-talen te beschouwen. Binnen het Hindi heeft zich het Sarnami ontwikkeld als L-variant naast het officiële Hindi voor formele en plechtige situaties. Het Javaans kent vanouds een interne schakering tussen Hoog- en Laag-Javaans. De bosnegertalen en de indianentalen hebben binnen de gemeenschappen waarin ze worden gesproken geen aparte H-taal naast zich (en zullen dus ook weer interne middelen tot differentiatie tussen ‘gewoon’ en ‘officieel’ hebben ontwikkeld). En tenslotte is er ook binnen het Nederlands zoals dat in Suriname wordt gesproken een sociale differentiatie: sommige vormen van het Surinaams-Nederlands hebben een laag maatschappelijk prestige en worden in situaties waarin formeel taalgebruik gevraagd wordt, vermeden.

Wat betreft de functionele verdeling van de talen mag worden aangenomen dat deze in Suriname dikwijls en met name in de laatste decennia aan verschuivingen onderhevig is geweest. Zo is het Nederlands in een aantal situaties zijn monopolie kwijtgeraakt. Dat houdt in dat het aantal interactiesituaties waarin sprekers een taal kunnen *kiezen* (omdat er niet langer één dwingend is voorgeschreven) belangrijk toegenomen is. Hoe bepalen sprekers welke taal gebruikt moet worden? En in hoe verre geven ze bepaalde bedoelingen weer door een bepaalde taal te kiezen? Dit hangt af van een groot aantal factoren, zoals:

a de talenkennis van de gesprekspartners;
b de omgeving;
c de status die de spreker aan zichzelf en aan de andere spreker(s) toekent;
d de graad van intimiteit tussen beide sprekers;
e de specifieke ‘toon’ die de spreker aan een uiting wil geven, bijvoorbeeld gemoedelijkheid of juist ernst.

Vaak is binnen een bepaalde situatie het spreken van een bepaalde taal normaal (ongemarkeerd) maar kan een spreker daarvan afwijken en dus een gemarkeerde keuze doen om een speciale bedoeling aan te geven. In sommige situaties wordt geen echte taalkeuze voor de hele duur van de interactie gedaan, maar wordt telkens van taal gewisseld. Het onderzoek naar dit soort *code-switching* heeft zich tot nu toe vooral op Spaans-talige migranten in de V.S. (Mexicanen, Puertori-

canen) geconcentreerd. Er werd ontdekt dat: (a) er in zeer veel gesprekken vrij vaak van code werd gewisseld; (b) dat niet elke specifieke wisseling verklaard kan worden als uitdrukking van verandering in de situatie, in de relatie tussen de sprekers of in de bedoeling van de spreker; (c) dat wel het percentage elementen in de ene tegenover het percentage elementen in de andere code sociolinguïstisch van belang is en dus een bepaalde betekenis heeft; (d) dat er zowel tussen zinnen in, als binnen uitingen van code gewisseld kan worden, maar dat codewisseling binnen in de zin aan specifieke restricties onderhevig is.

Het bestaan van meer talen binnen een gemeenschap betekent niet dat alle individuen meertalig zijn. Als de verschillende talen gebonden zijn aan groepen die maatschappelijk strikt van elkaar gescheiden worden gehouden, zodat er slechts een minimum aan taalverkeer is tussen de verschillende groepen, zullen grote aantallen sprekers eentalig blijven. Een dergelijke situatie mag men vóór de 18e eeuw, toen Suriname een echte plantagekolonie was, aannemen. Echter, al sinds meer dan een eeuw volgt iedereen in Suriname verplicht onderwijs in het Nederlands, terwijl het Sranan voor het dagelijkse informele verkeer tussen leden van alle groepen een belangrijke rol speelt. Dit heeft ertoe geleid dat op het ogenblik hoge percentages van de bevolking twee- of zelfs drietalig zijn. Wat voor tweetalige (meertalige) sprekers kunnen er worden onderscheiden en welke consequenties heeft het soort tweetaligheid op hun taalproduktie? Een belangrijk onderscheid is of iemand twee talen tegelijkertijd leert, of na elkaar. In het laatste geval is een van de talen dus altijd ‘historisch’, dat wil zeggen in de levensgeschiedenis van de spreker, een tweede taal, hetgeen echter niet inhoudt dat zij/hij daarin geen volledige beheersing kan bereiken. De later geleerde taal kan zelfs een dominerende positie gaan innemen, zowel in iemands contacten met anderen als in haar/zijn eigen gedachtenwereld. De beheersing van de eerst geleerde taal is ook geen constant gegeven; deze kan bij langdurig niet gebruiken achteruitgaan en in feite minder worden dan die van de later geleerde taal. Wel echter blijft de eerstgeleerde taal vaak een bijzondere rol spelen, die met name naar voren komt in situaties waarin gevoel en emoties een belangrijke rol spelen.

Zowel bij gelijktijdige verwerving als bij verwerving na elkaar, is van belang te weten in welke situaties iemand een taal geleerd heeft. Als bijvoorbeeld een van de twee talen vooral in formele, tamelijk gedwongen situaties werd geleerd, kan men zich voorstellen dat iemand zich later bij het spreken van die taal, ondanks een goede beheersing ervan, niet helemaal vrij voelt en ook niet echt zal houden van die taal op de manier waarop zij/hij houdt van de thuisgeleerde

taal.

Een tweede onderscheid is dat tussen additieve (optel-) en substractieve (aftrek-)tweetaligheid. Optel-tweetaligheid ontstaat als iemand naast haar of zijn eigen taal, die volledig wordt beheerst, nog een tweede taal erbij leert, zonder dat de beheersing en het gebruik van de eerste taal in gevaar komt. Aftrek-tweetaligheid ontstaat als de tweede taal geleerd wordt voordat de eerste taal goed gekend wordt, en het leren van de tweede taal de eerste taal gaat bedreigen (bijvoorbeeld doordat het onderwijs een erg negatieve houding tegenover de eerste taal ten toon spreidt en het spreken en verder ontwikkelen ervan tegengaat). Optel-tweetaligheid is kenmerkend voor stabiele tweetalige situaties waarbij geen duidelijke verschillen in rangorde bestaan tussen de sprekers van beide talen. Aftrek-tweetaligheid komt voor als de eerstgeleerde taal een zeer gering prestige heeft en er sprake is van een snelle taalverschuiving. Aftrek-tweetaligheid kan leiden tot semilingualisme of halftaligheid.

Ontlening en convergentie

Tenslotte zullen we bespreken wat de effecten zijn van het naast elkaar bestaan van verschillende talen in eenzelfde gebied op de talen zelf. Het meest bekende effect is ontlening. De ene taal neemt woorden, klanken, betekeniselementen, achtervoegsels, of zelfs zinsconstructies over uit de andere taal.

Er zijn twee, tamelijk verschillende, soorten ontlening: ontlening van elementen uit een H-taal in een L-taal (bijvoorbeeld van Nederlandse woorden in het Sranan), en ontlening van elementen uit een L-taal in een H-taal (bijvoorbeeld van Sranan constructies en semantische onderscheidingen in het Surinaams-Nederlands). De eerste soort ontlening weerspiegelt culturele en socio-economische dominantie, en kan soms het uiterlijk van een taal veranderen. Het blijft echter beperkt tot woorden, bepaalde morfologische elementen, en lexicaal bepaalde uitdrukkingen. Het wezen van de taal blijft erdoor onaangetast.

De tweede soort ontlening, uit een L-taal in een H-taal, is het gevolg van massieve tweede-taalverwerving die resulteert in langdurige tweetaligheid. Bij het leren van de tweede taal brengt een bevolkingsgroep een aantal constructies en onderscheidingen uit de eerste taal mee, die later gemeengoed worden en worden overgenomen door sprekers die de eerste taal niet eens kennen. Dit soort ontlening, die tot zg. ‘substratum’ invloeden leidt, heeft vooral invloed op het ‘innerlijk’ van een taal, en is voor een buitenstaander niet altijd gemakkelijk te herkennen.

Naast deze twee ontleningsprocessen is er ook nog de mogelijkheid

van klank-convergentie. Twee of meer talen die in hetzelfde gebied gesproken worden en gedurende lange tijd naast elkaar bestaan, kunnen in hun klanken (en soms ook in andere opzichten) steeds meer op elkaar gaan lijken zonder dat er duidelijk van beïnvloeding in één richting sprake hoeft te zijn. Vooral in de Balkan, in India, en onder de Australische inboorlingen zijn dit soort convergenties bekend. Een probleem op zich is het onderscheid tussen code-mixing en ontlening. In theoretisch opzicht zijn ze te onderscheiden: bij ontlening (bijvoorbeeld van een woord) wordt het 'vreemde' element geïntegreerd in het eigen taalsysteem, bij code-mixing blijven de twee systemen als zodanig bestaan, hoewel ze gemengd worden gebruikt. In de praktijk is het veel moeilijker, omdat de integratie niet altijd zichtbaar is. Mogelijke symptomen van integratie zijn: aanpassing aan de klanken van de ontlenende taal (bijvoorbeeld de Nederlandse uitspraak van *garage* met een harde *g*), betekenisverandering, inpassing in de vervoegingen van de ontlenende taal (bijvoorbeeld in *kom op jongens, moeven*, waar *moeven* Nederlandse meervoudsmarkering krijgt). Maar de afwezigheid van deze symptomen betekent niet meteen dat van code-mixing sprake is. In verschillende artikelen in de bundel wordt op de relatie tussen code-mixing en ontlening ingegaan.

Taalverschuiving en taaldood

Het volgende belangrijk mogelijke gevolg van taalcontact dat we willen bespreken is taalverschuiving gevolgd door taaldood: het geleidelijk uitsterven van talen in meertalige gemeenschappen. Op zeer veel plaatsen in de wereld zien we dat minderheidstalen steeds minder gebruikt worden en tenslotte verdwijnen. Het Bretons en andere Keltische talen krijgen steeds minder functies, worden door steeds minder mensen gesproken en verdwijnen dan bijna of geheel, tenzij er een emancipatiebeweging op gang komt die politieke maatregelen weet af te dwingen teneinde de talen in stand te houden. In Zuid-Amerika zien we dat op allerlei plaatsen indianentalen het moeten afleggen tegen het Spaans en het Portugees en alleen nog in de missalen van de missionarissen en soms in een enkele linguïstische beschrijving voortleven.

Het is niet zo dat taalverschuiving altijd tot taaldood leidt: het proces kan tot een bepaald punt gaan en daarna tot stilstand komen, waarbij de oorspronkelijke taal nog een heel beperkt gebruik heeft binnen een bepaalde gemeenschap. Zo is het Latijn in de periode sinds het jaar nul sterk in gebruik achteruit gegaan, zowel getalsmatig als functioneel, maar het speelt nog steeds een rol in de Europese cultuur. Tegenwoordig wordt het alleen nog binnen het Vaticaan gesproken, elders wordt het zelfs bij de mis niet meer gebruikt.

In de Renaissance functioneerde het Latijn internationaal als de taal van de wetenschap. Toch was het ook toen al geen levende taal meer in deze zin dat het geen moedertaalsprekers meer had.

In Suriname zijn de Afrikaanse talen die de slaven moeten hebben gesproken verdrongen door de nieuwe talen die in het taalcontact zijn ontstaan (daarover meer in de volgende sectie). Indianen, Hindoestanen, Chinezen en Javanen zijn vooral in de loop van deze eeuw meer en meer Sranantongo en Nederlands gaan spreken, daarbij het gebruik van hun eigen talen bij verschillende activiteiten verminderend. Voor sommige sprekers heeft ook het Sranantongo functies verloren aan het Nederlands. Zo kent de Surinaamse geschiedenis allerlei processen van taalverschuiving, soms leidend tot taaldood. De verschuiving is niet eenpolig (steeds in de richting van een en dezelfde taal), maar gaat voor een deel in de richting van de koloniale standaardtaal, het Nederlands, en voor een deel in de richting van het als contacttaal (lingua franca) gebruikte Sranantongo. Daarom zullen we deze verschijnselen iets nauwkeuriger bekijken.

Sociolinguïstisch gezien is taalverschuiving een vorm van taalverandering, waarbij echter niet alleen een bepaald taalelement door een ander vervangen wordt maar een heel scala van uitdrukkingsmiddelen door een ander. Taalverschuiving heeft een aantal kenmerken met veranderingsprocessen binnen een taal gemeen: (a) Een nieuw taalelement of een nieuwe taal verspreidt zich over steeds meer gebruiks-domeinen en krijgt steeds meer functies; (b) het nieuwe element of de nieuwe taal verspreidt zich over steeds meer individuen in de taalgemeenschap; (c) voor elk domein (algemene aanduidingen van een bepaalde sfeer van activiteit) en voor elk individu is het geen plotselinge maar een geleidelijke overgang van oud naar nieuw. In de overgangssituaties zijn er domeinen of contexten waarin zowel de oude als de nieuwe vorm gebruikt kunnen worden. Deze kunnen verschillen voor diverse groepen van sprekers.

Als binnen een gemeenschap twee talen worden gesproken mag worden aangenomen dat oorspronkelijk elke taal een aantal verschillende spreekstijlen omvat. Schematisch:

Figuur 1: a en b staan voor verschillende talen; 1, 2 en 3 voor verschillende stijlen binnen een taal.

a { a_1	informeel
a { a_2	formeel
a { a_3	verheven
b { b_1	informeel
b { b_2	formeel
b { b_3	verheven

De verschillende situaties waarin taal wordt gebruikt, kunnen gegroe-

peerd worden tot domeinen, bijvoorbeeld: thuis, godsdienst, de straat, werk, onderwijs, overheid. De stijlen corresponderen dikwijls met de domeinen: bij het domein *thuis* hoort dan de informele stijl, bij godsdienst de verheven stijl, bij overheid de formele stijl enzovoort.

Als een taal in een proces van taalverschuiving alleen nog maar thuis gebruikt zou worden, kunnen de uitdrukkingen en overige kenmerken van de formele stijl verloren gaan (maar ook dit proces is omkeerbaar: gesteld dat de taal weer domeinen terugwint, dan zullen er ook weer mogelijkheden tot stijldifferentiatie gecreëerd worden). In de meeste gevallen kunnen we globaal aangeven hoe het proces van verschuiving verloopt. Omdat de opeenvolging van generaties het tijdsverloop weerspiegelt, zullen de oudere mensen in een taalgemeenschap in het algemeen de oorspronkelijke taal in meer situaties gebruiken dan de jongeren. Omdat de taalverschuiving eerst de publieke domeinen van het leven zal beïnvloeden en daarna pas de privédomeinen, kunnen we ook een ordening geven in de domeinen. We krijgen dan schematisch het volgende beeld:

Figuur 2: Invulling van de stijlvarianten uit figuur 1.

	Sprekers (in jaren)					
Domeinen	**60**	**50**	**40**	**30**	**20**	**10**
Thuis	a_1	a_1	a_1	a_1	a/b	b_1
Godsdienst	a_3	a_3	a_3	a/b	b_3	b_3
Straat	a_1	a_1	a/b	b_1	b_1	b_1
Werk	a_1	a/b	b_1	b_1	b_1	b_1
Onderwijs	a/b	b_2	b_2	b_2	b_2	b_2
Ambtenarij	b_2	b_2	b_2	b_2	b_2	b_2

Hier spreekt de jongste groep de oorspronkelijke taal helemaal niet meer, ook thuis niet. De oudste groep spreekt de oorspronkelijke taal alleen met de ambtenarij. De formele variant van de oorspronkelijke taal, a_2, is verdwenen uit de taalgemeenschap. Natuurlijk geeft een schema als in figuur 2 alleen een moment-opname weer: twintig jaar eerder zou de *a/b* lijn verder naar rechtsonder gelegen hebben, en de mogelijkheid bestaat dat over veertig jaar taal *a* helemaal verdwenen zal zijn.

Het schema verdeelt de sprekers alleen naar leeftijd. In werkelijkheid zullen andere factoren, zoals sociaal-economische klasse, opleidingsniveau en geslacht, die tezamen de mate van betrokkenheid met het openbare leven bepalen, eveneens een rol spelen. De huidige situatie in Suriname is nog veel gecompliceerder, omdat zoals gezegd de taal-

verschuivingen niet alle in dezelfde richting gaan en ook omdat er een emancipatie van verschillende ‘bedreigde’ talen op gang begint te komen.

Welke sociale processen leiden tot taalverschuiving?

Er zijn twee hoofdoorzaken: groepen sprekers gaan hun eigen maatschappelijke positie en hun status anders zien, en gaan zichzelf daarom naar buiten toe ook anders presenteren. In de tweede plaats ontstaan er nieuwe sociale netwerken, die tot nieuwe contacten tussen groepen sprekers leiden. Deze twee ontwikkelingen gaan wel vaak samen, maar moeten toch onderscheiden worden. Pas als het bewustzijn van de eigen identiteit van sprekers verandert, zullen ze ook in de privé-sfeer, binnen de eigen groep, een andere taal gaan gebruiken. Bij processen van taalverschuiving verliest de oorspronkelijke taal steeds meer functies en gebruiksdomeinen, zoals al eerder opgemerkt. Op het laatst is het alleen nog maar een thuis-taal, met alleen een informele gebruiksmogelijkheid, of een taal die alleen nog bij bepaalde religieuze rituelen wordt gebruikt, half-vergeten. Welke consequenties heeft dit voor de taal zelf? Een eerste gevolg van functie-verlies is vaak het kleiner worden van de woordenschat: oude kennis, en oude woorden waar die kennis in opgeslagen ligt, gaat verloren. In een volgend stadium zien we dat de taal een aantal van zijn stilistische uitdrukkingsmogelijkheden verliest: uitspraakvormen, poëtische eigenheden, synoniemen of bijna-synoniemen, bepaalde retorische zinswendingen. In een nog verder stadium zien we dat het intonatie-patroon, en ook een aantal syntactische mogelijkheden (bepaalde vormen van zinsinbeddingen) worden aangetast. Later kunnen alleen nog maar eenvoudige mededelende zinnen worden gevormd, groeten uitgewisseld. Tenslotte blijven alleen de woorden voor vertrouwde elementen uit de oude cultuur over. Zelfs die kunnen verdwijnen.

Taalgenese

We vinden in Suriname een aantal in het recent verleden ontstane talen: vóór de koloniale periode bestonden ze niet. Hiertoe behoren bijvoorbeeld het Sranantongo, Saramakka, Djuka en Matuwari. De gebruikelijke term voor deze jonge talen is creolentalen. Deze term roept wel associaties op met zwarten, in het bijzonder de Amerikaanse negers als afstammelingen van de slaven. Het is echter een puur technische term (net als pidgin, waar we zo dadelijk op terug komen): pidgins en creolentalen kunnen overal ontstaan uit taalcontact. Het is wel zo dat we een concentratie van pidgins en creolentalen vinden in de gebieden waar de Europese koloniale expansie en overheersing intens was en soms nog steeds is. Er zijn ruim honderdtwintig pidgins en creolentalen bekend, maar deze lijst groeit nog steeds.

Hoe ontstaat een creolentaal? Deze vraag omvat een aantal deelproblemen. Welke sociaal-culturele omstandigheden leiden tot het ontstaan van een nieuwe taal? Welke fasen zijn er in het ontstaansproces te onderscheiden? Welke linguïstische factoren spelen er een rol in, en wat zijn de algemene grammaticale kenmerken van nieuwe talen? Figuur 3 geeft schematisch de ontstaansgeschiedenis van een creolentaal aan:

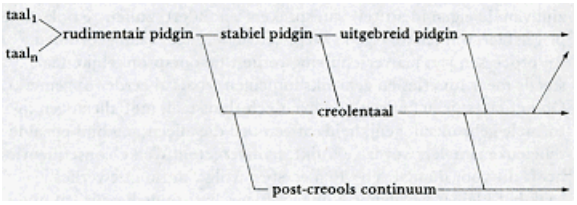

Figuur 3: De verschillende fasen in het proces van taalgenese.

Die fasen worden op verschillende punten door pijlen met elkaar verbonden. In de eerste plaats zien we dat er een *pidgin* kan ontstaan, links boven beginnend. Uit een aantal talen samen kan een rudimentair, heel simpel, pidgin ontstaan. Een pidgin kan ruwweg gekenschetst worden als een taal die voor niemand als moedertaal fungeert, met een beperkt aantal gebruiksmogelijkheden en een arme structuur en kleine woordenschat, ontstaan uit een noodzaak tot plotseling contact voor mensen die elkaars taal niet spreken. Zo'n pidgin begint heel simpel en verandert in het begin steeds van vorm, maar als het binnen een groep sprekers steeds meer een conventioneel gebruik krijgt, en door nieuwe sprekers echt geleerd moet worden, kan een stabiel pidgin ontstaan, met de tijd. Als zo'n pidgin er dan steeds meer functies bij gaat krijgen, bijv. het is niet meer alleen handelstaal, maar het wordt ook door echtgenoten van verschillende taalachtergrond onderling gebruikt, dan kan naast functionele expansie ook structurele expansie optreden: zo'n pidgin kan dan steeds meer gaan lijken op een ‘gewone’ taal. Uit alle fasen van een pidgin, zowel uit een rudimentair pidgin, als uit een stabiel pidgin, als uit een uitgebreid pidgin, kan een creolentaal ontstaan. Je zou kunnen zeggen dat het verschil tussen een pidgin en een creolentaal is dat pidgins nooit de eerste, belangrijkste taal van een taalgemeenschap zijn, en ook niet de primaire taal van een bepaalde persoon, terwijl creolentaal dat altijd wel zijn. Dus als in een bepaalde taalgemeenschap een pidgin van

iedereen de moedertaal wordt, waardoor bijv. ook kinderen in die taal opgevoed worden, dan spreekt men van een creolentaal.

Zo'n creolentaal kan gewoon als zodanig blijven bestaan, als moedertaal in een taalgemeenschap (de lijn die rechtdoor gaat). Het Sranantongo is zo'n geval. Het kan ook weer z'n functie als moedertaal verliezen en terugvallen tot pidgin (de lijn die terug omhoog gaat). Zulke gevallen vinden we in West-Afrika, waar langs de kust creolentalen waren ontstaan (bv. het Sénégal Kriôl), maar waar later de oorspronkelijke Afrikaanse talen weer de overhand krijgen (als de blanken weg zijn) en de creolentaal weer pidgin wordt, gebruikt voor contact tussen stammen. Een derde mogelijkheid is dat een creolentaal, in verschillende stadia van z'n ontwikkeling, kan evolueren tot een *post-creools continuum*. Een post-creools continuum is een soort reeks van mogelijke taalvormen, die kan ontstaan tussen een creolentaal en een bepaalde prestige-taal waarmee die oorspronkelijk verwant was. Zo is bijv. in Jamaica een continuum ontstaan tussen het oorspronkelijke Jamaicaanse creools en het verwante Engels. Voor een heleboel sprekers kan je dan eigenlijk niet zeggen of ze Engels of creools spreken. Ze zitten er ergens tussen in.

Dit waren de voornaamste fasen in de ontstaansgeschiedenis en ook de verdwijningsgeschiedenis van een creolentaal. Sommige creolentalen zijn verdwenen, bijv. de creolentaal die de zwarte slaven op de plantages in het Zuiden van de Verenigde Staten gesproken moeten hebben. Daarvan is alleen Gullah overgebleven, gesproken op eilandjes bij de kust van South Carolina.

Hoe kunnen pidgins ontstaan, en welke processen spelen daarbij een rol? De meest expliciete hypothese over de sociale omstandigheden waaronder pidgins kunnen ontstaan is die van de tertiaire hybridisatie. We zullen deze eerst bespreken, voordat we de linguïstische processen die het ontstaan van een pidgin kenmerken analyseren. Telkens verwijzen we in de discussie terug naar figuur 3.

De hypothese van de tertiaire hybridisatie werd voor het eerst geponeerd in Whinnom (1971) en is sindsdien in de creolistiek gemeengoed geworden. Whinnom beweerde dat taalcontact tussen twee etnische groepen (de zogenaamde secundaire hybridisatie) nooit tot een nieuwe taal zou kunnen leiden. In dat geval zal de sociaal-economisch of in aantal zwakste groep die van de sterkste overnemen, bijv. de veroverden de taal van de veroveraars. Pas als sprekers van verschillende zwakke groepen die geen gemeenschappelijke taal hebben, met elkaar de half-geleerde taal van de sterkere groep, vaak de slaveneigenaren of overheersers, gaan gebruiken en aan hun eigen gebruik gaan aanpassen, dan krijg je een rudimentair pidgin. Dit noemt Whinnom

tertiaire hybridisatie. Als je terug gaat naar de situatie in Suriname zou je dan kunnen zeggen dat de creolentalen, en de eerdere pidgins, alleen maar konden ontstaan op de plantages omdat de slaven afkomstig waren van allerlei verschillende stammen, geen gemeenschappelijke taal hadden, en daardoor gedwongen waren de taal van hun eigenaren te gaan gebruiken.

Whinnoms argumenten zijn overtuigend voor zover het gevallen betreft waar de sociale afstand tussen de betrokken groepen niet overmatig groot is. Het blijkt echter dat secundaire hybridisatie wel degelijk op kan treden als de afstand tussen beide groepen zo groot is dat de zwakste groep de taal van de sterkste groep slechts zeer gedeeltelijk leert, vanwege gebrek aan diepgaand contact met de sterkste groep, en door een gebrek aan identificatie met de cultuur van de sterkere groep. Zulke situaties treffen we onder meer aan in de Turkse gemeenschap in West-Berlijn (en vergelijkbare situaties) en in bepaalde sectoren van de Quechua gemeenschap in het Andes gebied. Het is alleen niet altijd duidelijk hoe stabiel het produkt van secundaire hybridisatie is.

Er zijn een viertal theorieën over de linguïstische processen die het ontstaan van een pidgin kenmerken. Dit zijn de *'baby talk' hypothese*, de *'interlanguage' of 'tussentaal' hypothese*, de *relexificatie hypothese*, en de *universalistische hypothese*. We zullen deze een voor een bespreken.

Er is een theorie dat de reden dat pidgins wat hun vorm betreft zo eenvoudig en arm aan mogelijkheden zijn, te wijten is aan de vereenvoudigingen die mensen aanbrengen in hun taalgebruik als ze met buitenlanders praten: de *'baby talk' theorie*. Deze theorie, afkomstig van Schuchardt (1909) en uitgebreid in Bloomfield (1932), is lange tijd in discrediet geweest vanwege een vermeende racistische ondertoon, maar vindt nieuwe steun in het, betrekkelijk recente, 'foreigner talk' onderzoek (Clyne, ed., 1981) en in het tweede-taalverwervings-onderzoek (Hatch, ed., 1978). In welke mate passen mensen hun taalgebruik aan, als ze in contact komen met anderen die hun taal proberen te leren? Uit eerder onderzoek is duidelijk dat er soms een nauw verband is tussen het taalvermogen van de buitenlander en de graad van aanpassing. Het is niet bekend in welke mate 'foreigner talk' imitatief is, d.w.z. ook in kwalitatief opzicht is aangepast aan de pogingen van de buitenlander om de tweede taal te spreken. Evenmin is bekend in hoeverre 'foreigner talk' ook socio-cultureel gedetermineerd is. Het is echter duidelijk dat als 'foreigner talk' een zeer frequent en uitgebreid verschijnsel zou zijn in een bepaalde situatie van taalcontact, het medebepalend kan zijn voor de aard van

een rudimentair pidgin, dat eventueel aan het ontstaan is.

Een tweede belangrijke benadering van de vraag hoe een pidgin zou kunnen ontstaan is in termen van het onderzoek naar de tweede-taalverwerving: de *'interlanguage' of 'tussentaal' hypothese* blijkt dan bijzonder vruchtbaar.

De 'interlanguage' hypothese werd geformuleerd op basis van de resultaten van het onderzoek naar tweede-taalverwerving door volwassenen (Selinker, 1972): kunnen de intermediaire fasen van het tweede-taalverwervingsproces, die er blijk van geven een eigen systematiek te bezitten, het beste beschreven worden als afzonderlijke talen, of hebben ze daarvoor een te gevarieerd karakter? Al spoedig bleek de 'interlanguage' hypothese met profijt geïntegreerd te kunnen worden binnen de hypothese der tertiaire hybridisatie. In Figuur 4 zijn $B_{1 \ldots n}$ de talen van zwakke groepen en is A de prestige taal. $G_{A_{i \ldots k}}$ zijn de 'interlanguage' grammatica's van A, gevormd door de sprekers van B talen:

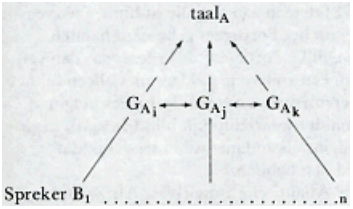

Figuur 4: Schematische voorstelling van de 'interlanguage' hypothese.

Nu blijken in intermediaire grammatica's regels voor te komen, die niet terug te voeren zijn tot de A taal, en ook niet tot vereenvoudigde vormen van de A taal, noch tot de B taal. 'Interlanguage' systemen blijken dus enigszins autonoom te zijn ten opzichte van de verwante systemen, en die autonomie blijkt alleen maar groter te worden als de 'interlanguage' om de een of andere reden stabiliseert, hetzij in een proces van tertiaire hybridisatie, hetzij van secundaire. Daarom is het van belang te weten welke eigenschappen 'interlanguage' systemen kunnen hebben, om een beter inzicht te krijgen in het ontstaan van pidgins.

Nu zullen de effecten van 'baby talk' vereenvoudiging en van 'interlanguage' in vele gevallen hetzelfde zijn. Zo treffen we in pidgins meestal geen lidwoorden aan, maar wel in de Europese talen waar

diezelfde pidgins van afstammen, en dit kan zowel het resultaat zijn van een Europeaan die z'n taalgebruik vereenvoudigt als van het niet helemaal goed leren van de Europese taal door een buitenlander. Toch zijn er door verschillende onderzoekers argumenten voor de ene, dan wel voor de andere aangedragen. Dezelfde ongewisheid geldt niet voor de relexificatie hypothese, die we nu zullen bespreken.

Een derde hypothese, die niet alleen van belang is voor het ontstaan van pidgins, maar ook voor de latere ontwikkeling van pidgins, is die der *relexificatie*: het overnemen van de woordenschat van een andere taal zonder dat daarbij de grammatica van de eigen taal opgegeven wordt; terwijl ook semantische onderscheidingen van de eigen taal worden overgedragen op het nieuwe woord. Een voorbeeld is Sranan *moro*, afgeleid in de vorm van het Engelse *more*. Het betekent behalve ‘meer’ ook ‘overwinnen’, ‘meer zijn dan’, etc. Deze reeks betekenissen is niet te voorspellen vanuit het Engels, maar wel vanuit de Afrikaanse talen die aan het Sranan hebben bijgedragen. Je zou dan kunnen zeggen dat er relexificatie is opgetreden: een klankvorm is gepast op oorspronkelijke syntactische en semantische patronen. De aanhangers van de theorie der monogenese (afstamming van één bron) (b.v. Voorhoeve, 1973) nemen aan dat alle of bijna alle creolentalen afstammen van een op het Portugees gebaseerd handels-pidgin, waarbij de oorspronkelijke Portugese woordenschat dan vervangen zou zijn door die van een andere taal. Maar niet alleen bij het mogelijke ontstaan van de creolentalen uit een Portugees pidgin (hetgeen overigens steeds minder waarschijnlijk blijkt te zijn), maar ook bij het ontstaan van pidgins als zodanig is het mogelijk dat relexificatie een rol gespeeld kan hebben.

Vooral de creolentalen in de Atlantische zone (West-Afrika en het Caraïbische gebied) blijken vrij veel sporen te dragen van West-afrikaanse talen, niet alleen in hun fonologie en woordenschat, maar ook in hun syntaxis. Men heeft over het algemeen aangenomen dat deze substratum elementen het resultaat zijn van een wisselwerking (interferentie) tijdens het proces van incomplete tweedetaalverwerving dat tot het ontstaan van een pidgin zou hebben geleid. Nu wordt deze aanname nogal problematisch in het licht van onderzoek naar tweede-taalverwerving in het algemeen. Interferentie blijkt bij lange na niet zo'n belangrijke rol te spelen als men oorspronkelijk had aangenomen. Daarom is de aanname dat relexificatie ook een rol gespeeld kan hebben bij het ontstaan van een pidgin, of bij de ontwikkeling van een pidgin naar een creolentaal, naast processen van tweede-taalverwerving, niet ongeloofwaardig. Schematisch zou er het volgende beeld ontstaan:

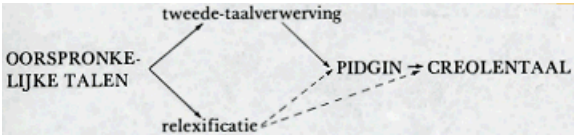

Figuur 5: De relatie tussen relexificatie en tweede-taalverwerving bij het proces van taalgenese.

De laatste honderd jaar hebben pidgins en creolentalen een zekere aandacht genoten van de kant van taalkundigen omdat dezen ze als ‘natuurlijk’ of ‘universeel’ beschouwden: taal tot z'n essentie teruggebracht. Eerst lag het accent hierbij vooral op pidgins als algemene taalvormen (bijv. Sankoff & Kay, 1974), maar nu is het naar creolenverschoven. Vooral sinds 1975 wordt de studie van de creolentalen gericht door de *universalistische hypothese*: de evolutie van pidgins tot creolentalen wordt gedefinieerd door de universele grammatica, en de vroege creolentalen vormen ongemarkeerde systemen die een veel directer inzicht verschaffen in de universele grammatica dan andere talen. In deze opvatting vallen pidgins, die op allerlei verschillende manieren kunnen zijn ontstaan maar geen moedertalen zijn, buiten de universele grammatica en zijn ook niet linguïstisch interessant. Creolentalen zouden dat juist te meer zijn.

Deze hypothese is in haar eenvoud zeer aantrekkelijk. Het is echter moeilijk om te bepalen welke gegevens belangrijk zijn voor inzicht in de universele grammatica. Nu kunnen tenminste vier veranderings- en/of ontwikkelingsprocessen optreden:

a de functionele expansie van een pidgin tot een uitgebreid pidgin, zonder moedertaalsprekers maar met een wijd gebruik in verschillende functionele domeinen;
b de betrekkelijk snelle ontwikkeling van een creolentaal uit een pidgin, zonder dat het laatste *als pidgin* functionele expansie heeft kunnen ondergaan (creolisatie).
c de interne historische ontwikkeling van een creolentaal, zonder dat er duidelijk van expansie sprake is (taalverandering);
d de historische ontwikkeling van een creolentaal (in uitzonderlijke gevallen van een pidgin) onder invloed van een andere, prestigetaal (decreolisatie).

Gebruik makend van het schema in figuur 3 kunnen we deze vier ontwikkelingen als volgt presenteren:

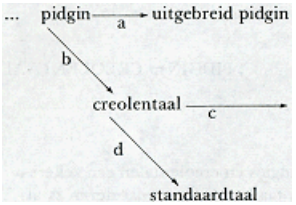

Figuur 6: Vier soorten ontwikkeling waarbij universele principes een rol kunnen spelen.

De moeilijkheid is nu om deze vier ontwikkelingen praktisch en theoretisch van elkaar te scheiden. Binnen een functionalistische theorie worden *a* en *b* veelal gezamenlijk beschouwd, terwijl er binnen een theorie waarin sterke claims gemaakt worden over de aangeborenheid van het taalvermogen ze scherp worden gescheiden. Een vergelijkbaar probleem bestaat met betrekking tot het onderscheid tussen *b* en *c*. Wanneer treedt gewone taalverandering op, en is expansie ten einde gekomen? Binnen sociolinguïstisch kader is het aannemelijk om het functioneren van de creolentaal binnen de taalgemeenschap als uitgangspunt te nemen, terwijl ook het bestaan van moedertaalsprekers als eindpunt van het expansieproces kan worden genomen. Tenslotte is het niet altijd mogelijk *c* en *d*, taalveranderings- en decreolisatie- processen van elkaar te scheiden. Ondanks de theoretische vaagheden en praktische moeilijkheden die eraan kleven, inspireert de universalistische hypothese tot veel belangrijk onderzoek.

In de sectie over het Sranan en de andere creolentalen zal uitvoeriger worden ingegaan op het ontstaan van die talen, in het bijzonder in de bijdrage van Jan Voorhoeve. Het is zaak even kort in te gaan op de culturele context van taalgenese. Alleyne (1971) heeft erop gewezen dat, mèt de Caraïbische creolentalen, een aantal nieuwe zwarte culturen zijn ontstaan, en dat zijn ontstaansprocessen in taal en cultuur. Zo zou je de vermenging van Afrikaanse en Europese zinsstructuren in de Caraïbische creolentalen kunnen vergelijken met het ontstaan van een complex pantheon van Afrikaanse goden vermengd met christelijke symboliek, een voorbeeld van religieuze vermenging. Ook het decreolisatieproces kan gezien worden als het resultaat van het verval van de slavenmaatschappij en de grote culturele veranderingen die dit met zich mee bracht. Verder kunnen we ons de vraag stellen of decreolisatie, de vorming van een continuum aan taalvormen tussen een creolen- en een koloniale standaardtaal, niet een

speciale vorm van taaldood is. Inderdaad lijkt het post-creools continuum heel erg op een moment-opname van een proces van taalverschuiving, zoals weergegeven in figuur 3. Toch is het niet onmogelijk dat continua tussen creolentalen en koloniale standaardtalen in sommige gevallen al bestaan hebben sinds het ontstaan van de creolentalen zelf, en een vrij permanent karakter hebben. Alleen in bepaalde gevallen, zoals in het Zuiden van de Verenigde Staten, zal dan het continuum gaan dienen als een helling waarlangs taalverschuiving en later taaldood optreedt.

Dit tot besluit van de theoretische inleiding over meertaligheid en taalcontact. Het voornaamste wat we hieruit kunnen leren is dat talen voortdurend in beweging zijn, net zoals de sprekers ervan. Individuën zoeken en creëren middelen om zich verstaanbaar te maken, ervaringen uit te wisselen, een culturele identiteit op te bouwen en door middel van taal gestalte hier aan te geven.

De ontwikkeling van de Surinaamse taalsituatie 2

De eerste fase van de kolonisering van Suriname staat in het teken van de handel tussen Europeanen en Indianen. Na 1650, door de inname van Suriname door Willoughby, die er de suikerindustrie introduceerde, worden slaven uit Barbados naar Suriname gebracht (Rens 1953). In 1665 vestigde zich een grote groep van Portugese Joden, die ook plantages stichtten. Deze Joden hielden ook slaven. In 1667 verovert Abraham Crijnssen Suriname op de Engelsen en wordt deze kolonie - met uitzondering van het Engels tussenbestuur van 1804-1816 - een Nederlandse aangelegenheid.

Naarmate de intensiteit van de suikerindustrie toeneemt, wordt het aantal slaven vermeerderd, met het gevolg dat de volksplanting een totaal ander karakter krijgt. Het wordt een plantagekolonie, waarin de verhouding van blanke slavenhouders ten opzichte van de zwarte slaven er een wordt van een kleine minderheid tegenover een grote meerderheid (Van Lier 1977). Het is daarom voor de blanken een grote opgave de zwarte slaven te beheersen. Talloze wetten worden gemaakt, die tot doel hebben de voor blanken ongunstige getalsverhouding te compenseren. Er ontstaat een zeer wreed onderdrukkingssysteem, dat de slaven op allerlei manieren klein moet houden. Toch heeft de geschiedenis van de vrijheidsstrijd die de marrons (weggelopen slaven) zeer consequent gevoerd hebben getoond, dat ze bereid waren ten koste van alles voor hun vrijheid op te komen. In zijn *Van*

Priary tot Anton de Kom beschrijft Sandew Hira de geschiedenis van strijd die alle bevolkingsgroepen gestreden hebben, vanaf de allereerste vormen van kolonisatie - in 1674 slaagde een grote indianen-opstand er bijna in de kolonisatie tot een eind te brengen - tot in de twintigste eeuw.

Vanaf het begin van de volksplanting heeft er vermenging plaatsgevonden tussen blanke slavenhouders en de slavinnen. Dit ondanks alle wetten en strafbepalingen die intiem contact tussen blank en zwart verboden.

Van Lier (1977: 71) noemt 1738 het eerste jaar waarvan er opgave bestaat van het aantal vrije kleurlingen en negers. Het aantal vrijen, kleurlingen en negers, bedraagt dan nog 598 tegenover 2133 blanken. Hierna volgt door vrijlatingen van slaven een gestadige groei van het aantal vrijen tot in 1825 de aanvoer van slaven wordt stopgezet. Het aantal vrijlatingen wordt dan sterk verminderd. Als de afschaffing van de slavernij in zicht komt, worden alle beperkingen op de vrijlatingen opgeheven. De groep gekleurden, die al het karakter van een middengroep had, ontwikkelt zich dan snel tot een middenklasse in de Surinaamse maatschappij. Deze groep is door haar positie bi-cultureel en dus ook tweetalig. Een zeer bekende kleurling uit deze middenklasse is F.C. Focke, de samensteller van een Neger-Engels woordenboek (1755).

Voor velen klinkt het feit dat in de 19e eeuw het Sranantongo de taal van het onderwijs aan de slaven is geweest, als nieuwe informatie. In 1844 verkregen de broeders van de Moravische zending toestemming van de koloniale overheid om slaven te leren lezen. Uiteraard is het onderwijs aan slaven vooral gericht op kerstening. Het heeft tot 1854 geduurd voordat het leren schrijven van de taal werd toegestaan. Curieus genoeg geloofden de slavenhouders dat beheersing van de schrijfvaardigheid verdere opstand en strijd tegen hun macht zou stimuleren. De toegift die slaven het recht gaf te leren schrijven, moet gezien worden in het kader van de naderende emancipatie in 1863, die deels door de strijd van de slaven zelf verworven was.

Daarmee was de periode van slavernij ten einde. In deze periode is door de slaven, tegen alle verdrukking in, een heel rijke Afro-amerikaanse taal en cultuur tot stand gebracht. De groei van de taal is vooral in de eerste periode verbluffend geweest (zie verder Voorhoeve's bijdrage).

In de ontwikkeling na de periode van de slavernij speelt het jaartal 1876 een centrale rol. In dat jaar werd, met de algemene leerplicht, het Nederlands als (enige) schooltaal ingevoerd.

In feite was er op dat moment natuurlijk al een situatie van diglossie,

doordat Nederlands de taal van de heersende kaste was en de overige talen alleen door de onderliggende groepen werden gesproken. Maar de uitsluiting van het Sranantongo en de andere talen uit het onderwijs maakt de diglossie als het ware tot een beleidsdoel; het is de officiële degradatie van de volkstalen.

Uiteraard heeft deze maatregel de tweetaligheid onder de bevolking sterk doen toenemen. Taalkundig is het gevolg daarvan een toename van de wederzijdse beïnvloeding van de talen. In sociolinguïstisch opzicht markeert het jaartal 1876 de overgang tussen twee fasen in een ontwikkeling die heel algemeen is voor gekoloniseerde gebieden. De fase waarin er een grote, met geweld in stand gehouden afstand tussen kolonisators en gekoloniseerden is, wordt gevolgd door een fase waarin de kolonisators, deels uit ‘ethische motieven’, hun cultuur en taal aan de bevolking gaan overdragen (om deze te verheffen). De gewelddadige politieke en legale onderdrukking, tijdens welke de slaven ondanks alles een eigen cultuur konden vormen, uitbreiden en verfijnen, maakt plaats voor geestelijke onderdrukking, waarin stelselmatig de waarde van deze cultuur wordt ontkend en aangevallen. Het effect van een dergelijke politiek is zo mogelijk nog verwoestender dan van gewelddadige onderdrukking: het zelfrespect van de gekoloniseerden wordt ondermijnd, het moederland wordt hèt cultureel oriëntatiepunt, waar alles wat ‘waardevol’ is vandaan komt. De mate waarin iemand zich taal en cultuur van het moederland heeft eigen gemaakt, bepaalt zijn status in de kolonie.

Deze politiek van culturele kolonisatie heeft in Suriname tot ver na de tweede wereldoorlog geduurd (zo werd nog in 1966 een lyceum geheel naar Nederlands model gesticht - dat overigens inmiddels weer is opgeheven). Desondanks zijn de talen en culturen van de verschillende bevolkingsgroepen er niet aan ten onder gegaan. Ook tegen deze verdrukking in, bleef de in slavernij ontwikkelde taal, het Sranantongo, een levende taal, waarin de eigen culturele waarden worden beleefd. Dit vormde de basis van waaruit in de jaren '40 de emancipatie van het Sranan en de cultuur die het vertegenwoordigde kon beginnen.

Na de afschaffing van de slavernij zochten de plantagehouders en het Nederlands bestuur vervangende goedkope arbeidskrachten. Achtereenvolgens zijn groepen Chinezen (tot 1870), Hindoestanen (van 1873 tot 1916) en Javanen (van 1890 tot 1939) als arbeidscontractanten naar Suriname gehaald. (De totale aantallen bedragen resp. 2000, 34306 en 32956. Van de Hindoestanen is ongeveer eenderde gerepatrieerd, van de Javanen ongeveer een kwart.) De Chinese immigratie is echter, na de periode van de contractanten, doorgegaan; veel

Chinese arbeiders vestigden zich na afloop van het contract als winkelier en lieten, als hun onderneming slaagde, familieleden overkomen. In deze vorm gaat de immigratie tot nu toe door.

De talen van de immigranten kwamen uiteraard onder hetzelfde juk van de koloniale cultuurpolitiek als het Sranantongo. Wel werd er aanvankelijk in het Hindi onderwijs gegeven. Dit gebeurde tot 1906 op de zg. 'koeliescholen', en daarna, op heel beperkte schaal en vooral als overbrugging naar het onderwijs in het Nederlands, nog op de 'districtsscholen'. Deze werden in 1929 opgeheven; van dat jaar af was er ook voor het Hindi geen plaats meer in het officiële onderwijs. (De Hindoestaanse immigranten brachten trouwens niet één taal het land in, maar een complex van variëteiten met verschillende functies. Het Sarnami is de dagelijkse omgangstaal die in Suriname uit diverse Hindi-dialecten is ontstaan. Meer hierover uiteraard in de sectie die aan het Sarnami is gewijd.) Voorzover we weten zijn er voor de Chinezen en Javanen nooit dergelijke maatregelen genomen. Ook de immigrantentalen zijn dus in het beleid van de kolonie zo goed als genegeerd en in de L-positie van een diglossie-verhouding gedrongen, maar hebben zich als groepstalen, met een bindende en cultuur-bewarende functie, gehandhaafd. Zowel de Chinese als de Hindoestaanse bevolkingsgroep hebben particuliere cursussen in hun eigen taal en cultuur verzorgd. Tegenwoordig is het bijzondere scholen van de Hindoe- en Moslim-gemeenschappen toegestaan (Hoog-)Hindi of Urdu als vak te geven (N.B. dus niet het Sarnami!) In de stad is echter de beheersing van de groepstalen wel verminderd en vindt er een verschuiving plaats naar Sranantongo en Nederlands, die beide, maar op verschillende wijze en in verschillende functies, op nationaal niveau een rol spelen.

Het Nederlands is in Suriname tot Surinaams-Nederlands geworden, met specifieke kenmerken op alle niveaus. Deze zijn voor een deel aan invloed van de andere talen toe te schrijven, waaraan het Sranantongo de grootste bijdrage heeft geleverd. Het Surinaams-Nederlands is weer niet homogeen, maar een scala van variëteiten. Er kan gesteld worden dat er een soort continuum bestaat tussen het Surinaams-Nederlands en het Sranantongo, een vloeiende overgang tussen die twee onderscheiden schalen. Vele specifiek Surinaams-Nederlandse elementen worden nog vaak als foutief Nederlands beoordeeld.

Het zal duidelijk zijn dat de term diglossie zeer zeker op de Surinaamse taalsituatie toegepast kan worden, maar dat er in feite sprake is van een serie diglossie-verhoudingen: tussen het Nederlands en de overige talen, en binnen de talen tussen hoog-gewaardeerde en geminachte variëteiten. Bovendien wordt het diglossiekarakter aangetast door de recente emancipatiebewegingen.

Tot nu toe hebben we gesproken over de taalsituatie zoals die zich ontwikkeld heeft daar waar er sprake was van taalcontact. Het beeld moet nog worden gecompleteerd met de talen die daarbuiten zijn gebleven, of zich - na een korte contactperiode - in een betrekkelijk isolement hebben ontwikkeld. Dit zijn de talen van de indianen en de bosnegertalen. Er worden in Suriname vier Indianentalen gesproken: Arowaks, Kalina, Wajana en Trio, waarvan de laatste drie onderling verwant zijn, de eerste echter een andere taalfamilie vertegenwoordigt. De bosnegertalen hebben zich ontwikkeld in de samenlevingen die de weggelopen slaven (al vanaf het begin der kolonisatie) in het binnenland hebben gevormd. Er zijn er vier, die twee aan twee gegroepeerd kunnen worden: Saramakkaans en Matuwari, en Ndjuka en Paramakkaans. Saramakkaans en Matuwari bevatten veel Portugese elementen, waarvan de oorsprong moet worden gezocht in het Pidgin-Portugees dat in de 17e eeuw op de Afrikaanse westkust werd gesproken; Ndjuka en Paramakkaans zijn overwegend op het Engels gebaseerd, net als het Sranantongo (over mogelijke oorzaken van dit merkwaardige verschil, zie Voorhoeve's bijdrage).

Het schema van figuur 7 vat de ontwikkeling van Suriname's taalsituatie samen door chronologisch aan te geven welke talen er, naast de talen van de oorspronkelijke indianenbevolking, successievelijk bij kwamen.

Tekenen van onderlinge taal- en culturele solidariteit

De weg naar een bevredigende vorm van taal- en culturele integratie in de Surinaamse maatschappij is een lange weg van strijd geweest. Het kan niet genoeg herhaald worden hoezeer hier sprake is van een unieke ontwikkeling. Met name wordt hier gedoeld op de ontwikkeling van de politieke en sociaal-culturele eenwording die zich tegen alle verdeel-en-heers-taktieken in heeft gemanifesteerd.

Dit proces is des te bewonderenswaardiger, aangezien het in eerste instantie geenszins de bedoeling is geweest in de kolonie te werken aan wat genoemd zou kunnen worden de vorming van een natie. Zulks verdroeg zich uiteraard niet met het karakter van een wingewest, hetgeen Suriname in oorsprong was. De basiselementen die hoe dan ook bewerkstelligd en verworven zijn en die een zekere vorm van culturele identiteit voeden, zijn door de keiharde strijd tegen het koloniale onderdrukkingsapparaat ingegeven. Alle etnische groeperingen van de Surinaamse samenleving hebben hiertoe hun bijdrage geleverd. De strijd die gevoerd is, kreeg vorm in de culturele identiteit van de Surinaamse maatschappij. In de loop van de geschiedenis hebben zich genoeg samenbindende elementen ontwikkeld die door de Surinamer als herkenbaar en als eigen bezit worden ervaren.

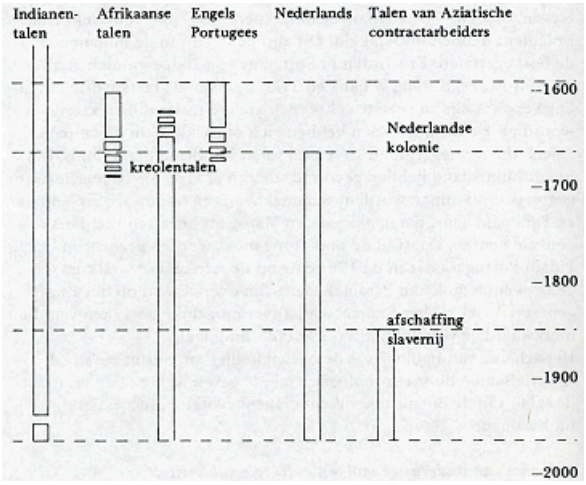

Figuur 7: Schematische voorstelling van de historische ontwikkeling van de Surinaamse taalsituatie.

De lingua franca, het Sranantongo, oorspronkelijk een puur creoolse taal, wordt door alle etnische groepen gesproken en ervaren als een taal van eigen natie. Het is ook de taal die zich geleend heeft voor beïnvloeding van welke etnische groep ook. Dit alles komt tot uiting in de verschillende functies die deze taal in de samenleving vervult. Naast de contacttaalfunctie in het dagelijks leven, onderscheiden we er nog een aantal die zowel in Suriname als daarbuiten van groot belang zijn. Het zijn functies die unificerend van aard zijn:

- de functie van herkenning
- de functie van gezelligheid
- de functie van kreativiteit
- de functie van literaire taalcultuur
- de functie van taal die de oude Surinaamse geschiedenis belichaamt
- de functie van taal van *fatoe*.

Fatoe is de term voor creatieve taalsituaties die tot doel hebben samen te kunnen lachen. Ook is het een taalkunst die wordt beoefend bij het tegen elkaar opbieden, waarbij ieders vlotheid getest

wordt. Deze taalvaardigheden kunnen consequenties hebben voor de status van de deelnemers in de groep: degene die het meest creatief met de taal kan omgaan, geniet het hoogste prestige (het is verwant aan ‘signifying’ in de Amerikaanse zwarte cultuur, zie C. Mitchell-Kernan, ‘Signifying, loud talking and marking’ 1972).

Ook het Nederlands in zijn Surinaamse vorm moet gezien worden als een taal die is gaan behoren tot het Surinaamse taal- en cultuureigen. De meeste Surinaamse schrijvers hebben het Surinaams-Nederlands gebruikt als een taal die voldoende uitdrukkingskracht bezit om de Surinaamse cultuur in al haar aspecten tot uitdrukking te brengen. Veel schrijvers hebben op verschillende manieren en bij verschillende gelegenheden te kennen gegeven het Surinaams-Nederlands dan ook te willen beschouwen als typisch Surinaams. In dit verband kunnen worden genoemd: Albert Helman, Dobru, Leo Ferrier, Thea Doelwijt, Bea Vianen, Edgar Cairo.

De creoolse stadscultuur die in de 18e en 19e eeuw te Paramaribo ontstond, is niet langer als uitsluitend creools aan te duiden. Sinds de tweede wereldoorlog is door urbanisatie een groot deel van het van oorsprong Aziatisch deel van de Surinaamse bevolking naar de stad getrokken. De positie van Paramaribo als hoofdstad met de vestiging van alle overheden, maar ook als cultuurcentrum van Suriname, heeft een zeer logische ontmoeting van alle in Suriname aanwezige culturen met zich meegebracht. Moderne communicatiemiddelen zoals radio en televisie hebben het cultuurbeleven en de eigen uitingsvormen ervan van de verschillende etnische groepen tot elkaar gebracht. Talloze organisaties hebben allerlei culturele manifestaties georganiseerd, waarvan het motief was, naast het etnisch eigene tot uitdrukking te brengen, ook de nadruk te leggen op de unificerende ontmoetingsmomenten van de verschillende culturen in Suriname. Hoezeer de enorme westerse invloed in Suriname te bespeuren valt, het is duidelijk dat de typisch eigen culturele vormen die voor een ieder herkenbaar zijn als Surinaams eigen een levendige ontwikkeling hebben meegemaakt.

Op het gebied van religie en wereldbeschouwing zijn er reeds zeer veel vormen van uitwisseling te bemerken die zeer stimulerend zijn te noemen. Er is een toename te constateren van wederzijdse belangstelling en waardering van vormen van religieuze en culturele uitingen die worden ervaren als behorende tot de rijkdom van de totale Surinaamse samenleving. De ontmoeting tussen de culturen is een belangrijk thema in romans van schrijvers als Leo Ferrier en Bea Vianen en in de poëzie van o.a. Shrinivāsi.

Ook als het gaat om de wat meer uiterlijke zaken als kleding en omgangsvormen is er veel wisselwerking gaande.

Scholen en instituten van hoger onderwijs kunnen een grotere rol spelen daar waar het gaat om het serieus uitwisselen van het verscheiden Surinaamse cultuurbezit.

Van zeer groot belang is te vermelden dat er de laatste tijd studies zijn verschenen van de hand van Surinamers, die naast hun wetenschappelijke waarde de onderlinge solidariteit benadrukken die driehonderd jaar strijd tegen koloniale overheersing heeft opgeleverd. Voorbeelden zijn:

- *Van Priary tot Anton de Kom* van S. Hira (1982);
- *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij* van J.P. Sewpersad (1979);
- *Koloniale politiek en transformatieprocessen in een plantage-economie; Suriname 1873-1940* van G. Willemsen (1980).

Zie verder ook het bibliografisch overzicht.

Kort bibliografisch overzicht 3

We zullen hier proberen in het kort een aantal bronnen op te sommen die de lezer verder kunnen helpen op verschillende deelgebieden. Daarbij beperken we ons tot literatuur over taalcontact in het algemeen en tot de Surinaamse taalsituatie.

Er bestaat nog steeds geen goed boek of zelfs maar een groot artikel over taalcontact in het algemeen, waarbij alle of het merendeel van de aspecten worden belicht. Het meest in de buurt komt een boek in het Frans van Mackey (1978). Op verschillende deelgebieden bestaan wel redelijke handboeken en overzichtsartikelen. Dat is jammer genoeg voor stabiele meertaligheid nog niet het geval. Hier blijft het werk van Fishman (1966 e.a.) actueel. Op het gebied van de psychologische aspecten van tweetaligheid is er Albert & Obler (1978), waarin neurologische aspecten zwaar benadrukt worden. Giles (ed., 1978) geeft een belangwekkend sociaal-psychologisch perspectief. Paradis (ed., 1978) is een algemene verzamelbundel met artikelen over tweetaligheid. Over taalverschuiving is er de recente studie van Gal (1979), gebaseerd op gegevens van een Hongaars sprekende minderheid in Oostenrijk, en op het gebied van taaldood het boek van Dorian (1981), gebaseerd op de situatie van het Gaelic in Schotland. Het artikel van Poplack over Spaans-Engelse code-vermenging van Puertoricanen (1980) geeft een goed overzicht van de stand van zaken op dat onderzoeksgebied, maar op het terrein van ontlening en convergentie zijn er geen recente overzichtsstudies. Daar biedt Haugen (1953) nog steeds het meest volledige perspectief.

Hoewel het op een aantal punten een klein beetje verouderd is vormt Todd (1974) nog steeds de helderste en eenvoudigste inleiding op het gebied van de taalgenese, de studies van pidgins en creolentalen. Een goede bundel is Valdman (1977), met een aantal overzichtsartikelen. Een monografie waarin de universalistische hypothese in haar meest recente vorm wordt uiteengezet en verdedigd is Bickerton (1981). Over de taalsituatie van Suriname willen wij de volgende bronnen vermelden. *De Encyclopedie van Suriname* (1975) biedt een zeer gevarieerde hoeveelheid informatie aan over Suriname. De onderdelen over de bevolkingsgroepen, hun geschiedenis, talen en culturen zijn zeer ‘up to date’ samengesteld en bieden de belangstellende lezer de mogelijkheid zich snel te oriënteren.

Een andere zeer informatieve bron is het *Cultureel Mozaïek van Suriname* van Albert Helman (1977). Het boek draagt als ondertitel ‘Bijdrage tot onderling begrip’, en is het resultaat van een unieke samenwerking van kenners van de Surinaamse taal en cultuur. Bovendien zijn een zeer groot deel van de medewerkers Surinamers van verschillende etnische origine. Hoewel sommige onderdelen van het boek moeilijk te verteren zijn is het als eerste informatie-bron alleszins aan te bevelen.

R. van Lier's *Samenleving in een grensgebied* (1977) is een historisch-sociologische studie van de Surinaamse samenleving. Deze studie gaat uit van de stelling dat de Surinaamse samenleving pluraal van aard is. Het is een onvolprezen bron van informatie over de verhoudingen in de kolonie Suriname vanaf haar vestiging. *Suriname - neo-kolonie in rijksverband* van de hand van G.J. Kruijer (1977) is een diepgaand eigentijds sociologisch onderzoek van de Surinaamse maatschappij.

Tenslotte is er op journalistiek gebied het foto- en reisverslag van W. Diepraam en G. van Westerloo: *Frimangron* (1975) te vermelden. Het is een indringend verslag van het Suriname van voor de onafhankelijkheid. Het gaat op een zeer actuele wijze in op de culturele maar ook sociale en politieke omstandigheden van Suriname.

Sranantongo

Inleiding 1

Sranantongo is de taal die in Suriname op de plantages door de slavenbevolking is ontwikkeld. De snelle uitgroei tot een rijk geschakeerde taal, met veel stilistische mogelijkheden en een heel specifiek idioom, wekt bewondering. De taalkundige historische ontwikkeling is nog weinig bestudeerd, maar een eerste begin is gemaakt. Er is in elk geval een vrij groot aantal geschreven bronnen uit de 18e en 19e eeuw, waaruit zich de fonologische en syntactische ontwikkelingen laten reconstrueren.

Aan de positie van de taal heeft bijgedragen dat de Moravische zending die in het laatste kwart van de 18e eeuw op gang kwam, zich van het Sranantongo heeft bediend. Tot nu toe speelt de taal een grote rol in de Evangelische Broeder Gemeente Suriname (E.B.G.S.). Voor de immigranten uit Azië, die na de slavernij het land binnenkwamen, was Sranan de eerste taal die ze leerden. Op deze wijze bleef Sranan ook de taal van de plantages, nadat de zwarte bevolking deze verlaten had.

Vooral in de periode tot 1940 moet de taal onderhevig zijn geweest aan de negatieve oordelen die typisch zijn voor een diglossiesituatie. Toch bleef de taal, die in de verdrukking was ontstaan en gegroeid, ook onder deze vorm van cultureel kolonialisme bestaan en bloeien. Een prachtige beschrijving van het creoolse volksleven van Paramaribo omstreeks 1930, met zeer veel aandacht voor de taal en de orale literatuur in die taal, is Herskovits (1931). Aandacht van de linguïstiek voor de taalkundige karakteristieken van het Sranan dateert grotendeels van na de tweede wereldoorlog. Met name Voorhoeve wijdde er een reeks van studies aan. Van die tijd af dateert ook de emancipatie van het Sranan. Onze afdeling bevat, na de hieronder volgende ‘Kennismaking met het Sranan’, een artikel van Voorhoeve over de eerste ontstaansperiode, waarbij vooral de vraag of de basis ervan een Portugees of een Engels pidgin is geweest, wordt besproken; een schets van E. Essed over de emancipatie van het Sranantongo sinds 1945, de huidige positie en toekomstmogelijkheden van de taal; en een studie van Lie waarin nagegaan wordt in hoeverre het Sranan

van andere bevolkingsgroepen dan de creoolse, afwijkend is. De tekst die we als illustratie gebruiken is van Koenders, een centrale figuur in de strijd voor de opwaardering van het Sranan; de tekst zelf is een moment in die strijd.

Kennismaking met het Sranantongo

Het Sranantongo is een van de creolentalen van Suriname.

Een creolentaal is in feite niets anders dan een 'jonge taal'; een taal die in een recent verleden is ontstaan en gegroeid. In de algemene inleiding is dit proces van creolisering besproken. Linguïstisch komt het jonge karakter van een taal tot uiting in:

- afwezigheid van vervoegingen en verbuigingen en relatief vaste woordvolgorde;
- relatief grote doorzichtigheid;
- flexibiliteit;
- een beeldende wijze van uitdrukken.

De groei van een taal, niet in termen van aantallen sprekers, maar van inhouden die erin uitgedrukt kunnen worden, is te danken aan sprekers die voor het eerst bepaalde inhouden in die taal vormgeven. Naast de al bestaande woorden en uitdrukkingswijzen hebben zij daarvoor een aantal universele middelen tot hun beschikking. Hiervan noemen we:

- bestaande woorden in een figuurlijke betekenis gebruiken (beeldspraak);
- gebruik maken van de expressieve waarde van de spraakklanken op zichzelf;
- de vorm van bestaande woorden zó te veranderen, dat er op 'natuurlijke wijze' een aspect aan de betekenis wordt toegevoegd. Met name de verdubbeling, van het hele woord of van een lettergreep, speelt bij jonge talen een rol;
- expressief gebruik van de woordvolgorde, wat inhoudt: woorden die een prominente plaats in de boodschap hebben, op een prominente plaats in de zin zetten.

De lezer zal deze middelen misschien voor een deel herkennen als de zg. 'stijlfiguren' uit het literatuuronderwijs. In 'oude talen' (we bedoelen niet dode talen, maar talen met een veel langere geschiedenis) zien we inderdaad deze zelfde middelen gebruikt worden wanneer sprekers streven naar een bijzondere, expressieve manier van zeggen. Bij jonge talen worden ze toegepast om het aantal inhouden dat kan worden uitgedrukt, substantieel te vergroten. Het gebruik van deze middelen leidt tot 'nieuwe taal'.

Daarbij is de verhouding tussen vorm en inhoud niet willekeurig (zoals bij de meeste overgeleverde woorden), maar 'ikonisch', dat wil zeggen: er is een soort natuurlijke relatie tussen vorm en inhoud, de vorm beeldt op de een of andere wijze de inhoud uit.

Als een stukje 'nieuwe taal' algemeen gebruikt gaat worden en tot de overgeleverde vormen gaat behoren, gaat vaak dit ikonische verloren. Het kenmerk van jonge talen nu is dat ze relatief veel van die oorspronkelijke doorzichtigheid hebben behouden. De universele middelen die talen doen groeien, zijn er beter in te herkennen dan in talen met een langere geschiedenis.

Een andere bron die een taal kan doen groeien, wordt gevormd door andere talen in de omgeving. Het gaat daarbij niet alleen om het overnemen van woorden, waarvoor vaak de bovenliggende taal als toeleveraar dient (in Suriname het Nederlands). Op dieper niveau ontlenen creolentalen veel aan de oorspronkelijke moedertaal- of -talen: ook wel woorden, maar daarnaast ook 'manieren van zeggen'. In het Sranantongo zijn de invloeden van Afrikaanse talen duidelijk herkenbaar in de syntaxis en in het idioom. Het doorzichtige karakter van de taal maakt dat hij bij eerste kennismaking makkelijk te leren is. De taal echt in zijn nuances te leren vergt evenveel inspanning als bij elke andere taal. Het is vooral ook een taal die in zijn cultuur-historische achtergrond begrepen moet worden (dit geldt voor iedere taal, maar bij het Sranantongo dringt dit besef zich wel heel duidelijk op).

Ter illustratie van het bovenstaande willen we nu een aantal lexicale en grammaticale voorbeelden geven:

- woorden in overdrachtelijke betekenis (dit heet wel 'metaforische extensie'):
mofo (van Engels *mouth*), mond, komt men tegen in bijvoorbeeld *bobimofo*, 'borstmond' - tepel, *mofoneti* 'mond nacht', vooravond.
- overgang zonder vormveranderingen naar andere woordklassen (multifunctionaliteit);
siki: ziek (bijv.nw.), ziek zijn (intransitief werkwoord), ziek maken (transitief werkwoord), ziekte (zelfstandig naamwoord).
Dezelfde afleidingen zijn mogelijk bij bijvoorbeeld *hebi*, zwaar, *blaka*, zwart.
koni, slim, kennis, wijsheid.
bosro, borstel, borstelen.
'De taal wordt hierdoor zeer plooibaar en in staat om met een kleine woordenschat veel uit te drukken.' (J. Voorhoeve, Encyclopedie van Suriname, p. 573).

- verdubbeling: naast een aantal woorden die een verdubbelde vorm hebben terwijl de enkelvoudige niet voorkomt (*puspusi*, kat; *gorogoro*, keel), zijn er woordparen van enkele en verdubbelde vorm. De verdubbeling kan diverse betekenisaspecten uitdrukken: versterking: *wanten*, meteen, *wantenwanten*, onmiddellijk; *safri*, zachtjes, *safrisafri*, behoedzaam.
verlenging van duur gepaard met afzwakking: *siki*, ziek zijn, *sikisiki*, sukkelen; *waka*, lopen, *wakawaka*, slenteren.
overgang van werkwoord naar zelfstandig naamwoord, dikwijls met instrumentale betekenis: *kan*, kammen, *kankan*, kam; *kosi*, schelden, *koskosi*, scheldwoord.
De verdubbeling is nog steeds een levend (produktief) procédé.
- aaneengeschakelde werkwoorden (seriële constructie):
de invloed van de Westafrikaanse talen komt opvallend tot uiting in de mogelijkheid in één zinsconstructie twee of meer werkwoorden aan elkaar te schakelen. Ook andere creolentalen uit het Caraïbisch gebied hebben deze constructie.
A *saka komoto* na tapu a sodro *kon* na gron.
(Hij zakte, kwam af van de zolder kwam op de grond)
A *koti* wan pisi brede *puru gi* mi.
(Hij sneed een stuk brood nam weg gaf mij) - hij sneed een stuk voor voor mij af.
Lon go teki a buku *tjari kon gi* mi.
(Ren ga neem het boek breng kom geef mij) - breng me vlug het boek.
- vooropplaatsingen: het Sranan heeft twee stilistische regels ontwikkeld waardoor zinsdelen op de prominente eerste plaats van de zin kunnen worden gezet.
Topicalisatie: het vooropplaatsen van niet-werkwoordelijke zinsdelen, die dan vaak worden ingeleid door *(n)a*. In andere contexten moet dit vaak in het Nederlands worden vertaald met een vorm van het koppelwerkwoord *zijn*:
kofi, katoen nanga ken den mu prani
(Koffie, katoen en suikerriet zij moeten planten).
Watramama, na yu sidon na ston?
(Watramama, is jij zit op die steen?)
Vooropplaatsing van het werkwoord: dit is in feite een verdubbelingsregel, omdat het werkwoord herhaald wordt op de plaats die het ín de zinsconstructie heeft. Als het werkwoord ontkend wordt, neemt het die ontkenning mee naar de eerste plaats van de zin:
Wasi den mu wasi
(Wassen zij moesten wassen)

Na kisi mi kisi a sani
(Is krijgen ik heb gekregen dat ding)
A no feti wi de feti ma a pré wi de pré.
(Is niet vechten wij vechten maar spelen wij spelen - We vèchten niet, we zijn aan het spélen.)

In het bovenstaande hebben we veel voorbeelden gebruikt uit de zeer informatieve grammatica van A. Donicie, *De creolentaal van Suriname* (1959). Verder willen wij wijzen op de verschillende artikelen en boeken over het Sranan van Jan Voorhoeve, vermeld in de bibliografie, op de tweetalige (Sranan-Engels) grote bloemlezing van Surinaamse literatuur *Creole Drum* verzameld door Jan Voorhoeve en Ursy Lichtveld (1975), en tenslotte op de prachtige verzameling teksten verzameld in Herskovits (1936).

De oorsprong van het Surinaams 2

Inleiding

De vraag naar de oorsprong van taal kan zinvol zijn en wordt veelal beantwoord via onderzoek naar communicatiesystemen bij apen, bijen, en andere diersoorten (Hocket 1960). De vraag naar de oorsprong van *een* taal wordt terecht nooit gesteld. Mensen hebben vermoedelijk altijd in groepen geleefd en moesten communiceren om samen te werken. Bij mensen betekent dat spreken of een van spreken afgeleid communicatie-systeem als schrijven of morse.

Er zijn heel zinnige vragen te stellen over de geschiedenis of ontwikkeling van *een* taal, maar niet over de oorsprong ervan, want met die vraag gaat men terug naar de tijd dat er nog geen taal bestond en komt dus uit op de oorsprong van taal.

De vraag naar de oorsprong van het Surinaams is alleen zinvol, omdat wij met zekerheid weten dat de voorouders van de huidige sprekers een andere taal spraken: niet een ouder stadium van de huidige taal, maar een geheel andere taal.

Op zichzelf is dat niets bijzonders. Kinderen van immigranten komen in contact met twee talen: die van hun ouders en die van de nieuwe omgeving. Zij nemen meest de taal van de nieuwe omgeving over. Wanneer T_m staat voor de taal van de oudere generatie en T_n voor de taal van de jongere generatie, wanneer T_x de taal van de nieuwe omgeving is en G de grammatica die het taalgebruik stuurt, kan de taaloverdracht als volgt geschematiseerd worden:

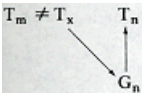

Men leest hieruit af dat T_n in feite een voortzetting is van de taal van de nieuwe omgeving (T_x), en niet van de taal van de oudere generatie (T_m).

Het hier beschreven proces van taaloverdracht kennen wij uit eigen aanschouwing. Nu Nederland bezig is een immigrantenland te worden, beginnen wij ook aandacht te krijgen voor de begeleiding van dit proces, zodat de nieuwe generatie die geboren werd uit immigranten-ouders zo snel en goed mogelijk T_x leert beheersen. Wanneer de taal-overdracht minder efficiënt verloopt, bijvoorbeeld omdat de mogelijkheden tot contact met T_x gebrekkig zijn, kan de taal van de ouders (T_m) zoveel invloed uitoefenen op de taal van de volgende generatie (T_n) dat er in feite een nieuwe taal ontstaat die niet gezien kan worden als een voortzetting van T_x, maar evenmin als een voortzetting van T_m.

Dit nu is in feite gebeurd in Suriname, waar de nieuwe generatie van immigranten-kinderen (de slavenkinderen) wel een poging deed om de taal van de nieuwe omgeving (het Engels van de plantage-eigenaars) te spreken, maar hier slechts gebrekkig in slaagde. Het resultaat van dit proces heet Surinaams. De eerste ons bekende tekst in het Surinaams werd in 1718 gepubliceerd (door Herlein) en de eerste slaven arriveerden in 1651 in Suriname. De nieuwe taal moet dus tussen 1651 en 1718 zijn ontstaan. Maar wij kunnen de ontstaansperiode nog nauwer begrenzen. Een Nederlandse reiziger rapporteerde in 1693 dat de slaven in deze Nederlandse kolonie Engels spraken, waarmee hij uiteraard een vorm van Engels bedoelde dat grote overeenkomst moet hebben vertoond met de slaventaal zoals die in 1718 werd opgetekend (zie de bespreking van deze tekst in Voorhoeve en Lichtveld 1975, 297-283). De nieuwe taal moet dus ontstaan zijn tussen 1651 en 1693 in een periode van 42 jaar.

Deze korte ontstaansperiode roept vragen op. Suriname werd in 1667 door de Nederlanders op de Engelsen veroverd. De Engelsen verlieten gaandeweg het land en mochten de oudere slaven meenemen. Het was hen verboden om slaven die na 1667 waren ingevoerd het land uit te brengen. Wij schatten dat in 1680 nog slechts 38 Engelsen in Suriname werkten tegen 400 anderstalige blanken. De invloed van het Engels is dus na 1680 te verwaarlozen. Hoe is het mogelijk dat een nieuwe taal in ongeveer 30 jaar ontstaat en zo duidelijk vaste voet krijgt, dat ze kan worden overgedragen op alle volgende genera-

ties in een anderstalige omgeving, waar toch eerder Nederlands overheerste.

Een stukje geschiedenis

De geschiedenis van het Surinaams werd uitvoerig beschreven in Rens (1953). Ik bespreek hier alleen de allereerste periode. In 1650 woonden er in Suriname Indianen van verschillende stammen (voornamelijk Karaïben en Arowakken, die met elkaar in onmin leefden). Europese schepen kwamen naar dit gebied om handel te drijven. Er bestonden hier en daar zelfs wel min of meer permanente handelsposten, van waaruit de zogenaamde bokkenruilders de Indianen bezochten om hun produkten op te kopen. Er waren ook wel pogingen tot kolonisatie geweest (onder andere zeer recent één onder leiding van Marechal), maar er zijn geen aanwijzingen dat daar in 1650 nog kolonisten van over waren.

In 1651 rustte Willoughby, goeverneur van Barbados, een expeditie uit om een nieuwe kolonie in Suriname te stichten. De opkomende suikerindustrie had op Barbados een tekort aan land doen ontstaan. Willoughby zocht dus elders goedkoop land, en vond dat in Suriname, waar de Indianen hem accepteerden. Hij zond er 100 man heen in 1651 en nog eens 50 het volgende jaar. Slaven worden in de stukken niet vermeld, maar de groep werd vermoedelijk vergezeld door een aantal uit Barbados afkomstige slaven. De kolonie groeide snel en was tot omstreeks 1665 vrijwel geheel Engelstalig. In dat jaar kreeg een groep van ongeveer 200 Portugese Joden toestemming zich in Suriname te vestigen als planters en zorgde dus voor een anderstalige (Portugese) invloed. Nieuwe slaven werden uit Afrika aangevoerd en het Engelse systeem van indentured servants (Engelse contractarbeiders) zorgde voor een regelmatige toevloed van Engelstalige arbeiders, meestal uit de lagere sociale klassen.

De kolonie had in die Engelse periode meer het karakter van een volksplanting: tropische produkten werden verbouwd voor de wereldmarkt naast produkten voor het eigen onderhoud. De plantageeigenaar werkte op een relatief kleine en afgelegen plantage tezamen met zijn knechten (indentured servants) en slaven. Hij woonde ook zelf op de plantage, vaak met vrouw en kinderen. De plantage had meer het karakter van een boerenbedrijf, waarop ongeveer 3 blanken werkten met ongeveer 10 slaven. Men zocht in de eerste plaats de hoger gelegen gronden op buiten de invloed van eb en vloed. De toenmalige hoofdstad Torarica lag 75 km stroomopwaarts van Paramaribo, in de nabijheid van Jodensavanna, waar de Portugese Joden zich gevestigd hadden.

Tengevolge van de oorlogshandelingen in Europa veroverde een

Zweeds eskader onder leiding van Abraham Crijnssen de Engelse kolonie in 1667, en deze machtsovername leidde een zeer moeilijke periode in die de kolonie tot de rand van de afgrond bracht. De militairen en zeelieden hadden weinig of geen ervaring met de tropische landbouw. Barbados deed alle moeite om de nu concurrerende kolonie te verzwakken door de ervaren Engelse planters te bewegen naar Jamaica te vertrekken en de Indianen tegen het nieuwe gezag op te zetten. De werving van nieuwe kolonisten in Nederland of elders verliep moeizaam, het gebrek aan indentured servants werd pijnlijk duidelijk, de aanvoer van nieuwe slaven kwam moeilijk op gang en de door de Engelsen gesteunde Karaïben werden onrustig. In 1678 brak plotseling de Indiaanse opstand uit onder leiding van Kaaikusi (Buve 1966). De Indianen trokken in drie groepen op naar het fort Zeelandia bij Paramaribo. De Portugese Joden verschansten zich op Jodensavanna, de andere blanken trokken zich veelal terug naar de bescherming van het fort. De slaven werden vaak aan hun lot overgelaten en velen zochten de vrijheid. Aan het einde van 1679 schatte Heinsius het aantal weggelopen of door de Indianen ontvoerde slaven op 700 tot 800, welhaast de helft van de totale slavenmacht, als mijn berekeningen juist zijn. De produktie stond vrijwel stil en ook de laatste Engelsen probeerden het land te verlaten. In deze desolate toestand verkocht Zeeland zijn kolonie aan de West-Indische Compagnie, de stad Amsterdam en de familie Van Aerssen van Sommelsdijck, die zelf in 1683 naar Suriname vertrok om orde op zaken te stellen. Hij sloot in 1686 vrede met de Indianen, zorgde voor een goede aanvoer van slaven en moedigde de landbouw aan.

De oorspronkelijke volksplanting veranderde hierdoor in korte tijd van karakter en werd een typische plantage-kolonie, waarin met grote hoeveelheden slaven en een minimaal aantal blanken zonder eigen gezin voornamelijk voor de wereldmarkt geproduceerd werd. De plantages werden groter van omvang en sterker gecentraliseerd. Ook de lager gelegen gronden werden via inpoldering voor bebouwing geschikt gemaakt. Het gewijzigde karakter van de kolonie bleek het sterkst uit de gewijzigde verhouding tussen Afrikanen (slaven) en blanken (slavenmeesters). In 1702 vond men nog maar 8 blanken op 100 slaven.

Uit de historische documenten en oude kaarten (Van Renselaar 1966) kan men de bevolkingsopbouw van de kolonie in de 17de eeuw proberen te reconstrueren. Ik heb daarbij onderscheid gemaakt tussen Engelssprekende en niet-Engelssprekende Europeanen en tussen oude en nieuwe slaven. Dit uiteraard in verband met de taalontwikkeling. Ik neem aan dat de nieuwe Afrikaanse slaven in de 17de eeuw geen Engels kenden toen zij in Suriname arriveerden en dus

geen rol van betekenis konden spelen in de taaloverdracht, dit in tegenstelling tot de oude slaven.

	Europeanen		**Afrikanen**		**Indianen**	**Totaal**
	+ Engels	**- Engels**	**Oude**	**Nieuwe**		
1652	200		200		90	490
1661	1000		2000		230	3230
1665	1500		3000		400	4900
1666	2000	200	2400		400	4200
1668	820	250	1850		300	3170
1671	500	300	1300	1200	410	3710
1675	200	350	200	1600	350	2700
1679	60	400	100	900	100	1560
1680	38	400	10	1000	50	1498
1684	30	700		4000	50	4780
1702	20	700		7500	50	8270

De taalsituatie

Wat betekent nu het voorgaande voor de ontwikkeling van de nieuwe taal, het Surinaams. Twee groepen hebben duidelijk invloed gehad op de ontwikkeling van het Surinaams als een op Engels gebaseerde creolentaal: de Engelssprekende Europeanen (en daaronder vooral de Engelssprekende contractarbeiders die sociaal het dichtst bij de slaven stonden) en de Surinaamssprekende oude slaven (die geassimileerd waren en de nieuwe slaven moesten inwerken). Men kan uit de voorgaande tabel aflezen dat deze beide groepen dramatisch in aantal achteruit gingen tussen 1671 en 1679 en dat hun aantal in 1680 te verwaarlozen is, vergeleken met de niet-Engelssprekende Europeanen en de minder goed aangepaste nieuwe slaven, die bovendien nog in groten getale wegvluchtten naar de bossen. Bekend is dat één groep zich organiseerde onder leiding van Ganimet en vocht aan de zijde van de Indianen tegen de blanken. In die periode moeten zich ook de eerste bosnegergroepen hebben gevormd, voornamelijk gerekruteerd uit de nieuw aangevoerde slaven.

Dit brengt de ontstaansperiode van het Surinaams terug tot nog geen 30 jaar (1651-1679). Hoe is het mogelijk dat in zo korte tijd een nieuwe taal ontstaat, die in de daarop volgende eeuwen nauwelijks van karakter verandert.

Ik noem een aantal elementen die m.i. van grote invloed zijn geweest en die overigens gedetailleerder werden behandeld in Voorhoeve (1962):

a De verhouding tussen Engelstaligen en Afrikanen was veel gunstiger voor taal-overdracht in de Engelse tijd dan daarna. Van Renselaar (1966) citeert uit stukken van 1671 het volgende:

‘Zoo dat het getal van blancken, zoo Christenen als van de Joodsche Natie, hiertegenwoordigh niet en is, boven 800, vrouwen en kinderen daerinne begreepen, ende dese zijn daerenboven noch door dit groote Landt, op de riviere Zerenam en Commewine, alsmede langhs de hoogh op navigabele kreecken ofte killen, die inde voorschreven rivieren uijtwaeteren, zeer verre vande andren verspreijt waerdoor dese geringe macht noch zoo merckelijck verswackt en genoeghsaem onbequaem gemaeckt wordt, om eenigen den minsten vijandelijcke aenval te resisteren’. In 1665 vond men 2 slaven per Engelsman, in 1702 10 slaven per European, waarbij dan nog het garnizoen en andere niet op de plantage wonende Europeanen zijn meegeteld. In 1665 was de groep Europeanen linguïstisch homogeen, in later jaren was die homogeniteit ver te zoeken.

b Sociale relaties tussen Europeanen en Afrikanen waren in de Engelse tijd veel eerder mogelijk, gezien het grote aantal Britse contractarbeiders in die periode: veelal gevangenen die hun straf konden afkopen via een contractperiode op een plantage. De contractarbeiders genoten slechts beperkte vrijheid en stonden zowel naar afkomst als werkzaamheden dichter bij de Afrikaanse slaven dan de vrije blanken. Zij hebben vermoedelijk grote invloed gehad op de taaloverdracht en die invloed was Engels.

c Voor 1667 waren de plantages van geringe omvang: de gemiddelde grootte in personen was 19 in 1667, 35 in 1671 en 40-41 in 1684. Op kleine plantages met slechts 19 opwonenden vindt men weinig mogelijkheden tot specialisatie van arbeid. Ieder verricht ongeveer hetzelfde werk. Bovendien waren de plantages sterk verspreid over een groot oppervlak, wat niet alleen de verdediging moeilijk maakt (zoals onder a vermeld), maar ook de sociale integratie op de plantage bevordert.

d De ongunstige getalsverhouding tussen slaven en vrijen na 1671 en de talrijke ontvluchtingen tijdens de Indianen-opstand bracht een systeem van slavenbeheersing mee, dat voornamelijk gebaseerd was op een ontmoediging van culturele assimilatie: men sloot als het ware de slaven op in hun groep en ontmoedigde overdracht van cultuur (en dus ook taal) naar de slavengroep. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat het de slaven onmogelijk gemaakt werd om Nederlands te leren.

Het hier geschetste onderscheid tussen de Engelse en de Nederlandse periode valt in grote lijnen samen met het hiervoor reeds gesignaleerde onderscheid tussen volksplanting en slavenkolonie. Het is mijn vaste overtuiging dat een volksplanting taaloverdracht sterker bevordert dan een slavenkolonie, en dat dit de

grote invloed van het Engels verklaart en de geringe invloed van het Nederlands daarna.

De Portugese en Afrikaanse invloed

De Portugese invloed op het Surinaams is gering: 4,5 procent Portugese woorden van een basis-woordenschat van 200 woorden; 5 procent op een later onderzochte lijst van 476 werkwoorden. De Portugese invloed op de Saramakaanse bosnegertaal is veel groter en heeft de waarnemers al vroeg verbaasd. Op een basis-woordenschat van 200 woorden (een identiek stamwoord voor verschillende begrippen slechts eenmaal gesteld) vond ik de volgende verdeling naar origine van de woordstammen:

Engels	**Portugees**	**Nederlands**	**Afrikaanse talen**	**Onbekend**
103	75	12	9	17

Het totaal van 216 is hoger dan 200 (minus meervoudig gebruik van dezelfde stam), omdat er verschillende doubletten voorkomen in het Saramakaans, zoals bijvoorbeeld *baíka* (van Port. barriga) *bέε* (van Eng. belly) voor hetzelfde begrip ‘buik’. De invloed van het Surinaams op het Saramakaans is sinds 1780 aanzienlijk geweest en men kan aantonen dat hierdoor het aantal woorden van Engelse origine is toegenomen. Als bij doubletten de woorden van Portugese of Afrikaanse oorsprong bevoordeeld worden tegenover de vermoedelijk nieuwere woorden van Engelse oorsprong, krijgt men 75 woorden van Portugese oorsprong tegenover 83 van Engelse oorsprong op deze basiswoordenschat, dat is in percentages omgerekend 40 tegenover 44 procent.

Al vroeg heeft men een verklaring proberen te geven voor deze duidelijk grotere invloed van het Portugees op het Saramakaans, en deze aanvankelijk willen toeschrijven aan de invloed van de Portugese Joden in Suriname. Herskovits (1930) wees er echter op dat dit niet kon verklaren waarom woorden van Hebreeuwse oorsprong als *kaseri* ‘ritueel rein’ en *trefu* ‘voedseltaboe’ niet in het Saramakaans, maar wel in het Surinaams voorkomen. Verder meent hij dat het zeer onwaarschijnlijk is, dat slaven van Joodse meesters een grotere neiging tot vluchten vertoonden dan slaven van niet-Joodse meesters. Ik heb hiervoor al opgemerkt dat tijdens de Indianen-opstand de Portugees-Joodse plantages verdedigd werden, en dat de ontvluchtingen eerder van andere plantages plaats vonden, die aan hun lot waren overgelaten. Herskovits meent dat het vermoedelijk vooral de nieuw aangevoerde slaven waren (de zogenaamde zoutwaternegers) die de neiging vertoonden om te vluchten, omdat zij beter voorbereid waren op het harde leven in de bossen en minder geneigd waren de slavernij

te accepteren. Als dat zo is, dan moet de Portugese invloed uit Afrika afkomstig zijn.

Dit is ook in overeenstemming met de grotere invloed van de Afrikaanse talen op het Saramakaans. Binnen de basiswoordenschat vindt men in het Surinaams 3 procent woorden van Afrikaanse herkomst, in het Saramakaans 6 procent. Bij uitbreiding van de woordenschat in het Saramakaans komt men op 10 procent woorden die duidelijke verwantschap tonen met het ki-Kóongo van Zaïre en Angola, de invloed van andere Afrikaanse talen nog niet eens meegerekend (Daeleman 1972). Price (1975) schat het aantal Afrikaanse woorden van het Saramakaans op 50 procent, als men de totale woordenschat zou kunnen onderzoeken. Hoewel deze schatting mij sterk overdreven lijkt, is een hoger percentage tot 15 of 20 procent toch niet onmogelijk, religieuze terminologie meegerekend.

De vraag is nu, hoe deze sterke Portugese invloed vanuit Afrika te verklaren is. Herskovits veronderstelde aanvankelijk, dat deze woorden via de Afrikaanse talen in het Saramakaans zijn gekomen. Dit lijkt mij niet in overeenstemming met het veel hogere percentage Portugese dan Afrikaanse woorden in de basiswoordenschat.

Men moet niet denken dat de Afrikaanse slaven taalloos in Suriname arriveerden. Er zullen zeker incidenteel wel Afrikaanse talen in Suriname gesproken zijn, wanneer slaven uit een zelfde streek elkaar ontmoetten. Maar al in een zeer vroeg stadium zullen zij een gemeenschappelijk communicatiemiddel gezocht hebben, dat ook in communicatie met de blanken bruikbaar was. Aan de Westkust van Afrika bestond vanaf de 15de eeuw zulk een communicatiemiddel, het Portugese Pidgin dat ook door niet-Portugese zeelieden in hun contacten met de Afrikanen werd gebruikt. In een reisverslag van 1693/4 wordt gesproken van ‘the basterd Portugese the negroes use along this coast’ (Todd 1974, 35) en toen waren we al in de nadagen van het Portugese Pidgin als lingua Franca. Als de slaven deze taal al niet kenden, zullen zij daarmee in de slavendepots en op de schepen in aanraking zijn gekomen. Pas op de plantages in Suriname kwamen zij tot de ontdekking, dat deze taal niet voldoende was. Zij kwamen daar voor het eerst in contact met het Engels, zowel het Engels van de blanken als het Neger-Engels van de oudere slaven. Dit had tot gevolg dat zij hun taal zo snel mogelijk aanpasten aan het Engels van de plantages. Dit relexificatieproces (Voorhoeve 1973) werd onderbroken bij de slaven die de plantages ontvluchtten, maar voltooid bij de slaven die op de plantages bleven werken. Het Saramakaans kan dus beschouwd worden als het resultaat van een onvolledig relexificatieproces van Portugees Pidgin naar Surinaams.

Conclusie

Hoe moet men zich nu het ontstaan van het Surinaams voorstellen? De slaven spraken in de 17de eeuw verschillende Afrikaanse talen, maar hadden tevens een min of meer gebrekkige kennis van het Portugese Pidgin dat aan de Afrikaanse kust dienst deed als contacttaal (voornamelijk met de blanken). Op de Surinaamse plantages hadden zij weinig nut van hun linguïstische bagage. Zij kwamen daar in contact met het Engels of met een gepidginiseerde vorm daarvan dat bezig was te ontstaan. Het Portugese Pidgin werd door hen aangepast aan het gebruik op de plantages.

Het taalverwervingsmodel wordt hierdoor wel gecompliceerd. Men dient gebruik te maken van T_{afr} (de Afrikaanse talen), T_{por} (het Portugese Pidgin van Afrika), T_{eng} (het Engels in al of niet gepidginiseerde vorm, waarop de Barbadiaanse variant wellicht een grote invloed had) en T_{ned} (het Nederlands). Gebroken lijnen duiden op een substratum invloed (van onder af) of een superstratum invloed (van bovenaf), die zowel in de constructies als in de woordenschat merkbaar was.

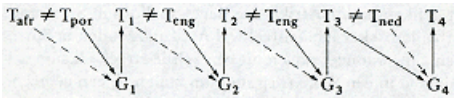

De cijfers duiden hier niet alleen maar de generaties aan. Ik vermoed dat in dit proces van taalverwerving de cijfers zelfs voornamelijk onderscheid tussen in de tijd opeenvolgende ladingen slaven aangeven. Het onderscheid tussen T_1 en T_2 is dus gradueel en verbeeldt de voortgaande linguïstische integratie binnen de plantage-gemeenschap.

Jan Voorhoeve

Tekst 3

Wi tongo (Onze taal)

Dati	a	no	san	den	kari	*negaengels*	ofu	*nengetongo*
Dat	is	niet	wat	ze	noemen	negaengels	of	negertaal

Negaengels	dati	na	a	broko broko	Engels,	san	wan	nengre	e
Negaengels	dat	is	het	gebroken	Engels,	wat	een	neger	PART

taki:	*mi*	*no*	*no*	na	presi	fu	*I*	*don't*	*know.*	Negrotongo	na a
spreekt	mi	no	no	in	plaats	van	I	don't	know.	Negerstaal	is de

tongo	fu	ala	nengre	èn	dati	wi	tongo	no	de	tu,	bika	dja
taal	van	alle	negers	en	dat	onze	taal	niet	is	ook,	omdat	hier

na	Sranan	kaba,	den	abra	sula	nengre	abi	den	eygi	tongo.
in	Suriname	reeds,	de	boven	soela	negers	hebben	hun	eigen	taal.

Wi	tongo	na	*Sranan nengetongo,*	dati	na	a	tongo	fu	na
Onze	taal	is	Surinames negertaal,	dat	is	de	taal	van	de

moro bigi ipi	Sranan	nengre.	Nèt	so	leki	na ini	ala	tra
grootste hoop	Surinaamse	negers.	Net	zo	als	in	alle	andere

tongo	yu	abi	wortu,	di	den	ben	teki	fu	trawan,	so	na
talen	je	hebt	woorden,	die	ze	PART	nemen	van	andere,	zo	in

wi tongo	tu ,	ma	broko broko	fu	wan	tra	tongo a	no	de;
onze taal	ook,	maar	gebroken	van	een	andere	taal	hij	niet	is;

a	abi	en	eygi	fasi ,	a	e	meki	wortu	na	en	eygi	fasi .
hij	heeft	zijn	eigen	manier,	hij	PART	maakt	woorden	op	zijn	eigen	manier.

e (*de*) geeft de tegenwoordige tijd aan,

ben de verleden tijd.

Deze tekst is opgenomen in Voorhoeve en Lichtveld (1975).

J.G.A. Koenders

De veranderende status van Sranan 4

De geschiedenis van de creolentaal van het kustgebied van Suriname, het Sranan, moet begonnen zijn in 1651, toen de Engelsen een kolonie in Suriname stichtten. Als alle creolentalen is Sranan als pidgin begonnen. Voor dit artikel is het niet van belang of het pidgin oorspronkelijk op het Portugees gebaseerd was of dat er al een op het

Engels gebaseerd pidgin werd gebruikt op de Afrikaanse westkust en op de slavenschepen (zie Voorhoeve's bijdrage aan deze bundel). Na de overname door de Nederlanders in 1668 bleef het Engelse karakter van de creolentaal gehandhaafd, al werd er wel een toenemend aantal Nederlandse woorden in de taal opgenomen. Het oudste geschreven stukje tekst in het Sranan, een gesprek (uit 1718), is nog steeds heel goed herkenbaar voor sprekers van nu, hoewel een paar woorden en uitdrukkingen inmiddels verouderd zijn. Sranan was de taal van de slaven en de meesters kozen er bewust voor hen in deze taal aan te spreken. Nederlands leren werd beslist niet aangemoedigd. De eerste zendelingen (de Moravische broeders) predikten in het Sranan en gebruikten de taal ook voor het onderwijs. Na de afschaffing van de slavernij in 1863 veranderde de taalsituatie in eerste instantie weinig. Mijn man's grootmoeder, die omstreeks 1850 was geboren, had nog alleen in het Sranan leren lezen en schrijven.

Toen de immigranten uit India en Indonesië het land binnenkwamen, werd Sranan de contacttaal tussen de Aziaten en de negers en op de plantages ook tussen de meesters en de contractarbeiders. Het werd dus veel gebruikt, maar had een laag prestige. Tegen het eind van de negentiende eeuw werd het Sranan grotendeels uit het onderwijs verbannen - het begin van een intensieve politiek om Suriname in taal en cultuur een stukje Nederland te maken. Sranan werd als slaventaal gezien; onderwijzers en ouders verboden hun leerlingen en kinderen Sranan te spreken. Een kind dat het toch deed, kreeg het bevel zijn mond te wassen omdat die zwart geworden was.

In 1953 beschreef L.L.E. Rens de situatie van het Sranan (dat hij ‘Surinam's Negro-English’ noemde) als volgt:

> Suriname was op weg een Nederlands-sprekende kolonie te worden. Op de een of andere manier overleefde het Sranan dit godsgericht. Maar niet ongeschonden. De houding van al degenen die de creool boven zich achtte, en de systematische onderdrukking van het NE, hadden gemaakt dat hij het geloof in zijn taal was kwijtgeraakt. Hij bleef het gebruiken omdat het het beste uitdrukkingsmiddel voor zijn emotionele leven was en omdat hij, ondanks alles, voelde dat hij recht had op zijn eigen taal. Maar hij was zich diep bewust van de vulgariteit ervan. Niet langer deed hij nog moeite de woordenschat uit te breiden. Ook de spontane aanpassing van nieuwe Nederlandse woorden aan het klanksysteem van de eigen taal werd niet voortgezet. De algemene tendens een klinker toe te voegen aan woorden die op een niet-nasale medeklinker eindigen (zoals bij *strati* van straat) verdween. Nederlandse woorden werden zonder vormverandering in de taal opgenomen. Zelfs in de zinsbouw was er, en is er, een tendens het Nederlands na te volgen. NE verliest zijn creoolse karakter meer en meer; als het proces zich voortzet, is de uitkomst niet moeilijk te raden. De laatste jaren worden er pogingen gedaan de taal van de complete vernietiging te redden zolang er nog wat te redden is, maar als de bevolking als geheel niet van ganser harte hieraan gaat meewerken, zullen deze pogingen te zwak zijn om enig resultaat te behalen.

De ‘zwakke pogingen’ bleken meer resultaat te hebben, en ook uit diepere wortels voort te komen, dan Rens veronderstelde. Tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen Nederland door de Duitsers bezet was, was het prestige van de Nederlanders en hun taal minder hoog als ervoor. In dezelfde periode begon een oude onderwijzer, J.G.A. Koenders, eenvoudige boekjes in het Sranan te schrijven. Van 1946 tot 1956 publiceerde hij een tijdschrift, ‘Foetoe Boi’ (bediende) dat gedeeltelijk in het Sranan en gedeeltelijk in het Nederlands was geschreven, en waarin hij de afstammelingen van de negerslaven voorhield dat ze trots mochten zijn op hun geestelijke erfdeel en zich niet voor hun taal moesten schamen.

Zelf was hij geen echt groot schrijver of dichter, maar sommigen van zijn leerlingen waren dat wel en in 1957 gaf Trefossa (ps. van Henny de Ziel) de eerste bundel Sranan gedichten uit. Het was in één keer poëzie op hoog niveau. Een andere leerling, Eddy Bruma, schreef en produceerde toneelstukken in het Sranan en richtte een nationalistische culturele beweging op, Wie Eegie Sani, eerst in Nederland en bij zijn terugkeer naar Suriname in 1955 in Paramaribo.

Het Sranan kreeg de status van literaire taal en vele anderen publiceerden Sranan poëzie en toneel; ook werden er hoorspelen geproduceerd. De jonge elite die omstreeks 1950 naar Nederland ging om te studeren, ontdekte tijdens het verblijf in het buitenland de eigen identiteit. Onder Surinamers in Nederland werd (en wordt) misschien intensiever Sranan gesproken dan in Suriname. Teruggekomen in Suriname beïnvloedden zij andere Surinamers en het prestige van de taal nam toe. Misschien dat de invoering van algemeen kiesrecht in 1947 eveneens de status van het Sranan heeft bevorderd. De kandidaten moesten naar het volk toe en om hen te bereiken moesten ze wel Sranan gebruiken.

Omstreeks 1960 zag de situatie voor het Sranan er heel goed uit. De taal kreeg officiële ondersteuning: de Staten keurden het tweede, in het Sranan geschreven, couplet van het volkslied goed (1959), een voorlopige officiële spelling werd vastgesteld (1960) en een semi-officiële woordenlijst gepubliceerd (1961). Maar omstreeks 1962 kwam er een eind aan alle officiële belangstelling voor het Sranan en sindsdien is deze ook niet weer opgevat. Om te begrijpen waardoor dit kwam, moeten we kijken naar de ingewikkelde samenstelling van de Surinaamse politieke partijen.

Op dit moment is ongeveer 40% van de bevolking van Afrikaanse of gemengde afkomst (de creolen), 40% van Indiase afkomst en 15% van Indonesische afkomst. Volgens de volkstelling van 1950 verstond 90% van alle volwassen Surinamers Sranan en ongeveer 50% Nederlands (nu waarschijnlijk meer).

Net als in Guyana en in Trinidad is er een zekere concurrentie tussen de twee grootste groepen, en hoewel de groepen over het algemeen min of meer vriendschappelijk met elkaar omgaan, bestaan er raciale spanningen die uitgebuit kunnen worden.

In 1958 was er een coalitieregering waaraan de grootste creoolse partij en de op dat moment enige Hindoestaanse partij deelnamen. Deze coalitie introduceerde nieuwe nationale symbolen (vlag, wapen, volkslied) en streefde naar onafhankelijkheid. Echter, een deel van de Hindoestaanse bevolking ging zich bedreigd voelen en vreesde de overheersing van de creolen. De leider van de Hindoestaanse partij, mr. Lachmon, die al enigszins onwillig was geweest, moest het opnemen tegen een rivaal die hem van verraad beschuldigde. Als één van de voorbeelden van verraad werd genoemd het accepteren van Sranan in het officiële volkslied, bij welke gelegenheid Lachmon had verklaard dat 99% van zijn volk Sranan verstond en dat hij zelf de Sranan tekst een belangrijk element voor de verbroedering vond. Om zijn volgelingen niet te verliezen, maakte Lachmon zich volkomen los van de onafhankelijkheidsbeweging, terwijl de creoolse partij, uit angst zijn Hindoestaanse coalitiegenoot te verliezen, niet langer het Sranan ondersteunde.

Tot eind 1973 heeft er altijd een coalitie van een creoolse partij en een Hindoestaanse partij geregeerd en werden discussies over het Sranan uit de weg gegaan.

De verkiezing in 1973 leverde een regering op waarin geen Hindoestaanse partijen waren vertegenwoordigd. De onafhankelijkheid werd afgekondigd in november 1975, maar ondanks het toegenomen prestige van het Sranan en ondanks het toegenomen gebruik ervan in radio- en televisieprogramma's en vooral in advertenties, is er officieel niets veranderd.

Hoe is de situatie op dit moment en hoe zal de toekomst er voor het Sranan uitzien?

In de laatste twintig jaar is de onofficiële status van het Sranan ingrijpend gewijzigd. Op een van de eerste dagen na mijn aankomst in Suriname in 1957, liep ik op straat achter een groepje meisjes van 10 of 11 jaar oud die Sranan spraken. Toen ik ze ingehaald had, schakelden ze over op Nederlands: mijn ‘bakra-rug’ (bakra = Hollander) was voldoende om hun van taal te doen veranderen. Tegenwoordig voeren zelfs op het schoolerf van de pedagogische academie de jonge mensen uit alle etnische groepen hun gesprek geheel in het Sranan.

De taal is weer zo levend dat er veel nieuwe woorden worden gemaakt, bijvoorbeeld *oposaka* voor lift, *isrifowru* of *opolangi* voor

vliegtuig, *faja bruku* voor hot pants, *dagadaga* voor machinegeweer, *amrabasi* voor voorzitter en - natuurlijk - *srefidensi* voor onafhankelijkheid. Zoals al vermeld wordt de taal steeds meer gebruikt in radio- en televisieprogramma's en in de politiek, en gewoonlijk wordt alleen het tweede, Sranan couplet van het volkslied gezongen. Maar er is geen taalpolitiek.

De voorlopige spelling is aan herziening toe, maar de Minister van Onderwijs, die vaak zelf Sranan spreekt en dit bijvoorbeeld ook deed in zijn laatste Nieuwjaarstoespraak op het Ministerie heeft geen spellingscommissie geïnstalleerd. Naar mijn mening is het erg jammer dat de mogelijke functie van het Sranan niet in discussie is. Op dit moment vertoont Suriname een grote mate van linguïstische onzekerheid. Blijft het Nederlands de officiële taal? Nederlands is geen wereldtaal en in het Caraïbisch gebied zijn we als Nederlandssprekend land in een geïsoleerde positie. Het prestige van het Nederlands, als de oude koloniale taal, is aan het afnemen. Maar de kennis van het Nederlands is in behoorlijke mate verspreid en alle leerboeken zijn in het Nederlands. Omschakeling naar Engels of Spaans zou een enorme inspanning vergen. Er moet niet alleen een taalsysteem veranderd worden, maar een heel cultuurpatroon.

Bij de laatste begrotingsdebatten was de Minister van Onderwijs volstrekt duidelijk in zijn opvatting dat de schoolkinderen Nederlands moeten leren, en wel zo goed als maar mogelijk is. Hij sprak niet over enige alternatieve taalpolitiek. Ironisch genoeg waren het nu leden van de Hindoestaanse oppositie (vroeger de fervente voorstanders van het Nederlands) die nu de mening uitspraken dat kandidaten met onvoldoende voor Nederlands bij het onderwijzersexamen toch hadden moeten slagen. Zij pleitten tevens voor omschakeling naar een andere officiële taal binnen ongeveer 25 jaar.

Het is niet mijn bedoeling een discussie te openen over de beste toekomstige taalkeuze voor Suriname in de toekomst. Op het ogenblik hebben we te kampen met het probleem dat veel mensen, in het bijzonder jongeren, niet meer overtuigd zijn van het belang om goed Nederlands te leren (en te onderwijzen), terwijl er toch geen officieel beleid is dat gericht is op een andere officiële taal in de toekomst. De uitkomst van deze situatie zou een communicatief vacuüm kunnen worden: een situatie waarin we ons in geen enkele taal mondeling en schriftelijk goed kunnen uitdrukken. Voor de ontwikkeling van ons land zou dit fataal zijn.

In informele gesprekken is het heel gewoon dat mensen midden in een zin van Nederlands naar Sranan overschakelen. Er vindt niet alleen een menging van woorden plaats maar ook van systemen.

Linguïstisch is het vaak moeilijk uit te maken of er Nederlandse woorden in een Sranan constructie gebruikt worden of dat het omgekeerde het geval is. Als in al die gebieden waar de meerderheid van de kinderen een goede kennis van het Sranan hebben voor ze op school komen, de basisvaardigheden gedurende twee of drie jaar in he Sranan werden onderwezen, met pas daarna een geleidelijke overgang naar de officiële taal, dan zouden we bereiken dat deze kinderen niet alleen op goed niveau kunnen spreken, maar ook lezen en schrijven in de taal die ze als hun eigen taal ervaren. Als we zouden besluiten in plaats van Nederlands bijvoorbeeld Engels als de officiële taal te kiezen, zou deze overgang een stuk makkelijker zijn, als er gedurende de eerste jaren van het basisonderwijs niets hoeft te veranderen. Sommige mensen zijn bang dat onderwijs in het Sranan op school een slechte invloed zou hebben op de officiële taal. Ik denk dat juist het omgekeerde het gevolg zal zijn en citeer in dit verband de linguïst Ian F. Hancock:

> De creolentalen moeten officieel op school onderwezen worden. Op die manier kunnen de verschillen tussen de creolentaal en de officiële taal duidelijk gemaakt worden. Creatieve schrijvers zullen in staat zijn werk in hun moedertaal te schrijven en de taal zal prestige verwerven in de ogen van zijn sprekers. De aanzet moet echter komen van de kant van de onderwijskundigen. Linguïsten kunnen enkel adviseren.

Ik denk dat deze laatste zin erg belangrijk is. Als linguïsten kunnen we slechts adviseren; als onderwijskundigen weten we dat er nog veel problemen opgelost moeten worden. Wat moet er, bijvoorbeeld, gebeuren in de niet-Sranan èn niet-Nederlands sprekende gebieden? Mijn onderwerp is echter de veranderende status van het Sranan. Ik wil daarom slechts benadrukken dat het Sranan in de directe toekomst een belangrijke functie kan hebben. Het zal van de politiek in de komende jaren en van de creativiteit van de sprekers en de schrijvers afhangen of de taal ook op lange termijn een toekomst heeft.

Eva D. Essed

Eindnoten:

Oorspronkelijke titel: ‘The changing status of Sranan’, uitgave van het Instituut voor de Opleiding van Leraren, Paramaribo, januari 1977. Vertaald door Geert Koefoed.

Het Sranan van de verschillende bevolkingsgroepen: uniform of verschillend?*

Zoals blijkt in verschillende andere artikelen in deze bundel is de plaats van het Sranan in de Surinaamse samenleving bijzonder complex: voor een groep sprekers, de creoolse, is het de eerste taal, terwijl voor andere groepen het de tweede of derde taal is. Deze toestand roept twee belangrijke vragen op:

- Is het Sranan dat andere groepen spreken sterk en op karakteristieke wijze afwijkend van het Sranan van de creoolse sprekers?
- In welke omstandigheden gebruiken andere groepen het Sranan precies, en hoe staan ze er tegenover?

Omdat deze vragen in hun algemeenheid moeilijk te beantwoorden zijn hebben we ons beperkt tot een specifieke grammaticale constructie: het gebruik van woorden die aangeven of een handeling voltooid is of niet, of de handeling in het verleden, heden of toekomst plaats vindt (de zgn. tijd- en aspect-markeerders) in het gesproken Sranan; en tot twee specifieke bevolkingsgroepen: Chinese en Javaanse vrouwen.

Aangezien de twee groepen, Javanen en Chinezen, waaruit we onze informanten gekozen hebben, tot de meest gesloten groepen uit de Surinaamse samenleving behoren en naast het Nederlands en het Sranan beschikken over hun etnische taal, bestaat de mogelijkheid dat ze in hun taalgebruik afwijken van de rest van de Surinamers. Dit zou kunnen gelden voor het gebruik van de tijd- en aspectmarkeerders in hun gesproken Sranan. Om dit te kunnen nagaan hebben we met twee groepjes van elk vier vrouwen uit de Javaanse resp. Chinese bevolking in Suriname gesprekken gevoerd. Als controlegroep werden ook vier vrouwen uit de creoolse bevolkingsgroep geïnterviewd. Deze werden ook geanalyseerd op hun gebruik van tijd- en aspectmarkeerders; dit wil echter niet zeggen, dat we de resultaten hiervan als de geldende norm gehanteerd hebben bij de analyse van de markeerders bij de Javaanse en Chinese informanten.

Voor we overgaan tot de bespreking hiervan geven we eerst algemene informatie over de twee etnische groepen, waaruit we onze informanten gekozen hebben, zodat we een indruk kunnen krijgen van de rol die de Chinezen en Javanen hebben gespeeld in de totstandkoming van de huidige Surinaamse samenleving.

Daarna wordt de opzet van ons onderzoek, dat we in 1979 in Suriname verricht hebben, uiteengezet, de gegevens uit de gesprekken met de Javaanse, Chinese en creoolse informanten worden naast elkaar geplaatst en vergeleken. Tenslotte zullen we beschrijven welke factoren een rol spelen bij de taalkeuze van onze informanten en wat hun houding is ten opzichte van het Sranan.

We hopen met dit artikel een bijdrage te leveren aan de bijzonder ingewikkelde discussie over de positie van het Sranan, ook in de toekomstige ontwikkeling van Suriname: in hoeverre kan het de rol vervullen van lingua franca, en welke gevolgen zou dat kunnen hebben voor het Sranan zelf?

Chinezen en Javanen in de geschiedenis van Suriname

Nadat Suriname in 1650 door Willoughby tot een permanente Europese nederzetting gemaakt was voor Engeland, kwam een groot aantal Britse en Franse kolonisten naar dit land. Met hen kwamen ook Afrikaanse slaven en al spoedig werd Suriname een bloeiende plantagekolonie. Niet lang daarna vestigde zich hier ook een groep Portugese Joden, in 1665. Bij de vrede van Breda erkende Engeland de Nederlandse verovering van Suriname, maar een paar maanden daarna veroverde een Engelse vloot de kolonie op Nederland, waarna Crijnssen het heroverde in 1668. Vanaf deze tijd tot november 1975 was Suriname een Nederlandse kolonie met twee onderbrekingen: van 1795 tot 1802 en van 1804 tot 1816.

Gedurende de achttiende en negentiende eeuw was het een typische plantagekolonie. Tegen het midden van de negentiende eeuw echter, begon de plantageproduktie af te nemen en ook het aantal plantages. De redenen hiervoor waren: de afschaffing van de slavernij in 1863, die een schaarste aan arbeidskrachten met zich meebracht, de opening van het Suezkanaal in 1869, die het Verre Oosten openstelde waardoor een overvloed aan arbeidskracht en land ontstond, en tenslotte de ontwikkeling van de bietsuiker-industrie in Europa, die goedkoper en sneller suiker produceerde dan door de methoden die op de Surinaamse plantages gebruikt werden.

Er werden nu kleine boerderijen opgezet, die al gauw de totale produktie van de plantages overnamen.

Het was al voor de afschaffing van de slavernij duidelijk dat de negerslaven niet op de plantages zouden blijven na de emancipatie. Er werd daarom naarstig gezocht naar vervangende arbeidskrachten. Van 1853 tot 1872 werden er in totaal 5400 arbeiders naar Suriname gehaald: 500 Portugezen uit Madeira, 2400 West-Indiërs en 2500 Chinezen. De laatstgenoemde groep werd als contractarbeiders uit Java gehaald in 1853. Andere contingenten werden later uit China ge-

haald, waarvan het laatste in 1869 aankwam in Suriname. In dat jaar sloot de Britse regering de haven van Hong Kong voor het uitschepen van emigranten en in 1870 verbood de Chinese regering de emigratie van haar onderdanen onder contract. De eerste Chinese contractarbeiders verlengden veelal hun contract niet en verlieten de landbouw - ze gingen zich toeleggen op de kleinhandel.

Nadat de Chinese regering de emigratie van contractarbeiders had verboden, kwamen er individueel Chinezen naar Suriname, veelal uit de provincies Fukien en Kwantung, die door hongersnood geteisterd werden. Deze groep vrije emigranten vestigde zich ook in de kleinhandel.

De immigratie zet zich nu nog voort, nu niet meer vanuit China, maar vanuit Hong Kong. Het zijn voornamelijk familieleden van eerdere immigranten, die in Suriname een bestaan opgebouwd hebben en die hen helpen een bestaan op te bouwen om zo hun familie in het vroegere vaderland te onderhouden door hen te werk te stellen in hun (de eerder aangekomen immigranten) eigen zaak of bij een ander.

De laatste tijd bestaat een groot deel van de Chinese immigranten uit jongeren, wier ouders al eerder geëmigreerd waren naar Suriname. Men zou hieruit kunnen opmaken dat zij niet meer zullen terugkeren naar Hong Kong of China, in tegenstelling tot de vroegere immigranten, die de wens daartoe hadden en ook wel repatriëerden.

Het is op dit moment niet mogelijk exacte cijfers te geven van het aantal Chinezen dat nu in Suriname zit, deels omdat een vrij grote groep geëmigreerd is naar Nederland en deels omdat er geen recente volkstelling geweest is.

Volgens De Waal-Malefijt (1963) bedroeg dat aantal 3285 in Paramaribo in 1959 met een totaal van 4441 in heel Suriname.

De Chinezen vormen een vrij gesloten groep in Suriname, alhoewel de jongeren nu wat meer naar buiten treden. De in Suriname geboren generatie Chinezen neemt deel aan het arbeidsproces en aan het openbare leven. Ze hebben, in tegenstelling tot hun ouders, meer contact met de andere bevolkingsgroepen uit Suriname en vormen een minder gesloten groep dan hun ouders. Ze hebben vaak het Chinees, het Hakka, als moedertaal tot de schoolleeftijd, waarna het Nederlands gaat domineren over het Chinees. Naast deze twee talen spreken ze Sranan, dat ze leren door het contact met andere etnische groepen en dat vaak de functie van lingua franca bij hen heeft. Men ziet nu echter, dat het Sranan steeds meer de functie van dagelijkse spreektaal bij hen krijgt.

Na het verbod van emigratie uit China moest men zoeken naar een alternatief, dat men vond in het rekruteren van arbeiders uit India.

Daartoe sloot men met Engeland een contract af in 1870. De immigratie van deze contractarbeiders duurde tot 1918. Alhoewel laatstgenoemde groep goed voldeed, keek men toch uit naar andere arbeidskrachten, aangezien men zich in India, net als in China, begon te verzetten tegen de emigratie van arbeiders.

Men besloot, na veel tegenstand, arbeiders te rekruteren uit een van de andere Nederlandse koloniën, Indonesië. In 1891 arriveerden de eerste 94 Javaanse contractarbeiders in Suriname. Het bleken gewillige en adequate arbeidskrachten te zijn. Vanaf die tijd werden er regelmatig groepen Javanen aangevoerd. Het aantal variëerde door de jaren heen, afhankelijk van de economische toestand van de kolonie Suriname. G.D. van Wengen (in L. Lichtveld e.a., 1977: 226) vermeldt, dat het met de immigratie van Javanen na 1932 vrijwel gedaan was en dat alleen nog in 1939 een groep van bijna 1000 Javaanse immigranten aankwam. Het eind van deze immigratie was het gevolg van de wereldcrisis, waardoor de plantages stil kwamen te liggen. Na het vijfjarig contract kon de Javaanse arbeider dit verlengen of terugkeren naar zijn vaderland. Hij werd gestimuleerd te blijven door het krijgen van een stuk land. Degenen die zich blijvend vestigden in Suriname kregen een stuk land en een bedrag van honderd gulden. Veel Hindoestanen en Javanen maakten hiervan gebruik. Ongeveer een derde van de immigranten uit elke groep repatriëerde, de anderen vestigden zich als kleine boeren in Suriname. Een aantal Javanen is nu werkzaam in de mijnbouw, in de detailhandel of werkt in fabrieken of als huisbediende. Het aantal intellectuelen en ambtenaren onder de Javanen is erg klein in vergelijking met de andere etnische groepen in Suriname.

Het merendeel van de Javanen woont op het platteland in nederzettingen en dorpen, van waaruit velen nu wegtrekken om zich in de stad te vestigen. Hier zijn er betere mogelijkheden voor onderwijs en sociaal-economische vooruitgang.

Als groepstaal staat het Javaans sterk op het platteland, waar men vaak geen Nederlands spreekt. In hun contact met andere etnische groepen fungeert het Sranan als lingua franca. Er zijn echter ook Javanen in gesloten gemeenschappen, die geen contact naar buiten hebben en daarom uitsluitend Javaans spreken. In de stad spreken de jongeren, naast het Sranan, ook Nederlands en de indruk bestaat, dat ook hier, zoals bij de Chinese jongeren, het Nederlands gaat domineren over de groepstaal. Er is een verschil tussen de Javanen en de Chinezen in dit opzicht, nl. de Javanen houden sterker vast aan hun cultuur en er zijn bij hen veel meer manifestaties hiervan dan bij de Chinezen. Men kan zeggen, dat het Javaans als groepstaal sterker staat dan het Chinees.

In de sectie Taalkeuze en Taalattitude zullen we een indruk krijgen van de functie van het Nederlands, het Sranan en de etnische taal bij deze twee groepen.

Het onderzoek

In de inleiding werd al vermeld dat het gebruik en de toepassing van de tijd- en aspectmarkeerders bij de Javanen en Chinezen zouden kunnen afwijken van het gebruik van de markeerders bij creolen, omdat deze twee groepen het Sranan als tweede of derde taal leren en deze bij hen voor verschillende doeleinden en functies gebruikt wordt. Om dit te kunnen nagaan werden er gesprekken met informanten uit zowel de Javaanse en Chinese als de creoolse bevolking gevoerd. Deze gesprekken werden op de band opgenomen. Het interview bestond uit:

a Vragen die erop gericht waren algemene informatie over de informanten te krijgen. Deze informatie is belangrijk om de gegevens over gebruik van tijd- en aspectmarkeerders, taalkeuze en taalattitude te kunnen plaatsen. Dit is belangrijk omdat de taalkeuze van de informanten samenhangt met hun sociale positie en die beter geïnterpreteerd kan worden tegen deze achtergrond.

b Vragen gericht op de attitude van de informanten ten opzichte van het Sranan en de frequentie van hun gebruik van deze taal. De attitude of houding zou wel een rol kunnen spelen bij het gebruik van de tijd- en aspectmarkeerders in hun gesproken Sranan. Het doel echter, bij het stellen van deze vragen was niet in de eerste plaats na te gaan in hoeverre de attitude hierbij een rol speelt - we wilden slechts een indruk krijgen hoe deze twee etnische groepen nu tegen het Sranan aankijken, aangezien het prestige dat men vroeger aan deze creolentaal toekende vrijwel nihil was.

e Vragen over verschillende onderwerpen specifiek opgesteld met de verwachting respons te krijgen, waarbij gebruik gemaakt zou moeten worden van de verschillende tijd- en aspectmarkeerders.

d De antwoorden op de vragen uit dit onderdeel moeten een indruk geven van de taalkeuze van de informanten in bepaalde situaties en van de factoren die hierbij een rol spelen. Deze vragen zijn globaal op te splitsen in twee delen: een deel heeft betrekking op de taalkeuze binnen de eigen gemeenschap en het andere deel op contact daarbuiten.

De informanten zijn gekozen op grond van hun ras, geslacht en leeftijd. De leeftijdsgroep waarin we de informanten gezocht hebben, is die van 20 tot 30 jaar, wat voornamelijk uit praktische overwegingen

gedaan is. De groep creoolse vrouwen variëert in leeftijd van 36 tot 58 jaar. We hebben oudere vrouwen uit deze groep gekozen, omdat we verwachtten dat hun taalgebruik een iets conservatievere vorm van het Sranan representeert en we op deze manier het taalgebruik van de Javaanse en Chinese informanten hier beter tegen kunnen afzetten zonder al te veel rekening te moeten houden met andere variaties.

We nemen aan dat de scholing, die de informanten gehad hebben, geen of weinig invloed heeft op hun gebruik van tijd- en aspectmar-keerders. Het zou wel een rol kunnen spelen in de mate van beheersing van het Sranan, in de zinsconstructies en interferentie vanuit het Nederlands of de etnische taal in het Sranan.

De interviews zijn door de onderzoekster afgenomen bij de informanten thuis. Alle interviews vonden voor het grootste deel plaats in het Sranan. De lengte van de gesprekken variëerde van twintig minuten tot een uur.

De tijd- en aspectmarkeerders in het Sranan

De noties tijd en aspect worden in het Sranan aangeduid met partikels, kleine woordjes die voor het werkwoord geplaatst worden. Deze kunnen op verschillende manieren worden gecombineerd. Wij zullen de partikels die in ons materiaal voorkwamen een voor een bespreken. Het gaat hier om *e, ben, sa, sa-e, ben-e*, de ongemarkeerde vorm, en *ben-sa*.

1 *e*

Het partikel *e* geeft aan:[1]

a	durative present	vgl.	‘hij eet’
b	iterative present	vgl.	‘hij eet telkens weer’
c	habitual present	vgl.	‘hij eet gewoonlijk’
d	narrative present	vgl.	‘en daar eet hij me toch...’ (in verhaal)
e	progressive present	vgl.	‘hij is aan het eten’

In de grammaticale beschrijvingen van het Sranan van onder andere Voorhoeve (1957) en Donicie (1954) wordt aangegeven dat [+ statieve] werkwoorden (d.w.z. werkwoorden die een ‘staat’ of ‘toestand’ aangeven) normaal geen aspectmarkeerders dragen in de tegenwoordige tijd.

Uit de gegevens van ons onderzoek blijkt dat al onze informanten, op één na, het *e* als preverbaal partikel (d.w.z. tussen onderwerp en

werkwoord in) gebruiken om de tegenwoordige tijd van een [+ statieve] werkwoord aan te duiden, ofschoon ze vaker de ongemarkeerde vorm in dit geval gebruiken. Alle sprekers uit de drie groepen gebruikten de markeerder *e* om daarmee de tegenwoordige tijd bij [- statieve] werkwoorden (d.w.z. werkwoorden die een handeling aangeven) aan te geven in de eerdergenoemde semantische functies; men gebruikte echter ook de ongemarkeerde vorm (dus het werkwoord zonder partikel) in deze gevallen: de creoolse groep in 10%, de Chinese groep in 28% van de gevallen en de Javaanse groep gebruikte die het meest frequent - in 54% van alle gevallen, waar volgens de traditionele grammatica *e* gebruikt zou moeten worden. We zouden echter toch kunnen stellen, dat alle drie groepen onderscheid maken tussen [+ statieve] en [- statieve] werkwoorden in de tegenwoordige tijd wat de vorm betreft. Een ander onderscheid dat gemaakt werd is dat tussen de hoofdzinnen aan de ene kant en aan de andere kant de *als* en *wanneer* zinnen. Dat de regel van de ongemarkeerde vorm in het laatstgenoemde type zinnen bestaat, blijkt uit de hoge percentages van deze vorm bij alle drie de groepen: de Chinese groep heeft 63%, de Javaanse 81% en de creoolse groep 89%, in de rest van de gevallen werd de markeerder *e* gebruikt.

2 *ben*

De functies die deze markeerder in het Sranan kan hebben zijn:

a	past-before-past	vgl.	‘hij had al gegeten, toen...’
b	simple completion	vgl.	‘hij heeft gegeten’
c	remote past	vgl.	‘lang geleden at hij...’

Evenals voor *e*- speelt het onderscheid [+ statieve]/[- statieve] werkwoorden, wat de functies betreft, een belangrijke rol. *Ben* als markeerder voor [+statieve] werkwoorden geeft namelijk in de meeste gevallen de simpele verleden tijd aan, terwijl dat bij [- statieve] werkwoorden de bovenstaande functies heeft. Het kan echter voorkomen, dat *ben* ook bij [- statieve] werkwoorden deze functie heeft, dus een handeling aangeeft, die in het recente verleden heeft plaatsgevonden, maar voor de informanten van ons onderzoek had *ben* vaker de eerdergenoemde functies. We dienen hierbij wel op te merken, dat het heel vaak moeilijk was in ons onderzoek of men *ben* of *ben-e* zet, aangezien de eindklank van beide markeerders genasaliseerd (met neusklank) uitgesproken wordt. Donicie zegt er dan ook over: ‘het is in de spreektaal dikwijls moeilijk te constateren, of men met de enkelvoudige vorm *ben* te doen heeft, of met de samengestelde vorm *ben-e*, daar deze laatste vorm dikwijls wordt samengetrokken tot een gerekt *ben*.’ (p. 54)

3 *ben-e*

Ondanks het feit, dat we in ons taalmateriaal geen duidelijke gegevens van *ben-e* hebben, kunnen we stellen dat deze vorm zeker wel in het Sranan kan voorkomen als markeerder van een verleden tijd die ook nog een aspect van de handeling aangeeft:

a	habitual	vgl.	'hij placht te eten'
b	durative	vgl.	'hij at'
c	iterative	vgl.	'hij at zo nu en dan'

4 *De ongemarkeerde vorm*

In het Sranan kan deze uitdrukken een handeling
- a die in het verleden plaatsvond
- b die in het verre verleden heeft plaatsgevonden
- c die in het verleden begonnen is of plaatsvond en nu nog relevant is voor het heden - het perfect aspect.

De ongemarkeerde vorm wordt ook gebruikt voor de tegenwoordige tijd van hulpwerkwoorden van wijze zoals *musu* (moeten), *man* (kunnen), *kan* (kunnen) en *mag* (mogen); verder in *als* en *wanneer* zinnen, waarin de ongemarkeerde vorm echter ook vervangen kan worden door *e* met een [- statief] werkwoord. Bij de [+ statieve] werkwoorden duidt de ongemarkeerde vorm de tegenwoordige tijd aan. In de gegevens van ons onderzoek blijkt dat de informanten deze ook gebruikten om de verleden tijd van dit soort werkwoorden aan te geven. Dit kan samenhangen met het feit, dat wat men normaal als [+ statieve] werkwoorden beschouwt, vaak markeerder *e* krijgen toegevoegd zodat het lijkt of dit type werkwoorden steeds vaker als [- statief] geïnterpreteerd wordt, wat mag blijken uit het feit, dat voor de verleden tijd van [+ statieve] werkwoorden ook de ongemarkeerde vorm gebruikt wordt, net als bij de [- statieve] werkwoorden. Het zijn vooral werkwoorden als *sji* (zien), *jere* (horen), *denki* en *prakseri* (denken), die steeds meer als [- statief] geïnterpreteerd worden, wat de uiterlijke vorm betreft.

5 *sa*

In het Sranan kan *sa* een toekomst aangeven met daaraan gekoppeld een modaliteit, die kan zijn:

a	dubitatief	vgl.	'misschien eet hij'
b	hypothetisch	vgl.	'stel dat hij eet'
c	potentieel	vgl.	'mogelijkerwijs eet hij'

d optatief vgl. ‘ik hoop dat hij eet’

Uit ons onderzoek blijkt, dat *sa* niet zozeer een toekomende tijdmar-

keerder als wel een onwerkelijkheidsmarkeerder is, die een verwachting of veronderstelling uitdrukt. Waar *sa* ook de functie van toekomende tijd markeerder heeft, kan het vervangen worden door *e-go*, wat steeds vaker voorkomt. Het vervangen van *e-go* door *sa*, brengt echter een verandering in betekenis teweeg, terwijl het omgekeerde, vervanging van *sa* door *e-go*, niet noodzakelijkerwijs de betekenis verandert.

6 *Sa-e*

Deze vorm wordt in het hedendaags gesproken Sranan zeer sporadisch gebruikt. In ons onderzoek zijn we die slechts één keer tegengekomen en wel bij de op één na oudste spreekster uit de creoolse groep. Deze vorm zou een combinatie zijn van *sa* en *e*; het zou dus een onwerkelijkheidsmarkeerder zijn met de aspecten die we al eerder onder *e* genoemd hebben. De functie kwam in ons taalmateriaal niet duidelijk naar voren, zodat we hier geen uitspraak hierover kunnen doen. Het ziet er echter naar uit, dat deze markeerder over enige tijd verdwenen zal zijn uit het gesproken Sranan evenals de markeerders die we hieronder zullen noemen.

7 *Ben-sa*

Wij zijn deze vorm in ons taalmateriaal niet tegengekomen, iets wat niet zo verwonderlijk is, aangezien *sa-e* en *ben-sa* alleen nog bij oudere Sranan-sprekers lijken voor te komen. In plaats van *ben-sa* gebruikt men veel vaker de vorm *ben-e-go*, die samengetrokken wordt tot *b'o. B'o* heeft een ongerealiseerde conditie aan, evenals een conditie die ‘zowel door de feiten weersproken wordt als ongerealiseerd’ is. Wij zouden dit kunnen illustreren aan de hand van een voorbeeld uit Voorhoeve (1957, p. 382) in plaats van:

ef a ben kon esde, m ben-sa-ask en dati
‘als hij gisteren gekomen was, had ik hem dat gevraagd’

zal men nu eerder zeggen:

ef a ben kon esde, m'*b'o* aks' en dati

Komen *sa-e* en *ben-sa* al zelden voor, *ben-sa-e* is nog zeldzamer. We kunnen ook van deze vorm verwachten, dat deze over enige tijd uit het gesproken Sranan zal zijn verdwenen. *Ben-sa-e* wordt steeds meer door *b'o* vervangen, ook al draagt het geen aspect-partikel *e* aan het eind. N.B.: *e-go* en *b'o* kunnen niet gecombineerd worden met *e*. Wij zouden dus kunnen zeggen, dat *e-go* de toekomende tijdmarkeerder is, *sa* de onwerkelijkheidsmarkeerder met verschillende bijbetekenissen en *b'o* de markeerder van *als*-zinnen.

Het gebruik van de markeerders bij de drie etnische groepen

Nu we nagegaan zijn hoe de informanten uit ons onderzoek de markeerders gebruikt hebben, welke functies en betekenissen ze hebben, kunnen we zeggen, dat er over het algemeen geen grote verschillen bestaan tussen de Chinese, Javaanse en creoolse groep uit ons onderzoek. Alle drie groepen gebruikten de markeerders in dezelfde functies, maar de ene groep frequenter dan de andere. Alle drie vertoonden ze afwijkingen ten opzichte van de grammatica-beschrijvingen van Voorhoeve en Donicie. We hebben eerder al het voorbeeld genoemd van het gebruik van *e* met [+ statieve] werkwoorden zonder dat een 'iteratieve' of 'habituele' betekenis wordt bedoeld.

Dit gebruik van *e-* met [+ statieve] werkwoorden kan een aanwijzing zijn van een veranderingsproces, dat al enige tijd aan de gang is en nu zichtbaar aan het worden is, namelijk, dat men nu geen strikt onderscheid maakt tussen [+ statieve] en [- statieve] werkwoorden wat de uiterlijke vorm betreft, daar men net als bij [- statieve] werkwoorden in de tegenwoordige tijd ook markeerder *e-* plaatst bij [+ statieve] werkwoorden.

Een andere indicatie van deze verandering is, dat de ongemarkeerde vorm vaak gebruikt werd om de verleden tijd van [+ statieve] werkwoorden aan te geven, net zoals bij de [- statieve]. De Javaanse groep maakte in ons onderzoek het minst strikte onderscheid tussen de tegenwoordige en de verleden tijd in dit opzicht, of tussen [+ statieve] en [- statieve] werkwoorden, aangezien het ook deze groep was, die het hoogste percentage van ongemarkeerde vormen had voor de verleden tijd van [+ statieve] werkwoorden. De creoolse en de Chinese groep gedroegen zich bijna eender: beide hebben ongeveer hetzelfde percentage aan ongemarkeerde vormen voor de verleden tijd van [+ statieve] werkwoorden in plaats van *ben* en *e-* voor de tegenwoordige tijd in plaats van de ongemarkeerde vorm. Men zou dus kunnen zeggen, dat deze twee groepen wat conservatiever zijn in dit opzicht, dat ze minder vaak de twee typen werkwoorden als één type beschouwen in hun formele vorm en toch *ben* als dè verleden tijdsmarkeerder van [+ statieve] werkwoorden beschouwen. *Ben* wordt als 'completieve' markeerder gebruikt in alle drie groepen: in de Chinese groep het minst, in de Javaanse en creoolse groep in hetzelfde percentage van alle gevallen. De groep Chinese informanten ziet duidelijk *ben* meer als verre verleden tijdsmarkeerder; voor zowel de Javaanse als de creoolse groep geldt, dat *ben* en de ongemarkeerde vorm min of meer als verschillende vormen van de verre verleden tijdsmarkeerder dienst doen.

Alle informanten hadden de ongemarkeerde vorm om het recente verleden aan te geven: in dit opzicht verschillen de drie groepen dus

niet van elkaar. Ook niet wat het gebruik van deze vorm betreft voor de verleden tijd met perfect aspect of voor het perfect aspect alleen. Ook op het punt van de irrealis-markeerder verschillen de drie groepen niet veel van elkaar. Alleen gebruikte de Javaanse groep uit ons onderzoek geen enkele keer *sa*; hierdoor lijkt het alsof de Javaanse informanten deze markeerder niet kennen en i.p.v. *sa e-go* gebruikten, ook in die gevallen waar *sa* juister geweest zou zijn of waar de creoolse en Chinese informanten *sa* zouden hebben gebruikt. Of dat in normaal taalgebruik van de Javanen ook zo is, zal onderzocht moeten worden. We kunnen er hier geen uitspraak over doen. De meest normale markeerder van *als*-zinnen bij alle drie groepen is *b'o*. In enkele gevallen gebruikte men *e-* om deze wijze aan te geven. Er werd verder geen afwijkende vorm hiervoor gebruikt.

Er blijken dus geen al te grote verschillen te bestaan in het gebruik van de tijd- en aspectpartikels tussen de Chinese, Javaanse en creoolse vrouwen. Dit terwijl het hier gaat om een betrekkelijk ingewikkeld onderdeel van de Sranan grammatica, dat bijvoorbeeld voor buitenlanders die Sranan leren grote moeilijkheden oplevert. Er zijn wel duidelijke verschillen tussen creoolse, Javaanse en Chinese sprekers van het Sranan op het gebied van woordkeus, uitspraak, intonatie en gebaren, maar uit dit onderzoek blijkt dat deze verschillen op het gebied van de grammatica niet zo groot zijn.

Taalkeuze en taalattitude

We wilden nagaan wat de taalkeuze van de drie groepen is, welke factoren daarbij een rol spelen en/of de keuze (mede) bepalen in bepaalde situaties en wat hun attitude is ten op zichte van het Sranan. Om dit te kunnen nagaan hebben we hen 24 vragen gesteld, opgesplitst in twee delen. De antwoorden op de vragen uit het eerste gedeelte moeten een indicatie geven van de attitude van de informanten ten opzichte van het Sranan. Het tweede gedeelte van de vragen bevat voor het merendeel vragen, die betrekking hebben op hun taalkeuze in enkele situaties.

Bekijken we de resultaten, dan zien we dat de groep Javanen en Chinezen zich grotendeels gelijk gedragen: voor de communicatie binnen een etnische groep gebruikt men meestal de etnische taal: Chinees of Javaans. Ook de creoolse groep doet een soortgelijke keus: het Sranan. Wat de communicatie tussen groepen betreft, gedragen de drie groepen zich vrij uniform, dat wil zeggen: voor het spreken tot een lid van een andere etnische groep gebruikt men of Nederlands of Sranan, afhankelijk van het gegeven of die persoon (de toegesprokene) een oudere creool, Javaan, Hindoestaan of Chinees is en/of die Nederlands spreekt. Beheerst die wel het Nederlands, dan

zal het merendeel der informanten met hem/haar in het Nederlands spreken. Dit geldt niet voor degenen die het meest frequent Sranan spreken. Bij de antwoorden op de vragen, die op de communicatie binnen èn tussen groepen betrekking hebben, kwam het verschil in taalkeuze het duidelijkst naar voren. Hier hangt de taalkeuze af van factoren als: behoort de gesprekspartner tot dezelfde etnische groep als de spreker en spreekt die de etnische taal. Voor de creolen speelt dit uiteraard niet zo'n belangrijke rol, maar wel de vraag of de gesprekspartner Nederlands verstaat en/of welke van de twee talen (Sranan of Nederlands) ‘gezelliger’ klinkt, zoals dit door een der informanten werd uitgedrukt.

Het verschil tussen de Chinezen en de andere twee groepen met betrekking tot de taalkeuze is de frequentie van het gebruik van het Sranan. De Chinese groep gebruikte het minst vaak Sranan, terwijl de creoolse groep het meest frequent gebruik maakte van deze taal. De Javaanse groep maakt het meest frequent gebruik van hun etnische taal, meer nog dan de Chinezen, en het minst van het Nederlands. Samenvattend zou men kunnen zeggen, dat men voor het Sranan kiest wanneer men tot personen spreekt, die geen Nederlands spreken, daar Sranan dan de enige taal is, die de gesprekspartners met elkaar gemeen hebben. Wanneer echter de gesprekspartner wel Nederlands spreekt en vooral als die het gewoonlijk gebruikt, dan kiest men vrijwel altijd Nederlands.

Ook bij de taalkeuze voor de communicatie binnen de groep schijnt de vooronderstelling dat de gesprekspartner het Nederlands beheerst, een geringe rol te spelen. Dit geldt zeker voor de groep Chinese informanten, voor de Javaanse en creoolse groep iets minder.

Zoals eerder gezegd, spreekt de groep Javanen bijna uitsluitend Javaans onderling, vooral als men tot een oudere Javaan spreekt om, zoals een informante zei, ‘respect te tonen’. Een soortgelijk beeld krijgen we bij de Chinezen: deze spreken Chinees tot de Chinese immigranten, waartoe hun ouders en grootouders behoren, en tot hun kinderen. De creolen spreken juist de prestige taal, het Nederlands tot hun kinderen en Sranan tot de ouderen.

Het Nederlands wordt vooral door de Chinezen eerder dan het Sranan gebruikt, omdat men laatstgenoemde taal te ‘grof’ vindt. Het Sranan wordt door de drie groepen geschikt geacht voor gebruik met klanten, in de (Chinese) winkels, op de markt, voor het maken van grappen, voor krachttermen en schelden, voor gebruik met bedienden en met leden van andere bevolkingsgroepen.

Meer dan de helft der informanten vond het geschikt als voertaal, maar slechts drie informanten zouden het de status van officiële taal willen toekennen of als instructie-taal willen zien. Men vindt een

soort ambivalentie t.o.v. deze taal in het feit, dat de meerderheid er positief tegenover staat en het graag spreekt, maar het toch niet als de officiële taal zou willen zien en het niet spreekt met hun kinderen of het hen leert. Het Nederlands is nog duidelijk de taal met een hoger prestige. Men zei, dat het Sranan niet geschikt zou zijn als communicatie-middel voor het buitenlands verkeer; ook al komt men met het Nederlands niet verder dan Nederland en de Nederlandse Antillen, toch koos men liever voor het Nederlands.

Uit de groep Chinezen dacht geen enkele informante alles in het Sranan te kunnen zeggen; evenzo de Javaanse groep en de helft van de creoolse informanten, omdat er altijd woorden uit het Nederlands, Engels of Spaans geleend moeten worden. Dit is ook een reden, waarom men vond, dat het Sranan niet geschikt is de officiële taal van Suriname te worden.

Men vond Sranan in de eerste plaats de taal bij uitstek in het contact met andere etnische groepen, die geen Nederlands spreken. Men koos soms ook bewust voor het Sranan, omdat het 'directer', 'niet zo langdradig als het Nederlands', een 'gezellige taal' en 'beter te begrijpen' is.

Uit het voorgaande zou men kunnen afleiden, dat het Sranan voor de meerderheid de functie van lingua franca en spreektaal heeft en dat men over het algemeen niet afwijzend staat tegenover het Sranan in die hoedanigheid, maar dat men voor meer formele gelegenheden het Nederlands meer geschikt acht dan het Sranan.

Carmen Lie

Eindnoten:

* Dit artikel is gebaseerd op een doctoraal scriptie van het Instituut voor Algemene Taalwetenschap, Universiteit van Amsterdam, over hetzelfde onderwerp, getiteld: 'Het gebruik van tijd- en aspectmarkeerders in het Sranan van enkele Chinezen, Javanen en Creolen' (1980). Deze scriptie werd gerealiseerd met steun van het Bureau Buitenland, Universiteit van Amsterdam.

1 We hebben hiervoor de terminologie en de definities, die Comrie (1976) van de verschillende aspecten geeft, gebruikt:

Durative:	durativity... refers to the fact that the given situation lasts for a certain period of time.
Iterative:	repetition of a situation, the successive occurence of several instances of the given situation.
Habitual:	the feature that is common to all habituals, ... is that they describe a situation which is characteristic of an extended periode of time...
Narrative:	the present tense is used to refer to a past situation.
Progressive:	it usually denotes an action or an activity as in progress (Zandvoort, 1974).

Sarnami

Inleiding 1

Sarnami - tegenwoordig bijna nooit meer Sarnami Hindustani genoemd - is de dagelijkse omgangstaal van een heel groot gedeelte van de Hindoestaanse bevolkingsgroep van Suriname.

De taal is in Suriname ontstaan uit een aantal uit India meegebrachte Hindi-dialecten (zie de bijdrage van S. Kishna). In Suriname heeft de taal uiteraard invloed ondergaan van het Sranan en het Nederlands, maar deze invloed is enkel lexikaal. In klankaspect en syntaxis is het Sarnami heel dicht bij de oorspronkelijke Indiase dialecten gebleven. Wel heeft de taal in Suriname enige vereenvoudiging in vervoeging en verbuiging ondergaan, en eveneens enigermate in stijlen. De thuistalen van de Indiase immigranten waaruit het Sarnami gegroeid is, hebben steeds verheven en formele variëteiten naast zich gehad, te weten Hoog-Hindi (gesanskritiseerd), Urdu (met veel Perzische woorden) en het standaard-Hindi (in Suriname vertegenwoordigd in o.a. de Indiase films). Meer over de verhouding tussen deze variëteiten en het Sarnami vindt men in de bijdrage van R. Motilal Marhé. Ondanks dat het Sarnami zich in een meervoudige diglossie-verhouding bevindt, nl. ook nog ten opzichte van het Nederlands als de officiële taal en de onderwijstaal van Suriname, terwijl het voorts in de informele sfeer, vooral in Paramaribo en omgeving, concurrentie van het Sranan ondervindt, heeft de taal zeker nog een aanzienlijke ‘linguïstische vitaliteit’. Direct buiten de conglomeratie Paramaribo zijn er al gemeenschappen te vinden waarin Sarnami de veruit dominante taal is.

Iets over het karakter van de taal kan de Nederlandstalige lezer te weten komen door de woord-voor-woord-vertaling van de Sarnami-tekst van Jit Narain te bestuderen. Direct in het oog springend is de woordvolgorde: in plaats van voorzetsels heeft het Sarnami achterzetsels, bijvoeglijke bepalingen komen voor de zelfstandige naamwoorden en de werkwoorden staan achteraan. De taal heeft voorts geen bepaald lidwoord. Een Nederlandse zin als: ‘De wortel van de taal Sarnami wordt in India gevonden’ moet dus ‘omgezet’ worden tot: ‘Sarnami taal van wortel India in gevonden wordt’ (zie verder

Jit Narain's tekst en vertaling). Dit geeft enig idee van de mate van taalverschil die kinderen die Sarnami-sprekend opgroeien, moeten overwinnen als ze vanaf de eerste klas van de lagere school Nederlandstalig onderwijs krijgen.

Naast deze kennismaking langs indirecte weg hebben we geen aparte karakteristiek van de taal kunnen opnemen. De bestudering van het Sarnami is pas recent ter hand genomen. Aan een grammatica en een woordenlijst van het Sarnami wordt sinds een paar jaren gewerkt, maar ze zijn nog niet verschenen. Een spellingsvoorstel van J.H. Adhin uit 1963 wordt meestal in grote lijnen wel gevolgd, maar heeft niet alle problemen opgelost. Een beschrijving van de beginnende emancipatie van het Sarnami, tegelijk een pleidooi voor de noodzakelijkheid ervan, is te vinden in Marhé's 'Waarom toch die emancipatie van het Sarnami'. Binnen de Hindoestaanse gemeenschap is er een groeiend aantal mensen die gedichten en andere teksten in het Sarnami schrijven en ook op andere manieren bijdragen aan de politieke en literaire emancipatie van deze taal. De Sarnami tekst is afkomstig uit het eerste nummer van het geheel in het Sarnami geschreven blad Sarnami, dat sinds 1982 door het collectief 'Jumpa rajguru' te Den Haag wordt uitgegeven.

Het ontstaan van het Sarnami 2[1]

0 *Inleiding*

Dit artikel beoogt een beter inzicht te verschaffen in de wordings-geschiedenis van het Sarnami, de moedertaal van de Hindoestaanse bevolkingsgroep in Suriname. Daarvoor is het belangrijk het Sarnami in zowel een historisch als een historisch-linguïstisch perspectief te plaatsen. Historisch, omdat dé bepalende factor in de wordings-geschiedenis van het Sarnami de immigratie van de Hindoestanen in Suriname is geweest. Historisch-linguïstisch, omdat de talen die de immigranten meebrachten vanuit hun land van herkomst, intra- en inter-etnisch taal- en cultuurcontact en verschijnselen als diglossie, taalattitude en taalkeuze vorm hebben gegeven aan het Sarnami. In het vervolg zullen we eerst de historische achtergronden van het Sarnami bespreken: oorzaken en achtergronden en verloop van de immigratie. Daarna komen de meer historisch-linguïstische onderwerpen aan de orde, waarbij veel aandacht wordt besteed aan de verschillende talen die de immigranten in een of meerdere taalsituaties bezigden, de invloed van intra- en inter-etnisch taal- en cultuurcontact, diglossie, taalattitude en taalkeuze op de vorming en verdere

ontwikkelingen van het Sarnami.

1 *De immigratie van de Hindoestanen in Suriname*

1.1 *Oorzaken en achtergronden van de immigratie*

Zoals bekend, begonnen in de zeventiende eeuw Europeanen, eerst Engelsen, later Nederlanders, Suriname te koloniseren en er hun plantages te vestigen die produkten voor de Europese stapelmarkt moesten leveren. Daar ze niet zelf op de plantages konden of wilden werken, moesten ze naar andere arbeidskrachten omzien. Een oplossing werd gevonden in een systeem van slavenarbeid, waarbij de produktiekosten ook laag konden worden gehouden.

De eerste slachtoffers van dit systeem waren de oorspronkelijke bewoners van Suriname, de Indianen. Later werden in navolging van de Engelse en Franse kolonies, negerslaven uit Afrika gedwongen op de plantages te werken. Maar na verloop van tijd gingen in Europa en Amerika steeds meer stemmen op voor afschaffing van dit onmenselijk systeem. Protesten hiertegen hadden tot resultaat dat de slavernij in de negentiende eeuw in de verschillende Europese kolonies werd afgeschaft: in de Engelse in 1834, in de Franse in 1848 en in de Nederlandse (Suriname en de Nederlandse Antillen) in 1863. Door deze maatregel dreigde er echter een tekort aan arbeidskrachten op de plantages in Suriname te ontstaan. In de kolonies waar de slavernij eerder was afgeschaft, was namelijk gebleken dat de vrijgelatenen niet meer als vrijwillige arbeiders op de plantages wilden terugkeren. Om te voorkomen dat de plantages na de proclamatie tot afschaffing van de slavernij zouden leegstromen werden de vrijgelatenen verplicht nog tien jaar, tegen betaling, op een plantage van eigen keuze te werken.

In tussentijd werden er allerlei pogingen in het werk gesteld om andere arbeiders voor de plantages te werven. Vóór 1863 hadden de plantage-eigenaars die de afschaffing van de slavernij al hadden zien aankomen, enkele pogingen gedaan andere arbeiders voor hun plantages te werven door gebruikmaking van een systeem van contractarbeid. De allereerste groep contractarbeiders kwam al in 1853 in Suriname aan: 18 Chinezen uit Java en 120 Portugezen uit Madeira. Later kwamen ook uit andere landen arbeiders naar Suriname. Hun aantal was echter te gering om aan de grote vraag te kunnen voldoen. De plantagebezitters besloten toen in navolging van de Engelse en Franse kolonies arbeiders uit het toenmalige ‘Brits-India’, India, aan te trekken. Door een verdrag tussen de Nederlandse en de Britse regering verkregen ze het recht arbeiders in India te werven. Hiermee werd een aanvang gemaakt met de immigratie van de Hindoestanen in Suriname.

1.2 *De immigratie van de Hindoestanen*

De eerste groep Hindoestanen kwam in 1873[2] in Suriname aan en vanaf dat tijdstip tot 1916 was er een geregelde emigratie van Indiërs naar Suriname. De immigranten waren hoofdzakelijk afkomstig uit het noorden van India, in het bijzonder de districten van de United Provinces, nu 'Uttar Pradesh' genoemd, en Bihar. De immigranten uit de United Provinces kwamen voornamelijk uit de districten Gorakhpur, Basti, Gonda, Fyzabad, Jaunpur, Benares, Azamgarh, Ghazipur en Ballia. De immigranten uit Bihar kwamen voornamelijk uit de districten Saran, Muzaffarpur, Darbhangah, Shahabad, Patna en Gaya. Verder waren er nog een aantal immigranten afkomstig uit het Himalayagebied en Nepal. Deze immigranten en afstammelingen van deze groep worden nog steeds 'Pahariya' (bergbewoners) genoemd. Ook kwamen er nog enkele honderden immigranten, voornamelijk Telugu's, uit Zuid-India, die allen, ongeacht van welke plaats ze vandaan kwamen 'Madrasi' (= afkomstig uit Madras, inwoner van Madras) werden genoemd.

De voornaamste plaats van inscheping was de havenstad Calcutta. In deze stad was het kantoor van de Emigratie-agent gevestigd en hier bevond zich ook het hoofddepot waar de immigranten werden ondergebracht tot zij konden worden ingescheept. De wachttijd in het depot varieerde van enkele weken tot enkele maanden. De tijd werd dan doorgebracht met sporten als kusti (worstelen), elkaar khissâ (verhalen) vertellen, etc. Waarschijnlijk heeft het feit dat het grootste deel van de immigranten te Calcutta werd ingescheept en het feit dat ze ook enige tijd in deze stad moesten verblijven, de naam *Kalkattiyā* (= afkomstig uit Calcutta) opgeleverd als benaming voor alle in India geboren Hindoestanen. Deze naam duidt dus niet, zoals al uit het bovenstaande is gebleken, aan dat de immigranten uit Calcutta afkomstig zijn. De naam *Puraniyā* (= Ouden) wordt ook veel gebruikt ter aanduiding van deze categorie van Hindoestanen.

1.3 *Verloop van de immigratie*

Ongeveer vijftig jaar nadat de eerste groep van Hindoestaanse immigranten voet op Surinaamse bodem had gezet, kwam er een einde aan de Hindoestaanse immigratie. Dit was een gevolg van het groeiend verzet van de Indiase nationalisten tegen een systeem van 'indentured labour' (contractarbeid). De protesten van de nationalisten resulteerden namelijk in 1922 in een wet die werving onder contract verbood. Maar in afwachting van deze wet werd al in 1916 de emigratie onder contract 'in beginsel' afgeschaft en in 1917 definitief stopgezet. De laatste boot met Hindoestaanse immigranten vertrok dan ook in 1916 naar Suriname.

Van 1873 tot 1916 zijn circa 34.000 immigranten uit India, de mees-

ten als contractarbeiders[3], Suriname binnengekomen, waarvan een derde deel (circa 11.500) repatrieerde.

De contractanten werden op verschillende plantages te werk gesteld en ze waren verplicht vijf jaar op de hun aangewezen plantage te arbeiden. Na deze periode konden ze terugkeren naar hun vaderland, een hercontract sluiten of zich als kolonist vestigen in Suriname. Velen maakten van de laatste mogelijkheid gebruik en vestigden zich, met succes, als kolonist in Suriname. Vestigingsplaatsen waren hoofdzakelijk gebieden rondom Paramaribo en de districten Suriname, Commewijne, Saramacca en Nickerie.

Toen er geen verdere immigratie meer kon plaatsvinden, werden er geleidelijk aan maatregelen getroffen om de staatsrechtelijke positie van de immigranten te verbeteren. Dit resulteerde in een nivellering van de status van de immigranten en andere inwoners van Suriname, waardoor de in Suriname geboren Hindoestanen ook burgers van Suriname werden. Deze groep heeft vooral na de Tweede Wereldoorlog een zeer snelle ontwikkeling doorgemaakt en is nu in vrijwel elke sector van de Surinaamse samenleving vertegenwoordigd.

2 *De talen van de immigranten*

2.1 *Talen en taalfamilies*

Het grootste deel van de immigranten sprak Bhojpuri, Awadhi en Hindustani, de lingua franca van Noord-India. Verder waren er nog een klein aantal sprekers van onder andere het Nepāli, Tamil en Telugu. Naast deze talen die in het dagelijks leven voor informele communicatie werden gebruikt, werd voor formele aangelegenheden het Sanskrit, Arabisch, Hindi en Urdu gebezigd. Het gebruik van het Sanskrit en Arabisch was wel beperkt tot religieuze aangelegenheden.

Het Bhojpuri, Awadhi, Hindustāni, Hindi, Urdu en Nepāli behoren allen tot de Indo-Europese en het Tamil en Telugu tot de Dravidische taalfamilie. Een taalfamilie is een groep van talen die op grond van bepaalde eigenschappen zoals syntaxis, morfologie en lexicon, aan elkaar verwant zijn. Er zijn op de wereld elf grote taalfamilies, waarvan de Indo-Europese de meest invloedrijke is. In Suriname met zijn unieke samenleving zijn er vertegenwoordigers van zes taalfamilies, te weten de al genoemde Indo-Europese, de Semitische taalfamilie waartoe het Arabisch en Libanees behoren, de Sino-Tibetaanse taalfamilie met als vertegenwoordiger in Suriname het Hakka, een dialect van het Chinees, de Austronesische taalfamilie waar het Javaans en Indonesisch deel van uitmaken, de Indiaanse taalfamilie met vijf Indianentalen in Suriname en de Afrikaanse taalfamilie(s), die van belang zijn voor de creolentalen in Suriname. De Dravidische taalfamilie is niet van belang voor Suriname, daar het Tamil en Telu-

gu net als het Nepāli door een klein aantal sprekers werd gebezigd en weinig of geen invloed heeft gehad op het Sarnami, reden waarom ze in het vervolg buiten beschouwing zullen worden gelaten.

De Indo-Europese taalfamilie is uiteraard voor het Sarnami van grote betekenis. Deze taalfamilie wordt verder onderverdeeld in een Indo-Iraanse en een Europese taalgroep. Tot de Europese groep behoren voornamelijk de Westeuropese talen zoals het Nederlands, het Engels, Spaans, Duits, Frans en Portugees. De Indo-Iraanse tak van deze taalfamilie bestaat uit een Indische of Indo-Arische en een Iraanse taalgroep. Voor de Indo-Arische[4] taalgroep is het Sanskrit van groot belang (zie verder 2.2). Van de Iraanse taalgroep is het Perzisch de voornaamste vertegenwoordiger. Deze taal heeft veel invloed uitgeoefend op de woordenschat van het Urdu (zie 2.4), maar is voor het Sarnami verder van geen betekenis.

Om een beter inzicht te krijgen in de relatie tussen het Sarnami en de overige talen die in de Sarnami gemeenschap werden en/of worden gebruikt zullen we hieronder de geschiedenis en het gebruik van de verschillende talen afzonderlijk bespreken.

2.2 *Sanskrit*

Het Sanskrit is de oudste vertegenwoordiger van de Indische taalgroep en van de Indo-Europese taalfamilie de op een na oudste[5] taal die op schrift is gesteld. Het Sanskrit was de taal van de Ariërs die vermoedelijk via Centraal Azië India binnenkwamen. Deze taal ontwikkelde zich verder met vele invloeden van de al aanwezige, inheemse talen en werd een van de grote culturele erfenissen van het India van vandaag. De moderne Indo-Arische talen gaan allemaal terug op het Sanskrit.

In de ontwikkeling van de Indo-Arische taalgroep kunnen drie fasen worden onderscheiden, namelijk Oud, Middel en Modern Indo-Arisch. Oud Indo-Arisch omvat Sanskrit in de ruimste zin, namelijk Klassiek Sanskrit en Vedisch, dat van circa 1500 v.Ch. dateert.

In de loop der tijden begon de taal steeds meer te verschillen van die uit de oude teksten en aangezien een juiste uitspraak van de Heilige Teksten van wezenlijke betekenis werd en wordt geacht, werd een aanvang gemaakt met het bestuderen van de linguïstische principes van de taal, waarbij fonetische analyse centraal stond. De term *Saṃskṛta* (Sanskrit), dat ‘gepolijst, (grammaticaal) correct’ betekent, werd gebruikt in tegenstelling tot *Prākṛta* (Prakrit), ‘vulgair, gewoon, ongecultiveerd’, om onderscheid te maken tussen de cultuurtaal en de gewone omgangstalen.

Er ontwikkelde zich een wetenschap van de grammatica die in de 4e eeuw v.C. een hoogtepunt vond in de grammatica van *Pāṇini*. In een

compact werk analyseerde hij de gehele fonologie en morfologie van het Sanskrit. Op grond van de fonologische studies werd een alfabet samengesteld dat op strikt fonetische principes was gebaseerd en de naam *Devanāgarī* kreeg. Dit alfabet werd later ook voor het op schrift stellen van het Hindi en andere Indo-Arische talen gebruikt. Het werk van Pāṉini gold als gezaghebbend en menig latere schrijver heeft zijn Sanskrit uit deze studie geleerd, want het Sanskrit bleef reeds lang nadat het niet meer als moedertaal werd geleerd een grote plaats innemen in het leven van de Indiërs als cultuurtaal en als taal van de Heilige Teksten. In het Sanskrit werd dan ook een enorme hoeveelheid religieuze/wereldbeschouwelijke, literaire, wetenschappelijke en grammaticale teksten geschreven, waarvan vele, in het bijzonder de religieuze/wereldbeschouwelijke teksten, nog steeds geraadpleegd, bestudeerd en gebruikt worden.

In de Middel Indo-Arische fase werd de cultivering van de Prākrittalen ingezet met de optekening van de Buddhistische teksten in het Pāli. Godsdienstthervormers zoals de Buddhisten en Jaina's streefden ernaar hun teksten in de taal van het gewone volk te schrijven, waardoor de Prākrittalen ook tot cultuurtalen werden verheven. Uit deze Prākrittalen ontwikkelden zich tenslotte de moderne Indo-Arische talen zoals het Sinhi, Bengāli, Hindi en Gujarāti.

Het Sanskrit wordt in Suriname door de Hindoes bij alle plechtigheden, waaronder ook geboorte, huwelijk, dood, etc. vallen, aangewend. Uitleg van de teksten geschiedt in het Hindi (Sarnami, Nederlands).

2.3 *Arabisch*

Het Arabisch behoort, zoals hierboven al gezegd, tot de Semitische taalfamilie. Het is in de eerste eeuwen na de opkomst van de Islam (7e eeuw n.C.) tot cultuurtaal ontwikkeld doordat in deze taal de Koran, de Heilige Schrift van de Mohammedanen werd opgesteld. Het Arabisch is ook de meest verspreide van de Semitische talen, hetgeen een resultaat is van de religieuze veroveringsoorlogen van de Arabieren, die hun godsdienst, taal en cultuur in de door hun veroverde gebieden (Azië, Noord-Afrika) introduceerden.

Het Arabisch wordt geschreven in het zogenaamde Arabische schrift, een Noord-Semitisch alfabet, dat van rechts naar links loopt in tegenstelling tot het Devanāgari en het Latijns alfabet die van links naar rechts lopen. Dit Arabisch schrift werd en wordt ook voor het op schrift stellen van verschillende andere talen gebruikt met aanpassingen aan de eigen klanksystemen, zoals het Nieuw-Perzisch, Urdu (zie 2.4), Maleis, Turks en verscheidene talen in Afrika. Voor een aantal van deze talen zoals het Maleis en Turks, heeft men echter het Arabisch schrift door het Latijnse alfabet vervangen.

In Suriname is het Arabisch van belang als taal van de Koran, niet alleen voor de Hindoestanen, maar ook voor andere Islamieten in de gemeenschap, waaronder een groot aantal Javanen. De functie van het Arabisch is dat de Heilige Tekst uit de Koran in die taal gelezen en voorgelezen wordt. Uitleg van de tekst geschiedt, voor zover het de Hindoestaanse Islamieten betreft, in het Urdu (Sarnami, Nederlands), net zoals de Heilige Teksten bij de Hindu's van een uitleg in het Hindi (Sarnami, Nederlands) worden voorzien.

2.4 *Hindi, Urdu, Hindustāni*

De geschiedenis van het ontstaan van het Hindi, Urdu en Hindustāni is erg complex, maar we zullen hieronder trachten in een vereenvoudigde vorm wat meer duidelijkheid hierin te brengen, ook omdat er bij de Sarnami-sprekers zelf grote misvattingen bestaan over wat deze talen nu precies aanduiden.

Deze talen kunnen eigenlijk niet los van elkaar gezien worden, zeker niet in de beginperiode, daar er toen nauwelijks sprake was van een scheiding tussen deze talen. Ze gaan namelijk alle drie terug op een dialect dat in Delhi en omstreken ontstond uit een aantal West-Hindi dialecten en later de naam *Khari Boli* kreeg. Terwille van de overzichtelijkheid en ook omdat ze zich later meer als aparte talen zijn gaan ontwikkelen, zullen we de geschiedenis van deze talen afzonderlijk bespreken.

Hindi - Bij het gebruik van de term *Hindi* moeten we een duidelijk onderscheid maken tussen Hindi als verzamelnaam voor een aantal aan elkaar verwante Noord-Indische dialecten of talen en Hindi als naam voor één specifieke taal, die nu de officiële taal van India is. De Noord-Indische dialecten of talen die tot de Hindi taalgroep behoren kunnen in twee grote groepen onderverdeeld worden, namelijk West-Hindi en Oost-Hindi. Tot het West-Hindi behoren talen/dialecten als Braj Bhāsha, Kanauji, Khari Boli, Hindi, Hindustāni en ook Urdu. Tot het Oost-Hindi worden onder andere het Awadhi en Bhojpuri gerekend.

Hindi heeft zich van circa 1100 tot 1800 n.C. geleidelijk aan ontwikkeld, maar pas in de negentiende eeuw zijn huidige vorm gekregen. Het is, zoals hierboven al gezegd, gebaseerd op het Khari Boli dat in Delhi en omstreken werd gesproken. De naam Hindi (Hindwi, Hindawi), dat de taal van Hind, de Perzische naam voor India aanduidt, schijnt voor het eerst gebruikt te zijn in de twaalfde eeuw n.C. na de inval van de Turken in India. Deze naam duidde echter in die tijd geenszins een of andere vorm van het Hindi aan, maar eerder een in die tijd veel gebruikte literaire taal.

De uiteindelijke vorming van het Hindi in de negentiende eeuw en de

snelle ontwikkeling die het in die periode heeft doorgemaakt, kan gezien worden als een reactie van vooral de Hindu nationalisten tegen de Britse overheersing en de grote rol die aan het Urdu werd toegekend. De Engelsen stimuleerden namelijk het gebruik van het Urdu (in zijn sterk verperzischte vorm) omdat het vóór de komst van de Engelsen aan de hoven van de Mogul heersers werd gebezigd. Het Urdu werd dan ook gebruikt in het Brits-Indisch leger, het rechtswezen, op scholen, universiteiten, etc.

Hindu nationalisten zagen hierin een bedreiging voor de eigen culturele identiteit, want het Urdu werd veelal geassocieerd met de Mohammedaanse godsdienst en cultuur. Ze begonnen zich steeds meer van deze taal af te keren en te schrijven in het Devanāgari-schrift, waarbij ze putten uit de rijke woordenschat van het Khari Boli en het Sanskrit.

Het belang van het Hindi als unificerende taal werd al vroeg door de Indische nationalisten onderkend en ook Gandhi zag in deze taal een belangrijk instrument om het politiek bewustzijn van de massa in vooral Noord-India op te wekken. Er werd ook een grote betekenis gehecht aan het Devanāgari-schrift omdat dit een sterke band met het Sanskrit en de oude Hindoe-cultuur kon bewerkstelligen. Het Devanāgari-schrift maakte het bovendien mogelijk om Sanskritwoorden zonder al te veel moeite in het Hindi te introduceren. Het Hindi wordt daarom ook vaak Nāgari-Hindi of Nāgari Bhāshā (‘Nāgari-taal’) genoemd om het te kunnen onderscheiden van het Urdu dat in het Perzisch-Arabisch schrift wordt geschreven. Later werd ook de term *Hoog-Hindi* geïntroduceerd, naar analogie van het onderscheid Hoogen Laag-Duits, om het Hindi te onderscheiden van andere vormen, vooral de vernaculars (spreektalen) van de Hindi-taalgroep.

De Hindi-supporters probeerden de eigen Hindi-elementen zo uitputtend mogelijk te benutten en Perzisch-Arabische woorden zo veel mogelijk uit de taal te weren. Voor woorden van hogere cultuur werd het Sanskrit en niet het Perzisch of Arabisch als bron gebruikt. Puristen gingen zelfs zo ver ook Perzisch-Arabische woorden die helemaal ingeburgerd waren te vervangen door eigen Hindi of Sanskrit woorden. Dit alles heeft ertoe bijgedragen dat het Hindi in korte tijd zo'n snelle ontwikkeling kon doormaken en tenslotte de status van officiële taal van India verwierf.

Hindi is nu de moedertaal van een relatief klein deel, maar de tweede taal van een groot deel van de Indiase bevolking. Het wordt ook gesproken in andere delen van de wereld waar Indiërs naar toe geëmigreerd zijn. Behalve Suriname kunnen we ook noemen Guyana, Trinidad, Fiji, Mauritius, Zuid-Afrika, etc. Exacte cijfers over aantallen sprekers zijn niet zo goed aan te geven te meer daar in zulke ge-

vallen Hindi vaker als verzamelnaam wordt gehanteerd. We zijn cijfers tegengekomen van 600 en zelfs 800 miljoen sprekers van het Hindi verspreid over de hele wereld. Deze aantallen zijn duidelijk sterk overdreven en een aantal van drie tot vierhonderd miljoen ligt waarschijnlijk dichter bij de werkelijkheid.

Het Hindi wordt in Suriname vooral door de Hindoe's bij formele aangelegenheden en als taal van de massa-media gebruikt. Er zijn ook speciale Hindi-scholen waar Hindi wordt onderwezen en waar er ook examens in worden afgenomen.

Urdu - Urdu heeft zoals hierboven al gezegd, net als het Hindi ook zijn oorsprong in het Khari Boli dialect dat in Delhi en omstreken gesproken werd. De naam *Urdu* is afgeleid van *Zabān-e-Urdu*, ‘taal van het kamp’, of *Zabān-e-Urdu-eMu'alla,* ‘taal van het verheven kamp’, de namen die gegeven werden aan de taal die in de kampen van de Turkse invallers werd gebezigd. Het is niet, zoals vaker wordt aangenomen, de taal die in de kampen of hoven van de Turkse invallers is ontstaan. De omgangstaal was al, zij het in meer rudimentaire vorm, aanwezig en de Turken hebben het verder ontwikkeld door het steeds meer als verkeerstaal te gebruiken.

Aanvankelijk bevatte deze taal voor het grootste deel inheemse elementen, maar gaandeweg begon het steeds meer invloed te ondervinden van het Perzisch dat toentertijd de officiële taal en taal van de Mogul-adel was.

Het Urdu wordt geschreven in het Perzisch-Arabisch schrift, dat het Arabisch schrift is met toevoeging van enkele tekens voor niet in het Arabisch voorkomende klanken. Door dit schrift was het gemakkelijk vele Perzische en Arabische woorden in het Urdu te introduceren.

De Engelsen stimuleerden later net als hun voorgangers, de Mogul-heersers, het gebruik van het Urdu en deze taal werd naast het Engels de officiële taal todat het door het Hindi werd vervangen. In het Brits-Indisch leger werd het Urdu ook geschreven in het Romaans schrift en gebruikt voor publikaties ten behoeve van de Indische soldaten.

Urdu wordt door de Hindoestaanse Mohammedanen in Suriname, net als het Hindi bij de Hindoes, bij formele aangelegenheden en als taal van de massa-media gebezigd.

Hoewel het Hindi en Urdu door hun respectieve sprekers als totaal verschillende talen worden beschouwd, zouden ze ook wel als twee varianten van het Khari Boli kunnen worden gezien. De grammaticale structuur van beide talen is vrijwel identiek en ze hebben ook een groot deel van de vocabulaire gemeen. Het verschil tussen beide talen ligt in het gebruik van verschillende schriftsoorten en het feit

dat het Urdu veel Perzisch-Arabische leenwoorden heeft en in het Hindi daarentegen Perzisch-Arabische leenwoorden zo veel mogelijk worden geweerd of vervangen door Sanskrit leenwoorden. Door linguïsten wordt daarom vaak de term *Hindi-Urdu* gebruikt om het gemeenschappelijk element van beide talen aan te duiden.

Zoals eerder opgemerkt, hangt het onderscheid tussen het Hindi en Urdu ook samen met het verschil in godsdienst. Urdu wordt met de Islam en Mohammedaanse cultuur geassocieerd en Hindi met het Hindoeïsme en de Hindoe cultuur. Dit was dan ook de reden dat na de splitsing van India in India en Pakistan, in India het Hindi en in Pakistan het Urdu als officiële taal werd gepropageerd.

Omdat religie en cultuur op het Indiase subcontinent nauw met elkaar verbonden zijn, kunnen we, gelet op de twee genoemde religies spreken van twee subculturen waarbij respectievelijk het Hindoeisme en de Islam de dominerende factoren zijn. Daar er zowel Hindoes als Moslems naar Suriname emigreerden, kwamen deze subculturen en de daarmee verbonden talen (Hindi/Sanskrit en Urdu/Arabisch) ook mee.

Hindustāni - De naam Hindustāni duidt aan een taal die de eigenlijke lingua franca van Noord-India is. We moeten deze naam niet verwarren met dezelfde naam die vroeger vaak werd gebruikt als synoniem van het Urdu. Het Hindustāni kunnen we beschouwen als een tussenvorm van het Hindi en Urdu: het is noch sterk gesanskritiseerd, noch sterk verperzischt. Deze taal wordt ook wel *Bāzār Hindi, Bāzār Hindustāni, Laghu Hindi* of *Hindustāni van de massa* genoemd, daar het overal in Noord-India op de markten, in de winkels en op straat vooral door de massa gebruikt wordt als verkeerstaal.

In vergelijking met het Hindi en Urdu is het Hindustani een gesimplificeerde vorm die overal waar het gesproken wordt gekleurd is door de locale talen of dialecten. Tegenwoordig wordt het Hindustāni als de niet-literaire variant en als de basis van het Hindi en Urdu beschouwd.

De Hindoestaanse immigranten brachten deze lingua franca met zich mee naar Suriname waar het een bijdrage kon leveren aan de vorming van het Sarnami. De Sarnami gemeenschap wordt eigenlijk nog steeds met deze taal geconfronteerd omdat in de vele (commerciële) Indiase films die zeer frequent in de bioscopen en tegenwoordig ook thuis op de video te zien zijn, meer Hindustāni dan echt Hindi of Urdu gesproken wordt.

2.5 *Awadhi*

Awadhi is een van de belangrijke dialecten van de Oost-Hindi taalgroep. De term *Awadhi* duidt aan de taal van *Awadh*

of *Oudh*, een oude stad in Noord-India die ook wel wordt geassocieerd met Ayodhyā, het koninkrijk van Rāma. Awadhi wordt voornamelijk in dit gebied gesproken en verder in de districten van Fatehpur, Allahabad, Jaunpur en Agra. Het Awadhi-gebied grenst in het noorden aan het Nepāli, in het westen aan enkele dialecten van het West-Hindi, namelijk Kanauji, Bundeli en Khari Boli, in het zuiden aan een ander Oost-Hindi dialect en in het oosten aan het Bhojpuri.

De verschillende dialecten van de Hindi-taalgroep zijn onderling redelijk verstaanbaar en er vindt ook veel wederzijdse beïnvloeding van talen plaats. In een deel van het Mirzāpurdistrict wordt zelfs Awadhi gesproken gemengd met Bhojpuri, een verschijnsel dat voor de vorming van het Sarnami waarschijnlijk ook van belang is.

Op literair gebied is het Awadhi in een oudere vorm in 1575 A.D. vereeuwigd door Tulsidās in zijn Rāmacarita-Mānasa (populair: Tulsidās Ramāyana), een werk dat tot de Heilige Teksten van de Hindoes behoort en ook voor de Hindoes in Suriname van grote betekenis is. Tegenwoordig is het gebruik van het Awadhi beperkt tot het alledaagse leven. Het is nu meer een spreektaal en heeft niet meer de status van een literaire taal. Deze functie is overgenomen door het Hindi en Urdu. In bepaalde gevallen wordt het nog wel geschreven, maar dit betreft meer korte berichten die van dorp tot dorp verzonden worden. In deze gevallen hanteert men het schrift van de Schrijverskaste, het Kaithi, of het schrift van de Koopmanskaste, het Hu̱ndiwali of Mu̱riya. Beide schriftsoorten zijn varianten van het Devanagāri. Ontwikkelde Awadhi-sprekers zullen echter eerder het Devanāgari gebruiken.

2.6 *Bohjpuri*

Bhojpuri of Bhojpuriyā is afgeleid van Bhojpur, de naam voor een oude stad in Noord-Oost India. Deze stad is genoemd naar de Ujjaini Bhojā die zich in dit gebied, dat later een belangrijk vorstendom werd, hadden gevestigd. De naam werd later gebruikt voor het gehele gebied ten zuiden van Bhojpur en geleidelijk aan kreeg het adjectief *Bhojpuri* of *Bhojpuriyā* ook de betekenis van de mensen die in dit gebied wonen en de taal die daar gesproken wordt. Bhojpuri werd door de bekende linguïst G.A. Grierson in zijn monumentale werk ‘Linguistic Survey of India’ (Calcutta, 1903 e.v.), samen met twee nauw verwante talen onder de naam *Bihāri* gerangschikt. Andere linguïsten rekenen deze talen tot de Oost-Hindi dialecten.

Het Bhojpuri is tegenwoordig meer een omgangstaal. Het is net als het Awadhi ook voor literaire doeleinden aangewend, onder andere in het werk van de bekende schrijver-mysticus Kabir in de 15e/16e

eeuw. Het wordt nu nog voor allerlei kleine literaire werkjes als schrijftaal gehanteerd. Onderwijs wordt echter in het Hindi en Urdu gegeven en als een Bhojpuri-spreker geletterd is, is hij dat eerder in het Hindi of Urdu en niet in het Bhojpuri. Er worden wel pogingen in het werk gesteld meer onderricht in de moedertaal te geven, maar de druk van het Hindi blijft groot, mede onder invloed van de taalpolitiek die in India van overheidswege wordt gevoerd.

Dit alles en het feit dat er wat de vocabulaire betreft veel overeenkomsten tussen het Bhojpuri en Hindi zijn, is de reden dat veel Bhojpuri-sprekers denken dat hun taal een inferieur soort Hindi is. Deze negatieve taalattitude is ook naar Suriname meegenomen en is, zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken, nog steeds aanwezig in de Sarnami-gemeenschap.

Er zijn ook andere namen voor de Bhojpuri's en hun taal. In Bengāl bijvoorbeeld, worden de Bhojpuri's *Hindoestanen* of *pashcima's* (Westerlingen) genoemd. Dit verklaart misschien ook waarom de Hindoestanen in Suriname zichzelf en hun taal ook *Hindustāni* noemen. Andere verklaringen hiervoor kunnen ook gezocht worden in het feit dat de term *Hindustān* een synoniem is van *India*. Hindustāni duidt in deze context dan ‘bewoners van Hindustān/ afkomstig uit Hindustān’ aan. Verder wordt de naam *Hindustāni*, zoals al opgemerkt (zie 2.4), ook gebruikt voor de lingua franca van Noord-India die waarschijnlijk door de meeste immigranten werd gesproken.

Bhojpuri kan in vier dialecten onderverdeeld worden:

1 Zuid-Standaard Bhojpuri, dat in en om Bhojpur gesproken wordt en ook in de districten Ballia, Ghazipur en Saran. Dit dialect wordt als ‘echt’ Standaard Bhojpuri beschouwd.
2 Noord Standaard Bhojpuri, dat niet zo veel van het ‘echte’ Standaard Bhojpuri verschilt. Het wordt ook wel de taal van de Doab van Gandah genoemd. Deze Doab omvat de districten Saran, Gorakhpur en Basti.
3 West Standaard Bhojpuri, dat in Banaras, Mirzapur, Azamgarh en Robertsgans wordt gesproken.
4 Nagpuriya, dat in Bhandaria, Jaunpur en Ranchi wordt gesproken.

Bhojpuri wordt geschreven in het Kaithi-schrift dat ook voor het Awadhi wordt gebruikt. Voor het drukken is dit schrift al vervangen door het Devanāgari en ontwikkelde Bhojpuri-sprekers zullen eerder het Devanāgari hanteren.

We zijn bij de bespreking van het Bhojpuri iets meer in detail getreden daar deze taal, zoals we verder zullen zien, een grote rol heeft gespeeld bij de vorming van het Sarnami.

Hierna volgt een schema van de talen van Zuid-Azië, in het bijzonder die van India, dat een duidelijk overzicht geeft van de verschillende moderne Indiase talen. De talen die tot de Hindi-taalgroep behoren worden door een dikke zwarte lijn aangegeven. We zien ook dat deze talen in het noorden van India geconcentreerd zijn. Het gearceerd

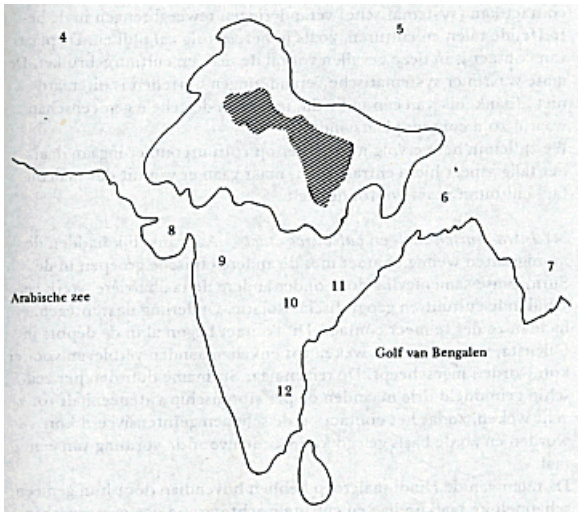

Figuur 1: Schema van de voornaamste talen van het Indiase subcontinent.
- geeft aan de dialecten van het Hindi (inclusief Nepali). Het gearceerd gedeelte geeft aan de talen die van belang zijn voor het Sarnami: Bhojpuri, Awadhi en Khari Boli, de basis van Hindi, Urdu en Hindustāni. (Uit: Ramanujan en Masica (1969)).

gedeelte geeft aan de talen die voor het Sarnami van belang zijn: Bhojpuri, Awadhi en Khari Boli, de basis van Hindi, Urdu en Hindustāni.

3 *Taal-en cultuurcontact: ontstaan van het Sarnami*

Algemeen kan worden gesteld dat wanneer er in een gemeenschap meer dan één taal dagelijks gesproken wordt er vroeg of laat taalcontact zal optreden en wanneer er in een gemeenschap meer dan één cultuur voorkomt, er cultuurcontact zal optreden. Taalcontact kan als volgt gedefinieerd worden: ‘twee of meer talen zijn in contact als ze afwisselend door een en dezelfde persoon worden gebruikt’ (Weinreich (1953)). Cultuurcontact zouden we op dezelfde wijze kunnen definiëren. Taalcontact en cultuurcontact gaan meestal samen en wanneer er verschillende talen en culturen in het geding zijn, kunnen we taalcontact, zoals gebruikelijk in de antropologie, eerder als een aspect cultuurcontact zien. Langdurig taal- en cultuurcontact kan (systematische) veranderingen teweegbrengen in de betreffende talen en culturen, zoals in het vervolg zal blijken. De plaats van contact is in deze gevallen vooral de taal- en cultuurgebruiker. De mate waarin er systematische veranderingen optreden is uiteraard niet afhankelijk van één individu, maar van de gehele gemeenschap waarin zo'n contact plaatsvindt.

We zullen in het vervolg niet verder op cultuurcontact ingaan daar het talig aspect hier centraal staat, maar gaan er van uit dat taalcontact cultuurcontact vooronderstelt.

3.1 *Intra-etnisch taal- en cultuurcontact*

Aanvankelijk hadden de immigranten weinig contact met de andere etnische groepen in de Surinaamse samenleving door onder andere de taalbarrière, sterk verschillende cultuur en geografische isolatie. Onderling daarentegen, hadden ze des te meer contact. Dit contact begon al in de depots in Calcutta, waar ze enkele weken tot enkele maanden verbleven voor er kon worden ingescheept. De reizen naar Suriname duurden per zeilschip gemiddeld drie maanden en per stoomschip vijfeneenhalf tot acht weken, zodat het contact op de schepen geïntensiveerd kon worden en zo de basis gelegd kon worden voor de vorming van één taal.

De talen van de Hindi-taalgroep hebben bovendien door hun gemeenschappelijke taalkundige en culturele achtergrond een gemeenschappelijke woordenschat en zijn onderling verstaanbaar, hetgeen contact nog meer vergemakkelijkte. De verschillen tussen deze talen liggen meer op het gebied van syntaxis, morfologie en fonologie en minder op het gebied van het lexicon, hoewel uiteraard ook hier verschillen

zijn aan te wijzen. Het Hindi bijvoorbeeld, heeft meer gesanskritiseerde woorden dan de overige talen. Verder moeten we wijzen op een bepaalde ontwikkeling in India zelf, waar, zoals al in 2.5 gezegd, in bijvoorbeeld het Mirzāpurdistrict Awadhi gemengd met Bhojpuri gesproken wordt. Dit is een indicatie dat vermenging van dialecten of talen een gewoon verschijnsel is in de gebieden waar de immigranten vandaan kwamen. Ontwikkeling in de richting van één taal in Suriname ligt hier dus al eigenlijk voor de hand.

Het wetenschappelijk onderzoek van het Sarnami is niet zo lang geleden van start gegaan en we kunnen in dit stadium dus niet precies aangeven hoe alles in het werk is gegaan, maar we kunnen nu wel aannemen dat door een intensief contact van de immigranten onderling, eerst in de depots in Calcutta en later op de schepen en de plantages, door een convergentie van de verschillende talen die voor het dagelijks leven werden gebruikt het Sarnami zich uiteindelijk heeft gevormd. De talen die het meest tot de vorming van het Sarnami hebben bijgedragen zijn hoogstwaarschijnlijk het Bhojpuri, Awadhi en Hindustāni. Verder hebben het Hindi en Urdu ook wel invloed uitgeoefend, maar in mindere mate dan de eerste drie talen.

De veronderstelling dat al deze talen in meer of mindere mate hebben bijgedragen tot de vorming van het Sarnami wordt gesteund door het feit dat in het Sarnami van al deze talen invloeden in een of andere vorm zijn aan te wijzen.

Bij een vergelijkend onderzoek is het eerste wat opvalt de grote overeenkomsten in syntaxis, morfologie en fonologie tussen het Bhojpuri en het Sarnami. Dit kan een indicatie zijn dat het gros van de immigranten Bhojpuri sprak. Het is zelfs zeer waarschijnlijk dat grote groepen Bhojpuri-sprekers in de negentiende eeuw uit Uttar Pradesh en Bihar naar verschillende delen van de wereld, onder andere Suriname, Guyana, Trinidad zijn geëmigreerd. Uit oppervlakkige observatie en vergelijking met de taal die afstammelingen van immigranten uit India in Trinidad en Guyana spreken, blijken er grote overeenkomsten te zijn tussen de talen die in deze gebieden gesproken worden en het Sarnami. In Guyana en Trinidad spreekt men ook wel van respectievelijk *Guyanese* en *Trinidadian Bhojpuri*. Auteur dezes kon gemakkelijk converseren met sprekers uit Trinidad en Guyana en ook op de band opgenomen stukken tekst konden gemakkelijk worden verstaan.

Gezien de grote overeenkomsten tussen het Bhojpuri en Sarnami kunnen we aannemen dat het Bhojpuri de basis heeft gevormd van het Sarnami. Dat het evenwel niet de enige taal was die aan de vorming van het Sarnami heeft bijgedragen blijkt uit kenmerken van het Sarnami die niet op het Bhojpuri zijn terug te voeren. Vergelijk de

volgende voorbeelden (Bh. = Bhojpuri, Sa. = Sarnami, Aw. = Awadhi, Hi. = Hindi):

1	Sa.	Ham Sarnām mẽ rahilā
	Bh.	Ham Sarnām mẽ rahilā
	Hi.	Māi Sarnām mẽ rahtā/rahti hũ
		'Ik woon in Suriname'
2	Sa.	U gā̃u mẽ kuā̃ na nai/ nā bā
	Bh.	U gā̃u mẽ kuā̃/inār naïkhe/ nā bā
	Hi.	Wah gā̃u mẽ kuā̃ nā hai.
		'In dat dorp is er geen put'

Uit bovenstaande voorbeelden kunnen we zien dat er vele overeenkomsten zijn tussen het Sarnami en het Bhojpuri en dat ze hier in deze gevallen vrijwel identiek zijn. De grammaticale vorm voor de eerste persoon op *-lā* in voorbeeld (1), is een karakteristiek van West Standaard Bhojpori, wat natuurlijk niet wil zeggen dat alle vormen op dit dialect zijn terug te voeren. We hebben ook equivalenten in het Hindi opgenomen om te laten zien dat het Sarnami dichter bij het Bhojpuri staat en ook om aan te tonen dat er vele grammaticale verschillen tussen enerzijds het Sarnami en Bhojpuri en anderzijds het Hindi zijn en dat we niet zomaar, zoals zo vaak wordt gedaan, kunnen zeggen dat het Hindi in Suriname is 'verbasterd' tot een inferieur soort Hindi dat we nu voor dagelijkse communicatie in de Sarnami taalgemeenschap gebruiken.

We kunnen nu dus aannemen dat de syntactische, morfologische en fonologische structuur van het Sarnami voor het grootste deel zijn terug te voeren tot het Bhojpuri. Grammaticale vormen die van andere talen afkomstig zijn zijn uiteraard ook in het Sarnami aan te wijzen. Zo is bijvoorbeeld de verledentijdsvorm voor de derde persoon op *-(i)s* waarschijnlijk van het Awadhi afkomstig:

3	Sa.	Ham ke u batāis ki gā̃u mẽ cori hoi gail.
	Aw.	Ham kā u batāisi ki gā̃u mẽ cori hoi gai.
		'Hij heeft me verteld dat er in het dorp gestolen is.'

De slot *-i* die in het Awadhi al heel kort was is waarschijnlijk in het Sarnami weggevallen. Ook bij de zelfstandige naamwoorden kunnen we verschillende invloeden aanwijzen. In het Sarnami hebben de zelfstandige naamwoorden net als in het Bhojpuri en Awadhi een korte en een of meer langere vormen. De langere vormen worden gevormd door toevoeging van de suffixen *-wā* of *-yā*. Voor een woord als

hond vinden we naast de neutrale, korte vorm *kuttā*, ook *kuttawā* en *kutaunā*. De vormen *kuttā* en *kuttawā* komen zowel in het Awadhi als in het Bhojpuri voor. De vormen met -*au*- blijken echter Awadhi-vormen te zijn.

Het Sarnami vertoont, juist omdat het uit verschillende talen is ontstaan veel variatie en er zijn verder ook regionale verschillen aan te wijzen.

De naam *Sarnami-Hindustāni*, afgekort *Sarnami* (= 'Surinaams'), werd het eerst genoemd in 1961 in een van de stellingen van J.H. Adhin in zijn proefschrift 'Development planning in Surinam in historical perspective'. Sindsdien is deze naam steeds meer ingeburgerd geraakt in de Hindoestaanse gemeenschap, hoewel men daarnaast ook de oude benaming *Hindustani* (zie 2.6) blijft gebruiken. Verder spreekt men ook wel van *Hindi* en *Sarnami-Hindi*.

3.2 *Inter-etnisch taal- en cultuurcontact*

Naast de Hindoestanen zijn er in Suriname nog de volgende etnische groepen, elk met zijn eigen taal (talen) en cultuur te onderscheiden, namelijk Indianen, Bosnegers, Javanen, Chinezen, creolen en Libanezen. De talen die gesproken worden zijn: vijf Indianentalen, vijf creolentalen, het Javaans, het Hakka, een dialect van het Chinees en het Libanees, een dialect van het Arabisch (zie Eersel (1969)).

Het Nederlands vervult de functie van officiële taal, het is de taal van instructie en administratie en wordt door alle groepen in meer of mindere mate gesproken. Door zijn officiële status is het Nederlands de dominante taal in de Surinaamse samenleving, hetgeen ook samenhangt met de grote druk die de Westerse cultuur uitoefent op de andere culturen in de Surinaamse samenleving.

Het Sranan, een der creolentalen, ook wel genoemd *Taki-Taki* of *Neger-Engels* (zie de artikelen over het Sranan in deze bundel), begon steeds meer de functie van lingua franca te vervullen en de Hindoestanen leerden deze taal voor inter-etnische communicatie in het dagelijks leven. Daarnaast waren zij ook genoodzaakt om het Nederlands te leren om beter onderwijs te kunnen volgen om hun sociaal-economische positie te kunnen verbeteren of te versterken.

Voor intra-etnisch contact bleven de Hindoestanen wel hun eigen talen hanteren. Het gevolg van het inter-etnisch contact was dat de Hindoestanen die eerst multilinguaal waren in talen die zij uit India hadden meegenomen, multi-linguaal werden in andere dan de eigen groepstalen.

Ook de eigen cultuurpatronen waren door het leven in een multiculturele samenleving aan veranderingen onderhevig, hoewel de groep als geheel, onder andere door de goede banden die met het land van

herkomst werden onderhouden en het vasthouden aan de eigen cultuur, niet haar eigen karakter verloor.

Door een intensiever contact met de overige bevolkingsgroepen begonnen de Hindoestanen ook meer Sranan en Nederlands te gebruiken. Door het dagelijks hanteren van verschillende talen is het dan ook niet verwonderlijk dat invloeden van de ene taal in de andere zijn aan te wijzen. Zo ook in het Sarnami. In deze taal zijn invloeden van het Nederlands en Sranan aan te wijzen, hoewel deze meer op het vlak van het lexicon liggen. Hierbij moet worden opgemerkt dat er in zeer heterogene gebieden, zoals Paramaribo en omstreken, er meer invloeden zijn aan te wijzen dan in de meer homogene gebieden, zoals in de districten. Verder spelen bij het gebruik van niet-Sarnami woorden ook factoren als leeftijd en opleiding een rol (zie Kishna (1979)).

In het district Nickerie dat aan het buurland Guyana grenst is er invloed van het Engels te zien doordat er intensieve contacten zijn tussen Guyanezen en Sarnami-sprekers. Het Engels heeft verder ook door de Britse overheersing in India invloed uitgeoefend op de daar gesproken talen. Oorspronkelijk Engelse woorden zijn ook via de talen van de immigranten in het Sarnami terechtgekomen, zoals het woord *skul* voor *school*.

Wat betreft de invloeden van het Nederlands en Sranan is het vaak moeilijk aan te geven of we nu te maken hebben met een geval van ontlening of gewoon code-switching, het afwisselend gebruik van, in het geval van het Sarnami, drie talen. Onzes inziens is het juister van code-switching te spreken, vooral omdat het gebruik van Nederlandse of Sranan zinnen, woorden, etc. niet systematisch is. Daar waar er wel een systematisch gebruik van bijvoorbeeld Nederlandse of Sranan woorden is aan te wijzen kunnen we van ontlening spreken, zoals het geval van het woord *tafra, 'tafel'*, waarvoor er normaal geen ander woord gebruikt wordt (maar zie 4.2).

De historische ontwikkeling van het Sarnami is in nevenstaand, sterk gesimplificeerd, schema weergegeven, waarbij ook de talen die invloed uitoefenen op het Sarnami zijn aangegeven.

Over het aantal Sarnami-sprekers zijn er geen exacte gegevens voorhanden. We kunnen enkel een schatting maken als we afgaan op het aantal Hindoestanen in de samenleving. Als we aannemen dat de meesten het Sarnami in meer of mindere mate spreken, dan zouden we kunnen zeggen dat er ongeveer 180.000 Hindoestanen zijn die, vermoedelijk, Sarnami spreken. Bij dit aantal zijn ook begrepen Hindoestanen die in Nederland wonen. Deze schatting is namelijk gebaseerd op groeipercentages berekend uit de 3e en 4e Algemene Volkstelling in Suriname en houdt géén rekening met de extreme

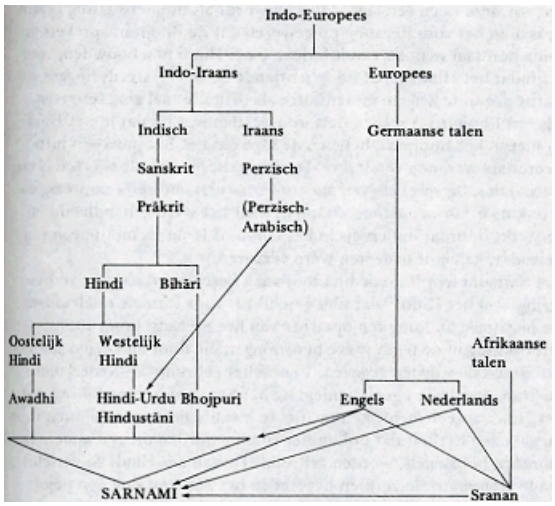

Figuur 2: Schema van de historische ontwikkeling van het Sarnami met daarbij de talen die het Sarnami beïnvloeden.

migratie of andere demografische verschijnselen. Het geeft dus aan het aantal Hindoestanen dat in Suriname zou wonen als de bevolkingsgroei gelijke tred had gehouden met voorgaande jaren en er geen extreme migratie had plaatsgevonden.[6]

4 *Verdere ontwikkelingen van het Sarnami*

4.1 *Diglossie, taalattitude en taalkeuze*

Diglossie is een verschijnsel dat wordt gekenmerkt door het naast elkaar voorkomen van twee talen die zowel in functie als in status verschillen. De ene taal heeft een hogere status en is meestal een officiële, gestandaardiseerde taal, die voor de meeste geschreven en gesproken formele doeleinden, maar niet voor gewone conversatie in het alledaags leven wordt gehanteerd. De andere taal heeft een lagere status en wordt alleen voor de dagelijkse communicatie gebruikt (Ferguson (1959)).

In de Sarnami taalgemeenschap is ook een dergelijke situatie terug te vinden, alleen in complexere vorm (zie hierover in het artikel van

Marhé in deze sectie). Sarnami werd tot voor kort alleen als omgangstaal, bij informele aanlegenheden dus, gehanteerd, in tegenstelling tot het Hindi, Urdu en Nederlands. Het heeft bovendien in tegenstelling tot deze talen een lage status en wordt als minderwaardig gezien. Er is al in het voorafgaande op gewezen dat de Bhojpuri-sprekers in India hun taal vaak als een inferieur soort Hindi beschouwden, vooral omdat het Hindi vanaf de negentiende eeuw een steeds hogere status begon te krijgen en tenslotte als officiële taal ging fungeren. Als een Bhojpuri-spreker geletterd was, dan was hij dat in het Hindi en niet in het Bhojpuri, hetgeen de idee dat het Bhojpuri een inferieure taal was, nog versterkte. Deze negatieve attitude was (en is nog steeds) ook bij sprekers van andere vernaculars in India aanwezig en is ook naar Suriname meegenomen, waar het werd gehandhaafd en versterkt doordat onderwijs in het Hindi of Urdu en niet in een van de andere talen of dialecten werd verzorgd.

Het Sarnami wordt mede hierdoor vaak beschouwd als een ‘verbastering’ van het Hindi[7] dat niet geschikt is voor formele doeleinden. De negatieve houding ten opzichte van het Sarnami komt tot uitdrukking in de pejoratieve benamingen die door zijn eigen sprekers aan deze taal worden gegeven. Vooral het gebruik van Nederlandse en Sranan woorden geeft aanleiding het Sarnami in vergelijking met het Hindi als een ‘gebroken taaltje’ te kwalificeren, waarbij men voorbij gaat aan het feit dat ook in het Hindi woorden uit een andere taal, namelijk het Engels, worden gebruikt. De van het Hindi zo verschillende grammaticale vormen bezorgden het Sarnami ook een pejoratieve benaming: ‘aili-gaili’ (‘ik kwam-ik ging’).

De diglossie-situatie die samenhangt met de negatieve taalattitude ten opzichte van het Sarnami en daardoor weer doorwerkte op de taalkeuze, was de voornaamste oorzaak dat het Sarnami zich niet verder kon ontwikkelen in de richting van een standaardtaal. Ten aanzien van de taalattitude is er de laatste jaren een verandering naar een meer positieve taalattitude ten opzichte van het Sarnami te constateren en er is al een flinke stap gezet in de richting van cultivering van het Sarnami (zie verder 4.2 en de bijdrage van M. Marhé in deze sectie).

De hierboven geschetste taalsituatie heeft alleen betrekking op het intra-etnisch taalverkeer; want voor het inter-etnisch taalverkeer hebben de Sarnami-sprekers over het algemeen alleen de beschikking over het Nederlands en Sranan. Het Sranan verkeert echter ten opzichte van het Nederlands ook in een diglossie-verhouding en dit heeft uiteraard weer invloed op de taalkeuze, want deze taal wordt meer voor informeel contact gehanteerd. Dit schijnt de laatste tijd ook aan veranderingen onderhevig te zijn (zie ook sectie Sranan) als

we kijken naar recente ontwikkelingen binnen de Surinaamse gemeenschap, waar het gebruik van het Sranan bij formele aangelegenheden, veelal toespraken, door de huidige machthebbers wordt gestimuleerd.

In Suriname is er mede onder invloed van deze ontwikkelingen vooral bij (mannelijke) jongeren en intellectuelen in de Sarnami gemeenschap een tendens ook Sranan in intra-etnisch contact te gebruiken. Eenzelfde verschijnsel is ook in Nederland waar te nemen, zij het dat de oorzaak meer in een solidariteitsgevoel met de Surinaamse gemeenschap en een zich afzetten tegen de Nederlandse maatschappij gezocht moet worden.

Uit het voorgaande blijkt dat een lid van de Sarnami gemeenschap steeds een bepaalde taalkeuze zal moeten maken. Deze keuze is niet helemaal vrij, maar wordt beperkt door allerlei factoren zoals de gesprekssituatie, status en leeftijd van spreker en toegesprokene, etc. Er is dus ten opzichte van het taalgedrag, net zoals ten opzichte van het sociaal gedrag een bepaald verwachtingspatroon in de gemeenschap.

Naast de min of meer vaststaande taalkeuzes, die dus aan het verwachtingspatroon beantwoorden, zijn er onder invloed van de veranderende taalsituaties ook andere, optionele taalkeuzes mogelijk. Zowel de verwachte als de optionele taalkeuzes zijn in onderstaand, op Sankoff (1972) gebaseerd schema weergegeven. Bij de taalkeuze is er onderscheid gemaakt in intra- en inter-etnisch taalcontact, dat weer naar gesprekssituatie in formeel of informeel is onderverdeeld. De formele gesprekssituaties zijn weer opgeplitst in religieus, administratie/school en massa media. De optionele taalkeuzes staan tussen haakjes.

In dit schema zijn onder de intra-etnische contactsituatie in de religieuze sfeer Sanskrit en Arabisch eerst vermeld. We hebben deze talen bij de bespreking van de diglossie-situatie niet vermeld omdat ze verder niet zo'n grote rol spelen. Ze worden namelijk alleen gebruikt om de religieuze teksten in te lezen of voor te lezen, en worden verder niet gesproken. Wat belangrijker is, is dat uitleg van deze teksten in het Hindi of Urdu geschiedt. De laatste tijd wordt ook het Sarnami of Nederlands gehanteerd door sommige *pandits* of *molbi's* (respectievelijk Hindu en Moslem priesters). Deze twee mogelijkheden staan als optionele taalkeuzes aangegeven in het schema.

Dit schema moet niet als absoluut worden gezien, daar functies van talen in diglossie-situaties, zoals uit het voorgaande duidelijk naar voren is gekomen, niet altijd strikt gescheiden, maar aan allerlei veranderingen onderhevig zijn. Deze veranderingen hangen samen met

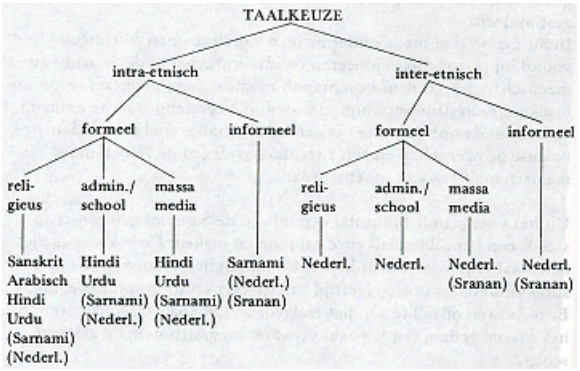

Figuur 3: Schema van de taalkeuze van Sarnami-sprekers bij intra- en inter-etnisch contact.

sociaal-economische en politieke veranderingen in de maatschappij. Een L-taal kan bijvoorbeeld een opwaardering krijgen en functies van de H-taal overnemen. Wanneer moedertaalsprekers van de L.-taal de H-taal beter gaan beheersen, kan er omgekeerd ook een verschuiving plaatsvinden, waarbij het taalgebruiksdomein van de H-taal zich ook kan gaan uitstrekken tot de dagelijkse communicatie. De dominante positie van de H-taal versterkt bovendien het geleidelijk aan infiltreren in informele contactsituaties.

Deze ontwikkeling is ook in de Sarnami gemeenschap te zien. Niet alleen in intra- en inter-etnisch formeel contact, maar ook in inter-etnisch informeel en intra-etnisch formeel en informeel contact wordt Nederlands gesproken. In Nederland, waar de druk van het Nederlands nog groter is dan in Suriname, zal het taalgebruiksdomein van deze taal zich waarschijnlijk meer en meer gaan uitstrekken tot de dagelijkse communicatie. Er is bijvoorbeeld nu al te zien dat kinderen monolinguaal in het Nederlands worden opgevoed.

In het voorgaande hebben we er al op gewezen dat ook het Sranan infiltreert in gesprekssituaties waar het vroeger normaal niet of nauwelijks werd gehanteerd. Het gebruik van deze taal is niet meer beperkt tot uitsluitend inter-etnisch informeel contact, want vooral onder de (mannelijke) jongeren en intellectuelen is er een neiging ook in intra-etnisch informeel contact het Sranan te hanteren.

We zien dus aan de ene kant een opwaardering van het Sarnami, maar

aan de andere kant een infiltreren van andere talen in gesprekssituaties waar normaal Sarnami wordt gebruikt. Deze veranderende taalsituaties vormen daardoor een bedreiging voor de verdere ontwikkeling van het Sarnami.

4.2 *Cultivering van het Sarnami*

In het bovenstaande hebben we er al op gewezen dat er ten aanzien van de taalattitude ten opzichte van het Sarnami een verandering van een negatieve naar een meer positieve te constateren is. De laatste tien jaar hebben vooral moedertaalsprekers van het Sarnami zich beijverd het Sarnami te cultiveren. In 1978 is er zelfs een 'Sarnami collectief', *Jumpa Rajguru*, in Nederland opgericht, dat onder andere streeft naar 'emancipatie' van het Sarnami, de zogenaamde 'Sarnami-beweging' (zie verder de bijdrage van M. Marhé in deze sectie voor de emancipatie van het Sarnami). Exponenten van deze beweging zijn onder andere M. Marhé en de dichter Jit Narain, pseudoniem van J. Baldewsingh, die veel bekendheid hebben gegeven aan het Sarnami.

Het Sarnami wordt door steeds meer dichter/schrijvers als literaire taal gehanteerd naast of in plaats van het Hindi. Er zijn gedichtenbundels verschenen van de hand van onder andere Rini Shtiam, pseudoniem van Soerdjan Parohi, getiteld *Mohini*, Gharietje Choenni met *Asa*, Jit Narain met *Dal bhat chatni, Hinsa Parsad* (of 'Geweld loont') en *Jatne ujjar joti otane gahra jhalka* (of 'Hoe blanker het licht hoe dieper dieper de blaren'). Jit Narain is ook de drijfveer achter een tijdschrift, *Sarnami*, dat geheel in het Sarnami verschijnt. Verder zijn er nog een aantal dichters te noemen die naast andere talen ook het Sarnami hanteren zoals Shrinivasi, pseudoniem van M. Lutchman, een van de weinige Surinaamse dichters die werk op niveau schrijft. Binnenkort verschijnt er ook een bundel van de hand van Suraj, de schrijversnaam van J.S. Soebhag, met de titel *Meri Awaz*, een verzameling gedichten in het Hindi vermengd met Sarnami-elementen en enkele gedichten geheel in het Sarnami. Ook toneelschrijvers als Gurudath Kallasingh en Ramdew Ragoebier wisselen het Hindi in hun werken af met stukken in het Sarnami.

Verder zijn er educatieve boekjes in het Sarnami verschenen van onder andere het Summer Institute of Linguistics, waaronder een audio-visuele cursus Sarnami-Hindustani.

Ook op wetenschappelijk gebied wordt er aandacht besteed aan het Sarnami. Er zijn bijvoorbeeld doctoraal- en bijvakscripties en wetenschappelijke artikelen over het Sarnami verschenen. We kunnen onder andere noemen: Sahtoe-Bainathsah (1975), Bajnath (1979) en Kishna (l979, 1981 en 1982). Er zijn ook M.O.-scripties met het Sarnami als onderwerp geschreven, zoals Ammersingh-Mungra

(1977). Op het project *Taal en Taalgedrag als funktie van de multilinguale samenleving* van de Universiteit van Suriname, wordt onder andere gewerkt aan onderzoek van het Sarnami met als voornaamste doel een lexicografische en grammaticale beschrijving van het Sarnami. Het is de bedoeling dat de resultaten van dit onderzoek uitmonden in een bilinguaal woordenboek Sarnami-Nederlands en een grammatica van het Sarnami. In dit kader zijn ook onder andere zaken als de spelling van het Sarnami en andere nationale talen van Suriname (Sranan en Surinaams-Javaans), zowel nationaal, tijdens een lezingencyclus georganiseerd door het Taalproject in 1981, als internationaal, tijdens de 4e tweejaarlijkse conferentie van de *Society for Caribbean Linguistics* in september van dit jaar in Paramaribo gehouden, besproken.

We zien verder dat in mondelinge communicatie sprekers steeds bewuster het Sarnami gaan hanteren en er wordt naar gestreefd zo veel mogelijk niet-Sarnami woorden te vermijden. We hebben bij sommige sprekers geobserveerd dat zelfs een in het Sarnami ingeburgerd woord als *tafra*, ‘tafel’, wordt vervangen door *mez*. Ook hebben we waargenomen dat voor begrippen waarvoor men geen Sarnami woord kent, een woord aan het Hindi wordt ontleend, zoals bijvoorbeeld *kranti*, ‘revolutie’. Ook in de gedichtenbundels die hierboven zijn genoemd, is deze tendens te zien, vooral bij dichters die het Hindi goed beheersen. Dit alles zou kunnen betekenen, dat een van de H-talen, het Hindi, in de verdere ontwikkeling van het Sarnami, vooral op het gebied van het lexicon, een steeds grotere rol kan gaan spelen.

5 *Conclusie*

In dit artikel hebben we getracht een beter inzicht te verschaffen in de historisch en historisch-linguïstische achtergronden van het Sarnami. We hebben daarbij aandacht besteed aan de immigratie van de Hindoestanen in Suriname en de vele talen die de immigranten in hun culturele bagage hebben meegenomen. Verder hebben we aandacht besteed aan verschijnselen die een belangrijke rol hebben gespeeld bij het ontstaan en de verdere ontwikkeling van het Sarnami, namelijk intra- en inter-etnisch taal- en cultuurcontact, diglossie, taalattitude, taalkeuze en de veranderende taalsituaties binnen de Surinaamse gemeenschap.

Het onderzoek van het Sarnami is een vrijwel braakliggend terrein en een aantal van de zaken die hier naar voren zijn gebracht moeten nog verder worden onderzocht. We kunnen nu ten aanzien van het ontstaan van het Sarnami in elk geval zeggen dat door intra-etnisch taalen cultuurcontact vorm werd gegeven aan een taal met een eigen Surinaams karakter, dat wil zeggen, verschillend van de afzonderlijke

talen zoals die in de verschillende streken in Noord-India gesproken worden. Door inter-etnisch taal- en cultuurcontact onderging deze taal ook invloed van andere in de Surinaamse samenleving gesproken talen. Met de eerste stappen die in de richting van cultivering van het Sarnami zijn gezet, is er een aanvang gemaakt met een zeer belangrijke fase in de historisch-linguïstische ontwikkeling van het Sarnami.

Sita Kishna

Literatuurverwijzing

Ammersingh-Mungra, P.

1977 *Beknopte analyse van het verbale systeem van het Sarnami-Hindoestani*. M.O.-B scriptie. Instituut voor de opleiding van leraren. Paramaribo.

Bajnath, K.

1979 *Een overzicht van de Sarnami Literatuur*. Bijvakscriptie. Leiden.

Chatterji, S.K.

1960 *Indo-Aryan & Hindi*. Calcutta. Mukhopadhyay.

Eersel, Ch.H.

1969 *De Surinaamse taalsituatie*. Taalbureau Suriname. Paramaribo.

Ferguson, C.A.

1959 Diglossia. *Word* 15: 325-345.

Fishman, J.A.

1967 Bilingualism with and wothout Diglossia; Diglossia with and without Bilingualism. *The Journal of Social Issues* 23: 29-38.

Kellogg, S.H.

1965 A Grammar of the Hindi Language. London. Routledge & Kegan Paul. (repr. 1893).

Kishna, S.

1979 *Lexicale interferentie in het Sarnami. Een sociolinguistische benadering*. Doctoraalscriptie. Instituut voor Algemene Taalwetenschap. Universiteit van Amsterdam.

1981 The Recipient State Construction in Sarnami. In: Teun Hoekstra et al., *Perspectives on Functional Grammar*. Foris Publications. Dordrecht.

1982 Code-switching and Code-switching Constraints in Sarnami. Paper gepresenteerd op de 4e tweejaarlijkse conferentie van de *Society for Caribbean Linguistics*. Paramaribo.

Klerk, C.J.M. de

1953 *De immigratie der Hindostanen in Suriname*. Urbi et orbi. Amsterdam.

Marhé, R.M.

1978 Waarom toch die emancipatie van het Sarnami? *Aisa Samachar* 4, no. 9/10, supplement.

McGregor, R.S.

1977 *Outline of Hindi Grammar* Delhi. Oxford University Press.

Ramanujan, A.K., Masica, C.

1969 Toward a phonological typology of the Indian Linguistic Area. In: Thomas A. Sebeok (ed.), *Current Trends in Linguistics*, vol. 5:

Linguistics in South Asia. Mouton. The Hague/Paris.

Sahtoe-Bainathsah, S.D.

1975 *Het gebruik van het Sarnami*. Bijvakscriptie. Leiden.

Saksena, B.

1971 *The evolution of Awadhi*. Delhi. Motilal Banarsidass. (Eerste editie 1938).

Sankoff, G.

1972 Language Use in Multilingual Societies: Some Alternative Approaches. In: J.B. Pride and Janet Holmes (eds.), *Sociolinguistics*. Harmondsworth. Penguin Books.

Tiwari, U.N.

1960 *The origin and development of Bhojpuri*. Calcutta. The Asiatic Society. Monograph Series, vol. X.

Weinreich, U.

1953 *Languages in Contact. Findings and Problems*. New York. The Linguistic Circle of New York. Publication. no. 1.

Eindnoten:

1 Dit artikel is gebaseerd op de doctoraalscriptie van de auteur; zie Kishna (1979).
2 In feite waren zij niet de eerste Hindoestaanse immigranten in Suriname, daar er al in 1869 en 1871 Brits-Indiërs via andere kolonies, waar zij al een contracttijd achter de rug hadden, naar Suriname waren geëmigreerd.
3 Er waren ook een aantal immigranten die zonder contractverband naar Suriname waren geëmigreerd, de zogenaamde ‘vrije immigranten’.
4 Deze naam wordt vaak gebruikt in plaats van *Indisch* om aan te geven dat deze taalfamilie niet de enige Indische taalfamilie is. Er zijn namelijk nog twee belangrijke taalfamilies in India, de Dravidische, die al genoemd is, en de Munda taalfamilie.
5 De oudste op schrift gestelde taal van de Indo-Europese taalfamilie is het Hettitisch.
6 Deze gegevens zijn versterkt door het Bureau voor de Statistiek te Paramaribo. Volgens de door medewerkers van dit instituut gemaakte schatting die, zoals gezegd, gebaseerd is op groeipercentages berekend uit de 3e en 4e Algemene Volkstelling, zouden de Hindoestanen nu 41% van de huidige Surinaamse bevolking uitmaken, d.w.z. 180.867 zielen.
7 Dat men het Sarnami niet zozeer beschouwt als een verbastering van het Urdu, komt waarschijnlijk doordat het aantal Hindoes in de Hindoestaanse gemeenschap groter is dan het aantal Mohammedanen. De invloed van het Hindi is daardoor veel groter dan het Urdu.

Een Sarnami tekst 3

Sarnami

Sarnami	bhāsha	ke	jarh	Bhārat	men	mile	hai.	I
Sarnami	taal	van	wortel	India	in	gevonden	wordt.	Deze

jarh	ke	barha	bhāg	ke	nām	Bhojpuri	hai.	Dusar	bhāg	ke
wortel	van	groot	deel	van	naam	Bhojpuri	is.	Ander	deel	van

nām	Avadhi	hai.	I	dunu	bhāg	u	ras	banaelen	hain,	jeke
naam	Avadhi	is.	Deze	twee	delen	die	sap	gemaakt	hebben,	die

ab	hamlog	Sarnami	kahila.	Bhojpuri	aur	Avadhi	se	bhi	Hindi	ke
nu	wij	Sarnami	noemen.	Bhojpuri	en	Avadhi	door	ook	Hindi	van

niv	banal	hai.	Jaise aplog ke	mālum	hoi	to	Kabir	Dās	ke
basis	gelegd	is.	Zoals u allen	weten	zullen	dan	Kabir	Das	van

Kavita	Bhojpuri	men	likhal	hai	aur	Tulsi	Dās	Avadhi	men
gedichten	Bhojpuri	in	geschreven	zijn	en	Tulsi	Das	Avadhi	in

Rāmāin	ke	parchār	karis	hai.	Kabir	Dās	ke	kavita
Ramain	van	bekendheid	gegeven	heeft.	Kabir	Das	van	gedichten

aur	Tulsi	Dās	ke	Rāmāin	duniya	men	barha	sahitya	mānal
en	Tulsi	Das	van	Ramain	wereld	in	grote	literatuur	beschouwd

ja	hai.	Āp	bhi	socho,	jab	Bhojpuri	aur	Avadhi	kauno
worden	is.	U	ook	denkt,	als	Bhojpuri	en	Avadhi	een of andere

nich	bhāsha	rahat	to	kaise	Kabir	Dās	aur	Tulsi	Dās
[illegible]	taal	zou zijn	dan	hoe	Kabir	Das	en	Tulsi	Das

ke	lekh	atna	unda	hovat.	Aur	ab	jab	Bhojpuri	aur	Avadhi
van	geschrijf	zo	goed	zijn zou.	En	nu	als	Bhojpuri	en	Avadhi

ke	jarh	se	Samami	banal	hai,	to	i	kānhen	kauno
van	wortel	door	Samami	ontstaan	is,	dan	deze	waarom	welke

aur	bhāsha	se	nicha	hai.	Sarnami	Sarnām	ke
andere	taal	dan	minderwaardig	is.	Sarnami	Suriname	van

hindustāniyo	ke	mahtāri bhāsha	hai.	Hindi	Sarnām	khāt	ek
hindustani's	van	moedertaal	is.	Hindi	Suriname	voor	een

pardesie	bhāsha	hai.	Ab	jab	āp	hamār	bāt	na	māno	to
vreemde	taal	is.	Nu	als	u	mijn	woord	niet	gelooft	dan

bichāro:	Holāns aur	Duits	apne men	bahut	mile	jule
denkt na:	Nederlands en	Duits	onderling	veel	overeen	komsten

hain.	Holandar	aur Doisri	men	bahut	chinh-parchi
hebben.	Nederlanders	en Duitsers	tussen	veel	contact(kennisschap)

hai.	Baki	tobhi	Holandar	khāt	Duits	ego	pardesi	bhāsha	hai	aur	Doisri	khāt	Holans
is.	Maar	toch	Nederlands	voor	Duits	een	vreemde	taal	is	en	Duitses	voor	Nederlands

Aise	na	samjo	ki	ham	Hindi	se	larhāi karat	hai.	Na!	Je
Zo	niet	denkt	dat	ik	Hindi	tegen	strijdende	ben.	Nee!	Wie

māngе	jaun	bhāsha	sikhe,	okar	khusi	hai.	Baki	Samām	ke
wil	welke	taal	leert,	zijn	zaak	is.	Maar	Suriname	van

hindustāniyo	ke	pahila	bhāsha	Samāmi	hai,	ki	na?	Vaise	bhi bahut

hindustanis	van	eerste	taal	Sarnami	is,	of	niet?	Anders	ook veel

māi-bāp	hain	jaun	sochen	hain,	ki	dui	tin	Bhāsha	larhkan ke
ouders	zijn	die	denkende	zijn,	dat	twee	drie	talen	kinderen van

sikhāve	se	larhkan	ghabarhāhat	men	pare	hain.	I	
leren laten	door	kinderen	de war	in	komende	zijn.	Deze	

bāt	bilhul	galat	hai.	Jatne	bhāsha	āp	apan	larhkan	ke
praat	helemaal	fout	is.	Hoe meer	talen	u	eigen	kinderen	aan

sikhaiyo,	otne	chalānk	aur	bharbol	larhkan	rahinyen!	
leert,	hoe meer	slim(kundig)	en	mondig	kinderen	blijven	

	Sarnāmi	bhāiyo,	apan	samaj	par	bhi	murh
(worden)!	Surinaamse	broeders,	eigen	gemeenschap	aan	ook	hoofd

māro!	Samāj	bigrhe par,	apan	banā-banāval	
breken!(imp.)	Gemeenschap	ontaarding bij,	eigen	verworvenheden	

gandhāi.	Samāj	banāve	ke	pahila	niv	apan	bhāsha	hai.
stinkt.	Gemeenschap	maken	voor	eerste	basis	eigen	taal	is.

(*Vertaling:* De wortel van de taal Sarnami wordt in India gevonden. De naam van een groot deel van deze wortel is Bhojpuri. De naam van een ander deel is Avadhi. Deze twee delen hebben het sap gemaakt, dat wij nu Sarnami noemen. Ook de basis van het Hindi is door het Bhojpuri en het Avadhi gelegd. Zoals u allen zult weten, zijn de gedichten van Kabir Das in het Bhojpuri geschreven, en heeft Tulsi Das in het Avadhi bekendheid gegeven aan de Ramain. De gedichten van Kabir Das en de Ramain van Tulsi Das worden in de wereld als grote literatuur beschouwd. U zult het toch eens zijn: als Bhojpuri of Avadhi een minderwaardige taal zou zijn, hoe zou dan het werk van Kabir Das en Tulsi Das zo goed kunnen zijn? En dus, als het Sarnami uit het Bhojpuri en het Avadhi ontstaan is, waarom zou het dan minderwaardig aan welke andere taal ook zijn?

Sarnami is de moedertaal van de Hindoestanen van Suriname. Hindi is voor Suriname een vreemde taal. Als u mij niet gelooft, denk dan eens na: Nederlands en Duits hebben onderling veel overeenkomsten. Tussen Nederlanders en Duitsers is er veel kontakt. Maar toch is voor de Nederlanders Duits een vreemde taal, en voor de Duitsers Nederlands. Denk niet dat ik tegen het Hindi strijd! Nee! Ieder moet zelf weten welke taal hij wil leren. Maar Sarnami is de eerste taal van de Hindoestanen van Suriname, of niet? Er zijn verder veel ouders, die denken dat kinderen in verwarring raken door hen twee of drie talen te laten leren. Dat verhaal is volkomen onjuist. Hoe meer talen u aan uw kinderen leert, des te kundiger en mondiger de kinderen worden. Surinaamse broeders, besteedt ook aandacht aan uw eigen gemeenschap! Als de gemeenschap ontaardt, bederven de eigen verworvenheden. Voor het maken van gemeenschap is de eigen taal de eerste basis.)

Jit Narain

Waarom toch die emancipatie van het Sarnami?* 4

> ‘Moge de duidelijkste fundamentele kennis van de feiten die verkregen kunnen worden, en de moed om deze kennis te accepteren, als de onvermijdelijke basis voor elke discussie en voor elk project, de regering en politici in Suriname helpen te voorkomen dat het taalprobleem uitgroeit tot een taalconflict.’
>
> Prof. Dr. W.F. Hellinga[1]

1 *Inleiding*

1.1 *Algemeen*

Welvaart en welzijn zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Een toegenomen welvaart kan leiden tot beter welzijn en dit welzijn kan op zijn beurt als motor fungeren tot nog meer welvaart enz. Het is beslist niet zo dat welvaart automatisch verkregen kan worden door miljoenen guldens in een land te investeren zonder dat dit land veel doet aan de motivatie van al zijn burgers om zich doelgericht in te zetten voor die welvaart.

Louter politiek geïnteresseerde en georiënteerde mensen staan hier vaak gelijk klaar met het antwoord dat alleen een bepaalde politieke ideologie die motivatie kan verstrekken. Dat een politieke opvatting motiverend kan werken, ontkennen wij niet. Dat deze echter alleenzaligmakend zou zijn, betwijfelen wij. Voordat een opgroeiend kind namelijk aan een dergelijke ideologie toekomt, is hieraan al een heel proces van opvoeding tot een persoonlijkheid voorafgegaan. In deze persoonlijkheid kunnen deugden als: gemeenschapszin, ijver, mondigheid, een kritisch bewustzijn, een gezond nationaal gevoel, respect voor de medemens, respect voor elkaars cultuuruitingen al of niet verenigd zijn.

Deze deugden kunnen via gezin en onderwijs ontwikkeld worden en kunnen afgeleid worden uit de wetenschap, de religie, de geschiedenis, de heersende morele opvattingen van een volk e.d.

Wij sluiten de mogelijkheid niet uit dat opvoeding ook geïnspireerd kan worden door een politieke ideologie. Het gevaar van een eenzijdige (partij-politieke) beïnvloeding is hier echter groot.

Waar het ons om gaat, is om aan te tonen dat taal, en in het bijzonder de moedertaal, als cultuuruiting en communicatie-middel bij uitstek in het geheel van cultuuruitingen van een volk een centrale plaats inneemt en hierdoor hèt middel is om het bewustwordingsproces en de persoonlijkheidsvorming van een individu evenwichtig en succesvol te doen verlopen.

In een ruimer verband geplaatst betekent dit dat voornamelijk van de totaliteit van de culturele waarden van een volk, de wetenschap, de geschiedenis - dit alles gekoppeld aan een politieke ideologie - de inspiratie en de motivatie tot efficiënte deelname aan het arbeids- en produktieproces komt: cultuur, wetenschap, geschiedenis - en politiek - als krachtbron voor welzijn en welvaart!

Wij hopen hiermee in het kort te hebben uiteengezet dat in een samenleving elk aspect in het groter geheel van welzijn en welvaart een schakel is en dat geen van deze schakels als een meer of minder belang moet worden gezien. In politiek-maatschappelijke discussies hebben bovenbedoelde politiek georiënteerden maar al te vaak de neiging om aan de culturele aspecten van een samenleving een te ver-

waarlozen rol toe te kennen.

In de hierna te volgen nogal ‘talige’ uiteenzettingen willen wij proberen de relaties tussen taal en maatschappij te doen uitkomen. De lezer houde dit voortdurend voor ogen.

Taalpolitiek - Taal is een sociaal verschijnsel. Als zodanig heeft zij te maken met haast alle gebieden van het maatschappelijk gebeuren. Dus ook met de politiek. In onze wereld zijn er gemiddeld 30 maal meer talen dan er landen zijn. Dit moet per definitie inhouden dat er veel meer meertalige landen zijn dan eentalige. Meertaligheid in een land is dus niet een ongewoon verschijnsel. Voor een regering in een meertalig land houdt regeren een veel grotere verantwoordelijkheid in dan in een eentalig land. Wanneer taalgroepen zich in hun taal, dus in hun identiteit, bedreigd voelen, kan taal een belangrijke politieke issue (= kwestie) worden en kunnen ongekend heftige krachten loskomen. Krachten die de felbegeerde welvaart en welzijn ernstig in gevaar kunnen brengen.

Een belangrijke factor is de houding van de dominerende (taal-)groep ten opzichte van taalminderheden. Is deze houding loyaal, m.a.w. laat de overheersende groep de eigen ontwikkeling van een minderheidstaal toe en stimuleert die tot verdere ontplooiing, dan valt er niets te vrezen. Een voorbeeld hiervan is de relatie tussen het Nederlands en het Fries. Het Nederlands vormt voor het Fries geen bedreiging, tolereert en stimuleert een eigen ontwikkeling. Daarom bestaat er tussen hun respectievelijke sprekers geen taalconflict of -strijd.

Is de dominante groep er echter op uit om taalminderheden van dit essentieel element van hun identiteit te beroven, te onderdrukken door hun taaleenheid te miskennen etc. dan is fel verzet tegen deze bedreiging een natuurlijke reactie. Van dit geval zijn er in de wereld van vroeger en nu jammer genoeg te veel voorbeelden aan te wijzen: Zuid-Afrika, Spanje, India, België, Canada, Pakistan/Bangla Desh, Engeland/Schotland...

Taal-emancipatiebewegingen in Suriname - Suriname is een plurale samenleving, d.w.z. een land met een grote verscheidenheid aan rassen, talen, godsdiensten, zeden en gewoonten etc. met een verschillende herkomstgeschiedenis. Ook dit land is dus een veeltalig land. Er worden in totaal 16 moedertalen gesproken waarvan de grootste achtereenvolgens zijn: het Sarnami, het Sranantongo, het Surinaams-Nederlands en het Surinaams-Javaans.[2]

Gelukkig is er in Suriname nooit een taalstrijd geweest en wij hopen dat dit ook niet zal plaatsvinden.

Onze generatie Surinamers heeft het voorrecht gehad de indrukwek-

kende emancipatie van het Sranantongo te mogen meemaken. Wij hebben de ware losbarsting van creativiteit die deze emancipatie met zich mee bracht, mogen meebeleven. En de resultaten zijn niet weinig ingrijpend geweest! Om maar enkele te noemen: de afrekening met allerlei gevoelens van minderwaardigheid met als gevolg een groter zelfrespect bij Sranantongo moedertaalsprekers; een Suriname-gericht denken; een grotere mondigheid; een opbloei van kunstuitingen als zang, toneel, proza, poëzie, cabaret en van vrijwel alle andere kunstuitingen; een grotere (politieke) bewustwording.

Door de afrekening met koloniale belemmeringen is de basis belegd voor een voortgaande bloei van de Sranan cultuur. Men kan ongestraft concluderen dat de geslaagde emancipatie van het Sranantongo uiteindelijk belangrijke voorwaarden tot de onafhankelijkheid van Suriname heeft geschapen.

Wie nu aanneemt dat deze emancipatie voor Suriname als eerste in zijn soort ook de laatste zal zijn, getuigt van weinig inzicht in de totaliteit van de Surinaamse samenleving. Want niet alleen het Sranantongo heeft te kampen gehad met koloniale miskenning, ook andere Surinaamse talen ondervinden nog steeds de nadelige gevolgen van een koloniaal beleid in heden en verleden of blijven verstrikt in verstikkende relaties met hooggewaardeerde talen.

Met de doorbraak van kennis van de eigen situatie ontstaat ook bij deze Surinaamse taalgroepen een onbedwingbare innerlijke behoefte tot het afwerpen van knellende banden die hun Surinamer-zijn in de weg staan. Het voorbeeld van de emancipatie van het Sranantongo en haar verworvenheden zijn hierbij een belangrijke stimulans uit hun eigen Surinaamse leefwereld!

Suriname zal derhalve in de komende periode te maken krijgen met een serie emancipatiebewegingen. Bewegingen waarvan elk een eigen karakter zal hebben, elk met als uitgangspunt haar eigen Surinaamse leefwereld, maar bovenal elk het grote belang van die elementen die de Surinaamse natie aan elkaar binden, zal benadrukken. Het startsein voor dergelijke ontwikkelingen is door de onafhankelijkheidsverklaring van Suriname op 25 november 1975 al gegeven!

1.2 *De Sarnami-beweging*

In de rest van dit artikel willen wij ons bezighouden met de Surinaamse taalproblematiek, gezien vanuit de positie van het Sarnami. Onze bedoeling is om de kernpunten van deze problematiek te schetsen zonder verzeild te raken in taalwetenschappelijke en taalpolitieke beschouwingen. Dit doel kunnen wij het best bereiken door de relaties tussen het Sarnami en de hem omringende belangrijkste Surinaamse talen apart te beschrijven. Het is onze overtuiging dat vele van de verder te bespreken aspecten voor de

meeste Surinamers een openbaring inhouden van nimmer vermoede, nimmer geweten en nimmer beschreven Surinaamse feiten. De beweegredenen en bedoelingen van de emancipatie van het Sarnami, en in grote lijnen ook van de Sarnami-beweging, zullen tegelijkertijd vanzelf uit de uiteenzettingen rollen. De totale inhoud van dit artikel moet daarom ook gezien worden als essentiële en fundamentele informatie van alle Surinamers over de problematiek van een niet onbelangrijke Surinaamse taalgroep. Wij vinden het hier nuttig, om vóór de bovengenoemde relatie uiteen te zetten, eerst in te gaan op wat wij willen noemen: de voorfase van de emancipatie van het Sarnami.

Voorfase - Al sedert 1971 wordt door ons gepleit voor emancipatie van het Sarnami. Aanvankelijk begonnen met gesprekken en discussies met vrienden en kennissen, zijn de activiteiten in latere jaren verder uitgebreid met artikelen in diverse bladen, lezingen uitmondende in discussies, interviews en Sarnami- en Hindi cursussen. Bij de oprichting van het Sarnami Collectief ‘JUMPA RAJGURU’ in 1978 vond dit streven naar emancipatie concreet gestalte in het Sarnami-project als een der projecten van dit collectief.

Enig succes is niet uitgebleven. Steeds meer mensen begonnen door het idee geïnspireerd te raken: er verscheen een bijvakscriptie met het Sarnami als onderwerp, andere zijn in voorbereiding; op het gebied van toneel ging men veel bewuster het Sarnami hanteren; op literair gebied werd een begin gemaakt met het gebruik van deze taal voor korte verhaaltjes, volksverhalen en er verscheen zelfs een dichtbundel; een leerboekje van het Sarnami-Hindi zag het licht en een grammatica van het Sarnami wacht op publikatie; steeds meer kennisgevingen en mededelingen aan het publiek, slogans op spandoeken e.d. verschijnen in het Sarnami; het Sarnami als taal geschikt voor zang en voordrachten van gedichten deed zijn intrede; steeds meer sprekers gaan er toe over deze deze taal als podium-, radio- en T.V.-taal te gebruiken; opvallend veel jonge Surinaamse intellectuelen raken de laatste tijd geïnspireerd tot het schrijven van maatschappijkritische en beschouwende artikelen. Door dit alles begint zoetjesaan een steeds groeiende acceptatie van het Sarnami in al zijn aspecten door het publiek te ontstaan. Ook vallen door onbegrip en gebrek aan inzicht in de beweegredenen en bedoelingen van de Sarnami beweging hier en daar tekenen van verzet waar te nemen, maar hierover later. Kortom, het Sarnami is in de picture!

In evaluerende artikelen zijn namen als ‘Sarnamisten’ en ‘de Sarnami-beweging’ voor onze beweging gebruikt. Zoals u ziet, geven wij de voorkeur aan deze laatste benaming.

Een dreigend misverstand willen wij vanwege onze directe betrokkenheid met de gang van zaken van den beginne aan, uit de weg ruimen: De Sarnamibeweging is meer dan in hoofdzaak een poging tot taalculturele herwaardering. Zij is ook: '(...) een stuk klassenstrijd op ideologisch niveau (...)'.[3] De eerste stappen tot deze beweging werden gezet in de Surinaamse studentenwereld in de stad Leiden. Juist in deze stad is door ons een aantal nieuwe en essentiële elementen toegevoegd aan 'de emancipatie van de Hindoestanen' die de heer Gowricharn - overigens op voortreffelijke wijze - in een ruim sociaal-historisch kader plaatst. Elementen die een ingrijpende koerswijziging in de al aan de gang zijnde emancipatie aanbrachten. Deze koerswijziging wordt naar onze mening goed tot uiting gebracht in de relatief nieuwe naam 'de Sarnami-beweging'[4]. Uiteraard geven wij hieraan een eigen betekenis. Wij zien de betekenis van het woord Sarnami bijvoorbeeld niet alleen als 'Surinaamse taal', maar vooral ook als 'Surinaams'!

De voornaamste elementen van de Leidse inbreng zijn: de grote nadruk op emancipatie van het Sarnami als cultureel en (taal-)politiek miskende taal; een emancipatie die moet resulteren in een grotere bewustwording en mondigheid voor zijn sprekers; een emancipatie die dus consequenties zal hebben voor de persoonlijkheidsvorming van de Surinaamse mens, het welzijn en de welvaart; de nadruk op het Surinaamse karakter van deze taal, die als kwetsbaar Surinaams cultuurbezit recht heeft op bescherming en stimulering door de overheid en andere verantwoordelijke instanties en personen.

Deze in Leiden geboren ideeën konden later verder uitgewerkt en in ruimer sociaal-politiek kader geplaatst worden door leden van het Sarnami Collectief 'JUMPA RAJGURU'. Leden van uiteenlopende disciplines.

Het werkterrein van het collectief is tot op heden vrijwel uitsluitend Nederland geweest. Het ligt in onze bedoeling om in eerste instantie met de ons ter beschikking staande middelen, en later ook daadwerkelijk, Suriname deelgenoot te maken van onze verworvenheden. Verworvenheden waarvan wij overtuigd zijn dat zij ook nieuwe impulsen zullen geven aan de verdere ontplooiing van de identiteit van de Surinaamse mens...

2 *De emancipatie van het Sarnami*

Om hervormingen op velerlei terreinen van het sociale gebeuren op gang te brengen is een ingangspunt nodig, en liefst zulk een dat raakvlakken heeft met zo veel mogelijke gebieden van dit gebeuren. Taal als uiterst functioneel element van sociaal handelen leent zich hier uitstekend voor. Vooral als het gaat om een ondergewaardeerde en

miskende taal die dus ook recht heeft op emancipatie.

In de situatie van Sarnami sprekers kan naar onze mening geen andere factor van betekenis dan de moedertaal als ingangspunt voor succesvolle emancipaties fungeren.

Van groot belang voor de emancipatie van het Sarnami is onze opvatting van wat taal in haar relatie tot andere talen is. Ons standpunt is gebaseerd op de taalwetenschap die uitgaat van de principiële gelijkwaardigheid van alle talen ter wereld. Hiermee wordt bedoeld dat geen enkele taal superieur (= meerderwaardig) of inferieur (= minderwaardig) is aan een andere. Elke taal bezit een unieke structuur die tot uiting komt in haar grammatica, haar woordenschat, haar klankrijkdom, haar zinsritme etc. Het feit dat een bepaalde taal een rijke literatuur bezit, is hier niet belangrijk. Elke taal heeft in zich de mogelijkheid om te kunnen uitgroeien tot een rijke cultuurtaal.

Gunstige politiek-economische en sociale factoren zijn hiertoe een voorwaarde. Gevoelens van superioriteit of inferioriteit ten aanzien van een taal (zijn) ontstaan in het brein van mensen en hebben met de basiskenmerken van die taal dus niets uit te staan.

De term dialect wordt gebruikt om de relatie tussen een standaardtaal (b.v. het Nederlands) en een nauw verwante variante vorm (b.v. het Brabants) aan te geven. Deze term geeft tegenwoordig een zekere minderwaardigheid t.o.v. de standaardtaal aan. Vandaar dat de voorkeur gegeven wordt aan de neutrale term: vernacular.

Intussen zijn de grenzen tussen standaardtaal en vernacular niet scherp genoeg te trekken. Ook wisselen deze grenzen van geval tot geval. Met name kan geen bevredigend antwoord gegeven worden op de vraag: hoe groot moeten de overeenkomsten en verschillen met de standaardtaal zijn om nog van een vernacular te mogen spreken? Of anders: hoe groot moeten de verschillen zijn om al van andere talen te mogen spreken?

Belangrijk lijkt hierbij het gevoel bij de sprekers dat zij een verwante vorm van een standaardtaal dan wel een andere taal spreken. Dat deze grenzen soms wel erg ruim kunnen zijn, zal in het geval van het Sarnami hierna wel blijken.

Duiken wij nu in de Surinaamse taalsituatie dan constateren wij dat de emancipatie van het Sarnami zich op twee fronten moet voltrekken: Aan de ene kant een front naar binnen toe: een interne emancipatie, die betrekking heeft op de relatie van het Sarnami met dominante talen uit de eigen cultuursfeer: het Hindi, het Urdu (met in de verte respectievelijk het Sanskrit en het Arabisch).

Aan de andere kant een front naar buiten toe: een externe emancipatie. Deze heeft betrekking op de relatie tussen het Sarnami en dominerende (vreemde) talen als het Nederlands en het Sranantongo.

2.1 *De interne emancipatie*

Ons uitgangspunt is hier dat het Sarnami op basis van taalwetenschappelijke argumenten duidelijk een andere taal is dan het Hindi of het Urdu. Dit staat lijnrecht tegenover de heersende opvatting als zou het Sarnami een dialect van het Hindi (Urdu) of een vorm van Hindi (Urdu) zijn. De waarheid is echter deze: Het gebied van oorsprong van het Hindi en het Urdu is de streek rond de hoofdstad Delhi in India waar het Hindustani vernacular wordt gesproken. Uit onderzoek door ons is gebleken dat de wortels van het Sarnami terug te vinden zijn in de vernaculars (voornamelijk noord-westelijk Bhojpuri en oostelijk Avadhi) van ruwweg de districten Basti, Jaunpur, Azamgarh, Gorakhpur, Ghazipur, Benares, Mirzapur, Allahabad, Fyzabad en Gonda, alle gelegen in het oostelijk gedeelte van de deelstaat Uttar Pradesh. Een gebied waar tegenwoordig het Hindi als standaardtaal geldt. Het Urdu wordt er voornamelijk door moslims in ere gehouden. In Pakistan is het de nationale standaardtaal. Tussen de gebieden van oorsprong van het Hindi en het Urdu enerzijds en het Sarnami anderzijds ligt een afstand van maar liefst 600 tot 700 kilometer!

Door het samengaan van dit Bhojpuri en Avadhi op Surinaams grondgebied, ontleningen uit talen in deze nieuwe omgeving en de ruim 100 jaar durende isolatie van het gebied van oorsprong, hebben de moedertalen van de Brits-Indische immigranten in Suriname een eigen ontwikkeling doorgemaakt die als resultaat opleverde: het Sarnami. Dit zijn de elementen die het Surinaamse karakter van deze taal uitmaken. (Zie verder voor de historische ontwikkeling van het Sarnami de bijdrage van S. Kishna in deze afdeling.)

Het valt niet te ontkennen dat er tussen Sarnami en het Hindi (Urdu) overeenkomsten bestaan, want alle drie behoren zij tot de Indo-Arische taalgroep. De verschillen die er evenwel zijn aan te wijzen, zijn niet gering te noemen. Bij een nadere beschouwing blijken de overeenkomsten vooral op het gebied van spraakklanken, woorden, woordstammen, woordbetekenissen en in enige mate de woordvolgorde voor te komen. Op elk van deze gebieden zijn daarentegen genoeg Sarnami voorbeelden te vinden waarvoor het Hindi en het Urdu andere vormen in de plaats hebben. Bekijken wij van de grammatica alleen maar de vervoeging van werkwoorden en de verbuiging van woorden, dan blijkt overduidelijk dat het Sarnami structureel totaal anders in elkaar zit dan beide andere talen. Dit zullen wij aan de hand van eenzelfde zin in de voltooid verleden tijd in de drie betreffende talen laten zien.

Hindi					
Maine	*kal*	*ek*	*kànghi*	*khardi*	*thi*.

Urdu					
Maine	*kal*	*ek*	*kanghi*	*khardi*	*thi*.
(Door mij)	gisteren	een	kam	gekocht	was.

Sarnami					
Ham	*kalhinya*	*ego*	*kakahi*	*kinte*	*rahi*.
Ik	gisteren	een	kam	gekocht	had.

= Ik had gisteren een kam gekocht.

Tussen het Hindi (ook wel Khari Boli Hindi genoemd) en het Urdu is er grammaticaal zo goed als geen verschil.

Het Urdu onderscheidt zich van het Hindi door het gebruik van bij voorkeur Perzische en Arabische woorden en het gebruik van het Urdu- of Perzische schrift. In ons voorbeeldzinnetje is dit niet te zien. Voor Sarnami sprekende moslims is deze de hooggewaardeerde en ideale taal, terwijl het Arabisch als religieuze taal (taal van de Koran) de hoogst denkbare waardering van taal geniet.

Het Hindi vertoont een neiging tot Sanskritisering en is voor Sarnami sprekende Hindoestanen de hooggewaardeerde en ideale taal. Het wordt geschreven in het devanagari-schrift evenals het Sanskrit dat de hoogst bestaanbare waardering als taal geniet. Vergelijken wij woord voor woord de hierboven gegeven Sarnami zin met zijn Hindi en Urdu vertaling, dan merken wij al fundamentele verschillen op grammaticaal gebied, op woordgebied en op het gebied van de woordvolgorde. Deze verschillen zijn zo overweldigend groot dat straffeloos gezegd kan worden dat het Sarnami een andere taal is dan de twee overige. Wij kunnen ook gerust stellen dat het Hindi en het Urdu dichter bij elkaar staan dan bij het Sarnami, hoewel de twee eerste voor hun respectievelijke sprekers twee verschillende talen zijn. Door het beperkte kader waarin dit artikel geplaatst moet worden, kunnen wij de verschillen in de zinnen niet uitvoerig bespreken en laten zulks aan de kritische zin van de lezer over.

Een stukje taalwetenschap - Nu zult u zich afvragen hoe het komt dat Sarnami sprekers, met miskenning van hun moedertaal, twee in wezen vreemde talen als ideaal en superieur zien. Om dit te verduidelijken moeten wij een wetenschappelijk begrip introduceren n.l. *diglossie*. Wat hieronder verstaan wordt, zullen wij hierna in het kort proberen uit te leggen. De term diglossie is afkomstig van de Amerikaanse taalkundige C.A. Ferguson.[5] Hiermee bedoelt hij de historisch gegroeide relatie die tussen twee meer of minder verwante talen in één cultuurgemeenschap bestaat. Talen met sterk gescheiden func-

ties: een laaggewaardeerde (een inferieure met geen of weinig prestige) en een hooggewaardeerde (een superieure met een zeer hoge prestige).

De laaggewaardeerde taal wordt als moedertaal aangeleerd en de sprekers bereiken hierin een vlotheid en genuanceerdheid die zij haast nooit in de hooggewaardeerde taal bereiken. Desondanks wordt om velerlei redenen deze taal niet mooi, niet welluidend, plat, ordinair, onbeschaafd, niet geschikt voor het uiten van edele gevoelens (in b.v. zang, toneel, proza, poëzie) etc. geacht.

De hooggewaardeerde taal wordt doorgaans niet als moedertaal, maar evenals alle andere vreemde cultuurtalen via onderwijs van staatswege of privé geleerd. Slechts een gering percentage van de gemeenschap gelukt het enige vlotheid en genuanceerdheid in deze taal te bereiken. Een tussengroep komt niet verder dan een gebrekkige beheersing van de hoogwaardige vorm. Hierin blijven sterke invloeden van de moedertaal doorwerken. Voor de meesten blijft de hogere variant voor altijd een vreemde taal en er kan hoogstens sprake zijn van een enigszins passieve beheersing m.a.w. men verstaat wel iets, maar niet alles. Desondanks blijft voor alle leden van de gemeenschap deze de ideale taal en de taal geschikt voor het vervullen van alle hoge taalfuncties. Zonder beheersing en kennis hiervan kan men moeilijk rekenen op maatschappelijke erkenning als ontwikkeld persoon.

Ferguson merkt voorts op dat deze relatie als zeer vanzelfsprekend wordt geacht; dat sprekers van de hogere variant soms het bestaan van de lagere variant ontkennen, waardoor zelfs sprake is van onopzettelijk zelfbedrog; pogingen om in deze situatie verandering te brengen worden terstond uitgelegd als schadelijk voor de cultuur. Als voorbeelden van landen met diglossische taalrelaties noemt Ferguson de taalsituatie in vele Arabische landen, Griekenland, Zwitserland en Haïti, met de vermelding dat dit verschijnsel, hoewel zelden genoemd, waarschijnlijk zeer wijd verbreid is.

Beschouwen wij de relatie tussen het Sarnami en het Hindi (Urdu), dan merken wij dat ook hier sprake is van diglossie. Erger nog, het Sarnami is betrokken in een dubbele diglossische relatie met deze hooggewaardeerde talen. Enerzijds de relatie tussen Hindoe sprekers en het Hindi en in de verte het Sanskrit als goddelijke taal (deva bhasa), anderzijds de relatie tussen moslim sprekers en het Urdu en in de verte het Arabisch als gewijde taal van de Koran. Wij hopen dat met deze uiteenzetting van het begrip diglossie Sarnami sprekers hun taalsituatie hebben herkend. In een schema ziet deze dubbele diglossische relatie er als volgt uit:

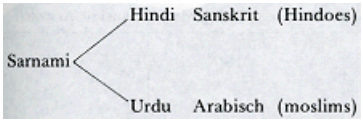

De lage waardering van het Sarnami komt op velerlei manieren tot uiting. Allereerst een aantal overgeleverde typeringen bij zijn sprekers. Deze berusten op vooroordelen en missen elke wetenschappelijke grond. Zo zou het Sarnami geen taal zijn, omdat het geen grammatica bezit. Hier bedoelt men kennelijk een geschreven grammatica, want geen taal kan bestaan zonder grammatica. Deze is het totaal aan regels dat nodig is voor het vormen van correcte zinnen in een taal. En dit kan ook in het Sarnami! Voorts zou het aili-gaili (letterlijk: ik kwam - ik ging, een naam waarin de tegenstelling met het hoogwaardige main aya - main gaya (Hindi) tot uiting komt), tutal boli (van het Hindi afgebrokkelde taal) of tuti-phuti bhasa (gebroken en gebarsten taal) zijn en zou het geen mooie taal zijn door het gebruik van hulpwerkwoordsvormen als bati, bate en ba (= ik ben, jij bent en hij is) of zou het achtervoegsel -va achter zelfstandige naamwoorden lelijk zijn (b.v. gharva - het huis).

Het duidelijkst blijkt de geringe waardering uit de verdeling in functies. Op basis van Fergusons indeling kunnen wij de verdeling in functies van de hooggewaardeerde en laaggewaardeerde talen bij Sarnami sprekers in Suriname opstellen. Hiervóór wezen wij reeds op een aantal veranderingen ten goede in Nederland. Zouden wij deze ook in dit schema verwerken, dan zou het totaalbeeld enigszins verstoord raken. In dit schema zullen wij van de belangrijkste functies van talen in de Sarnami cultuursfeer nagaan aan welke taal een functie is toebedeeld. Een + teken betekent dat het antwoord bevestigend is, een - teken is ontkennend en een ± teken betekent: wisselend.

Uit deze functieverdeling blijkt dat hoewel het Sarnami de moedertaal en de taal in de dagelijkse omgang is, die zoals wij zagen het best beheerst wordt, toch overal waar sprake is van een functie waar waardering uit blijkt, gekozen wordt voor hogere varianten. Bij zang en toneel valt al een lichte doorbraak te bespeuren.

Deze strikte scheiding in hogere en lagere functies laat niet na haar stempel op de gemeenschap te drukken. Van deze prestigefuncties willen wij slechts enkele belangrijke uitlichten en hun maatschappelijke gevolgen aantonen.

		Sarnami	Hindi/ Urdu	Sanskrit/ Arabisch
1	Moedertaal	+	-	-
2	Dagelijkse omgangstaal	+	-	-
3	Onderwijstaal	-	+	+
4	Religieuze taal	-	+	+
5	Politieke podiumtaal	-	+	-
6	Culturele podiumtaal	-	+	-
7	Lezing, toespraak	-	+	-
8	Radio, T.V.-taal	-	+	-
9	Taal in films	-	+	-
10	Taal in proza	-	+	-
11	Taal in poëzie	-	+	±
12	Taal in zang, toneel	±	+	-
13	Taal in maandbladen, boeken en tijdschriften	-	+	±
14	Reclame-teksten, radio, T.V. en pers	-	+	-
15	Voorlichting aan het publiek via pers, radio, T.V. en podium	-	+	-
16	Namen van verenigingen en gebouwen	-	+	±

Onderwijs - Wat G.J. Kruijer[6] ten aanzien van het onderwijs in het Nederlands in Suriname concludeert, geldt in sterkere mate voor het onderwijs in het Hindi en het Urdu (resp. Sanskrit en Arabisch). Wij laten nu de betreffende passage aangepast aan deze onderwijssituatie volgen. Tussen haakjes vermelden wij de woorden van Kruijer die wij vervangen hebben:

> ‘Zoals het onderwijs nu functioneert, doordringt het de Surinamers van de meerderwaardigheid van de Indo-Pakistaanse (Noordatlantische) machten en culturen, en tegelijk van een besef van eigen minderwaardigheid, van het onvermogen om op voet van gelijkwaardigheid

deel te nemen aan de verworvenheden van de Indo-Pakistaanse (Noordatlantische) culturen.'

Bij het onderwijs wordt bij de uitleg ook wel gebruik gemaakt van het Sarnami of het Nederlands, maar het doel blijft steeds het 'diepe' Hindi of Urdu (Sanskrit of Arabisch). Van enige vergelijking van de grammatica van de moedertaal met die van de 'hogere' vormen is geen sprake, om maar te zwijgen van een gelijke waardering als taal. Overzien wij de geschiedenis van het Hindi-onderwijs, dan blijkt dat het aantal afvallers steeds opzienbarend groot is. Aan deze afvallers wordt geen aandacht meer geschonken. De kleine groep die er 'wat' van terecht brengt, wordt voornamelijk afgeleverd aan de klasse der

politici en die der geestelijken (pandits en maulbi's) die een eenmaal ingenomen machtspositie moeilijk prijsgeven. Hier komt de link tussen taal en politiek om de hoek kijken. Het is een bekend feit dat in de Sarnami gemeenschap, politiek en religie nauw met elkaar verweven zijn. De conclusie dat het Hindi en Urdu in de Surinaamse situatie machtstalen zijn die klassenvorming en elite-vorming in de hand werken en een kleine groep bevoorrechten in stand houden, is zeker niet onterecht. Een klein gedeelte van Hindi (Urdu) kenners komt terecht op culturele podia, radio of T.V. Instellingen waarvan ook een zekere vorm van macht uitgaat. Al deze lijnen kunnen ook kriskras door elkaar lopen.

Het Hindi (Urdu) onderwijs kan tot op heden niet succesvol genoemd worden wanneer wij in aanmerking nemen zijn algemene doelstelling om de positie van de Surinaams-Hindoestaanse cultuur te verstevigen, uit te breiden en van een bloeiende toekomst te verzekeren. De werkelijkheid bewijst het tegendeel. Elders[7] hebben wij gewezen op het feit dat er nu veel meer mensen uit een Sarnami sprekend milieu zijn die deze taal totaal niet kunnen spreken of verstaan dan er Hindi (Urdu) sprekers zijn. Een ontwikkeling die zich onverminderd voortzet. Het voorbeeld van Guyana en Trinidad dringt zich hier onherroepelijk op. Ook in deze landen hebben bij de ‘East-Indians’ soortgelijke diglossische relaties bestaan tussen het Guyanees-Bhojpuri, het Trinidadiaans-Bhojpuri en het Hindi (Urdu). Daarnaast was de zuigkracht die uitging van het Engels zeer groot. Aangezien men in deze landen niet tijdig is gekomen met juiste oplossingen, is het proces van verval thans zo ver gekomen dat de moedertalen van vorige generaties zo goed als totaal verdwenen zijn. Tegelijkertijd sleurden zij ook het Hindi en het Urdu met zich mee, want de basis waarop deze talen daar konden bestaan, is weggevallen.

Politiek - Een persoon met politieke strevingen heeft tot op heden de beste kans van slagen wanneer hij blijk geeft van welbespraaktheid in het Hindi (Urdu). Kennis van het Nederlands wordt zeker ook gewaardeerd, maar deze waardering is anders (b.v. spreekvaardigheid in het parlement). Het blijft ideaal dat een politicus ook het Hindi (Urdu) kent. Dan is hij in de ogen van het volk pas een bidvan (= geleerde, wijze).

De diglossische relatie brengt met zich mee dat het volk graag de ‘schone’ klanken van de hogere taal wil horen, al verstaat het van de inhoud van een toespraak niet alles. Een vurige spreker kan na zijn speech daarom zeker rekenen op een beoordeling als: bara bisal batiya hai, mani (= man, wat praat hij geweldig!). Dat het volk met

deze houding tegelijkertijd zelf de deur ook wagenwijd opendoet voor allerlei vormen van volksmisleiding, machtsmisbruik, willekeur, uitbuiting etc. ontgaat hem vooralsnog. Dat met zulk een situatie uiteindelijk de belangen van het volk niet gediend zijn, hoeft ook geen betoog.

Een politicus die, hoe oprecht zijn bedoelingen ook zijn, op een bijeenkomst zijn redevoering in het Sarnami zou voeren, loopt de kans om uitgelachen te worden of op zijn minst het stempel kam bidvan of kaocha (= weinig geleerd; een groentje) op zich te laden. Dit geldt vooral voor het publiek waarvan het merendeel zich niet in het Hindi (Urdu) kan uiten. Doorgaans zou iemand uit dit gedeelte van het publiek het niet in zijn hoofd halen om naar het podium toe te stappen om een vraag te stellen. De gevolgtrekking dat de strikte Sarnami spreker voor de rest van zijn leven gedoemd is tot onderdanigheid en (politieke) onmondigheid laat zich hieruit gemakkelijk afleiden.

Godsdienst - Wezen wij hierboven al op de relatie tussen politiek en godsdienst, in dit gedeelte willen wij, na nog een verband met de politiek te hebben genoemd, de rol van geestelijken bij het uitdragen van hun religieuze boodschap schetsen. Niet zelden komt het voor dat een geestelijke in zijn preek een aan een bepaalde politieke partij welgevallige boodschap verweeft: bekrachtiging van politiek door de godsdienst!

Door het ontbreken van goede opleidingen tot pandit of maulbi zijn dezen voornamelijk aangewezen op zelfstudie. Hierbij leveren sommigen prachtige staaltjes van kennisverwerving. Het algemene bezwaar dat bij gebrek aan goede begeleiding de meesten door het aangewezen zijn op sterk eenzijdige godsdienstliteratuur vervallen tot fanatisme, conservatisme en verstarring blijft echter onverminderd van kracht. Een ander groot bezwaar geldt ook voor de meesten: Door een doorgaans slechte algemene kennis zijn zij vaak niet in staat om op een juiste manier uit de heilige geschriften een antwoord te geven op de problemen van deze tijd. In hun taalgebruik zijn geestelijken bovendien het meest onverstaanbaar voor de Sarnami spreker. Ook het waarheidsgehalte van opmerkingen in deze sfeer gedaan, kan men soms in twijfel trekken. Vooral in deze kringen wordt de behoefte aan emancipatie van het Sarnami niet begrepen en ironisch genoeg als schadelijk voor de cultuur (het sanskirti-bigére-idee) gekenschetst.

Al deze factoren, gevoegd bij vaak langdurige ceremonies, geven een religieuze dienst een nogal saai, monotoon en onaantrekkelijk karakter.

Twee reacties van sommige Sarnami sprekers hierop willen wij u niet

onthouden: óf zij blijven weg van zulke diensten (vooral de jeugd tussen 15 en 30 jaar) óf zij (degenen die (noodgedwongen) moesten blijven) sporen de geestelijke aan om de dienst maar vooral zo kort mogelijk te maken... Dit betekent niet dat de behoefte aan religieuze beleving en religieuze ceremonies, individueel en gemeenschappelijk, klein is.

Diversen - Op het gebied van kunst is het weer de diglossische relatie die remmend werkt. Talige kunstuitingen als zang, proza, poëzie en toneel behoren in deze relatie op de hoogwaardige talen geënt te zijn, willen kunstenaars waardering voor hun werk genieten. De belemmering op de ontplooiing van Surinaamse creativiteit is te zien aan het resultaat.

Op het ene gebied totaal geen activiteit (proza) en op het andere enkele eenzame figuren (poëzie: Rahman Khan, Rini Shtiamen, en in enige mate Shrinivasi en Bhai). Een zangkunst waarvan een deel van de zangers vooral het foutloos nazingen van populaire Indiase filmliederen nastreeft. Gelukkig valt op dit terrein en op dat van toneel een kentering waar te nemen.

Het medium radio is ook een bolwerk van Hindi of Urdu. Alle programma's worden in deze talen gebracht. Over de inhoudelijke kwaliteiten van deze programma's zullen wij maar niet spreken... Feit blijft dat dit medium prachtige kansen laat voorbijgaan om Sarnami sprekende deskundigen op elk terrein - en hier is geen gebrek aan - de gelegenheid te bieden om het publiek in een voor hen beter verstaanbare taal voorlichting te geven over medisch-hygiënische, landbouwkundige, sociale, economische, onderwijs- en allerlei andere actuele problemen uit binnen- en buitenland. Door hun gebrek aan kennis van Hindi of Urdu komen deze deskundigen eenvoudig niet aan bod.

Ook voor de culturele identiteit van de Sarnami gemeenschap heeft deze taalrelatie de nodige nadelige gevolgen. Aangezien de culturele idealen en symbolen te ver liggen en, ondanks serieuze pogingen om zich deze eigen te maken, voor de meesten vrijwel onbereikbaar blijken te zijn, vervalt zij in een toestand van onverschilligheid of wordt een willoze speelbal van gebeurtenissen om zich heen. Het valt niet te ontkennen dat de Sarnami gemeenschap zich kenmerkt door culturele desoriëntatie en frustratie. Dit komt op een aantal manieren tot uiting. Zo blijft de groep bijvoorbeeld een krachtig antwoord schuldig op uitdagingen die de veranderende situatie in Suriname met zich meebrengt. In belangrijke nationale kwesties als integratie, assimilatie, onderwijs, cultuurpolitiek, taalpolitiek, economische politiek helpt zij geen richting geven en blijft een te verwaarlozen stem behouden.

Wij zouden zo kunnen blijven doorgaan, maar zullen volstaan met dit laatste:

De gevolgen van de diglossische relaties komen prachtig tot uiting in het feit dat het Hindi (Urdu) onderwijs nauwelijks een mondige vrouw van betekenis op sociaal-politiek terrein heeft voortgebracht. Vrouwen zijn ook in de Sarnami gemeenschap doorgaans kansarmer dan mannen en hebben dus te kampen met een dubbele belemmering. Voor vrouwenemancipatiebewegingen is hier een dubbele taak weggelegd.

Doelstellingen - Na deze situatie-schets wordt al duidelijk wat de Sarnami-beweging hier met de emancipatie van het Sarnami beoogt. Centraal staat: het doorbreken van de diglossische relaties.

Deze doorbraak moet vooral niet uitgelegd worden als een over boord willen gooien van de hooggewaardeerde talen (Hindi, Urdu, Sanskrit, Arabisch). Alle hebben zij in de Sarnami gemeenschap functies die niet door het Sarnami kunnen worden overgenomen. De religieuze functies van het Sanskrit en Arabisch als talen waarin heilige spreuken geschreven zijn, kunnen niet opzij gezet worden. De functies van het Hindi en Urdu als internationale contacttaal met sprekers van deze talen uit India en Pakistan, als talen waarin commentaren op heilige Sanskrit- en Arabische teksten geschreven zijn, als literatuurtalen en als talen voor het begrijpen van Indiase films en liederen kunnen moeilijk door het Sarnami vervangen worden. Deze doorbraak heeft wel ten doel een bewustwordingsproces op gang te brengen. Het resultaat moet zijn een gelijkschakeling in prestige tussen de moedertaal en de cultuurtalen. Dit kan bereikt worden door het Sarnami zoveel mogelijke hoogwaardige functies te doen innemen die tot nog toe slechts aan het Hindi (Urdu) toegekend zijn.

Van groot belang is een attitude-verandering bij Sarnami sprekers. Deze houding zal o.m. geïnspireerd zijn door: het besef van de centrale betekenis van deze taal voor de (culturele) identiteit als Surinamers voor haar sprekers; het besef dat bij voortduren van de diglossische relaties een belangrijk gedeelte van de Sarnami cultuur gedoemd is weg te kwijnen; het besef dat het deze relaties zijn die gevoelens van minderwaardigheid en valse schaamte in stand houden: het besef dat waardering van onderen begint bij zelfwaardering... Dit bewustzijn en deze houding zullen de Sarnami sprekers het zelfvertrouwen schenken om zich te kunnen weren tegen alle vormen van miskenning, misbruik, misleiding, uitbuiting etc. Dat beide belangrijke impulsen zullen zijn voor de creativiteit van kunstenaars, hoeven wij niet ten overvloede uit te leggen.

Belangrijke inspiratie kan geput worden uit ontwikkelingen en verworvenheden in het Bhojpuri sprekende gebied in India. De Sarnami taalsituatie t.a.v. het Hindi/Urdu weerspiegelt een toestand (verstarring?) die 60 tot 100 jaar geleden in deze streek heerste. Door de langdurige culturele isolatie van dit gebied waarmee de meeste Sarnami sprekers de meest directe biologische en culturele overeen-komsten hebben, zijn hen deze ontwikkelingen ontgaan. Een oorzaak van deze isolatie is de verlegging van de basis voor cultureel contact tussen Suriname en India naar westelijker gelegen grote centra van de Hindi (Urdu) cultuur als Delhi en Bombay. In en rond het Bhojpuri gebied is het een vanzelfsprekende zaak dat 5 streekradiostations (met name: Lucknow, Allahabad, Benares, Gorakhpur en Patna) dagelijks programma's in het Bhojpuri verzorgen; dat politici en pandits in hun toespraken bij voorkeur in het Bhojpuri praten; dat er op universitair niveau Bhojpuri gedoceerd wordt; dat er al een bloeiende Bhojpuri toneel-, zang-, film- en literaire traditie is; dat er een rijke speelplatenindustrie bestaat, dat Bhojpuri sprekers met trots zeggen dat hun taal mithi bhasa (zoetvloeiende taal) is en dat het hun matéri bhasa (moedertaal) is.

Deze verworvenheden zijn voor een belangrijk gedeelte te danken aan de Bhojpuri-Andolen (Bhojpuri-beweging) die onder leiding staat van prominente geleerden. Deze beweging ijvert ook voor moedertaalonderwijs en opname van het Bhojpuri in de rij der nationale tatalen van India. Haar doel is echter nooit het uitbannen van het Hindi geweest.

Wat Sarnami sprekers doorgaans niet weten, is dat hun moedertaal een directe tak is van een grote internationale taal. Het Bhojpuri telt met zijn directe takken in India, Nepal, Bangla Desh, Birma, Fiji, Mauritius, Zuid-Afrika (Natal), Engeland, Nederland en Suriname ruim 80 miljoen moedertaalsprekers. De takken in Guyana, Trinidad en het eiland Réunion zijn al bezweken aan o.m. diglossische relaties. Wanneer men van Indiase talen wil nagaan welke kunnen bogen op grote internationaliteit, dan komt het Bhojpuri op de eerste plaats en niet het Hindi, Urdu of Tamil.

2.2 *De externe emancipatie*

Zoals wij eerder opmerkten, betreft het hier een relatie tussen het Sarnami en andere dominerende talen in de Surinaamse taalsituatie: het Nederlands en het Sranantongo. Van het Surinaams-Javaans (en alle overige Surinaamse talen) gaat voor het Sarnami geen bedreiging uit. Wel is bij beide sprake van twee onderdrukte talen in min of meer identieke situaties.

Hier willen wij het bestaan van ten minste nog een geval van diglossie signaleren. Het Surinaams-Javaans als moederaal en taal in de da-

gelijkse omgang is de laaggewaardeerde taal (het zogenaamde ngoko) en de hooggewaardeerde is het Hoog-Javaans (het zogenaamde kromo). Tussen deze twee bestaan in grote lijnen identieke relaties in prestige en functieverdeling als tussen het Sarnami en het Hindi (Urdu). De gevolgen voor de gemeenschap laten zich hieruit wel raden.[8]

Het contact tussen Sarnami sprekers en sprekers van het Surinaams-Javaans heeft vooral in de districten Commewijne, Saramakka en Suriname geleid tot tweetaligheid van enige betekenis in deze talen. Wij willen - misschien ten overvloede - hier niet nalaten op te merken dat de interne en externe relaties tussen het Sarnami en andere talen niet los van elkaar maar als een ingewikkeld samenspel van taalrelaties met maatschappelijke gevolgen moet worden beschouwd. Aangezien de relaties met het Nederlands en het Sranantongo van een andere aard zijn, moeten wij die apart behandelen.

De relatie Sarnami - Nederlands - Ook van het Nederlands gaat voor het Sarnami een bedreiging uit. Als officiële landstaal; taal van onderwijs, rechtspraak, regering en bestuur; taal van publiciteitsmedia als radio, T.V. en pers; literatuurtaal, technische en wetenschappelijke taal is dit niet verwonderlijk. Bovendien is het de taal die aan Surinamers de beste toekomstvooruitzichten biedt. Zonder kennis hiervan komt men dus moeilijk aan een goede baan.

Het is dit economisch motief, gevoegd bij de lage waardering van het Sarnami, dat voor vele Sarnami sprekende ouders van doorslaggevende betekenis is om hun kinderen eentalig (Nederlands) op te voeden. Het ontgaat hen dat de doorsnee Surinamer, ondanks kennis van de Nederlandse taal, zich moeilijk identificeert met de Nederlandse cultuur. Door een dergelijke opvoeding maken zij hun kinderen cultuurarm, aangezien de belangrijkste toegangspoort tot de Sarnami cultuur voor deze kinderen hierdoor gesloten wordt. Bij later optredende generatieconflicten, tweede-generatieproblemen, culturele desoriëntatie en identiteitsproblemen moet ook hier de oorzaak gezocht worden.

Wij willen ons niet wagen aan een speculatie als vervanging van het Nederlands door bijvoorbeeld het Engels of het Spaans. Dit is veeleer de taak van een team van deskundigen op velerlei terrein dat rekening houdend met de wil van het volk, zulk een ingrijpende maatregel zal moeten beoordelen op zijn financiële, economische, onderwijskundige, opvoedkundige, nationale, internationale, sociale, culturele en politieke gevolgen voor Suriname.

Het Nederlands is inderdaad de taal van de vroegere koloniale onderdrukker. Maar het is ook de taal die door een ruim drie eeuwen du-

rende beïnvloeding een vaste positie in Suriname heeft verworven. Wat naar onze mening te weinig wordt beseft, is zijn nationaal unificerende functie voor intermenselijk contact tussen Surinamers van verschillende etnische oorsprong. Deze functie is van andere aard dan de min of meer zelfde rol die het Sranantongo vervult.

Ook hier delen wij Kruijers mening ten aanzien van het onderwijs (zie citaat hierboven onder het tussenkopje: Onderwijs). Uit hetzelfde werk[9] herleiden wij dat van de Creolen 40% en van de Hindoestanen 56% van de leerlingen het lager onderwijs niet voltooit. Van de Javanen noemt Kruijer geen percentage, maar stelt dat zij ook hier de slechtst vertegenwoordigde groep zijn. Van de overige bevolkingsgroepen zijn geen cijfers gevonden, maar dat zij ook bij dezen slecht te noemen zijn, is niet overdreven. Het aantal afvallers direct na de lagere school verhoogt deze percentages. Dat een gebrekkige beheersing van het Nederlands en het feit dat het Surinaamse kind zijn leef-, denk- en ervaringswereld niet of onvoldoende in het onderwijs herkent de grootste boosdoeners zijn, valt niet te raden. Het is daarom een goede zaak dat de regering van Suriname streeft naar Surinamisering van het onderwijs. Belangrijk is hierbij natuurlijk de erkenning van het Surinaams-Nederlands (SN) als variante vorm van het ABN die aansluit bij de Surinaamse werkelijkheid.

Surinamisering van het onderwijs houdt volgens de Sarnami-beweging ook in: onderwijs naar dit Nederlands toe via de moedertalen van de kinderen om zo de overgang naar het SN soepel en zonder frustraties te doen verlopen. Voor wat betreft de herkenning van de Surinaamse leefwereld in het onderwijs stelt de Sarnami-beweging zich op het standpunt om op basis van evenredigheid te putten uit materiaal uit alle Surinaamse culturen, opdat alle kinderen zich terugherkennen in het onderwijs. Dit houdt in dat het SN moet dienen als instrument voor het toegankelijk, bereikbaar en begrijpbaar maken van deze culturen. Ook hier dient men zich te hoeden voor dominantie. Elders[10] constateerden wij dit reeds ten aanzien van creoolse en indiaanse volksverhalen.

Om het onderlinge contact tussen Surinamers te stimuleren streeft de Sarnami-beweging naar invoering van in elk geval het Sranantongo, het Sarnami en het Surinaams-Javaans in het lessenpakket van scholen na de lagere school: het opnemen van deze talen dus als vak waarvoor leerlingen een cijfer krijgen dat medebepalend is bij de overgang naar een hogere klas. De kwestie verplicht of facultatief is een zaak waarover wij uiteraard nog niet kunnen oordelen.

Dat deze maatregelen niet zullen nalaten om op de totale Surinaamse bevolking een louterende werking ten aanzien van wederzijdse waar-

dering en respect te hebben, is een vanzelfsprekend gevolg. Dit zal ongetwijfeld de zo noodzakelijke samenwerking als gelijkwaardige partners aan de opbouw van het land bevorderen.

Om dit alles mogelijk te maken dient in eerste instantie op alle onderwijsopleidingen ruimte gemaakt te worden voor de grootste Surinaamse talen en culturen, opdat toekomstige onderwijzers inzicht krijgen in de taalproblemen en culturele achtergronden van hun leerlingen om hen op een verantwoorde manier te, begeleiden. Dit is een betere aanpak dan de vroeger (?) vaak gehoorde frustrerende uitlating door een aantal onderwijzers: 'Hindoestanen kunnen geen Nederlands leren!'

Belangrijk is het in het leven roepen door de overheid van een Instituut voor Surinaamse Talen en Culturen dat als dubbele taak moet hebben het onderzoeken van de specifieke taalsituatie en taalproblemen van alle taalgroepen en het voor alle schooltypen geschikt maken van allerhande onderwijsmateriaal, puttend uit alle Surinaamse culturen.

De financiële consequenties die aan deze projecten verbonden zijn, zijn niet zo groot als zij op het eerste gezicht wel lijken. Men moet niet vergeten dat het Surinaamse onderwijsapparaat beschikt over een rijk potentieel aan meertalige onderwijskrachten dat zijn kennis in de huidige, situatie vaak onbenut laat. In elk geval wegen deze kosten niet op tegen het grote belang dat het door ons voorgestelde onderwijs zal hebben voor de evenwichtige ontplooiing van het kind tot een volwaardig lid van de samenleving.

Door dit systeem zal het aantal afvallers tot een minimum worden teruggebracht, omdat de kansen nu vergroot zijn.

De relatie Sarnami en Sranantongo - Over de emancipatie van het Sranantongo schreven wij reeds het een en ander. De nationaal unificerende betekenis van deze taal voor Surinamers mag niet onderschat worden. Wat de oorzaken ook mogen zijn, het blijft een feit dat alle Surinamers er toe bijdragen dat het Sranantongo deze functie bezit. Wanneer Sranan cultuuruitdragers door het beheersen van allerlei (staats-)publiciteitsmedia reageren met het innemen van een bevoorrechte en cultureel dominante positie in de Surinaamse samenleving, dan wordt dit uitgelegd als egoïstisch en verraad aan de Surinaamse zaak. Deze dominantie komt o.m. tot uiting in het overenthousiast naar binnen en naar buiten toe presenteren van het gezicht van Suriname als overwegend creools.

De heer R. Gowricharn heeft in zijn reeds eerder door ons genoemde artikel[3] de creoolse culturele dominantie overtuigend aangetoond.

Zijn uiteenzettingen ten aanzien hiervan onderschrijven wij.

Het enthousiasme waarmee de Sranan cultuur zich uit, is op zich zeer begrijpelijk. Een volk (cultuur) dat zich van zijn onderdrukker bevrijdt, kan niet anders dan zich op uitbundige wijze uiten na de verkregen vrijheid. In de overige Surinaamse cultuurkringen wordt deze dominantie echter steeds meer als onrechtvaardig, hinderlijk en belemmerend voor de eigen ontplooiing ervaren en er is sprake van groeiend onbehagen en wrevel. Met zulk een sfeer is acceptatie van en waardering voor de Sranan-cultuur zeker niet gediend.

Het wordt daarom tijd dat uitdragers van de Sranan-cultuur beginnen in te zien dat deze ingeslagen weg een gevaarlijke is en dat die ten aanzien van andere Surinaamse culturen beslist niet tolerant te noemen is.

De invloeden die van de Sranan-cultuur op de Sarnami gemeenschap uitgaan, zijn van verschillende aard.

Zo helpt zij de tegenstelling stadscultuur (meerderwaardig) districtscultuur (minderwaardig) versterken. Dit komt tot uiting in de houding van vertegenwoordigers van beide groepen tegenover elkaar. Vele stadshindoestanen voelen zich boven districtshindoestanen verheven. Dit blijkt uit uitingen als: doe niet zo koelie-achtig!; hij is een boiti-koeli; hij is een boiti-baboen.

De districtshindoestaan verweert zich hiertegen met uitingen als: oke sahar ke hava lag gail hai (hij heeft de lucht van de stad ‘geproefd’) of: u kapharyai gail hái (hij is vernegerd).

Een aparte plaats nemen migranten uit het district Nickerie in Paramaribo in. Op hun iets van de hier gebruikelijke vormen van het Sarnami en Sranantongo afwijkende Nickeriaanse Sarnami en Sranantongo worden de nodige grapjes gemaakt. Hun reactie is die van een vrij onschuldig Nickeriaans chauvinisme dat zich uit in een hecht groepsbesef en -solidatieit en een sterk gericht zijn op het district Nickerie.

Voor de identiteit van de Sarnami gemeenschap laat dit alles niet na gevolgen te hebben.

Kennis van het Sranantongo betekent ook hier niet identificatie met de Sranan-cultuur (vergelijk dit met het hierboven gestelde onder: De relatie Sarnami en Nederlands). Dit blijkt b.v. uit het feit dat bijdragen aan Sranan kunstuitingen uit Sarnami gelederen vrij gering te noemen zijn. Deze identificatie wordt mede verhinderd door de koeli tan koeli-mentaliteit (een koelie blijft koelie) bij vele creoolse Surinamers. Deze mentaliteit is daarom ook schuldig aan de geringe acceptatie en waardering van de Sranan-cultuur door Sarnami spreker. De gevolgen voor de Sarnami gemeenschap worden duidelijk: gevoelens van minderwaardigheid, valse schaamte, culturele desoriëntatie, gene-

ratieconflicten, identiteitsproblemen en isolatie.

De Sarnami-beweging stelt zich hier ten doel: het scheppen van een permanente dialoogsituatie met alle Surinaamse cultuurgroepen waarbij men zich op basis van gelijkwaardigheid vrijuit kan uiten over alle problemen. Alleen op deze manier kan men rechtvaardigheid bereiken.

Een attitude-verandering bij de dominante groep is zeer noodzakelijk. Hier zal men moeten gaan beseffen dat men niet in dezelfde fout moet vervallen als de koloniale onderdrukker. Ongelijkwaardigheid en bevoorrechting scheppen conflicten. Gelijkwaardigheid is daarom een betere basis voor begrip en respect voor elkaar. De dominante groep heeft zich in deze kwestie een zeer grote verantwoordelijkheid op de schouders geladen.

Om af te rekenen met ongelijke waardering en vooroordelen ten aanzien van Surinaamse talen en culturen, streeft de Sarnami-beweging naar het verlenen van de hoogst mogelijke nationale waardering voor in principe de drie grootste Surinaamse talen. Met andere woorden: verlening van de status nationale taal aan het Sranantongo, het Sarnami en het Surinaams-Javaans, naast het Nederlands als de officiële taal. Deze stap dient niet zonder gevolgen voor het cultuurbeleid te blijven.

In een artikel in het blad ‘FAMIRI’ constateerde de schrijver Corly Verlooghen niet lang geleden dat de geografische naamgeving in Suriname nog steeds aan de koloniale tijd herinnert. Daarom pleit hij voor Surinamisering. De Sarnami-beweging is het met Corly eens, maar stelt dat Surinamisering ook hier betekent dat alle Surinaamse talen en culturen op basis van evenredigheid bij de naamgeving betrokken moeten worden. Een blik op de huidige kaart van Suriname bewijst dat ook hier sprake is van dominantie van slechts enkele culturen.

De grote psychologische betekenis van de geografische naamgeving voor de verbondenheid met en de betrokkenheid bij de geboortegrond, identificatie en ruimtelijke zelfherkenning voor alle Surinamers mag niet verwaarloosd worden. Shakespeares relativerende: ‘What's in a name?’ gaat hier dus zeker niet op.

3 *Conclusies*

In dit artikel hebben wij geprobeerd om vanuit ons vakgebied een aantal knelpunten en ongelijkheden in de maatschappij te verklaren uitgaande van de positie van het Sarnami. Wij nemen aan dat in voldoende mate is gebleken dat talen en taalverhoudingen invloeden hebben op de maatschappij en omgekeerd. In aansluiting hierop werd

uiteengezet hoe de Sarnami-beweging deze onrechtvaardigheden uit de weg wenst te ruimen.

Wij nemen aan dat ook gebleken is dat deze beweging zich niet alleen bekommert om de emancipatie van het Sarnami, maar van alle onderdrukte Surinaamse talen. De uitspraak van de heer Ludwich van Mulier[11]:

'Emancipatie van onderdrukte Surinaamse talen en culturen is een zaak die alle Surinamers aangaat. Hiervoor dienen zich ook alle Surinamers in te zetten!' wordt volledig door ons onderschreven.

Wie desondanks de inhoud van dit artikel wil uitleggen als gericht tegen bepaalde talen en culturen, neme dit voor eigen rekening.

Moge dit artikel een stimulans zijn voor andere deskundigen om de positie van de overige Surinaamse talen te bestuderen en bloot te leggen.

R. Motilal Marhé

Eindnoten:

* Dit is de gewijzigde versie van een gelijknamig artikel dat verscheen in *Aisa Samachar* (1979).
1 Het citaat is een vertaling uit het Engels uit: Dr. W.G. Hellinga, *Language problems in Surinam*, Amsterdam 1966.
2 *Encyclopedie van Suriname*, Amsterdam 1977. Gegevens herleid uit het lemma: Taalsituatie, p. 598.
3 R. Gowricharn, Klassenstrijd, politieke romantiek en chauvinisme onder Surinaamse studenten. In: *Aisa Samachar*, 4e jg. no. 3, mei 1978.
4 Voor het eerst gebruikt door Dew Baboeram in: Het jonge Hindostaans(e) bewustzijn. Verschenen in: *Span'noe*, 4e jg. no. 6-7 (1977).
5 C.A. Ferguson, Diglossie, in: P.P. Giglioli, *Language and Social Context*, Penguin Education, London (1973, 232-251).
6 G.J. Kruijer, *Suriname, de problemen en hun oplossingen*. Utrecht/Antwerpen (1977, 47).
7 R.M. Marhé, Sarnami, kalse toke likhi? *Aisa Samacher*, 4e jg., no. 4 (1978).
8 Informatie verstrekt door de Surinaamse student in Leiden: Soehirman Patmo.
9 G.J. Kruijer, *Suriname, de problemen en hun oplossingen* (1977: 71-72).
10 R.M. Marhé, Sarnami volksverhalen, *Aisa Samachar*, 3e jg. no. 9.
3 R. Gowricharn, Klassenstrijd, politieke romantiek en chauvinisme onder Surinaamse studenten. In: *Aisa Samachar*, 4e jg. no. 3, mei 1978.
11 Lezing over de emancipatie van het Sarnami, georganiseerd door de Jongeren Aktivisten Groep 'JAG' en gehouden op 30 juli 1978 in het trefcentrum Mathura te Den Haag.

Surinaams-Nederlands

Inleiding 1

Surinaams-Nederlands is een vorm van het Nederlands. Voor Nederlanders is de taal direct verstaanbaar - al kunnen zich een enkele maal misverstanden voordoen. Het omgekeerde geldt eveneens - Surinamers die Surinaams-Nederlands spreken hebben geen problemen met de Nederlandse variëteit. Dit is vermoedelijk een van de oorzaken dat het eigen karakter van de taal lange tijd onderschat is. De andere oorzaak is dat het onderwijs in Suriname heel lang als norm het Nederlandse Nederlands (het ABN) heeft overgedragen, vooral voor schriftelijk taalgebruik. Hierdoor wijkt geschreven Nederlands uit Suriname in veel gevallen weinig af van geschreven Nederlands dat uit Nederland afkomstig is.

Maar de taal hééft een eigen karakter. Met zijn Woordenboek van het Surinaams-Nederlands uit 1977 heeft Van Donselaar eens en voor altijd aangetoond dat de lexicale verschillen tussen Surinaams-Nederlands en het Nederlandse Nederlands niet beperkt zijn tot een ‘twintigtal woorden’ zoals wel eens is verondersteld. Het Woordenboek bevat in de eerste druk 1400 woorden en uitdrukkingen die of in het Nederlands niet voorkomen of in het Surinaams-Nederlands een specifieke betekenis of gebruikssfeer hebben ontwikkeld. (Het is in feite etnocentrisch - in dit geval Neerlando-centrisch - het eigen karakter van een taal weer te geven in termen van afwijkingen van een uitheemse standaard, maar voorlopig zien we nog geen andere mogelijkheid. En historisch gezien is deze voorstelling niet geheel onjuist - het gaat om een geïmporteerde taal, die zijn eigen karakter geleidelijk heeft ontwikkeld.)

Het is gezien de huidige stand van kennis nog niet verantwoord een beeld te geven van de historische ontwikkeling van het Surinaams-Nederlands. Dat is de reden waarom een apart artikel hierover ontbreekt in deze afdeling. Voor een goed begrip zou men bijvoorbeeld moeten weten hoe de Nederlandse bevolking van Suriname in de eerste periode van de kolonisatie was samengesteld; hier is echter nog geen onderzoek naar gedaan. Wel kunnen we globaal een paar factoren noemen. Van groot belang is het gegeven dat het Nederlands in

de hele periode van de slavernij buiten het bereik van de slaven is gehouden. Het werd dus hoofdzakelijk door Nederlanders gesproken; in tweede instantie ook door een zich ontwikkelende tussenklasse van kleurlingen en gemanumitteerden (vrijgelatenen), maar ook daarover is nog weinig bekend. Een deel van de specifiek Surinaams-Nederlandse woordenschat moet gezien worden als het resultaat van de omstandigheid dat de Nederlanders in Suriname, op basis van Nederlandse woorden, nieuwvormingen hebben gecreëerd om de nieuwe omgeving waarin ze terecht waren gekomen te benoemen. Men vindt dit soort Nederlandse nieuwvormingen bijvoorbeeld op het gebied van de planten- en dierennamen: *grietjebie* (op klanknabootsing berustende vogelnaam), *witlip* (inmiddels verouderd en algemeen vervangen door *pingo*, dat via het Sranan uit het Karaïbs komt). Vaak ook werden inheemse planten genoemd naar al bekende planten uit Europa die er enige gelijkenis mee vertoonden, zoals *kastanje*.

De beïnvloeding vanuit andere talen, in het bijzonder het Sranan, zal vooral na 1876 in betekenis zijn toegenomen, toen door het onderwijs de tweetaligheid begon toe te nemen. Deze beïnvloeding komt tot uiting in een groot aantal leenwoorden, maar ook in leenvertalingen en grammaticale kenmerken. Van betrekkelijk recente datum is vervolgens weer de invloed van het Engels (Amerikaans), die vooral weer veel leenwoorden heeft opgeleverd.

Het Karaïbs heeft ook een aanzienlijke bijdrage aan de woordenschat geleverd, voor een deel misschien rechtstreeks, maar voor een groter deel via het Sranan. Daartegenover hebben de overige talen van Suriname, die in tegenstelling tot het Sranan groepstalen zijn gebleven: Hindi/Sarnami, Javaans, Chinees, tot nu toe relatief weinig woorden geleverd.

De grammaticale bijzonderheden van het Surinaams-Nederlands kan men in veel gevallen in verband brengen met het Sranan. Gezien het bovenstaande mag men veronderstellen dat ook deze zich pas na ± 1875 hebben ontwikkeld. Ze worden besproken in de bijdrage van E. Essed. Het stuk is van 1956 (!) en mag met recht een stukje sociolinguïstiek avant la lettre worden genoemd.

De emancipatie van het Surinaams-Nederlands, die moet uitkomen op de erkenning en de waardering van het eigen karakter ervan en op een vrij gebruik ervan in allerlei vormen van taalverkeer, zonder het risico van stigmatisering, is op gang gekomen, maar zeker niet voltooid. Dat het Nederlands in Suriname iets specifieks heeft en daarom een eigen naam verdient, is al voor de oorlog opgemerkt (Schoonhoven 1938). Een bijdrage is zeker ook geleverd door L. Lichtveld (Albert Helman), die in 1953 Marc Connelly's *Green Pastures* in het Surinaams-Nederlands bewerkte. Uit de inleiding citeren we:

> Er is in de laatste jaren, vooral in onderwijskringen, nogal wat geharrewar geweest over het al of niet ‘rechtens’ bestaan van een idiomatisch Surinaams-Nederlands. Zonder op deze kwestie met haar pedagogische impicaties in te gaan, mag veilig worden vastgesteld dat er ‘een’ Surinaams-Nederlands bestáát. Er is zelfs meer dan één Surinaams-Nederlands want het Nederlands dat in dit land gesproken wordt, is vaak verschillend gekleurd - phonetisch, morphologisch, idiomatisch en syntactisch - al naar de sociale en etnische klasse (die soms samen vallen) waartoe de gebruiker behoort.

In de literatuur maken schrijvers als *Dobru* (R. Ravales) en recentelijk *Rappa* (pseudoniem van R. Parabiersingh) bewust gebruik van Surinaams-Nederlandse uitdrukkingen. Laatstgenoemde heeft in beschouwingen in het dagblad *De Ware Tijd* ook gepleit voor een surinamisering van de norm voor het Nederlands in het onderwijs. Mooi gebruik van Surinaams-Nederlands vindt men ook in de jeugdherinneringen van Heilaard, *Zij en ik*. Een pleitbezorger is ook de schrijver-dichter Edgar Cairo, die in een reeks van romans de mogelijkheden van het Surinaams-Nederlands niet alleen toepast, maar ook probeert uit te bouwen. In zijn eerste roman, *Kollektieve schuld*, weet hij vooral in de weergave van de gesprekken gesproken Surinaams-Nederlands heel dicht te benaderen. Uit deze roman komt de tekst die we als illustratie gebruiken. In latere romans en in zijn stukjes in het Nederlandse dagblad *De Volkskrant* (nu in twee bundels verzameld) ‘extrapoleert’ hij de specifieke Surinaams-Nederlandse elementen, dat wil zeggen: de uitdrukkingen en constructies die hij gebruikt komen in principe wel in het Surinaams-Nederlands voor, maar niet in de mate waarín hij ze gebruikt. De taal die hij op deze wijze in zekere zin creëert, wordt door Surinamers in het algemeen niet herkend als het Surinaams-Nederlands zoals dat in Suriname wordt gesproken. Dat komt behalve door deze ‘extrapolatie’ ook door het feit dat Cairo graag ‘klassiek’ Surinaams-Nederlands gebruikt: zegswijzen zoals hij ze zich herinnert maar die nu, door toenemende invloed van het onderwijs dat ‘surinamismen’ bestreed, verouderd zijn. Daarnaast maakt hij ook leenvertalingen van Sranan uitdrukkingen, en soms geheel nieuwe woorden. Beide bundels stukjes worden voorafgegaan door inleidingen waarin Cairo zijn taalpolitieke standpunt en werkwijze uiteenzet.

Ondanks deze pleidooien is Surinaams-Nederlands nog ver van de erkenning van zijn autonomie verwijderd. Er is in het onderwijs wel een toenemende tolerantie, maar tegelijkertijd bij veel taalleraren een angst voor ‘wildgroei’. Officiële stukken, zoals regeringsnota's, en gesproken Nederlands bij formele situaties (zoals interviews voor radio en televisie) bevatten geen of nauwelijks Surinaams-Nederlandse elementen, zeker niet op grammaticaal niveau. Er is dus nog geen sprake

van de officiële, door een bewuste taalpolitiek van de overheid gesteunde, erkenning van het Surinaams-Nederlands waarvoor H.W. Campbell pleit in zijn stuk dat in de laatste afdeling is opgenomen. In Nederland staat het Surinaams-Nederlands onder directe invloed van Nederlandse varianten. Tegelijkertijd gaat het Surinaams-Nederlands hier een symboolfunctie vervullen: vooral bepaalde Surinaams-Nederlandse uitspraakkenmerken krijgen hier een waarde als blijken van Surinamerschap. E. Charry bespreekt de effecten van deze twee tegengestelde factoren.

Tekst 2

Tant' Lien bij Nicht Koba

Op de late middag.

Voetstappen vanaf het achter-erf. Even later: ‘Kokokokoko...!’

‘Ja? W'is daar?... Jonge ga fo me kijke!’

Koba stuurde die jongste zoon van d'r naar die gaanderij.

En eventjes daarna: ‘Tan! Ik wist nie dat 't Tant' Lien was... Kom door dan!’ Hoor Tante Lien: ‘Ija baja! Is ik kom je storen. Me nek doet me pijn dezer dagen. Ma' toch zing ik een beetje me verdriet uit.’

Plotseling zo zei die kleine jongen: ‘Is geen nek! Is keel moet Ouma-Tant'-Lien zeggen!’

‘Mars gwe te bigisma e taki tori! Donder op jonge...!, voor ik je baks...! Zo! En Koba van me, hoe gaat 't met je, goedoelobi?’

Voordat Koba kon antwoorden, zei Tant' Lien rondkijkend: ‘Hoe lijkt 't of je huis is veranderd?’

Koba: ‘Ija! Me man is gelukkig meer gaan verdiene...’

Lina zweeg, trok een stoel naar zich toe en ging zitten. Ondertussen nam ze de hele inboedel op met zeer begerige blikken.

‘Ja Koba. Matrieel gaat 't goed met je! En hoe is 't met je kinderen dan?’

‘Johnnie en Armand gaan dit jaar van school. Ik weet nie wat ik met ze ga doen. Die Technische School heeft geen plaats meer fo ze en Mulo ook niet. En buitendien, ze willen ook nie zo goed meer hun schoolles leren. Hoofdbrekens tot en met! Tante weet zelf dat er is geen werk fo ze.’

Tante Lien was bij het raam gaan zitten. Ze luisterde met een half oor. Plotseling zo, begon ze met een heel andere tori.

‘Tan! Wachte hoor! Dat meisje die daar loopt... ik ken z'n moeder!

Een tante fan d'r zong lobisingi. D'r oom sleept z'n voet en d'r moeder verkocht knepa's aan de Gravenstraat onder balkon. Een zuster van d'r - mooie meid zo - werkt bij Bata. En als ik me goed heug, zit d'r man op dit moment in die wèri wèri gevangenis van Santo Boma. Laast zag ik d'r nog met andere manne die donkere bakabini's opzoeken!'

Uit: *Kollektieve Schuld* (1976)

Edgar Cairo

De Surinamismen. Een linguistisch-didactisch probleem 3

Voorwoord (na vijfentwintig jaar)

Toen mij het verzoek bereikte de hier volgende scriptie van 1956 te doen publiceren, moest ik mij afvragen of dit nodig en verantwoord was. Het is dikwijls pijnlijk met het eigen verleden geconfronteerd te worden, vooral als gesproken wordt over een 'voorlopig onderzoek' dat verder niet is uitgewerkt.

In 1957 vertrok ik echter naar Suriname en mijn contact met het Surinaams-Nederlands was sindsdien zo intensief dat veel verschillen tussen het Europees- en het Surinaams-Nederlands mij al spoedig niet meer opvielen.

Nu, na ruim twintig jaar, geloof ik dat de meeste beweringen nog juist zijn, ook die op sociolinguïstisch (men sprak toen nog over taal-sociologisch) gebied.

Het Nederlands is nog steeds de enige officiële taal en de schooltaal in Suriname en heeft als zodanig prestige.

De positie van het Sranantongo is versterkt door de nationalistische beweging en de onafhankelijkheid, de groeiende literatuur in deze taal en het steeds toenemend gebruik in de politiek en in de voorlichting. Code switching vindt frequenter en soms midden in een gesprek of zelfs in een zin plaats. Men blijft echter voorzichtig een onbekende of iemand van een andere sociale positie, bevolkingsgroep of sexe in het Sranantongo toe te spreken.

Aan studies over de aard van het Surinaams-Nederlands is grote behoefte ontstaan, daar men zich bewust wordt van de wens te komen tot een eigen, Surinaamse, standaard van het Nederlands en deze standaard ook nodig is bij het ontwerpen van Nederlandse taalmethoden voor het onderwijs.

Als deze oude scriptie hiertoe een bijdrage kan leveren en kan stimuleren tot verder onderzoek, is de publikatie verantwoord en niet on-

nodig geweest.

1 *Opzet van het onderzoek*

Object van het onderzoek

1 Na te gaan welke afwijkingen van het Europees beschaafd Nederlands voorkomen in het in de eerste plaats schriftelijk maar daarnaast ook mondeling Nederlands taalgebruik van Surinaamse creolen met een bepaalde ontwikkeling.[1]
Op de vraag of het Europees beschaafd Nederlands ook algemeen is wordt hier niet ingegaan. In de praktijk van dit onderzoek werd voor het beschaafd Nederlands afgegaan op mijn eigen kennis, terwijl in gevallen waar ik twijfelde gebruik werd gemaakt van informanten,[2] Van Dale's Nieuw Groot Woordenboek der Nederlandse taal werd geraadpleegd of grammatica's, die het hedendaagse beschaafd Nederlands beschrijven.
2 De oorzaken van deze afwijkingen op te sporen voor zover dit in het bestek van dit werkstuk mogelijk is.
3 Vast te stellen in hoeverre die afwijkingen het systeem van het Nederlands essentieel aantasten.
4 Na te gaan of het Nederlands van de beschaafde Surinaamse creolen bij de Europees-Nederlands sprekende hoorder en lezer misverstanden kan veroorzaken.[3]

Beperkingen: De afwijkingen in uitspraak, woordaccent en zinsintonatie zijn hier niet behandeld.

Materiaal - In dit onderzoek werden als schriftelijk materiaal gebruikt 112 opstellen gemaakt door creoolse leerlingen bij het eindexamen van de Hendrikschool (neutrale M.U.L.O.) te Paramaribo, gemaakt naar opgegeven onderwerpen, in de jaren 1945, 1946 en 1947. Deze opstellen bevinden zich in het archief van het Bureau voor Taalonderzoek in Suriname, te Amsterdam.

De opstellen zijn door de onderwijzer gecorrigeerd en van een cijfer voorzien.

Verwijzingen naar een bepaald opstel zullen geschieden met het jaar van eindexamen, *m* of *v* ter aanduiding van het geslacht, en het examennummer.

Omdat aan een uitbreiding van het materiaal werd gedacht, is steeds H (Hendrikschool) toegevoegd. Voorbeeld: 1946 H m 22. Bovendien werd bij elk citaat vermeld of de afwijking door de onderwijzer gecorrigeerd was of niet door: (verb.) of (niet verb.).

Als mondeling materiaal diende voor mij het spraakgebruik van mijn informanten, allen afkomstig uit de creoolse hogere of middenklasse. Tijdens een gewoon gesprek van mij met een informant of van infor-

manten onderling, maakte ik geregeld zo onopvallend mogelijk aantekening van afwijkingen die mij opvielen. Tussen de informanten en mijzelf bestond reeds voor het onderzoek een vriendschappelijke verhouding. Ik ben mij ervan bewust, dat een nauwkeurige en verantwoorde analyse pas mogelijk is na een volledige opname van een aantal gesprekken op de band.

Bewerking - Alle afwijkingen van het Europees beschaafd Nederlands in de onderzochte opstellen werden met een verwijzing naar de context geficheerd.

De fiches werden geordend naar de aard van de afwijking. (Zie 'Demonstratie van het materiaal'.)

Met informanten werd nagegaan of de afwijking in Suriname algemeen was en of deze door hen als beschaafd of onbeschaafd werd beschouwd. Een belangrijke aanwijzing hiervoor was ook het wel of niet voorkomen van een verbetering door de onderwijzer.

Vervolgens werd naar een verklaring van de afwijking gezocht.

2 *Op welke wijzen komen de creoolse kinderen uit midden- en topklasse in aanraking met Nederlands?*

Zonder veel risico kunnen we aannemen, dat de creoolse en Joodse geslaagden van het eindexamen Hendrikschool, die uit de top, midden- en in enkele gevallen uit de volksklasse afkomstig zijn, vrijwel alle in meerdere of mindere mate tweetalig zijn.

1. Door de ouders. Bijna alle creoolse ouders zullen, als ze ook maar enigszins Nederlands kennen, dit met hun kinderen spreken, daar zij hierdoor de kinderen de gelegenheid geven sneller in de maatschappij vooruit te komen. Dat het Nederlands van vele ouders, die soms zelf uit de volksklasse komen en vaak alleen lager onderwijs hebben gehad, soms zeer gebrekkig is, valt te begrijpen.
2. Op school door de onderwijzers. In een volgend onderzoek hoop ik aan te tonen, dat het Nederlands van de creoolse onderwijzer vaak verre van identiek met Europees A.B.N. is. Bij het bijzonder onderwijs moeten we ook rekening houden met een Duitse en Brabants-Limburgse inslag.
3. In de kerk. Hier hoort het kind uiteraard 'kanseltaal'. Ook Duitse en Brabants-Limburgse invloeden kunnen niet uitgeschakeld worden.
4. Door lectuur. Deze is voor een deel door creolen geschreven (de krant) en voorzover het boeken uit Nederland betreft, vaak in sterk verouderde boekentaal.

Voor wij het eigenlijke onderzoek beginnen, kunnen wij reeds de

volgende mogelijke oorzaken voor eventuele afwijkingen aanwijzen:

1 Het creoolse kind komt met een Nederlands in aanraking dat verschilt van het huidige Europese A.B.N.
2 Het creoolse kind, vooral het kind uit de volksklasse, komt minder frequent met Nederlands in aanraking dan het Nederlandse kind in Nederland.
3 Het creoolse kind is tweetalig. De mogelijkheid bestaat dus, dat hij soms letterlijk vertaalt uit het Sranan.

Tengevolge van 2 en 3 kan de taal van de opstellen afwijkingen vertonen, die in Suriname niet algemeen zijn of, vooral wanneer het letterlijke vertalingen uit het Sranan betreft, niet als beschaafd worden beschouwd. Deze afwijkingen kunnen echter op den duur wel algemeen worden en in het verleden moet een aantal van de afwijkingen, die thans algemeen zijn ten gevolge van die oorzaken ontstaan zijn. De overige oorzaken van de afwijkingen zullen bij de demonstratie van het materiaal worden besproken en bij de eindconclusie worden gegeven.

3 *Demonstratie van het materiaal*

Uit het geordende schriftelijke materiaal aangevuld met aantekeningen die werden gemaakt van gesprekken met informanten is op de hier volgende bladzijden een keuze gemaakt.

Een volledige demonstratie zou weinig zin hebben, daar in de loop van het onderzoek bleek, dat het materiaal in verschillende opzichten minder geschikt was. Zo bracht bijv. de aard van de opstellen met zich mee dat het onmogelijk bleek hieruit conclusies te trekken over het systeem van de werkwoordstijden van het geschreven Nederlands van Surinamers. De opstellen behandelen namelijk vrijwel alle een gebeurtenis die zich in het verleden heeft afgespeeld en van de directe rede wordt slechts bij uitzondering gebruik gemaakt.

Wel is getracht om te demonstreren welke typen afwijkingen zich kunnen voordoen en voor welke problemen de onderzoeker gesteld kan worden.

Bij de idiomatische afwijkingen werden de verba niet behandeld, daar tijdens het onderzoek bleek, dat verschillende schijnbaar idiomatische afwijkingen terug te brengen waren tot afwijkingen in het verbale systeem en, zoals hierboven reeds is opgemerkt, het materiaal was niet van dien aard, dat het gehele verbale systeem behandeld kon worden.

Ook een behandeling van het aanwijzend voornaamwoord-systeem is achterwege gelaten, daar het materiaal hiervoor niet uitgebreid genoeg was.

Het lag oorspronkelijk niet in mijn bedoeling ‘gaan’ als hulpwerkwoord van tijd te behandelen, daar dit eigenlijk in het kader van het gehele werkwoordstijdensysteem zou moeten geschieden. Het bleek echter noodzakelijk te zijn in verband met het daarop volgende onderwerp.

3.1 *Idiomatische afwijkingen*

Substantiva - In het Nederlands van de beschaafde creool vinden we een aantal substantiva, waarvan de lexicale betekenis in Suriname verschilt van de huidige betekenis in het A.B.N., of die in Nederland geheel onbekend zijn.

1 Een eerste groep wordt gevormd door woorden die waarschijnlijk in een oudere taalfase van het Nederlands in Suriname zijn gekomen. Een historisch onderzoek zou moeten aantonen of betekenis-verandering in Nederland of in Suriname de oorzaak is van het huidige verschil in betekenis.
Voorb.: erf - tuin, speelplein; vrijpostigheid - brutaliteit (1945 H m 36).
In de opstellen werden 6 (5 m, 1 v) van deze gevallen gevonden, die geen van alle door de onderwijzer waren verbeterd. In de gesproken taal komen zij veelvuldig voor.

2 Soms is ook het betekenisveld van de woorden niet geheel gelijk aan het Europees-Nederlandse. Zo betekenen ‘voeten’ en ‘handen’ in Suriname ‘benen + voeten’ en ‘armen + handen’.
De betekenisverschillen van de woorden uit de twee bovenstaande groepen zouden wel enige verwarring in de communicatie tussen Surinamers en Nederlanders kunnen veroorzaken, maar door de context zal de kans op een verkeerde interpretatie toch zeer gering en tot enkele geïsoleerde gevallen beperkt blijven.

3 Een groep woorden die niet in het Europees-Nederlands voorkomen, wordt gevormd door de namen van Surinaamse dieren, planten, spijzen, gebruiksvoorwerpen, kledingstukken, enz. enz.
Voorb.: korjaal - soort kano, koto - kostuum van creoolse vrouwen.
Soms ook maken de Surinaamse omstandigheden een differentiatie van begrippen noodzakelijk. Zo zijn ‘bakoven’ bananen die rauw gegeten worden en ‘bananen’ bananen die gekookt of gebakken worden.
De woorden uit deze aan plaats en omstandigheden gebonden groep zijn gewoonlijk ontleend aan het Sranan, hetzij in dezelfde vorm, hetzij met een aanpassing aan het Nederlandse klanksysteem.

4 Een vierde groep vormen de leenwoorden uit het Engels of Amerikaans, die in het Europees-Ned. niet voorkomen, b.v. ‘plane’ voor

vliegtuig. In de door mij behandelde opstellen kwamen slechts weinig van deze woorden voor, maar in de gesproken taal treden zij vrij veel op.

Naast deze groepen afwijkingen die volgens de informanten in Suriname algemeen en beschaafd zijn, werden in de opstellen een aantal substantiva gevonden, die onjuist werden gebruikt en die steeds door de onderwijzer waren verbeterd. De oorzaak van deze fouten is waarschijnlijk een onvoldoende beheersing van het Nederlands tengevolge van een minder frequent actief en passief taalgebruik.

Soms werd een woordvorm gebruikt, die wel een zekere vormgelijkenis vertoonde met het woord dat in de context juist zou zijn geweest, b.v. 'Het schoolgetij' i.p.v. 'de schooltijd'.

Een andere keer werd een ook in het Europees-Nederlands minder frequent woord gebruikt met een onjuiste betekenis, b.v. 'kleinodiën, b.v. lampen, kasten enz.' (1945 H m 48).

Een enkele fout kan ook verklaard worden uit de plaatselijke omstandigheden, zoals het door elkaar gebruiken van 'weiland' en 'heide' voor hetzelfde begrip in opstel 1946 H m 22. In Suriname kent men geen heide, en de leerling heeft heide blijkbaar altijd als een variant van weide beschouwd.

In totaal werden door mij 9 (8 m, 1 v) van dergelijke gevallen gevonden.

Adjectiva - Bij de adjectiva hebben we bij de woordvormen die ook in het Europees-Nederlands voorkomen over het algemeen niet te maken met woorden die in Suriname een geheel andere betekenis hebben, maar met woorden die slechts verschillen in enkele zeer bepaalde gebruiksmogelijkheden.

In Suriname algemeen:			***Europees A.B.N.:***
1947 H m 2	Een *slechte* droom (Sr. wan takru dren)	-	een boze droom
1947 H v 55	een *goed uitziende* jonge snuiter	-	een knappe jongen
1946 H v 56	de *mondelinge* tafel	-	de tafel waaraan het mondeling examen wordt afgenomen.
	een *brede* rok	-	een wijde rok
	een *smalle* rok	-	een nauwe rok

Aan omstandigheden gebonden:

hij kweekt zijn haar *hoog*	-	hij laat zijn haar lang groeien
je haar is *groot*	-	je haar is lang, staat wijd uit.

(Kroeshaar groeit veel minder gauw naar beneden, dan het haar van Europeanen en gaat ook wijder uitstaan dan steil haar.)

Leenwoorden uit het Surinaams - Bij de gesprekken van Surinaamse informanten onderling viel het op, dat zij speciaal bij het geven van een typering vaak gebruik maakten van een Sranan woord. Achteraf zeiden zij, dat deze woorden toch eigenlijk niet beschaafd waren. In het schriftelijk materiaal ben ik ze tot nu toe ook nog niet tegengekomen.

bombel	-	vlot willende doen, zonder het te zijn. Wordt b.v. gebruikt om een 'oude jonge juffrouw' te typeren.
fast (die jongen is fast, Sr. wan fast boi)	-	die jongen gaat tegenover meisjes snel tot actie over.
jaga-jaga	-	hangerig, slordig (gezegd van kleren).

De individuele afwijkingen zijn waarschijnlijk het gevolg van dezelfde oorzaken die bij de substantiva zijn aangegeven. In totaal vond ik 4 (4 m) verkeerd gebruikte adjectiva.

Staande uitdrukkingen - De staande uitdrukkingen werden door mij in drie groepen verdeeld:

1 Uitdrukkingen, die in Suriname beschaafd en algemeen zijn, maar die hetzij in vorm, hetzij in gebruik afwijken van het Europees-Nederlands. Voorbeeld:

1946 H m 24	Om zeven uur was ik *kant klaar*
1946 H m 55	De onderwijzers *voerden het hoogste woord*. 'Jongens en meisjes, studeren anders kom je er niet' dat hoorde men de hele dag.

In totaal werden door mij 15 van dergelijke afwijkingen gevonden (13 m, 2 v).

2 Uitdrukkingen, die niet beschaafd zijn, maar wel te verklaren vanuit het Sranan. Voorbeeld:

1945 H m 36	Hij nam het zich tot werk (Sr. A ben mek wroko fu en)	- stelde zich ten doel

In totaal vond ik 3 (2 m 1 v) van dit soort uitdrukkingen.

3 Uitdrukkingen die individueel en incidenteel zijn en waarvan de verklaring in een gebrekkige kennis van het Nederlands moet liggen.

Voorbeeld:

1947 H m 16	Aan remmen viel natuurlijk niet te denken, daar we anders *hals over kop* zouden slaan.
1945 H m 11	Ik liet alles in de steek lopen.

In totaal werden door mij 9 (7 m, 2 v) van dergelijke afwijkingen gevonden.

3.2 *Afwijkingen van het conventionele systeem*

Genus (taalkundig geslacht)
Lijst van afwijkingen

type	**m**	**v**	**tot.**
de hol	6		
deze hol	2		8
het rijst	2		
dit rijst	1		3
een geheime pad	4		
onze schooljaar	2		6
een bergachtig buurt	3		
ieder patrouille	1		
een of ander plaats	2		6
relatief gebruikt			
een kaarsje, die	6		6
een klok, dat	3		
een hond, het	9	1	13
het rapport, de mijne	1		1

een nieuw rooster, het was al de vijfde	1	1
het huis schudde in haar grondvesten	1	1
de dame, wiens	1	1
de leeuwin, hij	1	1

In het Europees-Nederlands is het genus-verschil vrijwel geheel conventioneel. Wij zien dan ook, dat het creoolse kind, dat minder frequent met het Nederlands in aanraking komt, hier fouten maakt, die

echter steeds door de onderwijzer verbeterd zijn. Het maken van fouten in het genus wordt over het algemeen als typisch onbeschaafd beschouwd.

Reflexieve verba (wederkerende werkwoorden) - Een aantal in het Europees-Nederlands traditioneel reflexieve verba, hebben in Suriname hun reflexieve vorm verloren.

Het betreft hier verba, die door een niet reflexief verbum met overeenkomstige betekenis gesubstitueerd kunnen worden.

Voorbeeld:

1945 H v 13 De hele avond *bemoeide ze* alleen maar met de prins. (praatte ze) Hij *verbeeldt*, dat hij goed Nederlands kent. (hij denkt, dat...)

Intransitieve verba (onovergankelijke werkwoorden) - Sommige werkwoorden die in het Europees-Nederlands intransitief zijn, kunnen in Suriname ook transitief worden gebruikt.

Voorbeeld:

De examinatoren *zakten hem*.

In de opstellen werden slechts weinig gevallen, 4 (1 m, 3 v), van zulke niet meer reflexieve en intransitieve werkwoorden aangetroffen, maar zij waren nooit verbeterd. In de gesproken taal van mijn informanten komen zij zeer veel voor. Ze worden niet als onbeschaafd beschouwd en men is zich er ook niet van bewust hier een afwijking van het Europees-Nederlands te hebben.

3.3 *Afwijkingen van het essentiële systeem*

De richtingaanduidende verba - In het Europees-Nederlands wordt richting aangegeven door een voorzetsel, door een speciaal richting-aanduidend bijwoord of door een voorzetsel + richtingaanduidend bijwoord. Het verbum geeft alleen de beweging aan en niet de richting van de beweging.

Voorb.:

Ik ga naar Amsterdam (toe).

Ik ga uit Amsterdam (weg).

Ik vertrek daarvandaan, daarheen.

In het Sranan echter wordt richting niet aangegeven door een voorzetsel of bijwoord, maar door de lexicale betekenis van sommige verba. Specifiek richtingaanduidende verba zijn o.a.: ‘go’ - gaan naar, ‘komopo’ - komen van, ‘komoto’ - weggaan van, ‘poti’ - plaatsen op, plaatsen in, neerzetten, ‘puru’ - wegnemen, halen uit,

‘kon’ - komen, ‘teki’ - nemen, nemen uit.

Indien de richting bepaald wordt t.o.v. een substantief, wordt voor dit substantief ‘na’ geplaatst. Dit ‘na’ geeft geen richting aan, maar duidt alleen op een locale relatie. Wordt de richting bepaald t.o.v. een locaal bijwoord (‘pe’ - waar, ‘dape’ - daar, ‘de’ - daar, ‘dia’ - hier), dan wordt ‘na’ niet gebruikt.

Voorbeeld: (ontleend aan Donicie blz. 113 vgg.)

Mi komopo na skoro	-	Ik kom van school.
Me go na skoro	-	Ik ga naar school.
Mi de na skoro	-	Ik ben op school.
Mi komopo dape	-	Ik ben daarvandaan gegaan.
Me go dape	-	Ik ga daarheen.
Mi de dape	-	Ik ben daar.

Indien het verbum dat de handeling uitdrukt niet specifiek richting-aanduidend is, wordt een verbum van de bovengenoemde groep toegevoegd.

Voorbeeld:

Dan a waka go na oso	-	Toen ging hij naar huis. lett.: Toen hij liep ging naar huis.
Skoifi go na mindri	-	Schuif naar het midden toe. lett.: Schuif ga naar midden.
Datra koti wan bonjo puru na ini mi noso	-	De dokter sneed een beentje uit mijn neus weg. lett.: Dokter sneed een beentje nam weg in mijn neus.

In het Nederlands van Surinaamse creolen vinden we, indien een ‘equivalent’ van een Sranan richtingaanduidend verbum wordt gebruikt, dat de richting eveneens door het verbum wordt bepaald. Wordt de richting bepaald t.o.v. een substantief, dan wordt daar wel *naar* bij geplaatst, maar nooit *naar toe*. We vinden dus wel: ‘Ik ga naar Paramaribo’, ‘Ik ga naar mijn moeder’, ‘Ik ga naar school’, maar nooit: ‘Ik ga naar Paramaribo toe’, ‘Ik ga naar mijn moeder toe’, ‘Ik ga naar school toe’.

Wordt de richting bepaald t.o.v. een bijwoord of een bijwoordelijke groep, dan wordt *naar* weggelaten.

Voorbeeld:

1946 H v 32	's Middags vroeg ik of ik *bij haar* gaan mocht	-	... of ik naar haar mocht toe gaan.

(Ik heb bij haar gegeten.	-	idem)
Ik ga veel *bij Jan*.	-	Ik kom vaak bij Jan aan huis.
(Ik ben bij Jan.	-	idem)

	Hij gaat boven.	-	Hij gaat naar boven.
	(Hij is boven.	-	idem)
	Ik ga thuis.	-	Ik ga naar huis toe.
	(Ik ben thuis.	-	idem)
	Ik ga *aan de overkant*.	-	Ik ga naar de overkant toe.
	(Ik werk aan de overkant.	-	idem)
	Wij gaan overal met de auto. (inform. in brief)	-	Wij gaan overal met de auto naar toe.
	(Wij planten overal bomen	-	idem)
	Hij gaat daar vaak.	-	Hij gaat daar vaak heen, hij komt daar vaak.
	(Hij woont daar.	-	idem)
	Hij vertrekt daar om 7 uur.	-	Hij vertrekt daarvandaan om 7 uur.
1947 H m 12	Ik belde vanuit de steiger	-	...
	de garage op, waar hij mij		vanwaar hij mij na enkele minuten
	na enkele minuten terughaalde.		...
	(Ik bel vanuit de steiger, waar ik met mijn bagage sta te wachten.	-	idem)

Opvallend is het betekenisverschil tussen:

Ik ga buiten	-	Ik ga naar buiten (buitenshuis).
Ik ga naar buiten	-	Ik ga naar een plaats (boerderij) op het platteland toe.

In het laatste geval wordt ‘buiten’ substantivisch gebruikt. (Men zegt b.v. ook ‘ik ben de hele dag op buiten (op een plaats buiten de stad) geweest’.) Men kan ‘ik ga naar buiten’ in vele gevallen substitueren door ‘ik ga naar plantage’.

Een ander voorbeeld waarbij de richting blijkbaar reeds in het werkwoord is aangegeven:

1947 H m 21	Ik rende regelrecht -	...
	door op het prik-	op het prikkeldraad toe (af)
	keldraad en sprong	en ...
	er over.	

Geen van de hierboven uit de opstellen aangehaalde voorbeelden was door de onderwijzer verbeterd. Wel verbeterd was het volgende:

1946 H m 55 zodat men bij een vriend naar toe moest om een boek te lenen.

Bovenstaande zin is blijkbaar ontstaan door contaminatie van de in Suriname normale constructie ‘zodat men bij een vriend moest gaan’ en de Europees-Nederlandse constructie ‘zodat men naar een vriend toe moest’.

Een constructie waarbij aan het niet richtingaanduidend verbum een specifiek richtingaanduidend werkwoord is toegevoegd, zoals dit in het Sranan gebeurt, heb ik noch in de opstellen aangetroffen, noch door mijn informanten horen gebruiken.

'Gaan' als hulpwerkwoord van de toekomende tijd - In het Europees-Nederlands kan de toekomende tijd op verschillende manieren worden uitgedrukt.

1 Door het hulpwerkwoord 'zullen'.

2 Door het gebruik van de presensvorm van het werkwoord, wel of niet vergezeld van een tijdsbepaling. Zonder tijdsbepaling wordt de presensvorm gewoonlijk alleen voor een futurum proximum gebruikt, maar speciaal bij het werkwoord 'gaan' kan ook zonder tijdsbepaling de toekomst vrij ver verwijderd zijn.

Voorbeeld:

> Dat werk doe ik morgen wel.
> Pas op, je valt. (je staat op het punt om te vallen.)
> Blijf je voorgoed in Nederland? Nee, ik ga weer weg.

3 Door 'gaan' gebruikt als hulpwerkwoord van tijd.

Voorbeeld:

> Ik ga rechten studeren. (Dit kan binnenkort, maar ook over enige jaren zijn.)

In het gesproken Nederlands van Surinaamse creolen wordt de Nederlandse presensvorm in de regel alleen[4] gebruikt voor handelingen, die niet aan tijd gebonden zijn of die in het heden plaatsvinden. Om de toekomende tijd uit te drukken dienen de hulpwerkwoorden 'zullen' en 'gaan'. Op het verschil in betekenis tussen 'zullen' en 'gaan' wordt hier niet te diep ingegaan. Waarschijnlijk correspondeert dit geheel met het betekenisverschil tussen 'sa' en 'go' in het Sranan. Simons zegt, dat 'go' alleen gebruikt wordt bij een futurum proximum en 'sa' bij een meer verwijderde toekomst. Voorhoeve noemt de 'sa-' categorie een categorie met de waarde van een irrealis, terwijl 'go' een veel grotere werkelijkheidswaarde heeft. Donicie meent dat 'sa' gebruikt wordt 'zonder affectrelatie tot 't heden' en 'de go' met affectrelatie tot 't heden.

Daar het niet mijn doel is het Sranan te beschrijven, wil ik hier volstaan met op te merken dat in het Nederlands van Surinamers het hulpwerkwoord 'gaan' opvallend veel gebruikt wordt in die gevallen waarin een Nederlander een presensvorm zou gebruiken. Tot nu toe ben ik geen gevallen tegengekomen waarin de Surinamer 'gaan' zei,

als de Nederlander zeker ‘zullen’ zou hebben gebruikt.
Voorbeeld:

Pas op, je gaat vallen.
Toon gaat kwaad zijn. (wanneer hij straks buiten komt en merkt dat de straat spiegelglad is.)
(Over iemand die met verlof in Nederland is) Je moet Coleridge in de gaten houden, want die man gaat weer weg gaan.
Je gaat nog ziek worden als je je niet warmer kleedt.

De informanten zijn zich er in deze gevallen absoluut niet van bewust, dat zij een niet Europees-Nederlandse constructie gebruiken, ook niet nadat hun dit nadrukkelijk is gevraagd. ‘Pas op, je valt’ voelen zij als fout.

Actieve vorm, passief subject - Een van de meest opvallende afwijkingen in de gesproken taal van de Surinaamse creolen is het gebruik van de actieve vorm in enkele gevallen waarbij het grammatische subject passief bij de door het verbum genoemde handeling is betrokken.

De volgende gevallen werden door mij genoteerd:

Ik ga operatie doen	-	ik zal geopereerd worden.
Ik heb operatie gedaan	-	ik ben geopereerd.
(De dokter gaat een operatie doen	-	de dokter zal opereren.)
(De dokter gaat opereren	-	idem)
Het kind gaat dopen	-	het kind zal gedoopt worden.
(Pater gaat het kind dopen	-	de pater zal een kind dopen.)
Hij gaat aannemen	-	hij zal (als lidmaat van de kerk) aangenomen worden.
(De dominee gaat een nieuw lidmaat aannemen	-	idem)
Ik ga een foto maken	-	ik zal worden gefotografeerd ik ga fotograferen.
Ik heb een foto gemaakt	-	van mij is een foto gemaakt. ik heb een foto gemaakt.
Bij die kapper kap ik	-	bij die kapper pleeg ik me te laten kappen.
Ik ga mijn haar knippen	-	ik ben op weg naar de kapper om mijn haar te laten knippen.

De kapper gaat haar knippen	-	de kapper zal gaan knippen.

De oorzaak van deze afwijkingen moet gelegen zijn in de tweetaligheid, daar wij hier met vrijwel letterlijke vertalingen uit het Sranan te maken hebben.

Men zegt daar namelijk:

Mi de go du operasi	-	lett.:	ik ga doen operatie
Mi ben du operasi	-		ik heb gedaan operatie
(Datra de go opereer	-		dokter gaat opereren)

(Mijn informant meende dat de constructue ‘datra de go opereer’ sterk beïnvloed was door het Nederlands en alleen in de hogere standen werd gebruikt.)

A piki de go dopu	-	lett.:	het kind gaat dopen.
A de go anneme	-		hij gaat aannemen.
Mi de go meki wan foto	-		ik ga maken een foto.
Mi ben meki wan foto	-		ik heb gemaakt een foto.
Na barbier disi mi de koti mi wiwiri	-		bij kapper deze ik knip mijn haar.
Mi de go koti mi wiwiri	-		ik ga knippen mijn haar.

Ook in de volgende gevallen wordt in het Sranan een dergelijke constructie gebruikt:

Mi de go wasi	-	lett.: ik ga wassen (dit is ook de normale betekenis).
		(in een zeer bepaalde situatie) ik ga naar de medicijnman om magisch te worden gebaad.
Mi de go puru wan tifi	-	lett.: ik ga trekken een kies. ik ga naar de tandarts om een kies te laten trekken.
A de go na atioso fu go dresi en ai	-	lett.: hij gaat naar ziekenhuis om gaan genezen zijn oog. hij gaat naar het ziekenhuis om zijn oog te laten behandelen.

Een kind dat op straat aan het spelen is zou met de volgende woorden kunnen zeggen, dat hij naar huis moet gaan, omdat zijn moeder zijn voet moet verbinden:

Mi de go dresi mi futu	-	lett.: ik ga genezen mijn voet.

De overname van deze laatste groep constructies in het Nederlands schijnt, in elk geval bij volwassenen en meer beschaafden, weinig voor te komen. Mijn informanten hebben ze tenminste nooit in een spontaan gesprek gebruikt.

Een volgend probleem is de vraag waarom juist deze constructie, waarvan de beschaafde creolen weten, dat zij niet Europees-Nederlands is, en die zij in de geschreven taal ook niet zullen gebruiken, in

het gesproken Nederlands van alle sociale klassen voorkomt en ook geenszins als onbeschaafd wordt beschouwd.

De psychologische verklaring bevredigt hier niet geheel. In het Sranan kan namelijk ‘a man dopu’ zowel ‘de man heeft gedoopt’ als ‘de man is gedoopt’ betekenen. Een beschaafde creool zal echter in het Nederlands nooit zeggen ‘de man heeft gedoopt’, wanneer die man niet de ‘actor’ is. Heeft de man de handeling ondergaan, dan zal altijd worden gezegd ‘de man is gedoopt’.

Waarschijnlijk zal de oorzaak voor een deel ook moeten worden gezocht in de verschillende wijze waarop in Nederland en in Suriname de toekomende tijd wordt uitgedrukt (men zie hiervoor het voorafgaande hoofdstuk). Bij de voorbeelden van het gebruik van een actieve vorm met een passief subject is het misschien opgevallen, dat hier vrijwel uitsluitend van toekomende tijden sprake was. Alleen de constructies met ‘doen’ en ‘maken’ komen ook in de verleden tijd voor, terwijl we in ‘bij die kapper kap ik’ een geregeld terugkomende handeling hebben.

Volgens mijn informanten komt in deze gevallen eigenlijk nooit een presensvorm voor, omdat de momentane situatie waarin deze gebruikt zou kunnen worden slechts één punt in de tijd is. Men zou b.v. alleen kunnen zeggen ‘het kind doopt’ wanneer de dominee of pater op datzelfde moment bezig is water op het hoofd van het kind te sprenkelen. Bovendien is in een dergelijke situatie mondeling commentaar gewoonlijk overbodig. Wanneer ik mijn informanten vroeg of ze wel eens ‘hij doopt’, ‘hij doet operatie’, ‘hij maakt een foto’ zeiden, was hun antwoord: ‘dat zeg je nooit, want dat hoef je nooit te zeggen’.

Wanneer aan een Surinamer wordt gevraagd om ‘het kind gaat dopen’ in Europees-Nederlands over te brengen zal hij steeds ‘vertalen’: ‘het kind gaat gedoopt worden’, terwijl wij, zeker in de spreektaal zouden zeggen ‘het kind wordt gedoopt’.

Om de oorzaak op te sporen van de eerste groep constructies zullen wij eerst trachten een verklaring te vinden voor dit verschijnsel in het Sranan.

Het Sranan kent geen passieve vorm. Het is echter geen regel, dat eenzelfde Sranan vorm in het Nederlands zowel door een actief als door een passief vertaald kan worden. ‘Mi de naki’ betekent alleen ‘ik sla’. ‘Ik word geslagen’ zou men in het Sranan moeten vertalen met ‘den naki mi - lett. ze slaan me’. Eveneens betekent ‘mi de go naki’ alleen ‘ik zal (ga) slaan’.

Het valt echter op, dat in de voorbeelden waar het grammatisch subject passief bij de handeling betrokken is de ‘actor’ een beroeps-

handeling uitvoert en ook in het Europees-Nederlands in de regel niet expliciet wordt genoemd. Men zegt gewoonlijk ‘ik word geopereerd’ en vrijwel nooit ‘ik word door de dokter geopereerd’. Men zal alleen zeggen ‘ik word door dokter A geopereerd’, wanneer men wil mededelen, dat niet dokter B de operatie verricht.

Voor de begrijpelijkheid is het dus niet nodig de ‘actor’ in deze gevallen te noemen. Schijnbare uitzonderingen zijn in de Surinaamse voorbeelden de fotograaf en de moeder, maar men moet bedenken, dat de amateurfotograaf nog van vrij recente datum is, en dat voor kinderen de moeder de natuurlijke en vanzelfsprekende verzorgster is van zieke voeten.

Aan de andere kant is in de genoemde voorbeelden degeen die de handeling ondergaat hierbij bijna steeds lichamelijk en, zeker voor zijn eigen gevoel, in bijzonder hoge mate betrokken. In wezen hebben we hier dus te maken met een subjectief gecentreerde denkwijze en niet met een werkelijk verschillende taalcategorie.

Ook in Nederland heb ik een voorbeeld van deze zelfde denkwijze gevonden. Afgelopen winter werd namelijk in een radioprogramma gewijd aan nieuwe grammofoonplaten, enige malen door de spreker gezegd dat ‘de zangeres een opname maakte bij Philips, terwijl wij zeker zouden hebben gesproken van Philips die een opname maakte van de zangeres (of van de stem van de zangeres). Is de overeenkomst met ‘mi ben meki wan foto - ik heb een foto gemaakt’ hier niet zeer opvallend?

Door het dwingend verschil in tempus categorie van het Europees-Nederlands en het Surinaams-Nederlands zou de Surinamer dus een ingewikkelde vorm moeten gebruiken, die geen steun vindt in het Europees-Nederlandse spraakgebruik. Tegelijkertijd vindt hij in het Sranan een eenvoudige constructie, die hem psychologisch misschien ook meer ligt. Maar wanneer de Surinamer kan ‘kiezen’ tussen ‘het kind is gedoopt’ en ‘het kind heeft gedoopt’, kiest hij steeds de in het Europees-Nederlandse spraakgebruik normale en eenvoudige constructie ‘het kind is gedoopt’. Bovendien kan hij niet beïnvloed worden door de vorm van het Sranan, daar het Sranan in dit geval geen hulpwerkwoord gebruikt, maar alleen zegt ‘a pikin dopu - lett.: het kind gedoopt’.

Conclusies

Uit dit voorlopige onderzoek mag blijken, dat in het Nederlands van beschaafde creolen verschillende idiomatische afwijkingen van het beschaafd Europees-Nederlands voorkomen, die historisch of geografisch bepaald zijn of die zijn ontstaan door een gebrek aan taalbeheersing. Slechts zeer gedeeltelijk zijn deze afwijkingen direct beïn-

vloed door het Sranan.

De afwijkingen van het conventionele systeem vinden voornamelijk hun oorzaak in een gebrekkige taalbeheersing, die voor een deel verdwijnt wanneer de taalgebruiker meer intensief met Nederlands in aanraking komt (vergissingen in het genusgebruik) en die voor een ander deel van die aard is, dat de in Europa bestaande conventie vrijwel geheel is verdwenen (‘zij zakten hem’).

De enkele voorbeelden van afwijkingen van het essentiële systeem die hier behandeld zijn, wijzen erop, dat het verbale systeem van het Nederlands in Suriname in verschillende opzichten sterk van het Europees-Nederlandse systeem afwijkt, en dat de afwijkingen sterk beïnvloed zijn door het verbale systeem van het Sranan.

Eva D. Essed

Eindnoten:

1 In dit onderzoek werd alleen het taalgebruik behandeld van Surinaamse creolen die M.U.L.O. onderwijs hadden genoten.

2 Een van mijn voornaamste Nederlandse informanten was Mevr. F. Balk-Smit Duyzentkunst, Lit.dra., uit een andere plaats en een ander milieu afkomstig dan ikzelf.
Bij iedere afwijking in het taalgebruik van de Surinaamse creolen werd zoveel mogelijk nagegaan of deze in Suriname algemeen is en in hoeverre deze door mijn informanten als beschaafd werd beschouwd.

3 Deze laatste vraagstelling is in de eerste plaats praktisch. Zolang de Surinaamse Middelbare School opleidt voor hoger onderwijs instituten in Nederland, zullen misverstanden zoveel mogelijk vermeden moeten worden. Voor de didactiek van het onderwijs in Suriname is de vraag in hoeverre het Europees-Nederlands misverstanden bij de Surinamer veroorzaakt minstens even belangrijk. Maar de beantwoording hiervan ligt niet binnen het bestek van dit onderzoek.

4 Door de aard van de opstellen, die vrijwel uitsluitend verslagen zijn van gebeurtenissen die zich in het verleden hebben afgespeeld, beschikte ik voor dit onderwerp niet over schriftelijk materiaal.

Een sociolinguistische verkenning van het Surinaams-Nederlands 4

1 *Inleiding*

1.1 *De stigmatisering van de ‘Hollandse’ uitspraak*

In Suriname wordt in het algemeen een ‘goede’ uitspraak van het Nederlands ge-

waardeerd. Er wordt aan degene die een dergelijke uitspraak van het Nederlands bezit, prestige toegekend. Dat wil zeggen dat hij doorgaat voor een ‘ontwikkeld en intelligent’ persoon. Ook wordt wel de kwalificatie ‘beschaafd’[1] gegeven.

Het is interessant na te gaan wat een ‘goede uitspraak’ van het Nederlands is. In het algemeen kan gesteld worden dat in elk geval een typisch Hollandse uitspraak van het Nederlands uit de mond van een Surinamer niet gewenst is.

Blijkbaar is er sprake van een eigen zich ontwikkelende Surinaams-Nederlandse standaard-norm die geldt voor de uitspraak van het Surinaams-Nederlands, die de echte Hollandse uitspraak tegelijk afwijst. Nu is het maar de vraag wat deze afwijzing inhoudt.

Naar mijn mening is de afwijzing van de Nederlandse normen gedeeltelijk, dus niet totaal.

Een Surinamer kan zoals eerder gesteld prestige genieten als hij ‘goed Nederlands’ spreekt. Echter de grenzen waarbinnen hij mag blijven worden aangegeven door een aantal hele ‘duidelijke kenmerken’. Deze kenmerken zijn nog niet helemaal in kaart gebracht. Echter, negen van de tien Surinamers zullen als je ze vraagt aan te geven hoe een Surinamer spreekt die als een Hollander praat, de [*ʊ*] de [X̣] en de [R] als voorbeelden geven.

Dit zijn de labiodentale, ‘platte’ *w*, een scherpe, nogal naar achteren geartikuleerde en schraperig klinkende *ch* (ook waar *g* wordt gespeld) en de huig-*r*. De gewaardeerde Surinaams-Nederlandse pendanten zijn: de bilabiale ‘ronde’ [w], een minder gespannen en minder naar achter geartikuleerde [X] (ook wel [g]) en de tongtriller [r].

Kennelijk zijn deze kenmerken van de Hollandse uitspraak niet gewaardeerd in Suriname of op z'n minst stereotypen.

De zogenaamde ‘bakra-uitspraak’ van het Nederlands in Suriname door Surinamers wekt emoties die de vorm hebben van lachen, echt geïrriteerd raken of boos worden. Bijna een ieder is dan bereid één of meer voorbeelden te geven van iemand die zo'n verwaande uitspraak’ heeft. De mensen die een ‘bakra-uitspraak’ hebben worden meestal als verwaand, als mensen met ‘kapsones’ en als dikdoenerige vervelende mensen gekwalificeerd (bakra = Hollander). Toch is iemand die het Nederlands ‘goed’ spreekt erg gewenst. Concluderend zou gesteld kunnen worden dat men in Suriname goed Surinaams-Nederlands moet spreken maar dat men de fout niet mag maken geen rekening te houden met het feit dat er een aantal Hollandse kenmerken van het Nederlands zoals de [*ʊ*] de [X̣] en de [R] niet gewaardeerd worden. Surinamers in Nederland kennen de kenmerken die niet in Suriname gewenst zijn heel goed, ook als ze vele jaren in Nederland gewoond hebben. Vaak kunnen ze ook vele staaltjes van het (in Suriname) ge-

stigmatiseerde taalgebruik geven.

Voorts geven ze de vaste overtuiging weer dat ze het praten als een ‘bakra’ afkeuren. In elk geval doen de meeste Surinamers[2] dat. Praten als een ‘bakra’ houdt voor de Surinamer in ongeveer zoiets als z'n eigen identiteit prijs geven, zich totaal aanpassen in Nederland en aan de Nederlanders. En dat is juist wat hij niet wil. Hij moet herkenbaar blijven. Z'n identiteit als Surinamer zowel naar buiten als naar binnen toe wil hij behouden. Daarom wil hij blijven spreken als een Surinamer. Dat betekent in elk geval naar de eigen groep toe dat hij in z'n taalgebruik net als in Suriname het ‘bakra-accent’ niet gebruikt, en binnen zijn eigen groep zijn Surinaams-Nederlandse uitspraak handhaaft. Naar buiten toe wil hij op een enkele uitzondering na ook zichzelf blijven. Dus zoveel mogelijk op zijn eigen Surinaams-Nederlandse wijze het Nederlands spreken. Hij heeft er absoluut geen zin in te praten als de bakra om die een plezier te doen. Hierbij komt dat Surinamers in het algemeen een tamelijk ideaal beeld hebben van hun Nederlands. Surinamers vinden in het algemeen dat ze het Nederlands ‘beter’ spreken dan de Nederlanders zelf. Vooral het feit dat Nederlanders ook wel ‘plat’ praten is een argument in hun voordeel. De mening dat Surinamers het Nederlands beter spreken dan Nederlanders is ook door Nederlanders zelf versterkt door talloze opmerkingen in deze richting.[3] Dit soort complimenten zijn overigens mijns inziens enigzins bedenkelijk of op z'n minst dubbelzinnig. En in elk geval is de houding van Nederlanders tegenover de Surinaams-Nederlandse uitspraak niet puur positief.

In het bijzonder de bilabiale [W] vormt het onderwerp van vele grappen en is dus van Nederlandse zijde gestigmatiseerd.

De Surinamer heeft dus de keuze tussen de in eigen kring gestigmatiseerde [*u*] en de daarbuiten gestigmatiseerde [W].

1.2 *Probleemstelling*

In deze bijdrage zal ik kort de resultaten bespreken van een onderzoek dat ik voor mijn doctoraalscriptie (Charry 1979) heb gedaan. Hierin kijk ik of:

a de ‘ronde’ *w*, de rollende ‘*r*’ en de minder harde ‘g’ het meest voorkomen als de Surinamers minder aandacht schenken aan hun taalgebruikstijl;
b er verschillen zijn in taalgebruik in termen van leeftijd-groepen en opleidingsniveau;
c wat de houding is van Surinamers tegenover het Surinaams-Nederlands en eventueel het Algemeen Beschaafd Nederlands.

Ik zal proberen om het beeld dat ik zelf had ten aanzien van de bovengenoemde vragen weer te geven.

In de eerste plaats had ik het vermoeden dat naar opleidingsniveau de Surinamers meer de Hollandse variabelen zouden gaan realiseren. Misschien zou de verblijfsduur in Nederland invloed kunnen hebben: hoe langer men hier verblijft hoe meer men misschien verhollandst.[4] Ik ben mij er voortdurend van bewust geweest dat ook solidariteits-verschijnselen een rol konden spelen (bij het wel of niet realiseren van bepaalde variabele klanken). Zo leek het mij best mogelijk dat sommige groepen Surinamers die sociaal-economisch gezien geen goede tijden in Nederland doormaken, de door Nederlanders gestigmatiseerde vormen nog meer zouden gebruiken als protest en betoging van ongenoegen met hun leefsituatie.[5]

Vaak vallen mensen juist door hun benarde positie terug op oude normen en waarden. Deze normen worden geïdealiseerd teneinde als het ware geestelijke steun te vinden in hun nood.

Dit verschijnsel kan er toe leiden dat zelfs oude normen en waarden die in het moederland zelf werden verworpen juist nu in Nederland in bloei geraken. De taal en het taalgebruik dat hiermee samenhangt kan daardoor een opwaardering ondergaan. Dit is in elk geval het geval voor het Sranantongo, de Surinaamse lingua franca. In Nederland hebben Surinamers de neiging deze taal meer te spreken en 't liefst zo zuiver mogelijk. Surinamers bevinden zich niet allen in even rooskleurige situaties en zijn onder invloed van deze omstandigheden als minderheidsgroep allerlei culturele activiteiten gaan ondernemen waarin het Surinamer-zijn een sterk accent kreeg.[6]

1.3 *Onderzoeksmethode*

In het algemeen heb ik dit onderzoek gedaan binnen de traditie die Labov startte met zijn dissertatie. Zijn onderzoek heeft heel veel navolging gekregen en schijnt tot nu toe te voldoen aan de eisen die je kunt stellen aan dergelijke sociolinguïstische onderzoekingen. Men kan stellen dat de correlatieve sociolinguïstiek een verband ziet tussen linguïstische en sociale categorieën. Hoezeer ook nauw met elkaar verbonden vormen ze echter onafhankelijke systemen.

Zowel een taal als sociale structuur kan worden beschouwd in termen van systeem. Systematische veranderingen kunnen duidelijk gemaakt worden door het gecombineerd maar onafhankelijk van elkaar verzamelen van variabelen. In dit onderzoek wordt van dat principe uitgegaan.

Labov (1966a) heeft voor zijn veldwerk-experimenten een aantal technieken ontwikkeld om valide taalmateriaal te verzamelen.

Stilistische factor - Naarmate de aandacht van een taalgebruiker toeneemt voor het eigen taalgebruik, zal hij proberen de geïdealiseerde

taalnorm ten aanzien van zijn taalgebruik te realiseren. Dit betekent ook dat naarmate de aandacht voor het eigen taalgebruik daalt, er een verschuiving kan optreden naar de niet-geïdealiseerde norm. Concreet betekent dit dat een spreker zich kan bewegen op een lijn die aan het ene uiteinde formeel is, aan de andere informeel.

Labov onderscheidt vier stijlen waarbij aandacht de graad van formaliteit bepaalt (Appel e.a. 1967: 116).

1 Omgangstaal (O.T.).[7] Dit is taal waarbij de spreker zo natuurlijk mogelijk spreekt.
2 De Formele stijl (F.I.). Deze stijl treedt op bij interviews, en vooral in situaties waar de informant rechtstreeks vragen moet beantwoorden.
3 De Leestekst (L.T.). Dit is taalgebruik bij het voorlezen van een stukje leestekst.
4 Woordenlijst (W.L.). Deze stijl wordt verkregen bij het voorlezen van afzonderlijke woorden.

De interviews - Mensen hebben de gewoonte tijdens interviewsituaties bijzonder te letten op hun taalgebruik en daardoor formeel te gaan spreken. Eigenlijk leent de interviewsituatie zich voornamelijk voor het opnemen van formeel taalgebruik. Toch kan deze barrière tot het 'verkrijgen' van informeel taalgebruik doorbroken worden. Labov geeft hiertoe een aantal methoden.

Zo zou je bij het interview pauzes kunnen inlassen terwijl je de band laat doorlopen. Als de druk van de interview-situatie wegvalt kunnen mensen gaan praten zoals ze het eigenlijk doen als ze niet geobserveerd worden. Een andere mogelijkheid is de zogenaamde 'danger-of-death' vraag: 'Bent u weleens in doodsgevaar geweest?' Een dergelijke vraag schijnt emotionele reacties te wekken en daardoor de controle op het eigen taalgebruik te minimaliseren.

In het onderzoek houd ik rekening met deze gegevens bij het onderscheid tussen formeel taalgebruik en omgangstaal.

De vragen in mijn interview werden wel nauwkeurig gesteld, maar dienden vaak als uitgangspunt tot praten zoals dat in meer open gesprekken plaatsvindt.

In het algemeen werd al gauw duidelijk dat sommige vragen meer emotie uitlokten en daardoor meer informeel taalgebruik ontlokten. Dit bleek dan vooral uit de zogenaamde paralinguïstische aanwijzingen (grotere stembuigingen, gelach, ademhaling).

Op sommige vragen werd bijna altijd vrij emotioneel gereageerd en dus kon het materiaal dat daaruit voort kwam als spontaan, informeel taalgebruik gekwalificeerd worden. Vragen als: Vindt u dat Surinamers zich in Nederland moeten aanpassen, dus ook in taalge-

bruik, moeten leren spreken als Nederlanders?' leverden heel wat heftige discussies op waarbij echter wel vrij zorgvuldig geredeneerd werd over het gegeven 'aanpassen in Nederland'.

De methode van Labov is bruikbaar maar ook onvolledig en voor een deel voor meerdere uitleg vatbaar. Geëmotioneerdheid kan samengaan met spontane spraak, maar kan zich juist ook uiten in een grote bewustheid in spreken gericht op de norm die bij de situatie past.

Ik heb ernaar gestreefd in het interview een aantal taalattitude vragen in te bouwen die rechtstreeks met het onderzoek verband hielden. Zo werden vragen gesteld die zowel de taalattitude naar 'binnen' toe als die naar 'buiten' onderzoeken.

Een belangrijke vraag is naar mijn mening hoe Surinamers denken zich op te stellen als ze teruggaan naar Suriname. Juist daar wordt de Surinamer geconfronteerd met zijn concreet taalgedrag. In Paramaribo blijkt of hij wel of niet die vermaledijde 'blaka bakra' is geworden. Ook deze vraag lokte aardig wat emoties uit.

Het informele interview had als onderwerp 'discriminatie'. Aan de informanten werd gevraagd hun ervaring omtrent discriminatie te vertellen. Dit onderwerp bleek zich uitstekend er toe te lenen spontane taal uit te lokken.

De leestekst - Als leestekst heb ik een fragment gekozen van Marga Minco: 'Het adres'. Het voordeel van een dergelijk stuk was dat er vrij formeel op gereageerd werd. Het stuk is te omschrijven als interessant maar zakelijk. De tekst werd vrij consciëntieus gelezen, met maximale aandacht. Veel moeite deed men om fouten te vermijden.

De woordenlijst - Bij Labov vormt de woordenlijst de meest formele trap in de opgaande lijn van stijlen (afgezien van de lijst van minimale paren, ook een soort woordenlijst, die in mijn onderzoek niet in aanmerking kwam). Er zijn immers geen kwesties van betekenis zodat de aandacht op het uitspreken van de woorden is gericht. Het gevolg is dat de uitgesproken losse woorden het meest de geïnternaliseerde 'ideale' taalnormen laten zien.

Mijn indruk is dat dit niet altijd hoeft te gelden. Als leesopdracht is het voorlezen van losse woorden makkelijker dan het voorlezen van een aaneengesloten tekst.

De keuze van informanten - Het totaal aantal informanten is 16.[8] Allen zijn creoolse mannen. Ze zijn te verdelen in vier groepen van vier, op grond van leeftijd en opleidingsniveau. De twee leeftijdscategorieën die ik hier gebruik zijn 15-20 jaar (Jong) en 30-40 jaar (Oud). De twee opleidingsniveaus geven een heel globale indeling in:

Hoog (H): zij die een Mulo-diploma bezitten of Mavo. Verder Havo of hoger.

Laag (L): zij die een lagere school diploma bezitten alsook Ulo of 1-4 jaren LTS.

Tabel 1 geeft een opsomming van de informanten, met de aanduiding waarmee ik in paragraaf 3 naar hen verwijs.

Tabel 1

	Opleidingsniveau		**Leeftijd**	
	Hoog	**Laag**	**15-20**	**30-40**
1H1	x		x	
2H1	x		x	
3H1	x		x	
4H1	x		x	
1L1		x	x	
2L1		x	x	
3L1		x	x	
4L1		x	x	
1H2	x			x
2H2	x			x
3H2	x			x
4H2	x			x
1L2		x		x
2L2		x		x
3L2		x		x
4L2		x		x

Ik betrek in het onderzoek slechts informanten die afkomstig zijn uit de stad Paramaribo en er minstens vijf jaar gewoond hebben.

Ik neem aan dat in een stad als Paramaribo een zekere *Sociale Code* bestaat die historisch en geografisch bepaald is (Labov 1972a). Het is vooral deze groep, afkomstig uit Paramaribo, die tamelijk uitgesproken ideeën heeft over haar taalgebruik (zie Koefoed en May 1977).

De betrokken leeftijdsgroepen hebben vele interessante kenmerken voor sociolinguïstisch onderzoek.

2 *Resultaten van het onderzoek*

In het navolgende geef ik verkort de belangrijkste resultaten van het onderzoek weer. Het originele verslag bevat een lijst van alle individuele scores van de informanten voor de vier stijlen. In tabel 2 (zie

par. 3) zijn wel de scores van de informanten in percentages (gemiddeld over de vier stijlen) opgenomen.

Hier beperken wij ons tot grafieken die per variabele het effect van leeftijd en van opleidingsniveau weergeven.

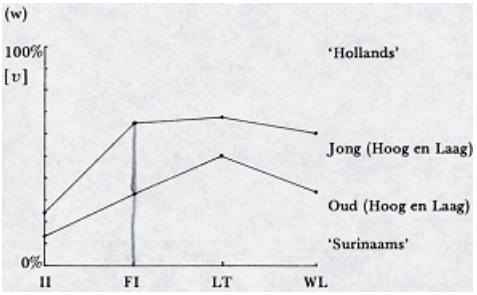

Figuur 1a: Het effect van leeftijd op de drie variabelen

II = informeel interview
FI = formeel interview
LT = leestekst
WL = woordenlijst

Deze grafiek vertoont in het algemeen een vrij groot aantal realiseringen van de [*u*]. De leestekst laat een formeler taalgebruik zien dan de woordenlijst. Jong scoort in de formele stijlen Nederlandser dan oud. In de informele stijl is er ook een verschil, maar kleiner.

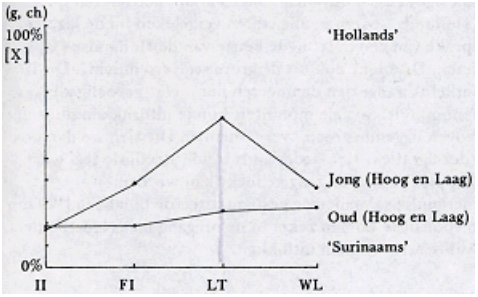

Figuur 1b

Opvallend is de sterke stijging van het aantal Hollandse [X] 's voor de jongeren ten opzichte van de ouderen. Waarschijnlijk is er over de totale groep genomen bij jongeren minder reserve tegen deze klank. Ook hier geeft de leestekst de meest Hollandse uitspraak. Toch is de totale score van deze variabele minder hoog dan bij de (w).

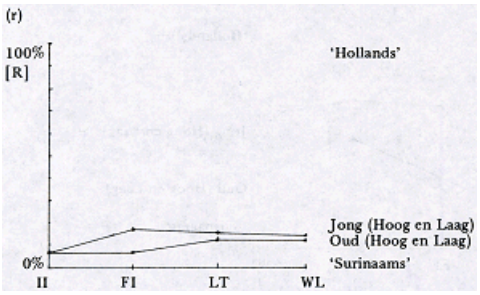

Figuur 1c

Over het algemeen wordt de [R] ten opzichte van de andere variabelen veel minder gescoord.

Er is nauwelijks verschil tussen jong en oud.

Samenvattend over deze drie vergelijkingen tussen jong en oud, kunnen we zeggen dat jong steeds Hollandser scoort dan oud. De ouderen houden dus sterker vast aan de Surinaamse norm, hebben wellicht meer behoefte hun identiteit als Surinamer in hun taal te demonstreren.

De grafiek van figuur 2a is opvallend alleen al om het feit dat de hogeren zo ‘Hollands’ scoren in alle stijlen vergeleken bij de lageren. Hier is dus sprake van een overtuigde keuze van de Hollandse [*u*] door de hogeren. Dit blijkt ook uit de grote stijlverschuiving. Dit is niet zo opmerkelijk aangezien de hogeren het meest gevoelig zijn voor sociale mobiliteit. Sociale mobiliteit kun je uitdrukken door de taal van de boven liggende groep over te nemen. Dit zien we dan ook gebeuren in deze grafiek. Het Nederlands is nog steeds de taal waarmee maatschappelijke vooruitgang geboekt kan worden.

De in de Nederlandse samenleving gestigmatiseerde bi-labiale [W] zou in het pogen vooruit te komen zeker in de omgang met Nederlanders negatieve kwalificaties kunnen uitlokken.

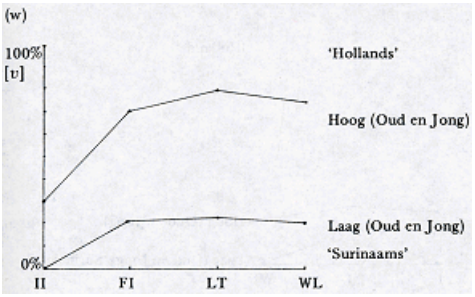

Figuur 2a: Het effect van opleidingsniveau op de drie variabelen

Daarentegen blijkt de lage groep relatief minder gevoelig te zijn voor dit Nederlandse stigma.

Ook zou door hun relatief lagere score van de typisch Hollandse klank tevens een grotere solidariteit uitgedrukt kunnen zijn.

Vergelijken we deze grafiek met die uit figuur 1a dan zien we dat opleiding een groter verschil maakt dan leeftijd.

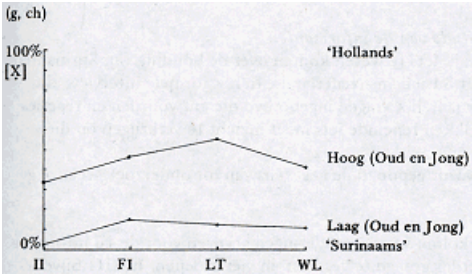

Figuur 2b:

Het vertrouwde beeld van de leestekst als meest formele stijl. De hogeren vertonen weer een grotere stijlverschuiving dan de lageren en scoren ook over alle stijlen genomen hogere percentages.

Het effect van het opleidingsniveau is weer groter dan dat van de leeftijd (zie figuur 1b).

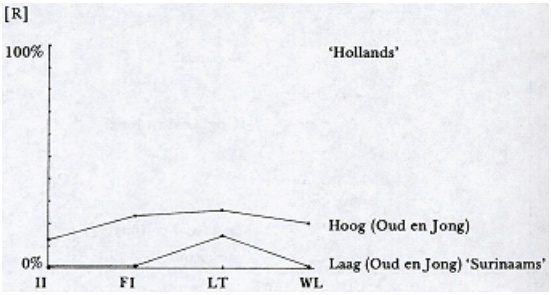

Figuur 2c:

Laag scoort geen enkele [R] in de informele stijl.

Hoog doet dit daarentegen wel.

Overigens zien we eenzelfde tendens in de curve namelijk dat de leestekst weer hoger scoort dan de woordenlijst.

Hoger opgeleiden spreken dus 'Hollandser' dan lager opgeleiden en ouderen spreken 'Surinaamser' dan jongeren. In de algemene discussie kom ik terug op de grote verschillen tussen de variabelen die pas te begrijpen zijn vanuit de houding ten op zichte van het Surinaams-Nederlands.

3 *De taalattitude van de informanten* [9]

Verder wilde ik iets te weten komen over de houding van Surinamers tegenover het Surinaams-Nederlands. In het formele interview zijn daarom voornamelijk vragen ingebouwd die antwoorden en reacties moeten uitlokken teneinde iets meer inzicht te verkrijgen op dit punt.

In Tabel 2 wordt gepoogd de gegevens van dit onderzoek weer te geven.

In de eerste kolom worden coderingen gegeven voor de 16 informanten, zoals eerder gezegd te verdelen in vier groepen. In 1H1 bijvoorbeeld, verwijst het eerste cijfer naar het nummer binnen de groep, de H naar opleiding (H = hoger, L = lager) en de derde cijfers naar de leeftijd (1 = jong, 2 = ouder). 1H1 is dus de eerste informant van de jongere hogeropgeleiden. In de daarop volgende kolommen volgen gegevens uit de attitude-gesprekken. Tenslotte geef ik de percentages van gemiddelde realisering op de drie fonologische variabelen.

Tabel 2:

informanten	**voorkeur taal**	**beste taal**	**bewustheid verschil S-N./ A.B.N.**	**schatting eigen Ned.**	**waardering naar binnen**	**waardering naar buiten**	**gemiddelde realisering**	**%**	
jong 1H1	Ned.	Ned.	ja	positief	positief	positief	80	41.8	0
jong 2H1	Sur.	Sur.	ja	positief	positief	positief	90	60.8	49.2
jong 3H1	Ned./ Sur.	Ned.	ja	positief	positief	positief	82.5	51.2	25
jong 4H1	Ned.	Ned.	ja	positief	positief	positief	63.3	38.2	33.8
jong 1L1	Ned.	Ned.	ja	positief	positief	negatief	53	38.2	0
jong 2L1	Sur.	Sur.	ja	positief	positief	positief	72.5	36.3	10
jong 3L1	Ned./ Sur.	Sur.	ja	positief	positief	positief	0	0	25
jong 4L1	Ned./ Sur.	Sur.	neen	positief	negatief	negatief	17.5	3.3	0
oud 1H2	Ned./ Sur.	Sur.	neen	positief	positief	positief	47	15.8	5
oud 2H2	Ned./ Sur.	Ned.	ja	positief	positief	positief	62.5	60.9	1.8
oud 3H2	Ned./ Sur.	Ned.	ja	positief	positief	positief	44.8	42.5	28.8
oud 4H2	Ned./ Sur.	Ned.	ja	positief	positief	positief	75	61.5	16.3
oud 1L2	Ned.	Ned/Sur.	ja	negatief	negatief	negatief	0	0	0
oud 2L2	Ned.	Sur.	ja	positief	positief	positief	0	0	0
oud 3L2	Ned.	Sur.	ja	positief	positief	negatief	1	0	1.2
oud 4L2	Ned.	Sur.	neen	positief	negatief	negatief	1.8	0	0
							[*u*]	[X]	[R]

Hierna volgt dan wat commentaar op de kolommen in tabel 2, in afzonderlijke hoofdstukjes.

3.1 *Welke voorkeur-taal*

Van de zestien creolen gaven er totaal zeven op het Nederlands als voorkeur-taal te beschouwen. Daarentegen zijn er slechts twee mensen die het Surinaams kiezen als voorkeurtaal.

Zeven mensen doen geen keuze voor òf het Surinaams òf het Nederlands, maar zeggen beide talen gelijk te waarderen.

Opvallend is hierbij dat de leeftijdsgroep van 30-45 jaar met een hogere scholing hier volledig toe hoort. Terwijl bij de jongeren met hogere scholing van 15-25 jaar slechts één man geen keuze doet voor òf het Surinaams of het Nederlands. Hieruit kunnen we in elk geval concluderen dat de jongeren in het algemeen ten opzichte van de ouderen een meer uitgesproken keuze doen als het gaat om Nederlands en Surinaams.

Bij de jongeren met hogere opleiding valt toch een grotere voorkeur voor het Nederlands te zien. Slechts één man kiest voor het Sranantongo. De jongeren in de leeftijd van 15-25 jaar met een lagere opleiding kiezen voor 50% òf het Surinaams òf het Nederlands. Voor 50% spreken ze geen bepaalde voorkeur uit voor één van die twee talen.

De oudere groep met een lagere opleiding kiest in alle gevallen voor het Nederlands. Dit gegeven is natuurlijk merkwaardig omdat het ook deze groep is die laag scoort voor de Nederlandse varianten van de gekozen fonologische variabelen. Er doet zich hier iets zeer merkwaardigs voor, namelijk dat de groep die in taalgebruik over alle stijlen genomen het minst Nederlandse kenmerken vertoont, juist het meest de voorkeur uitspreekt voor deze taal. Als men deze groepen vergelijkt zou men tot de conclusie kunnen komen, dat de hoger ontwikkelden kennelijk vooruitgegaan zijn wat betreft hun waardering van het Surinaams. Immers ze wijzen deze taal niet af als voorkeur-taal. Echter, geenszins is hun voorkeur voor het Nederlands gedaald.

Blijkbaar is de wetenschap dat het Nederlands de taal is waarmee sociale prestige en vooruitgang verkregen kan worden niet veranderd. Integendeel zelfs. Juist in Nederland moet men het Nederlands goed beheersen wil men een kans maken op verdere scholing en opleiding.

> Misschien kan 't eh, een concreet antwoord inhouden enerzijds maar eh dan eh ben ik met mezelf in tweespraak namelijk vanuit mijn koloniaal verleden spreek ik toch eerder nog 't Nederlands dan 't Surinaams. Ik dacht dat eh de bereikbaarheid vanuit 't Nederlands naar degene die tegenover mij zit of staat en groter is wat taal betreft dan 't eh Surinaams. Ik zal 't niet onder stoelen of banken en eh... ik... Mijn hele opleiding natuurlijk en zo van de meeste Surinamers gestoeld

> was op 't Nederlands en daardoor dacht ik eh... (1H2)

Iemand uit de lagere opleiding-groep van 30-40 jaar heeft het volgende:

> Wel, - Ik spreek eh Nederlands 't liefst maar merendeels Surinaams ja. Omdat ja, we zijn in een plaats waar veel Surinamers zitten dus eh... 't gaat ja... je hebt eerder de neiging dus eh om Surinaams te spreken. Maar ik heb liever Nederlands. (2L2)

De jongeren hebben in het algemeen een vrij pragmatische opstelling. Voor hun is doorgaans belangrijk met wie ze op dat moment te maken hebben. Hun voorkeur voor één van de twee talen hangt af van de situatie die bepaalt welke taal gesproken zal worden.

> Ligt er aan in wat voor milieu ik ben. Als ik met Surinamers ben spreek ik natuurlijk meestal eh... Surinaams. En eh... onder Nederlanders, spreek ik gewoon Nederlands. Ik pas me aan. (3H1)

> Dus ik vind as je thuis bent dat je gewoon Surinaams moet praten, maar op school dat je Nederlands moeten praten. Dan moet je niet gaan overdrijven. Alle twee Nederlands. (3L1)

Het zou best kunnen dat de *obligate scheiding* in onderwerpen die gereserveerd zijn voor het Nederlands en die voor Sranan bij de jongeren enigzins losser wordt binnen de eigen groep.

De ouderen (betergeschoolden) spreken nog van een gescheiden gebruik van Surinaams-Nederlands en Sranantongo. Zie hiervoor Koefoed e.a. 1977: 18.

3.2 *Welke taal spreekt men het beste*

Van de zestien informanten gaf precies 50% op dat het Sranantongo de taal is die ze het best spreken.

Slechts één persoon kon niet zeggen welke z'n best gesproken taal was. Totaal zeven personen gaven 't Nederlands op als hun beste taal. Opvallend was het tijdens het interview dat in het algemeen de informanten vrij overtuigd hun antwoord op deze vraag gaven.

Deze vraag hangt samen met de schatting die men gaf aan het eigen taalgebruik in het Nederlands. Een blik op de tabel toont aan dat een ieder met uitzondering van één, een positieve waardering geeft aan het eigen Nederlands taalgebruik. Deze enige uitzondering behoort tot de groep lager geschoolden. Deze tabel leert ook dat een meerderheid van de hoger geschoolden 30-40 jarigen vonden dat zij het Nederlands als beste taal spreken.

Hier tegenover staat de mening van eenzelfde meerderheid van

30-40 jarige lager geschoolden die kiezen voor het Sranan als hun beste gesproken taal.

Het gedrag van de beter geschoolde jongeren komt hier overeen met dat van de beter geschoolde ouderen. We zien dat ook driekwart van deze jongeren het Nederlands als beste taal aanwijzen.

De lager geschoolde ouderen gedragen zich conform de lager geschoolde jongeren.

Hieruit kunnen we concluderen dat het gebruik van het Sranan voor deze groep ten opzichte van de beter geschoolden hetzelfde is.

Misschien kan hieruit ook geconcludeerd worden dat het Sranan voor deze groep meer de solidariteitstaal is dan voor de hoger geschoolden.

3.3 *Bewustheid van het verschil tussen Surinaams-Nederlands en het Algemeen Beschaafd Nederlands*

Ruim 12 informanten zijn zich bewust van het verschil tussen het Surinaams-Nederlands en het Algemeen Beschaafd Nederlands. Dit verschil wordt ook voor 75% als ‘klein’ gekwalificeerd. Dit betekent dat het Surinaams-Nederlands naar hun mening slechts op grond van een *klein* accent verschil van het Nederlands afwijkt. De meeste mensen vonden dat het Surinaams-Nederlands slechts een *beetje* afwijkt van het Algemeen Beschaafd Nederlands.

> Wel ergens wel hoor eh want enne ik bedoel 't Nederlands wat eh (...) hier hebben is eh *diep*[10] Nederlands met die hoge woorden begrijp je. Maar 't eh Nederlands van Suriname die en eh is ook bepaald goed, maar toch krijg je bepaalde dus als je met eh Nederlanders zou spreken dat je toch met bepaalde dingen vast gaat zitten. (2L2)

Bewustheid van 't verschil tussen de twee variëteiten Algemeen Beschaafd Nederlands en Surinaams-Nederlands kan ook gedemonsteerd worden aan de hand van de antwoorden op de vraag wanneer je iemand op een Surinaamse wijze het Nederlands vindt spreken.

> Je hoort precies... ik dacht dat je precies onze W kon horen en of een N of zo. Maar ja, je houdt ze gewoon niet bij. (1L2)
> Eh... ja. Tenminste ik kan het onderscheid maken van iemand van die pas uit Suriname is, die... nou, z'n r is ontzettend sterk en door die tien jaar heb ik het afgeleerd ik weet niet hoe (...). Maar (gelach) ik heb het gewoon afgeleerd.
> [*u*] spreken we [W] hé maar ik heb 't afgeleerd. Om eh voor [*u*] te zeggen en (...) m'n lipbewegingen zijn anders geworden. (...) Eh nou bijvoorbeeld. In Suriname zeg je ‘B’ je buigt je lippen naar binnen hé. En Nederlands is 't een ‘B’. Gewoon je lippen plat op elkaar ‘B’. De ‘G’ is misschien zachter geworden eh... We spreken het voor in de mond. Tenminste in Nederland een beetje achterin [X̣] [X̣] [X̣]. (1H2)

Vraag vijf ontlokte wat emoties omdat de meesten aan den lijve hadden gevoeld wat het betekende als men je uitmaakte voor iemand die als een ‘bakra’ praat. Het algemene gedrag bij deze vraag was dat mensen vaak een voorbeeld of een ‘story’ kenden van ‘iemand’ die als een ‘bakra’ praat.

Slechts twee informanten in de hogere jongeren groep gaven toe dat niet een ‘ander’ maar zijzelf ervoor uitgemaakt geweest zijn te praten als een ‘bakra’.

> Nou ik, nou ik... hoor weles dat ik eh als een Hollander praat dus zal het wel, ik weet niet. (JH1)
> (...) Zoals mij ook (...) toen ik hier pas was kwam eh, dus ik trok alleen maar met Nederlanders om eh, dus ik, ik sprak ook echt als een bakra ook toen hé en heel plat. Nou toen zeiden ze ook tegen mij eh ‘BLAKA P'PATATA’, trok ik me erg aan hé. (2H1).

De reacties op het stereotype praten van Surinamers die als een ‘bakra’ willen of wilden praten zijn òf absolute afwijzing of ze worden uitgelachen of belachelijk gemaakt.

Deze houding kan ernstige problemen opleveren voor studenten die na lang verblijf in Nederland thuiskomen met een onbewust aangeleerde Europese uitspraak. Hen wordt vaak verweten dat zij geaffecteerd en gekunsteld spreken. Deze verwijten komen voornamelijk van hun vrienden en familieleden. Het volkstoneel zit vol personages die de spot drijven met deze ‘gekleurde Europeanen’! (Eersel in zijn bijdrage aan afdeling V.)

3.4 *De waardering naar ‘binnen’ en ‘buiten’ toe van het Surinaams-Nederlands*

Onder waardering naar binnen toe versta ik in het algemeen de waardering die men z'n groepstaal geeft en wel hoe men vindt dat groepsleden die taal bezigen: positief, negatief of neutraal. Onder de waardering naar buiten toe versta ik het beeld dat de taalgebruikers hebben van hun taalgebruik wanneer anderen daarover uitspraak over zouden moeten doen.

Ongeveer 80% van alle informanten waarderen het taalgebruik van hun groep naar binnen toe als positief. Dat betekent dat deze mensen vinden dat zij als groep het best goed doen met het Surinaams-Nederlands. Ze vinden ook dat het erg belangrijk is voor de groep dat ze elkaar kunnen identificeren als een groep die op een bepaalde manier spreekt. Dit gegeven wijkt enigszins af van dat van Koefoed e.a. (1977: 22).

In dit onderzoek kwam naar voren dat de meerderheid van de informanten geen autonomie toekent aan Surinaams-Nederlands. En bovendien ziet men deze variëteit niet als een taal die zijn norm voortaan

aan zichzelf kan ontlenen. Men tolereert hoogstens enkele elementen ervan, als een linguïstische ‘couleur locale’; maar een toch meer frequente en beslist niet tot de lagere milieus beperkte constructie als ‘ga gaan’ wordt door bijna iedereen afgekeurd. Overigens kan het zijn dat het verschil in uitkomst hier tussen Koefoed en mij komt doordat in zijn onderzoek de informanten met een concreet stukje tekst in het Surinaams-Nederlands gesteld werden geconfronteerd, dat vooral duidelijke syntactische kenmerken had.

> Nou ik spreek het liever op een Surinaamse manier. Dan eh kan mensen tenminste weten waar ik het over heb. (1L1)

De waardering naar buiten toe is over het algemeen ook positief te noemen. Slechts 4 informanten, dus 25% vindt dat het Surinaams-Nederlands, door anderen dan Surinamers - meestal Nederlanders negatief zal worden gewaardeerd:

Eigenlijk sta ik verbaasd over dit positieve resultaat, aangezien mijn verwachting was dat gezien de niet rooskleurige positie die Surinamers in Nederland hebben, zij allicht hun problemen zouden willen verklaren vanuit de overtuiging dat een verschil in taalgebruik tussen hen en de Nederlanders deze problemen mede met zich meebrengen. Echter juist bleek de grote overtuiging waarmee mensen betoogden dat het zeker niet nodig is te moeten praten als de Hollanders. Men vindt dat Surinamers het Nederlands goed genoeg spreken. Vandaar dat een Teleac-cursus Nederlands door een meerderheid als ‘belachelijk’ gekwalificeerd werd.

> Nou, zou ik waardeloos vinden. Omdat de meeste van ons al goed Nederlands kunnen. En voor die buitenlanders bijvoorbeeld die Turken, die hebben helemaal geen Nederlands vroeger gehad op school of in hun jongere jaren om zo te zeggen. Voor hun is 't eh belangrijker dat ze eerder leren om goed Nederlands te leren. (4L1)

Hier volgen enige reacties naar aanleiding van de vraag of Surinamers moeten leren praten als Nederlanders.

> Nee 't hoeft niet. 't Hoeft niet. We kunnen normaal praten, ons accent blijft behouden. Als wij Surinamers praten tot die Nederlander dan hebben ze geen problemen want ze verstaan het heel duidelijk. Maar wanneer zij praten, dat geeft dat eh problemen. Dus eh wat dat betreft is van aanpassen geen sprake we praten vrij duidelijk. (1L2)

Deze vraag had als doel te weten te komen hoe mijn informanten konden reageren op een mening die doorgaans impliciet door Nederlanders wordt geponeerd. Aangezien men zich bij een ‘totale aanpas-

sing' er niet buiten zou kunnen ook op taalgebied er naar toe te streven die aanpassing te completeren, kunnen uitspraken over deze vraag aangeven welke 'richting' de respondenten zelf menen op te mogen gaan. Geen respondent gaf te kennen dat Surinamers in Nederland er naar moeten streven, zich qua taal totaal aan te passen aan de Nederlanders, integendeel. Op een enkele uitzondering na is duidelijk naar voren gekomen dat een ieder het bepaald onzinnig vindt te moeten spreken als de Nederlanders in het kader van aanpassing.

> Ik vind eh... als je hier. Voordat je hier komt op 't eerste gezicht moet je sowieso aanpassen wat betreft onderwijs en dat soort gedoe. Aan de andere kant vind ik echt niet dat je zo moet doen dat je als de Hollanders 't doen. (4H1)

Een iets krachtiger reactie van een jongeman:

> Vind ik... Nee, ik vind niet dat wij eh persé op het Nederlands moeten gaan spreken. Want as ik as ik in een nee... als ik ergens ben en ik wil met een Surinamer praten in het Surinaams dan moet ik net zo vrij zijn as een Turk (...) (1L1)

Hoewel deze reactie niet geheel slaat op het Surinaams-Nederlands vind ik hem toch terzake.

Hier volgt een begrijpelijke reactie van een welzijnswerker:

> Ja 't is (...) zo dat om te overleven in Nederland eh... de taal... Je Nederlands dat veel tenminste veel inhoud (...) Ga je ook solliciteren en spreek je gebrekkig Nederlands dan ja, dan maak je meer kans dat iemand die wel vloeiend Nederlands kan spreken. Dus mensen die doen extra moeite om 't eh goed te spreken. Het is een 'way' om te overleven, om een baan te krijgen, je verstaanbaar te maken of een beetje prettig te zijn tussen die Nederlanders (...) (1H2)

En iets meer toegespitst op de 'identiteit' van Surinamers verklaart dezelfde welzijnswerker:

> (...) Die mensen waken over hun eigen identiteit ze weten wel hoever ze kunnen gaan. Sommige mensen worden helemaal opgenomen in de Nederlandse samenleving eh... Ze geven misschien helft of driekwart. Maar je merkt ook dat ze een grens hebben, hoever ze kunnen gaan. (1H2)

Uit de antwoorden op de vraag of Surinamers 'mogen' of 'moeten' blijven spreken zoals ze dat gewend zijn het volgende. Een meerderheid van alle informanten vindt dat Surinamers hun 'Nederlands mogen' spreken zoals ze dat willen. Opvallend is dat hierbij een meerderheid van degenen die vinden dat het 'mag' en niet 'moet' bij de jongeren gevonden wordt. Misschien zou je hieruit kunnen afleiden dat de jongeren, doordat ze nog voornamelijk schoolgaand

zijn, zich minder bedreigd voelen in tegenstelling tot de anderen die in de praktijk het meer aan den lijve voelen wat het betekent zich staande te houden in deze samenleving.

Tot slot een opmerking over het Nederlands van de Nederlanders. Alle respondenten antwoorden in het algemeen Nederlanders goed te kunnen verstaan, mits ze geen *dialect spreken* of *beroerd* of *plat* praten.

> Ze praten gewoon slordig te snel. Ja. En die snelheid brengt slordigheid. Dat is alles. Maar as ik ook een woord d'r tussen versta begrijp ik direct wat ze bedoelen. Maar ja kijk je hebt Amsterdammers die normaal Nederlands praten.
> Ze praten normaal. Maar 't moment dat je die eh... Nederlanders van die verschillende provincies op je hebt, dan eh (gelach) sta je te kijken. (1L2)

3.5 *Hoe denkt men zich op te stellen in Suriname*

Het praten als een ‘bakra’ is zoals we eerder zagen niet gewenst. Als mensen dit toch doen lopen ze de kans afgewezen of uitgelachen te worden. De verschuiving van de uitspraak van het Nederlands van Surinamers in de richting van die van de Hollanders is evident, zoals we uit voorgaande gegevens zagen. Echter, de meeste onderzochten menen nog steeds dat hun uitspraak van het Nederlands niet of niet noemenswaardig is veranderd. Confronteer je de informanten met de vraag wat ze zouden doen wanneer ze in Suriname aankwamen en bleek dat ze als een ‘bakra’ waren gaan praten, dan kwamen er drie typen reacties naar voren.

> a Men verklaart dat het hun niets kan schelen.
> ‘Ik zou me d'r niets van aantrekken. Gaat vanzelf over denk ik.’ (2H1)
> Deze reactie is voornamelijk afkomstig van de jongeren lager en hoger geschoold en is sterk in de minderheid.
>
> b Men ontkent dat het mogelijk is dat ze in Suriname zoiets kunnen beweren.
> ‘Nee, kijk. Ik weet voor mezelf wat ik, dat ik tot nu toe mijn accent heb. Ik heb niets van een “bakra” overgenomen. Dus die opmerking gaat ie gewoon niet kunnen maken. Nee, nee.’ (1L2)
> Deze informant scoort overigens inderdaad geen Nederlandse variabelen, echter z'n taalgebruik is wel degelijk doorspekt van typische Hollandse woorden als ‘Nou’, ‘Nou zeg’, e.d. Ook dit soort typische ‘Nederlandse’ termen verraden de Hollandse Surinamer in Suriname.
>
> c Men is bereid uitleg te geven. Men wil verklaren hoe dit zou kunnen komen.
> ‘Ik zou niet kwaad worden. Ik zou me d'r degelijk wat van aantrekken. Want ik zou denken eh wat heb ik nou weer fout gezegd? Heb ik me bijvoorbeeld overdreven uitgedrukt?’ (1L1)
> ‘Nou eh ik zou er heel laconiek op eh reageren. Van oké dan ben ik een p'tata (gelach).’ (1H2)
> Hierna reageert dezelfde informant nog emotioneler.

> Hij gaat zelfs er toe over Engelse en Sranantongo elementen in z'n taal te geven. Ik heb hem dan gevraagd wat hij dan doet als hij merkt dat ondanks zijn laconieke houding men hem toch 'uitsluit'.
> 'Nou eh dat gevoel heb ik ook gehad, toen ik daar was. Toen (...) heb ik ook eh meteen gereageerd éh "don't tell me no bullshit" zoiets reageren van "ifie go na America dan wan aantal Engelse termen e schuile in joe taal"[11], dus eh, eh weet je dus (...) op die manier eh proberen eh niet verdedigen, maar vertellen waarom. Je kan niet verwachten dat ik tien jaar in Nederland geweest ben en dat ik eh. En dat (...)' (1H2).

Een oudere lager geschoolde die in z'n taalgebruik van elf jaar verrassend Surinaams-Nederlands is blijven spreken zegt het volgende:

> Wel ik zou tegen die man zeggen. Kijk je moet me niet kwalijk nemen. Want als je een tijdje in Nederland verblijft en merendeels met Nederlanders om gaat, dus met die Hollanders zelf ja natuurlijk krijg je dat. (2L2)

De meeste mensen zijn, zoals bleek, bereid uitleg te geven over hun Hollandse tongval.

4 *Algemene conclusie*

De inbedding van het verschijnsel taal in het totale menselijk gedrag is evident. Het communicatie-middel bij uitstek: *taal*, staat niet los van andere gedragsvarianten.

Taal is voor een deel manipuleerbaar door de gebruiker. Echter, voor een nog groter deel zien we dat er *onbewuste processen* plaatsvinden waarbij taal een belangrijke rol speelt.

Zo hoeft wat lijkt op een 'bewuste' keuze voor een bepaalde variant van een 'klank' bijvoorbeelde de [*u*] boven de [W], dit niet zo te zijn. Er is bijkans geen 'neutraal' gedrag t.o.v. taal te onderkennen. Er is wel altijd sprake van bewuste en onbewuste processen die heel subtiel met elkaar versmolten zijn en het taalgedrag vormen.

Mensen hebben tot op zekere hoogte vat op hun eigen gedrag en daardoor ook op hun eigen taalgebruik.

Evenzo wordt dit taalgebruik bepaald door vele factoren die zowel extern als intern te noemen zijn.

De sociaal-economische positie die mensen innemen in een samenleving is van invloed op hun taalgedrag (Labov 1971).

De historisch-culturele positie heeft evenzo haar invloed op die mensen. Terwijl de gevolgen van deze factoren (er zijn er meer) extern lijken te zijn, zijn ze opgenomen door de gemeenschap en door elk individu daarbinnen. Het is de positie van elk individu in deze gemeenschap, alsook de positie van de groep waartoe hij behoort die zal bepalen hoe men zich zal voelen binnen de gemeenschap.

In deze scriptie is er naar gestreefd op een systematische wijze iets meer te weten van de taalattitude van een groepering uit de Surinaamse samenleving, die zich momenteel bevindt in een andere leefgemeenschap: de Nederlandse.

Zoals in de inleiding van dit onderzoek naar voren kwam, blijkt dat er een bepaalde houding bestaat van Surinamers t.o.v. het Nederlands. Voorts is er gesteld dat deze houding bepaald wordt door een aantal factoren zoals opleidingsniveau, leeftijd enz.

Uit dit onderzoek is in elk geval gebleken dat de variabelen leeftijd en opleidingsniveau invloed hebben op de houding t.o.v. het Nederlands. In het algemeen mag uit dit onderzoek geconcludeerd worden dat de factor opleidingsniveau van invloed is op de mate van verhollandsing. Dus, hoe beter geschoold, hoe Hollandser de uitspraak van het Nederlands kan zijn. Deze factor heeft bij de jongeren een grotere invloed dan bij de ouderen. Dit is te verklaren vanuit het feit dat de jongeren nog steeds op school zitten en daardoor meer dan de ouderen zich moeten richten op de Nederlandse norm.

Minder geschoolde jongeren onderscheiden zich in die zin dat ze minder Hollands spreken dan hun beter geschoolde leeftijdgenoten. Eenzelfde gedrag zien we bij de lager geschoolde ouderen ten opzichte van hun beter geschoolde leeftijdgenoten.

Voorts is gebleken dat opleidingsniveau een grotere invloed heeft dan leeftijd. De verklaring hiervoor ligt in het feit dat de toegang tot scholing in het algemeen zowel in Suriname als in Nederland slechts via de Nederlandse taal kan geschieden. Mensen die een betere opleiding genieten zullen dan ook in het algemeen een betere beheersing van het Nederlands (moeten) bezitten.

De variabele [*ʊ*] is in Nederland gestigmatiseerd. We zien ook dat deze variabele het meest Hollands wordt gerealiseerd. De verklaring hiervoor kan gezocht worden in het feit dat de negatieve reactie van Hollanders op de zogenaamde ‘Surinaamse [W]’ van zeer grote invloed is. Hiermede hangt natuurlijk ook samen de veroordeling die de Surinaamse gemeenschap in Nederland met zich mee torst dat ze naar Nederland kwam om W.W. te ontvangen.[12] De [R] daarentegen is weer onder de Surinaamse groep belast. Nog meer dan de [X̣] verraadt de [R] uit de mond van een Surinamer verhollandsing.

Surinamers die een velaire [R] gebruiken worden ervan verdacht zich in verregaander mate te willen aanpassen dan wanneer ze de Hollandse [X̣] zouden bezigen. Deze variabele wordt daarom zoveel mogelijk vermeden. Jongeren hebben over het algemeen hier minder last van. Ik denk dat de school, de leerkracht en de klasgenoten hun invloed doen gelden. Hieruit valt ook af te leiden dat de jongeren zich makkelijker aanpassen aan de Nederlandse normen in het algemeen.

Een deel van de jongeren, de lager-geschoolden, demonstreert meer solidair te zijn met de Surinaamse normen. De gegevens (zie grafieken) laten zien dat ze percentueel lager de Nederlandse uitspraak scoren dan hun leeftijdgenoten. Terwijl zij loyaler staan tegenover het Surinaams (zie tabel 2). De algemene regel zoals eerder gesteld: ‘Hoe beter geschoold, hoe Hollandser’ behoeft enige nadere verklaring. We zien dat mensen met een betere scholing in staat zijn te dalen naar de Surinaamse norm. Dit doen ze vooral in situaties waar ze weten dat de Nederlandse norm niet gewenst is en dat daardoor degene tot wie men zich richt, niet bereikt zou kunnen worden. Daar tegenover staan de situaties waarin men juist door zo Hollands mogelijk te praten een zekere ‘indruk’ wil maken op de gesprekspartner. Deze vorm van manipulatief taalgebruik vinden we vaak bij de Surinaamse welzijnswerkers die bij dit onderzoek betrokken zijn geweest. Een van de meest curieuze ontdekkingen van dit onderzoek is naar mijn mening het feit dat bij de onderzochte groep de leestekst formeler scoort dan de woordenlijst. Opvallend is hier dat dit verschijnsel zich in meerderheid voordoet bij de totale groep lager geschoolden.

Dit is niet verwonderlijk als men een blik werpt op de manier waarop vele generaties Surinamers hebben leren lezen. Vooral voor de groep waarvoor er een duidelijke scheiding bestaat tussen school- en thuistaal is het leren lezen van het Nederlands een uiterst formele zaak geweest. Leren lezen was niets meer dan het opdreunen van woorden in een bepaalde volgorde. De betekenis-inhoud van het verhaal bleef achterwege en trad veel later of nooit op. Juist hierdoor kwam men niet toe aan het *expressieve* lezen van een tekst. Taken als leestekens, intonatie, zinsmelodie werden in opdracht toegepast en waren niet functioneel en leefden niet voor de lezer. Lezen was een uiterst hachelijke zaak die de maximale aandacht vroeg. Ook de uiterst formele houding van de leerkracht heeft hier z'n invloed gehad.[13] Bij de beter geschoolde ouderen en jongeren is er van enige verlichting in de ‘dwangmatige’ wijze van lezen te constateren, daardoor manifesteert zich meer variatie in leesstijl.

In het algemeen mag ook gesteld worden dat de onderzochte proefpersonen een ambivalente houding hebben t.o.v. hun taalgebruik. Er bestaat een groot verschil tussen de norm die men zich oplegt en het echte taalgedrag, echter ook omgekeerd.

Voor alle respondenten is de Nederlandse norm in feitelijk gedrag het ideaal, hoezeer men het tegendeel beweert. Tegelijkertijd bestaat er lijnrecht hier tegenover ook een Surinaamse norm.

Algemeen kan worden gesteld dat de onderzochte informanten twee normen hanteren, namelijk:

a de norm die in de richting van een zo *Hollands* mogelijk taalgebruik stuurt.
b de norm die in de richting van een zo *Surinaams* mogelijk taalgebruik stuurt.

Surinaams-Nederlands Hollands-Nederlands

Er bestaat echter een waarde-verschil tussen deze twee normen. De Surinaamse norm hangt samen met behoud van eigen identiteit en cultuur. Zou men deze norm ontkennen dan is men ‘vervreemd’ en maakt men niet echt meer deel uit van die groep.

Echter, demonstreert men deze norm, dan vertoont men solidariteit met de groep en is men er dan ook automatisch lid van.

Solidair zijn met de groep sluit echter niet uit dat men de Hollandse norm nastreeft en vertoont in zijn taalgebruik, aangezien maatschappelijke vooruitgang slechts via deze taal zowel in Nederland als in Suriname bereikt kan worden. Dit verklaart ook waarom de lager geschoolde ouderen, hoewel ze bijna 100% Surinaams scoren, het Nederlands als ideaal beschouwen. De lager geschoolde jongeren scoren hier weliswaar veel Hollandser, maar vertonen een zelfde tendens. Dit gegeven geeft ook inzichten voor het gedrag op niet talig gebied. Men zou hieruit kunnen afleiden dat er een zeer ambivalent gedrag t.o.v. Nederland en de Nederlanders vertoond wordt door de groep onderzochte Surinamers. Het is vooral de marginale positie van deze groep die maakt dat de ambivalente houding groter wordt.

> Thus the bilingual is driven into a situation of marginality in society in which he lives. The language he speaks is an indicator of his affiliation to the society (146:155) and he is torn between his wish for confornity and his allegrance to his native language. (M.K. Adler 1977:39)

Naar de Surinaamse situatie toe lijdt de Nederlandse Surinamer ook aan ambivalentie. Omdat hij eigenlijk solidair wil zijn met z'n landgenoten. Echter daar aangekomen ontdekt hij dat hij anders gewaardeerd wordt. Hij is vervreemd. Het instrument bij uitstek voor communicatie verraadt zijn anders-zijn. Bij voorkeur vermijdt hij bepaalde uitspraak-varianten die typisch Nederlands zijn, echter zijn vocabulair bezit woorden die beslist niet Surinaams zijn. Woorden als *joch, pils, hoi*, uitdrukkingen als *te gek*, enz. verraden zijn vervreemding aan de Surinaamse situatie en bestempelen hen tot ‘import’. Daartegenover staat weer het ‘gemaakte’ taalgebruik teneinde ‘indruk’ te maken op de omgeving. Naarmate de migratie van Surinamers naar Nederland is toegenomen, en er relatief meer mensen voor vakantie of remigratie terug gingen naar Suriname, is de

‘indrukmaker’ aan prestige gaan inboeten.

Eddy Charry

Eindnoten:

1 Naar mijn mening raakt het onderscheid in ‘beschaafd’ en ‘onbeschaafd’ dat vroeger meer werd gehanteerd op de achtergrond. Dit hangt samen met de opwaardering van de lingua franca van Suriname, het Sranantongo.
2 Zeldzaam is de Surinamer die erin berust ‘bakra’ genoemd te worden.
3 Complimenten van Nederlanders aan het adres van Surinamers over hun beheersing van het Nederlands zijn een traditie geworden. Zie overigens C.M. Schoonhoven in de Nieuwe Taalgids (1939) bol. 33.
4 Om deze factor niet al te storend te laten zijn, heb ik alleen informanten gekozen die minimaal vijf jaar in Nederland zijn. De uitkomsten laten zien dat er geen duidelijke correlatie is tussen lengte van verblijf in Nederland boven de vijf jaar en vernederlandsing.
5 Zie hiervoor uitgebreid Koefoed in: Aspecten van taalverandering blz. 53-55.
6 De komst van Surinamers naar Nederland heeft ongetwijfeld ertoe bijgedragen dat zij vanuit hun minderheidspositie, gingen strijden voor het eigene en de waardering van eigen cultuur.
7 In de grafieken staat voor Omgangstaal het symbool I.I. (Informeel Interview).
8 Labov: 1972a blz. 204.
‘As we saw in ch. 2, regular arrays of stylistic and social stratification emerge even when our individual cells contain as few as five speakers and we have no more than five or ten instances of the given variable for each speaker’.
Zie verder ook voetnoot op dezelfde bladzijde. Labov 1966 blz. 638.
9 Zie hiervoor verder het artikel van F. Jansen in Aspekten van Taalverandering: G.A.T. Koefoed e.a. (ed.) blz. 197.
10 ‘Diep Nederlands’ is zoiets als het Nederlands gesproken op de meest ideale manier.
11 Een mooi voorbeeld van code-switching. Tegelijk valt hier een vloeiende overgang tussen het Sranantongo en het Nederlands in de gebruikssituatie te constateren. (Continuum)
12 Talrijke en op zich zeer verwerpelijke grappen en grollen zijn er gemaakt over Surinamers ten aanzien van dit onderwerp.
Mijns inziens zeggen deze grappen in het bijzonder veel meer van de werkelijke houding van vele Nederlanders tegenover de ‘zwakkeren in de samenleving en in de wereld’ dan de mythe van de ‘eeuwige tolerantie’ doet vermoeden.
13 ‘What did schools of the past do as teaching meanings? For centuries absolutely no attention was given to teaching children how to get the thought from what they read. If they had learned to “pronounce the words” their reading achievement was supposed to have been completed’. Fries 1962, p. 5.
Deze uitspraak is onverkort van toepassing op het Surinaamse leesonderwijs tot zo'n vijftien jaar geleden.

Meertaligheid

Inleiding 1

Deze laatste afdeling is gewijd aan het ‘samenleven’ van de verschillende talen. Hoe verhouden zij zich tot elkaar; waarvan is elk van deze talen de uitdrukking of het symbool; wanneer wordt de een, wanneer de ander gebruikt; hoe beïnvloeden zij elkaar? Een complex van vragen, waarvan er - helaas - maar enkele besproken kunnen worden. Wel is het natuurlijk zo dat ook in de voorafgaande afdelingen bepaalde facetten van de sociale functies van de verschillende talen aan bod komen (met name in de bijdragen van Eva Essed-Fruin, R. Motilal Marhé en Eddy Charry). Het hier opgenomen artikel van Ch. H. Eersel behandelt vooral de onderlinge verhouding tussen Sranantongo en Nederlands, en laat tevens zien hoe zich een specifieke Surinaamse vorm van het Nederlands aan het ontwikkelen is. De bijdrage van A.Y. Westmaas concentreert zich op de vraag in hoeverre de afstand of nabijheid tussen gesprekpartners in de taalkeuze tot uitdrukking komen. De resultaten van haar observaties in interviews laten zien dat er in vele gevallen geen eenduidige interpretatie is. Een historisch perspectief biedt Campbell's artikel: het schetst de verschuivingen in de verhouding tussen Nederlands en Sranantongo, en de ontwikkelingen die tot een Surinaams-Nederlands hebben geleid. Petronella Breinburg laat zien hoe zeer kwesties van ‘gemengdheid’ en ‘puurheid’ van talen beoordeeld worden, door leerkachten en anderen, op grond van de sociale status die een taal geniet. Als wij een Engels woord gebruiken in een Nederlandse zin, kijkt niemand (behalve een kleine groep puristen) daarvan op. Mengt een Surinaams kind bijvoorbeeld Sranantongo en Nederlands, dan wordt daar erg op neergekeken. Tenslotte pleit een artikel van Eddy Charry en Geert Koefoed ervoor om meertaligheid in de klas niet als een probleem te beschouwen, maar juist als een bron van inspiratie voor een rijker en creatiever taal- en cultuuronderwijs.

Voor bibliografische aanwijzingen over meertaligheid verwijzen wij de lezer naar de algemene inleiding over taalcontact en de daarbij horende bibliografische aantekeningen.

Variëteiten van het Creools in Suriname.* Prestige bij taalkeuze en taalvorm 2

De taalsituatie

Amerikaans-Indiaanse talen, Hindi en Javaans, en de Bosneger creooltalen, worden slechts gesproken binnen hun respectieve etnische groepen. Sinds 1667 is de officiële landstaal het Nederlands, en sinds 1876 bestaat er leerplicht waarbij vanaf de lagere school het Nederlands de enige voertaal is. Het Nederlands is de taal van de christelijke kerken met uitzondering van de hernhutters, die traditioneel het Sranan gebruiken in hun diensten en stichtelijke boeken (zie het artikel van Voorhoeve, hiervoor). Het Nederlands heeft een geschreven en een gesproken standaardvorm. De andere belangrijke taal van Suriname, het Sranan, is de *lingua franca* van het land. Omdat de Indianen en Bosnegers niet volledig in de samenleving geïntegreerd zijn, speelt prestige geen belangrijke rol in hun relaties met andere groepen. Zij gebruiken het Sranan als *lingua franca*, maar voor hen is het niet meer dan dat. Voor de afstammelingen van Aziatische immigranten doet de kwestie van de status van het Sranan ten opzichte van het Nederlands zich wel voor, evenals de vraag of men pogingen om het als nationale taal te ontwikkelen moet ondersteunen. Hoewel zij het Sranan binnen hun eigen groep gebruiken, heeft het voor hen toch een geringe status ten opzichte van het Nederlands (en de gestandaardiseerde vormen van hun eigen moedertalen). Hun uit prestige-overwegingen geboren voorkeur voor het Nederlands is een afspiegeling van algemene, traditionele patronen van taalkeuze en -beoordeling, die geworteld zijn in de meester - slaaf verhouding van de slavernij en de gelaagde, Europees-gedomineerde maatschappij van het koloniale tijdperk. Ik zal deze patronen beschrijven en daarbij tevens veranderingen aangeven die optreden nu het Sranan gestandaardiseerd en herwaardeerd wordt.

Taalkeuze

Een gevolg van de erfenis van deze middelen en vormen van sociale differentiatie is dat beheersing van het Nederlands vrijwel de enige zekere weg is tot het verkrijgen van prestige en succes in Suriname. Men kan sociaal beoordeeld worden naar de mate waarin men het Nederlands beheerst. Binnen de elite-groepen wordt de taalkeuze bepaald door het gespreksthema, de situatie, en de mate van vertrouwelijkheid tussen de sprekers. Wederzijds geaccepteerde gelijkheid komt tot uiting door tegen elkaar Sranan te spreken. Tegen een min-

dere wordt over het algemeen Nederlands gesproken. Maar soms loont het de moeite om Sranan te spreken tegen minderen, en het verdient zeker de voorkeur dit te doen in verkiezingstijd.

Uitgaande van sociale positie zijn de algemene patronen van taalkeuze de volgende:

1 Hoog - Hoog. Nederlands en Sranan, met een voorkeur voor het Sranan in vertrouwelijke relaties tussen mannen. Vrouwen uit de elite vertonen een wat conservatieve houding bij taalkeuze. Relaties tussen de sexen correleren linguïstisch gezien met deze conservatieve houding.
2 Hoog - Laag. Vrijwel altijd Nederlands bij het spreken tegen tweetaligen. In verkiezingstijd of om andere voor de hand liggende redenen, Sranan.
3 Laag - Laag. Voornamelijk Sranan.
4 Laag - Hoog. Sranan of Nederlands, afhankelijk van de aard van de relatie en de sociale afstand tussen de sprekers. Een dergelijke keuze is er niet als een spreker met hoge status zich richt tot iemand met lage status. Onder bepaalde omstandigheden wordt het spreken van Nederlands tegen een meerdere als onwelvoeglijk gedrag beschouwd, hoewel in andere gevallen het tegendeel het geval is.

De relatie van ouders tot hun kinderen is analoog aan die tussen personen met verschillende status, ongeacht de feitelijke sociale positie van de ouders. Omdat alle ouders willen dat hun zoons en dochters een hoge plaats op de sociale ladder bereiken, staan zij erop dat zij Nederlands spreken. Soms spreken ouders Sranan tegen hun kinderen, maar verwachten van hen dat ze in het Nederlands antwoorden, zelfs als zij, de ouders, het Nederlands niet geheel begrijpen. Kinderen moeten Nederlands tegen elkaar spreken, althans in aanwezigheid van hun ouders. Zo zijn er in hogere sociale kringen vrijwel eentalige, Nederlands-sprekende kinderen. Dit type eentaligheid verdwijnt met het verbreden van het scala van sociale contacten van de kinderen. Het aantal zuiver eentaligen onder de Nederlands-sprekende inheemse volwassenen is te verwaarlozen. Eentaligheid is daarentegen vrij algemeen bij sprekers van het Sranan.

De nieuwe elite moet, bij gebrek aan andere middelen om hun positie tot uitdrukking te brengen - huidskleur kan daartoe niet dienen - zijn toevlucht nemen tot het Nederlands, zelfs in situaties waar het Sranan het enig adequate communicatiemiddel zou zijn. Het volgende voorbeeld illustreert dit: in een bijeenkomst met het hoofd van een van de Bosnegerstammen zal een hoge overheidsfunctionaris Nederlands spreken en zijn woorden laten vertalen in de taal van de

betrokken stam. Het antwoord van het stamhoofd zal weer in het Nederlands vertaald worden. Terwijl beide mannen toch in staat zijn het Sranan te gebruiken als *lingua franca*! Toch zijn er voor deze ceremonie twee tolken nodig. De woorden van de functionaris gaan in het Nederlands naar de overheidstolk, van hem in een variëteit van de stamtaal naar de tolk van het stamhoofd, en uiteindelijk van deze man naar het stamhoofd in de zuivere vorm van de stamtaal. De woorden van het stamhoofd volgen dezelfde weg in tegengestelde richting. De bijeenkomsten worden door de stamhoofden uiteraard met veel vertoon georganiseerd, maar de overheidsfunctionaris heeft zich bij zijn keuze van het Nederlands zeker door prestige-overwegingen laten leiden. Hij zal dan zeker vrijwel dezelfde waardering van de stamleden krijgen als vroeger een blanke functionaris in de koloniale tijd.

De taalkeuze bij sociale interactie komt niet altijd overeen met wat men zou verwachten. Er zijn gevallen van asymmetrie of ongelijkheid van keuze die moeilijkheden kunnen veroorzaken, of zelfs het patroon kunnen verstoren. De meerdere of de ouders kunnen het als ongepast beschouwen als een mindere of een kind Sranan tegen hen spreekt. Onverwacht gebruik van het Nederlands kan ook tot verwarring of zelfs irritatie aanleiding geven als het van de ondergeschikte komt.

Asymmetrische taalkeuze is symptomatisch voor de verstoring van de gevestigde sociale relaties en maakt de onzekerheid binnen de samenleving zichtbaar. De laatste tien, vijftien jaar zijn het Nederlands en haar prestige-positie ter discussie gesteld onder invloed van de activiteiten van de nationalistische culturele beweging. Sprekers van het Sranan beginnen trots te worden op hun taal en cultuur, die zo duidelijk verschillen van de Nederlandse. In vergelijking met veel andere creooltalen bevindt het Sranan zich in zekere zin in een bevoorrechte positie. Het is volkomen anders dan het Nederlands, en haar sprekers kunnen gemakkelijk hun eigen standaard[1] onafhankelijk ontwikkelen. Sprekers van het Sranan moeten dit wel doen wanneer zij de taal op een literair of wetenschappelijk niveau hanteren. Op het ogenblik maken poëzie en toneel een bloeitijd door. Het Nederlands heeft veel van haar vroegere prestige en glorie verloren - veel, maar niet alles. Het Sranan is immers niet de officiële landstaal en het is (nog) niet volledig gestandaardiseerd. Het opleggen van het Nederlands als enige prestige-taal, een proces dat meer dan een eeuw geleden begon, kan niet van de ene dag op de andere gestopt worden. Het Nederlands zal nog lang de belangrijkste taal van Suriname blijven en, ondanks de nieuwe culturele idealen zal, hoe paradoxaal dit ook mag klinken, een goede beheersing van het Neder-

lands de weg blijven banen voor posities met prestige. Asymmetrische taalkeuze kan daarom ook een teken van een zekere ambivalentie in Surinames veeltalige samenleving zijn. Ambivalentie is typisch een produkt van de onzekerheid in een veranderend sociaal systeem. Het Nederlands wordt geaccepteerd als de officiële taal, maar de Surinamers die het spreken hebben er geen emotionele band mee. Zij zullen deze nationale taal niet juichend prijzen. Velen prefereren het Nederlands vanuit een oogpunt van zuiver pragmatisch rendement. Zij zullen het Nederlands nooit als moedertaal erkennen, zelfs niet als zij vrijwel eentalig (Nederlands) zijn. Zij zullen slechts toegeven dat zij door hun Nederlandse opleiding niet goed Sranan kunnen spreken. Voor een aantal Surinamers, die het Sranan afgewezen hebben, is de situatie hopeloos: zij hebben geen eigen taal. Een openlijk aanvaarden van het Nederlands als moedertaal wordt gezien als verraad aan het groeiend nationaal bewustzijn. Een Surinamer wil niet Nederlander genoemd worden. Daarom is het Nederlands zijn taal niet, hoewel hij ook weer niet zal zeggen dat het Sranan dat wel is. Zijn pragmatische opstelling brengt hem ertoe Nederlands te leren om aan een Nederlandse universiteit te studeren, in zaken en in de politiek te kunnen gaan en zich zo prestige in de maatschappij te verwerven. Deze ambivalentie is zeker een van de oorzaken van het ontbreken van Nederlandstalige literatuur van enige omvang. Uiteindelijk leiden de nationalistische houding en de ambivalentie op het gebied van de taal tot hetzelfde: een aantasting van de prestige-positie van het Nederlands.

De keuze van taalvormen

Het Nederlands - Ondanks het hoge aanzien van het Nederlands en haar functie als officiële landstaal, wijken de geaccepteerde normen af van de Europese. De Europese norm voor geschreven taal wordt geaccepteerd en wat syntaxis en lexicon betreft zijn de ideale normen ongeveer gelijk aan die in Nederland. Dit geldt ook voor de gesproken taal. Wat de uitspraak betreft wijkt de ideale norm echter zeker af van de Europese norm. De velaire /r/, bijvoorbeeld, en de typisch Europese intonatie worden niet geaccepteerd uit de mond van een kleurling. Deze houding kan ernstige problemen opleveren voor studenten die na lang verblijf in Nederland thuiskomen met een onbewust aangeleerde Europese uitspraak. Hen wordt vaak verweten dat zij geaffecteerd en gekunsteld spreken. Deze verwijten komen voornamelijk van hun vrienden en familieleden. Het volkstoneel zit vol personages die de spot drijven met deze ‘gekleurde Europeanen’! Dit is een indicatie dat er zich een eigen uitspraaknorm ontwikkelt, en wel op een negatieve wijze, doordat men de Europese uitspraak

verwerpt. Op deze manier kan een Surinamer zich prestige verwerven door een goede beheersing van het Nederlands, als hij maar niet te Europees klinkt. De zwarte 'bakra' (Nederlander) wordt niet algemeen geaccepteerd. Ter illustratie volgen hier enkele verschillen tussen de twee normen:

Europees-Nederlands	Surinaams-Nederlands
velaire /r/	tongpunt /r/
labio-dentale /w/	bilabiale /w/
klinkers altijd oraal	klinkers enigszins genasaliseerd voor nasalen

Er zijn bovendien duidelijke verschillen in klemtoon- en intonatie-patronen, in de manier waarop tweeklanken worden uitgesproken, en in de soorten liaison en reductie in klankreeksen. Bepaalde Europees-Nederlandse opposities komen niet voor in het Surinaams-Nederlands:

v : f	f
z : s	s

Niet het voorkomen van een of meer Europees-Nederlandse kenmerken maakt de uitspraak Europees. Er zijn leraren die hun leerlingen fanatiek de labio-dentale /w/ trachten te leren terwijl ze zelf een tongpunt /r/ of genasaliseerde klinkers hebben. Het tegelijkertijd voorkomen van alle kenmerken kenschetst de 'bakra' uitspraak die niet geaccepteerd wordt van in Suriname geboren Surinamers. Dit maakt duidelijk waarom een student die perfecte Nederlandse zinnen vormt, uit een rijke woordenschat put en geen Nederlandse uitspraak heeft, hogelijk geprezen wordt als iemand die niet geaffecteerd is!

Het Sranan - Alleen al uit linguïstisch oogpunt zijn invloeden van het Nederlands op het Sranan, en omgekeerd, normaal en tot op zekere hoogte voorspelbaar in een dergelijke veeltalige situatie. Er zijn gevallen waarin de keuze of het vermijden van Sranan vormen duidelijk door prestige-overwegingen bepaald is.

Voorbeelden:

1 In gecreoliseerde Nederlandse woorden worden de stemhebbende en stemloze fricatieven vervangen door de Sranan /k/, zoals in *gevaarlijk: kefarlek, gulden: koloe*. Voor sommige sprekers heeft de Nederlandse fricatief meer prestige dan hun eigen /k/ in zulke woorden en zij introduceren deze in hun Sranan: *gulle* ('gulden'), *growte* ('uitwerpselen') in plaats van *kole, krowte*. In hun Nederlands kan deze voorkeur voor de fricatief hypercorrecties veroorzaken, bijvoorbeeld *dochter* in plaats van het bedoelde *dokter*.

2 Reductie van klinkers tot schwa of *ϕ* komt wel voor in het Sranan, maar de distributie ervan is anders dan in het Nederlands. Bij sommige woorden wordt het Nederlandse patroon gevolgd omdat de Sranan klinkers in die posities als ongecultiveerd gevoeld worden (door sommige sprekers): *fiadoe* wordt *fiade, fronsoe*, wordt *fronse*. Dit gebeurt regelmatig bij de eerste lettergreep van een woord zoals in *fri: fer, pri: per, kri: ker* (waarin 'e' staat voor schwa). In het laatste geval is het niet altijd duidelijk of prestige bepalend is geweest of niet, maar het is zeker dat *fri, pri-* en *kri-* meer in de taal van de lagere klasse aangetroffen worden.
3 Sranan taboe-woorden (namen van bepaalde lichaamsdelen, enz.) kunnen worden vervangen door leenvertalingen uit het Nederlands of door creolisering van nieuwe Nederlandse woorden, zoals in *gogo* → *bakasé* (een ander Sranan woord) 'billen'; *pio* → *brak* 'braken'; *kara* → *growte* 'zijn behoefte doen'.

Lexicale substituties zijn niet altijd ingegeven door prestige-overwegingen. Gebrek aan kennis van de eigen taal speelt ook een rol. Een aantal Sranan woorden is gekoppeld aan hun Nederlandse equivalent, vooral waar het syntactische woorden betreft: *oo*: *toe* 'dat', *tak*: *dat* 'dat'. Het is niet zeker of deze doubletten moeten worden toegeschreven aan prestige.

Nationalistische puristen waarschuwen tegen deze en andere Nederlandse invloeden op het Sranan. Op hun beurt wenden zij zich tot het Spaans als ze een woord nodig hebben, en zo hebben een paar Spaanse woorden hun intree gedaan in het Sranan: *puwema* 'gedicht', *problema* 'probleem'.

Eén voorbeeld toont aan hoe diep (onbewust) en hoe sterk de minderwaardigheidsgevoelens van sprekers van het Sranan nog steeds zijn, en hoe zeer, zelfs in structureel opzicht, het Nederlands in hoger aanzien staat. Het meervoud van zelfstandige naamwoorden wordt in het Sranan niet door suffixen aangegeven maar door de vorm van het lidwoord, ongeveer zoals in het Frans, als volgt, *a mati* 'de vriend': *den mati*: 'de vrienden'. Als een zelfstandig naamwoord in het Sranan wordt gebruikt zonder lidwoord, moet men het als soortnaam opvatten. In het Nederlands is een zelfstandig naamwoord altijd òf meervoud òf enkelvoud. Dit heeft tot gevolg dat sommige sprekers van het Sranan het Sranan zelfstandig naamwoord zonder getals-markeerder als inferieur aan het Nederlands beschouwen. Zij menen ook dat de enige manier om het meervoud van een zelfstandig naamwoord aan te geven het gebruik van suffixen is (zoals in het Nederlands). In december 1967 publiceerde een jonge Surinaamse dichter

een dichtbundel met in de ondertitel het woord *puwemas* ‘gedichten’, d.w.z, met een -s suffix voor het meervoud in het Sranan. Daarom had hij het geïntroduceerd op het titelblad van zijn boek![2]

Conclusie

In haar Surinaamse variëteit heeft het Nederlands nog steeds een prestige-positie in het Sranan. Onbewust is zich een eigen standaard van het Nederlands aan het ontwikkelen. De prestige-positie van het Nederlands beïnvloedt niet alleen de taalkeuze maar ook de keuze van vormen in het Sranan. De nationalistische herwaardering van het Sranan en de ambivalente houding ten aanzien van de nationale taal van het land zijn complicerende factoren die asymmetrisch taalgedrag en onzekerheid in veeltalige sociale contacten veroorzaken. Het systeem is aan het veranderen.

Christian H. Eersel

Eindnoten:

* Dit artikel is vertaald uit het Engels door Heleen van Gelderen en Rob Crama. De oorspronkelijke versie staat in Hymes (ed., 1971).

1 Anders dan, bijvoorbeeld, de situatie op Jamaica, waar het creools, net als het Sranan op het Engels gebaseerd, ondergeschikt is gebleven aan het Engels en er misschien weer in opgenomen wordt (vergelijk het artikel van DeCamp over het post-creools continuüm in dit boek).

2 Het boek is: *Sibiboesi, Powemas foe Jozef Slagveer*, Paramaribo, 1967.

De taalkeuze als meter van de intimiteits-relatie tussen veeltaligen 3

Inleiding

In elke gemeenschap zal ieder individu op elk moment waarop hij mondeling in contact treedt met andere leden van die gemeenschap verschillende keuzen moeten doen, die zijn taalgebruik op dat moment zullen bepalen. Welke keuzen hij doet, hangt af van diverse situationele factoren, zoals:

- de relaties tussen de aanwezigen,
- het onderwerp van gesprek (waarbij men weer onderscheid kan maken tussen een formeel en een informeel gesprek, zelfs indien het over een zelfde onderwep gaat) en
- de plaats en de activiteit waarin het taalhandelen is ingebed.[1]

Bij veeltaligen is de eerste keus die gedaan moet worden de taalkeuze,

de keuze van de taal die op een bepaald moment gesproken zal worden. Daarnaast zal een spreker moeten besluiten welke toon hij zal aanslaan en zijn taalgebruik verder aan de gesprekssituatie van dat moment moeten aanpassen op een zodanige wijze dat hij een passende stijl (formeel of informeel) en een passend register (de terminologie die bij een bepaalde situatie past[2]) zal moeten kiezen.

In deze scriptie staat de taalkeuze centraal (niet de mate waarin de spreker de op een bepaald moment door hem gesproken taal beheerst) en zal nagegaan worden òf en in hoeverre een bepaalde taalkeuze gezien kan worden als meter van de intimiteitsrelatie tussen veeltaligen. Hiertoe heb ik maandenlang verschillende mensen die tenminste twee van de in Suriname gesproken talen spreken, in diverse situaties geobserveerd en/of tot hen gesproken en daarnaast 50 mensen geïnterviewd. De groep die ik geïnterviewd heb, is samengesteld uit dezelfde bevolkingsgroepen als de geobserveerde groep en bestaat uit creolen[3], Hindoestanen, Javanen, Bosnegers en Chinezen, mannen en vrouwen, zoveel mogelijk uit verschillende sociaal-economische klassen, die al dan niet buitenshuis werken en van wie aangenomen mag worden dat ze al (enigszins) in de maatschappij zijn ingepast (hun leeftijden variëren van ±25 tot ±50 jaar), waardoor hun taalgebruik al min of meer gestabiliseerd is. Het gaat mij dus in de eerste plaats om het ongemarkeerde[4] taalgebruik dat zich uit in de keuze van een bepaalde taal op een bepaald moment. Zowel de ondervraagden (van wie ik een groot deel ook in andere taalhandelingssituaties dan die van het interview kon gadeslaan) als de andere personen die ik geobserveerd heb, wonen in Paramaribo en omgeving.

1 *De resultaten van de observaties*

1.1 *De taalkeuze binnen de creoolse bevolkingsgroep*

Hoewel ik me bij mijn observaties niet beperkt heb tot personen in de leeftijdgroep die ik voor de interviews heb gekozen, zal ik me in deze scriptie toch voornamelijk met dezelfde leeftijdsgroep bezighouden, zodat er een zekere parallellie bestaat tussen de observaties en de interviews.

Andere leeftijdsgroepen zullen wel bij het onderzoek betrokken worden voor zover ze de taalkeuze van de eerder genoemde groep beïnvloeden of hun taalgebruik markante afwijkingen ten opzichte van deze groep vertoont.

Uit mijn observaties is gebleken dat de creolen in de leeftijdsgroep van ±25 tot ±50 jaar uit de hoogste sociaal-economische klasse en uit de middenklasse tegen hun echtgenoot/echtgenote voornamelijk Nederlands spreken en dat men in de laagste sociaal-economische

klasse duidelijk twee groepen kan onderscheiden, waarvan de ene overwegend Nederlands spreekt en de andere overwegend Sranan. Dit verschil hangt blijkbaar niet samen met de inkomensklasse, maar schijnt eerder in verband te staan met:

- het soort werk dat men verricht,
- de aspiraties die men heeft, vooral t.a.v. de kinderen en
- de taal die men vanaf zijn jeugd thuis gesprokken heeft.

Het schijnt nl. dat iemand die op het werk veel Sranan praat, daar thuis automatisch mee doorgaat, tenzij hij er speciaal op let dat hij zich thuis voornamelijk van het Nederlands bedient (al dan niet onder invloed van de huwelijkspartner), hetgeen kan samenhangen met de aspiraties die zo iemand t.a.v. zijn gezin heeft. Hoe hoger de aspiraties, hoe eerder men ertoe geneigd zal zijn het gebruik van het Nederlands te laten overwegen in huiselijke gesprekken. Het Nederlands heeft nl. nog steeds, vooral in deze groepen, veel prestige en wordt gezien als de taal van de sociale vooruitgang, wat het in de praktijk ook meestal is. Welke taal men tegen zijn echtgenoot of echtgenote spreekt, hangt natuurlijk behalve van het soort werk dat men verricht en/of de sociale aspiraties die men koestert van de taal af die men vroeger thuis steeds gesproken heeft. Het is een bekend feit dat veel kinderen van creoolse ouders vroeger (en in een groot aantal creoolse gezinnen is dat ook nu nog zo) geen Sranan tegen hun ouders en grootouders spraken of mochten spreken, zelfs al drukten dezen zich nog zo gebrekkig of soms helemaal niet in het Nederlands uit. (Dit hangt ook samen met de reeds eerder besproken aspiraties.) Dat kinderen Nederlands spreken tegen hun ouders is in de meeste gevallen dus een kwestie van traditie. Nederlands spreken is echter voor de meeste creolen ook (vanwege het prestige van deze taal) een manier om respect voor degene tot wie men spreekt, uit te drukken. Bijna alle geïnterviewde creolen die thuis Nederlands tegen hun kinderen praten, zouden het ‘ongepast’ - het is opmerkelijk hoeveel geïnterviewden juist dit woord gebruikten - vinden als hun kinderen zich in het Sranan tot hen zouden richten, wat niet wil zeggen dat deze ouders zich niet af en toe het gebruik van een Surinaamse* uitdrukking tegen hun kinderen ‘veroorloven’, hetgeen in de meeste gevallen opgevat moet worden als een grapje of als een teken van jovialiteit.

Het verschijnsel dat creolen in huiselijke kring overwegend Sranan spreken, zelfs tegen de kinderen, duidt in de meeste gevallen erop dat de desbetreffende gezinnen tot de laagste sociaal-economische klasse gerekend kunnen worden. Doet dit verschijnsel zich bij de middenklasse voor, dan blijkt vaak dat tenminste een van de ouders van huis uit tot de laagste sociaal-economische klasse behoorde.

In gezinnen waar de ouders overwegend Sranan tegen elkaar praten en Nederlands tegen de kinderen, komt het vaak voor dat de eersten geleidelijk aan, wanneer de kinderen volwassen worden, meer Sranan tegen hen praten dan voorheen. Binnen dergelijke gezinnen is het Sranan dus de taal die de afstand tussen de sprekers verkleint. Het Sranan is in veel gezinnen uit de lagere sociaal-economische klassen, de taal waarin men zich het eerst uit als men sterk geëmotioneerd is (vaak zelfs tegen de kinderen tot wie men gewoonlijk Nederlands spreekt).

Het Sranan blijkt in de loop der jaren voor personen uit de hogere sociaal-economische klassen een specifieke gevoelswaarde te hebben verkregen: het is een echte mannentaal geworden, een taal voor mannen onderling, ook bij de andere bevolkingsgroepen. Hoewel veel mannen in deze milieus tijdens informele gesprekken met andere mannen hun Nederlands doorspekken met Sranan, wordt het gebruik van de laatste taal tegen vrouwen uit hetzelfde milieu beperkt tot hoogstens zo nu en dan een Surinaamse uitdrukking en relatief kleine delen van gesprekken.

Bij officiële gelegenheden spreken creolen over het algemeen Nederlands.

1.2 *De taalkeuze binnen de Hindoestaanse bevolkingsgroep*

Het is mij gebleken dat er door Hindoestanen onderling nog tamelijk veel Hindoestaans[**] wordt gesproken, ook tussen ouders en kinderen. Wel is de tendens te bespeuren dat in de hogere sociaal-economische klassen in Paramaribo en omgeving het dagelijks gebruik van het Sarnami Hindustani tussen ouders en kinderen afneemt t.g.v. het Nederlands, vooral in gezinnen die niet alleen door economische macht, maar ook qua intellectuele ontwikkeling tot de hogere klassen zijn gaan behoren. In zulke gezinnen praten de ouders vaak bewust uitsluitend Nederlands tegen hun kinderen om zodoende te voorkomen dat dezen op school voor taalproblemen gesteld worden. De kinderen tegen wie de ouders thuis volstrekt geen Hindoestaans spreken en die deze taal ook niet van anderen leren, maken zich gewoonlijk wel, a.h.w. spelenderwijs, het Sranan eigen. (Het is bekend dat het gebruik van Sranan onder de schoolgaande jeugd steeds meer toeneemt.) Als deze kinderen volwassen zijn, ervaren sommigen het als een groot gemis dat ze de taal van hun eigen rasgenoten niet of nauwelijks kunnen verstaan, terwijl ze wel Nederlands en Sranan spreken. Er ontwaakt bij de volwassenen dan soms een zekere cultuurbewustheid die hen, indien hun ouders hen niet eerder naar een z.g. Hindi-school hadden gezonden, ertoe doet besluiten Hindi te gaan leren. Dit Hindi is echter meestal hoog-Hindi, dat duidelijk afwijkt

van de dagelijkse omgangstaal, het Sarnami Hindustani, en dat gewoonlijk alleen bij formele gelegenheden wordt gebruikt. Zo iemand zal dus in het dagelijkse leven gewoontegetrouw Nederlands blijven spreken en zijn kinderen zullen waarschijnlijk helemaal geen Hindoestaans meer (willen) leren. Hoewel in veel gezinnen uit de hoogste sociaal-economische klasse en uit de middenstand het dagelijks gebruik van het Sarnami Hindustani tussen ouders en kinderen dus aan het verdwijnen is, leren de kinderen toch in de meeste gevallen deze taal spreken (vaak door een min of meer geregeld contact met grootouders e.a.), terwijl een deel van de middenstand en vrijwel iedereen van de laagste sociaal-economische klasse thuis nog dagelijks Hindoestaans spreekt.

In welke taal een Hindoestaan een andere hem onbekende Hindoestaan aanspreekt, hangt af van verschillende factoren, zoals de leeftijd en het sociale prestige van de andere: oude mensen en mensen die te oordelen naar hun uiterlijk en/of het werk dat zij verrichten tot de laagste sociaal-economische klasse behoren, spreekt men meestal aan in het Hindoestaans, tenminste als men deze taal beheerst. Alle andere Hindoestanen spreekt men zoveel mogelijk in het Nederlands aan. Een Hindoestaan die zich niet aan deze regels houdt, doet dat meestal omdat hij het Nederlands zo slecht beheerst dat het hem aan durf ontbreekt deze taal te gebruiken. Zo iemand behoort gewoonlijk tot de laagste sociaal-economische klasse en praat tegen elke andere Hindoestaan bij voorkeur Hindoestaans.

Bij formele gelegenheden (m.u.v. typisch Hindoestaanse plechtigheden, waar in de regel hoog-Hindi wordt gesproken) spreekt de Hindoestaan, evenals de creool, als hij slechts enigszins daartoe in staat is, Nederlands.

1.3 *De taalkeuze binnen de Javaanse bevolkingsgroep*

Dat Javanen, ook in Paramaribo en omgeving, vaak bij elkaar wonen (b.v. in de Cultuurtuin, op Blauwgrond en in de omgeving van Weg naar zee) vormt enigszins een tegenwicht voor het feit dat de Javaan niet, zoals de Hindoestanen veel culturele impulsen uit zijn land van herkomst krijgt, waardoor de positie van het Javaans in Suriname ondersteund zou kunnen worden. Er is b.v. slechts één Javaanse bioscoop in Paramaribo (waar overwegend Amerikaanse films worden vertoond) en in de Javaanse films die men er kan zien, wordt overwegend Maleis (Bahasa Indonesia) gesproken, terwijl in Suriname voornamelijk laag-Javaans wordt gesproken.

Hoewel er toch nog betrekkelijk veel Javaans in Paramaribo en omgeving wordt gesproken, gaat de kwaliteit ervan, zoals verschillende

sprekers mij, ook buiten de interviews, verzekerden, dermate achteruit dat verscheidene Javaanse jongeren het Sranan beter beheersen dan het Javaans.

In de middenklasse, waarvan de leden meestal niet wonen binnen de typisch Javaanse woonkernen in Paramaribo en omstreken en dus door hun directe omgeving niet worden gestimuleerd tot het gebruik van deze taal, wordt er in huiselijke kring steeds minder Javaans gesproken, zelfs als men deze taal tamelijk goed beheerst. Dit staat o.m. in verband met het prestige van deze taal voor de sprekers. Het is mij gebleken dat veel Javanen deze taal zeer laag waarderen. (Waarschijnlijk zou dat anders geweest zijn als ze Maleis of hoog-Javaans spraken.) Door deze twee oorzaken wordt het Javaans langzamerhand uit de middenklasse verdrongen. Tegen de kinderen wordt in deze milieus overwegend Nederlands gesproken om hun taalbeheersing en daardoor hun schoolprestaties gunstig te beïnvloeden. Dat het gebruik van het Javaans zal afnemen al naargelang gezinnen erin slagen zich een plaats in een hogere sociaal-economische klasse te verwerven, is dus te voorspellen.

De jongeren zijn in het algemeen weinig geïnteresseerd in hetgeen de Javaanse cultuur hun hier nog te bieden heeft; ze doen nog wel mee aan typisch Javaanse feesten, maar deze verworden voor hen steeds meer tot uitsluitend uiterlijkheden en dit heeft weer invloed op de waardering van de eigen taal. Het spreken van Sranan, neemt steeds meer toe onder de jonge Javanen in Paramaribo en omgeving. Een invloed die remmend werkt op dit z.g. creoliseringsproces is de eerbied die men verschuldigd is aan oudere personen en die men tot uitdrukking brengt door tot dezen, zo goed en zo kwaad als het kan, Javaans te spreken. Door deze ontwikkelingen zullen er waarschijnlijk in de toekomst twee groepen Javanen te onderscheiden zijn: de z.g. echte, die nog dagelijks Javaans spreken (en die hoofdzakelijk te vinden zullen zijn in de laagste sociaal-economische klasse), en de Javanen die zich geen Javanen meer voelen, door de andere groep ook niet als echte Javanen worden beschouwd en die zich in hun taal-gedrag weinig of niet zullen onderscheiden van de creoolse bevolkingsgroep, waarin zij op den duur zelfs zullen opgaan. (Dit is enigszins te vergelijken met de ontwikkeling bij de Surinaamse Chinezen). Voorlopig is het echter nog niet zo ver dat men van twee duidelijk onderscheiden groepen Javanen kan spreken. Er kan dan ook gesteld worden dat in Paramaribo en omgeving in de laagste sociaal-economische klasse nog overwegend en in de middenstand nog voor een groot deel Javaans wordt gesproken tussen ouders onderling en tussen ouders en kinderen. De kinderen praten echter wel steeds meer

Sranan tegen elkaar en als ze jonge ouders hebben die zelf veel Srana spreken, ook wel tegen dezen.

Bij formele, niet typisch Javaanse gelegenheden en tegen een andere vreemde Javaan zal over het algemeen Nederlands gesproken worden, tenzij de ander oud is, of als blijkt dat hij deze taal niet of onvoldoende beheerst (in welke gevallen men gewoonlijk Javaans tegen hem zal spreken).

1.4 *De taalkeuze binnen de Bosnegerbevolkingsgroep*

Helaas ben ik niet in de gelegenheid geweest personen uit deze groep in zeer uiteenlopende situaties te observeren. Ik heb ze geobserveerd bij stands op de markt, in de Saramaccastraat in en nabij verschillende winkels, en verder (min of meer toevallig) op verschillende andere plaatsen in Paramaribo. Allen die ik heb geobserveerd, behoren tot de laagste sociaal-economische klasse, hetgeen niet vreemd is, aangezien er slechts weinigen tot hogere klassen behoren.[5] Buiten de interviews heb ik alleen tot vrouwen gesproken: Saramaccaansen en Djuka-vrouwen. Het gaat mij in deze scriptie niet om verschillen tussen Djuka's en Saramaccaners maar om de taalkeuze van deze mensen als groep uit het binnenland. Deze groep is voor mij vooral interessant, omdat ze tamelijk snel in aantal toeneemt in Paramaribo en omgeving.

Steeds als ik deze mensen tot elkaar hoorde praten, maakten zij gebruik van een van de in het bosland gesproken talen. Spreken Bosnegers overwegend Sranan tot elkaar, dan kan men er haast zeker van zijn dat de gesprekspartners elkaars moedertaal niet spreken. De Djuka's b.v. spreken tegen de Saramaccaners in de stad Sranan of Djuka, dat de Sramaccaners wel verstaan, terwijl de Saramaccaners, wier taal de Djuka's niet verstaan, in zo'n gesprekssituatie Sranan spreken.

Door dagelijks contact met mensen die veel Nederlands spreken, zij het niet altijd tegen hen, verwerven sommige Bosnegers een zekere passieve beheersing van het Nederlands. (Dit merkt men wel eens bij dienstmeisjes, vooral als ze bij gezinnen werken waar er nog kleine kinderen in huis zijn.) Vaak spreken zulke mensen deze taal toch niet omdat ze zich daarvoor te onzeker voelen.

Het is niet waarschijnlijk dat het taalgedrag van de Bosnegers uit de laagste sociaal-economische klasse op korte termijn zal veranderen, ook omdat ze haast allemaal regelmatig naar hun ‘kondre’ gaan, waardoor ze de familieband en daarmee ook bepaalde culturele tradities, dus ook taalconventies in familiekring en tegen andere stamgenoten, in stand houden. Men blijft binnen deze groep dus zoveel mogelijk zijn eigen taal spreken. Volgens de personen tot wie ik hierover ge-

sproken heb, spreken de jongeren - hoewel het gebruik van het Nederlands onder de schoolgaande jeugd ook buiten de school toeneemt - thuis toch nog overwegend hun moedertaal.

1.5 *De taalkeuze binnen de Chinese bevolkinsggroep*

Om de taalkeuze van de Chinezen juist te kunnen beoordelen, moet men onderscheid maken tussen twee groepen, t.w. de in China geboren Chinezen en de Chinezen die hier geboren zijn. Nog veel Chinezen in Suriname spreken Hakka, een Zuid-Chinese taal van oorspronkelijk uit Noord-China afkomstige Chinezen. De meeste jonge Chinezen echter die zich nog steeds hier vestigen, spreken Mandarijns.

De in China geboren Chinezen spreken al heel gauw Sranan, doordat ze - ze zitten gewoonlijk in de handel - meestal dagelijks in contact komen met een publiek dat zich voornamelijk in het Sranan tot hen richt. Deze taal gebruiken zij slechts tegen Surinaamse Chinezen die geen Chinees spreken (en die meestal behoren tot de derde generatie in Suriname geboren Chinezen). Dat een Chinees helemaal geen Chinees spreekt, komt nog betrekkelijk zelden voor, aangezien de meeste (volbloed) Chinezen die hier wonen òf in China geboren zijn òf kinderen of kleinkinderen zijn van in China geborenen. Dat er tamelijk weinig in Suriname geboren Chinezen van de derde generatie zijn, komt o.a. doordat hele gezinnen zijn geëmigreerd, terwijl velen van degenen die hier gebleven zijn, zich vermengd hebben met andere bevolkingsgroepen.

De in China geboren Chinezen die in Suriname blijven wonen, spreken tegen alle Chinezen, dus ook tegen hun in Suriname geboren kinderen, Chinees. Van het Nederlands maken ze zelf vrijwel geen gebruik, hoewel ze deze taal vaak redelijk goed verstaan. De meesten van hun kinderen gaan zelf niet meer, zoals hun ouders, in de handel, maar kiezen een ander (meestal intellectueel) beroep. Ze spreken vaak hoofdzakelijk Nederlands tegen elkaar en Chinees spreken ze alleen nog tegen hun ouders, grootouders, ooms en tantes en andere in China geboren Chinezen. Trouwen ze met in Suriname geboren Chinezen, (meestal trouwen ze niet met in China geborenen, die in de regel hun vrouw uit China laten overkomen), dan zorgen ze er haast altijd voor dat hun kinderen ook Chinees spreken. (Sommige kinderen volgen 's middags zelfs een cursus Chinees.) In het dagelijkse leven spreken deze ouders en kinderen tegen elkaar echter overwegend Nederlands. Hun taalgedrag tegen andere Chinezen die ook Nederlands spreken, is te vergelijken met dat van de creolen uit overeenkomstige sociaal-economische klassen, gewoonlijk de hoogste

sociaal-economische klasse en de middenklasse. Men kan verwachten dat de kinderen van deze tweede generatie Chinezen het Chinees niet of onvoldoende zullen beheersen, (zelfs als zij - wat vaak niet gebeurt - weer met Chinezen trouwen), doordat voor hen meestal de noodzaak om Chinees te spreken vervalt, aangezien hun ouders en grootouders Nederlands spreken (en hun overgrootouders vaak reeds gestorven zijn). Voor hun taalgedrag tegen andere Nederlands sprekende Chinezen geldt vanzelfsprekend hetzelfde als voor dat van hun ouders. Tegen andere Chinezen zullen ze (op enkele uitzonderingen na) genoodzaakt zijn Sranan te spreken.

1.6 *De taalkeuze in het taalverkeer tussen leden van verschillende bevolkingsgroepen*

In het taalverkeer tussen leden van verschillende bevolkingsgroepen wordt er bij officiële gelegenheden in de regel Nederlands gesproken, tenzij door het gebruik van deze taal de communicatie tussen gesprekspartners ernstig belemmerd zou worden, doordat personen deze taal niet of onvoldoende beheersen, in welke gevallen er Sranan gesproken wordt.

Dat er geen zuivere diglossie meer in Suriname voorkomt, merkt men vooral op de kantoren. Ofschoon er nog overwegend Nederlands wordt gesproken neemt het gebruik van Sranan vooral onder het manlijk personeel langzamerhand toe. Het komt tegenwoordig ook wel voor dat chefs (die dat vroeger nooit zouden doen) af en toe Sranan spreken tegen ondergeschikten die het Nederlands onvoldoende beheersen. Doen ze dit bewust, dan schijnen allerlei motieven een rol te spelen, die meestal erop neerkomen dat ze van de andere partij iets verlangen, wat kan variëren van een bepaalde prestatie tot b.v. begrip voor een door hen getroffen onsympathieke maatregel. Sommigen schijnen precies te weten op welk moment ze in een gespannen (formele) situatie een zekere ontspanning kunnen brengen door het gebruik van Sranan juist op dat bepaalde moment. Een dergelijke beïnvloeding van personen door het overschakelen op Sranan is mogelijk doordat een hoger geplaatste door het gebruik van deze taal tegen een ondergeschikte een zekere kamerraadschap - die meestal niet reëel is - t.o.v. de laatste suggereert, waardoor deze zich laat (mis)leiden. (Vergelijk hiermee het manipuleren met de taal door leiders van politieke partijen.) Dat de kameraadschap t.o.v. de ondergeschikte vaak niet reëel is, blijkt hieruit, dat een chef in de meeste gevallen het omgekeerde, nl. dat een ondergeschikte die het Nederlands voldoende beheerst, zich in het Sranan tot hem zou richten, zou beschouwen als een teken van brutaliteit, of het op zijn minst vreemd zou vinden. Merkt men dus dat in een gesprek tussen twee creolen of

personen van verschillende bevolkingsgroepen die Nederlands tegen elkaar spreken, steeds dezelfde gesprekspartner deze taal afwisselt met Sranan om duidelijk andere redenen dan het zich niet effectief in het Nederlands kunnen uitdrukken, dan kan men er haast zeker van zijn dat degene die zijn taalkeuze steeds afwisselt t.o.v. zijn gesprekspartner (tenminste in die bepaalde gesprekssituatie) in een hogere sociale positie verkeert of denkt te verkeren.

Het komt natuurlijk ook voor dat men om andere redenen dan uit respect voor de ander, Nederlands blijft spreken tegen iemand die van Nederlands overschakelt op Sranan. Eens was ik getuige van een meningsverschil tussen een baliebediende en een cliënte, waarin dit duidelijk tot uiting kwam. De cliënte, die eerst haar zaak in het Nederlands aan de baliebediende voorlegde, begon toen ze volgens haar niet de behandeling kreeg die haar toekwam, in een mengelmoes van Nederlands en Sranan op de baliebediende te schelden. (Over de functie van Sranan als emotionele uitlaatklep bij de lagere sociaal-economische klassen is reeds gesproken in paragraaf 11.) De baliebediende, die zichtbaar woedend was (en van wie ik toevallig wist dat ze zich in het dagelijks leven nogal vaak van het Sranan bediende), liet zich niet onbetuigd, maar bleef de cliënte uitsluitend in het Nederlands van repliek dienen, klaarblijkelijk met de bedoeling daar-door een zekere superioriteit te demonstreren t.o.v. ‘dat ordinaire wijf’, zoals ze de cliënte tegen enkele omstanders betitelde. Hieruit blijkt dat men het Sranan, zelfs als men er vaak gebruik van maakt, nog steeds laag waardeert. Waarom dan toch zoveel mannen in de hoogste sociaal-economische klasse deze taal onderling gebruiken? Zij hoeven zich niet meer te storen aan bepaalde (taal) conventies en scheppen zelf onderling nieuwe (taal)gedragscodes. Dit verschijnsel moet niet verward worden met het vele Sranan dat de meeste in Nederland wonende Surinamers spreken. Dit doen ze eerder om (zij het dan ook niet altijd bewust) blijk te geven van een zeker solidariteits-gevoel, dan om niet door Nederlanders verstaan te worden. Deze taal-loyaliteit[6] verdwijnt meestal binnen betrekkelijk korte tijd nadat deze mensen zich weer in Suriname gevestigd hebben, in die zin dat remigranten ongeveer hetzelfde taalgedragspatroon als voor hun vertrek gaan vertonen. Mensen die vroeger weinig of geen Sranan spraken, zullen dus niet opvallend meer Sranan spreken dan vroeger (en als ze dat al doen, wordt het meestal beperkt tot gesprekken met mensen tegen wie ze in Nederland ook veel Sranan spraken). Het komt natuurlijk ook voor dat mensen die vroeger overwegend Sranan spraken volkomen vernederlandst terugkeren. Tot nu toe schijnt geen van beide groepen remigranten de taalkeuze in Suriname duidelijk

merkbaar beïnvloed te hebben.

Personen van verschillende bevolkingsgroepen uit de hogere sociaal-economische milieus die elkaar niet of nauwelijks kennen, spreken in niet officiële situaties meestal overwegend Nederlands tot elkaar. Behoort zowel de spreker als de hoorder tot de laagste sociaal-economische klasse, dan zal een niet officieel gesprek tussen mensen van verschillende bevolkingsgroepen die elkaar niet (goed) kennen, meestal in het Sranan gevoerd worden, al zou men het in het Nederlands begonnen zijn. Als personen van verschillende bevolkingsgroepen uit deze milieus in een soortgelijke situatie in contact treden met personen uit hogere sociaal-economische klassen, kan een gesprek zich op verschillende manieren ontwikkelen. Meestal passen personen uit hogere klassen hun taalgebruik aan personen uit de laagste klasse aan, in die zin dat eerstgenoemden indien zij Nederlands tegen laatstgenoemden praten, geneigd zijn zich in eenvoudige bewoordingen uit te drukken, of Sranan spreken indien zij merken of denken dat een gesprekspartner moeite heeft of zal hebben met het verstaan van Nederlands. Soms echter blijft een persoon uit een hogere klasse Nederlands spreken tegen iemand uit de laagste sociaal-economische klasse die deze taal blijkbaar wel verstaat, doch zich voornamelijk of uitsluitend van het Sranan bedient. Een dergelijk taalgedrag schijnt vaker bij vrouwen dan bij mannen uit de hogere klassen voor te komen.

In niet-officiële situaties spreken vrienden en goede kennissen van verschillende bevolkingsgroepen, uit de hoogste sociaal-economische klasse indien het mannen zijn, onderling Nederlands, vaak afgewisseld met Sranan; tegen vrouwen uit hetzelfde milieu, die meestal Nederlands spreken, spreken de mannen, ook als ze die vrouwen goed kennen, meestal overwegend Nederlands. De taalkeuze van vrienden en goede kennissen in niet-officiële gesprekssituaties binnen een gedeelte van de middenklasse komt min of meer overeen met die van de hoogste sociaal-economische klasse, terwijl de taalkeuze van het andere deel min of meer overeenkomt met die van de laagste klasse, waar overwegend Sranan gesproken wordt in het niet formele taal-verkeer tussen min of meer bevriende personen uit verschillende bevolkingsgroepen binnen de eigen sociaal-economische klasse. In het niet-officiële taalverkeer tussen vrienden en goede kennissen uit verschillende bevolkingsgroepen en uit verschillende sociaal-economische klassen is er een neiging tot nivelleren van taalkeuze-verschillen waar te nemen: gesprekspartners passen zich in hun taalkeuze zoveel mogelijk aan elkaar aan. Is de sociale afstand tussen deze personen erg groot, dan past gewoonlijk de gesprekspartner uit de hogere klas-

se zijn taalkeuze aan die van de ander aan.

1.7 *Het verband tussen de taalkeuze en het gebruik van een bepaalde aanspreekvorm*

Het enige verband dat er schijnt te bestaan tussen het gebruik van *je* en de keuze van een bepaalde taal is, dat men van de je-zegger (behalve als deze het kind is in een ouder-kindrelatie of in een daarmee vergelijkbare relatie tot een andere volwassene) eerder het gebruik van Sranan, als taal van gemeenzaamheid kan verwachten dan van de u-zegger. (Vergelijk hiermee het in bepaalde gesprekssituaties eenzijdige Sranan spreken van sommige meerderen tegenover hun ondergeschikten; zie paragraaf 1.6.)

Iemand die een ander aanspreekt met *u* of een andere beleefdheidsvorm (zoals het bij de creolen die overwegend Sranan spreken gebruikelijke herhalen van de indirecte aanspreekvormen, oom, meneer, enz. i.p.v. het gebruiken van de directe aanspreekvorm, u), zal eerder geneigd zijn, als hij die taal slechts enigszins beheerst, Nederlands te spreken als hij kan kiezen tussen deze taal en Sranan. Dit is niet vreemd, aangezien het gebruik van *u* een zekere afstand schept en/of een uiting is van respect, hetgeen sprekers eerder tot uitdrukking kunnen laten komen door Nederlands te gebruiken dan Sranan, daar Nederlands, als officiële taal, meer prestige heeft.

Hoe is dan het tutoyeren van ouders door hun kinderen te rijmen met het vrijwel uitsluitend spreken van Nederlands door deze kinderen tegen hun ouders? Dit is vooral te verklaren uit de veranderde houding van ouders t.o.v. kinderen, waarbij de nadruk in de loop der jaren meer op kameraadschap tussen ouders en kinderen is komen te liggen dan, zoals vroeger vaak het geval was, op de autoriteit van ouders t.o.v. kinderen. Deze kameraadschap uit zich vanzelfsprekend eerder bínnen de taal die tussen ouders en kinderen van bepaalde milieus gebruikelijk is, dan in een complete verandering van taalkeus, zoals Sranan spreken in plaats van Nederlands.

2 *De interviews*

2.1 *Verantwoording*

In de interviews heb ik in de eerste plaats geprobeerd de mensen over zichzelf aan het praten te krijgen, door ze niet het idee te geven dat ze alleen maar enkele vragen moesten beant-woorden. Hierdoor heb ik vaak meer informaties verkregen dan door het laten invullen van een enquêteformulier mogelijk zou zijn geweest. Verder heb ik, om de mensen niet af te schrikken, geen gebruik gemaakt van een taperecorder, maar aantekeningen gemaakt van relevante opmerkingen en antwoorden op mijn vragen.

Naar het waarom van hun taalhandelen heb ik de geïnterviewden zo min mogelijk gevraagd, aangezien de meeste taalgebruikers zich bij een bepaalde taalkeuze voornamelijk door de traditie en hun intuïtie laten leiden. Het is dan ook voor de meeste mensen moeilijk hun taal-gedrag juist weer te geven. Ik ben echter, zoals reeds in de inleiding is opgemerkt, in de gelegenheid geweest een groot deel van de geïnterviewden ook in taalgebruikssituaties buiten het interview te observeren, waardoor ik in staat ben geweest bepaalde gegevens die zij mij verstrekt hadden aan hun werkelijk taalgedrag te toetsen.

De ondervraagde groep bestond uit:

- 15 Hindoestanen, w.o. 8 mannen en 7 vrouwen,
- 15 creolen, w.o. 8 mannen en 7 vrouwen,
- 10 Javanen, w.o. 4 mannen en 6 vrouwen,
- 5 Bosnegers, w.o. 2 mannen en 3 vrouwen,
- 5 Chinezen, w.o. 2 mannen en 3 vrouwen.

De geïnterviewden is o.m. gevraagd

- tot welke bevolkingsgroep hun ouders behoren/behoorden,
- of ze getrouwd zijn of een (soortgelijke) verhouding hebben, en tot welke bevolkingsgroep hun eventuele partner behoort,
- of ze een betrekking hebben en, indien dat het geval is, waar en in welke functie,
- van welke taal/talen ze zich (voor zover dat van toepassing is) bedienen in gesprekken met: hun echtgenoot/echtgenote of een ander met wie ze een (soortgelijke) verhouding hebben, kinderen, kleinkinderen, ouders, grootouders, schoonouders, broers en zusters, neven en nichten, ooms en tantes, vrienden en vriendinnen, oppervlakkige manlijke en vrouwlijke kennissen, hun dienstmeisje, hun tuinman, hun directe chef, de directeur, manlijke en vrouwlijke collega's, manlijke en vrouwlijke ondergeschikten, schoonmaaksters en ander lager vrouwlijk personeel in het bedrijf, tuinlieden en ander lager manlijk personeel in het bedrijf en vreemden.

2.2 *Globale resultaten van de interviews*

De geïnterviewden zijn verdeeld in groepen op grond van sexe en de sociaal-economische klasse waartoe zij gerekend kunnen worden. Uit de interviews is o.m. gebleken,

- dat sommige sprekers in bepaalde gesprekssituaties zo vaak van taal wisselen, dat gezegd kan worden dat ze in dergelijke situaties de desbetreffende talen in ongeveer gelijke mate spreken,
- dat sommige geïnterviewden in onderscheiden situaties tegen dezelfde persoon of personen verschillende talen spreken, bv. tegen

de echtgenoot of echtgenote als men alleen met hem of haar is, Sranan en als de kinderen erbij zijn, Nederlands,
- dat degenen die in eerste instantie Nederlands tegen vreemden spreken, overschakelen op Sranan of een andere taal, als zij en/of de ander het Nederlands niet voldoende beheersen (Dergelijke gesprekken worden dus slechts geópend in het Nederlands.),
- dat de geïnterviewden met een andere moedertaal dan het Sranan of het Nederlands alleen Sranan spreken tegen vreemden tot wie ze zich niet in hun eigen moedertaal kunnen richten.

3 *Een vergelijking van de resultaten der interviews met die van de observaties*

Voor zover er geen bijzonderheden te vermelden zijn en de resultaten van de interviews niet afwijken van die der observaties (zie hoofdstuk 1) zal ik geen commentaar leveren. Bijzonderheden zullen vermeld en afwijkingen tussen de beide resultaten zullen verklaard worden in de paragrafen 3.1 tot en met 3.5.

3.1 *De creoolse groep*

Een van de geïnterviewden uit de hoogste sociaal-economische klasse sprak Sranan tegen zijn volbloed Chinese vader, toen die nog leefde, aangezien zijn vader slechts tegen andere Chinezen Chinees sprak en thuis tegen zijn creoolse vrouw en zijn kinderen Sranan. Tegen sommigen van zijn broers praat hij overwegend Nederlands en tegen de anderen, die zelf veel Sranan praten (volgens hem komt dat door hun werk), ongeveer even veel Sranan als Nederlands.

Een andere geïnterviewde uit dezelfde klasse praat, zelfs voor een man, opvallend veel Sranan tegen zijn broers, die zelf veel minder Sranan spreken dan hij. Ook tegen zijn neven praat hij voornamelijk Sranan. Zijn taalkeuze tegenover vrienden varieert, afhankelijk van de persoon tot wie hij spreekt, maar hij praat nog het liefst Sranan tegen ze en alleen tegen zijn Nederlandse vrienden (zijn moeder is een Nederlandse) praat hij uitsluitend Nederlands. Hij vertelde mij, dat zijn voorliefde voor Sranan dateert van zijn vroegste jeugd, toen hij dagelijks optrok met jongens die veel ouder waren dan hij en overwegend Sranan spraken. Hoewel hij zich graag van het Sranan bedient, spreekt hij tegen vrouwen, als dat enigszins mogelijk is, *uitsluitend* Nederlands, hetgeen wel merkwaardig is voor zo iemand. Ook op kantoor en tegen oppervlakkige kennissen en vreemden is zijn taalkeuze, ondanks zijn jeugdige leeftijd, tamelijk conventioneel binnen de sociaal-economische klasse waartoe hij behoort. (Dat conventies vaak een zeer belangrijke rol spelen bij de taalkeuze is mij ook tijdens

de observaties gebleken.)

Dat een van de geïnterviewden uit de middenklasse zoveel Sranan praat, hangt niet alleen samen met zijn beroep maar komt ook doordat hij vroeger tegen zijn ouders overwegend Sranan sprak (zijn vader was een Chinees en zijn moeder een creoolse) en doordat ook zijn vrouw van huis uit overwegend Sranan spreekt. Hij vertelde mij dat hij ongeveer even veel Sranan als Nederlands tegen zijn kinderen spreekt en dat dat in de loop der jaren zo geworden is. Aanvankelijk sprak hij nl. bijna alleen Nederlands tegen ze. Tegen zijn zusters spreekt hij, al vanaf ze klein waren, overwegend Nederlands.

Na de resultaten van mijn observaties gelezen te hebben, zou men geneigd zijn een der geïnterviewden uit de laagste sociaal-economische klasse die opgaf dat hij in de meeste taalgebruikssituaties Nederlands sprak, te rekenen tot de groep uit deze klasse die voornamelijk Nederlands spreekt (zie paragraaf 2.1). Dit komt echter niet met de werkelijkheid overeen. Reeds tijdens het interview was ik er haast zeker van, dat hij de waarheid niet sprak, blijkbaar omdat hij het spreken van veel Sranan beschouwt als een kenmerk van bepaalde milieus waartoe hij door mij niet gerekend wenste te worden. Gaf hij, als ik hem een situatie geschetst had een voorbeeld van wat hij dan zei of zou zeggen, dan luidde hij de zin steeds in met: ‘Dan m'e tak''. Zijn taalbeheersing was bovendien dermate gebrekkig, dat het vrijwel uitgesloten is dat hij zijn leven lang hoofdzakelijk Nederlands heeft gesproken. Toen ik enige dagen daarna onverwachts op de afdeling waar hij werkt, kwam, hoorde ik hem uitsluitend Sranan praten tegen zijn collega's, hetgeen niet overeenkomt met de door hem verstrekte gegevens. De enige waarde die dit interview voor mijn onderzoek heeft, is dat het aantoont dat het Sranan, dat zo populair is bij een groot deel van de schooljeugd, dat ook in de hoogste sociaal-economische klasse in bepaalde situaties wordt gebruikt, en dat men steeds vaker via radio en televisie hoort, daardoor niet meer prestige heeft verkregen. (Velen van de geïnterviewden beschouwden het niet als een ‘echte’ taal.)

Het merkwaardige verschijnsel doet zich voor, dat een van de vrouwlijke geïnterviewden uit de laagste sociaal-economische klasse tegen haar broer voornamelijk Nederlands spreekt en tegen haar zusters overwegend Sranan. Dat komt, zoals zij mij vertelde, doordat ze weinig contact heeft met haar broer, die elders is grootgebracht en altijd Nederlands tot haar spreekt. ‘Dan kan ik toch niet zo onbehoorlijk gaan doen om alleen maar negerengels met die man te gaan praten, toch mevrouw?’, zei ze tegen me, waaruit blijkt dat ook zij het

Sranan laag waardeert.

Een andere vrouwlijke geïnterviewde uit dezelfde klasse praat, evenals de reeds besproken manlijke geïnterviewde, meer Sranan dan ze (weet of) wil toegeven.

3.2 *De Hindoestaanse groep*

Een van de geïnterviewden uit de hoogste sociaal-economische klasse spreekt tegen zijn vrouw gewoonlijk Hindoestaans als de kinderen er niet bij zijn. Zijn dezen er bij, dan spreekt het hele gezin hoofdzakelijk Nederlands (zie ook paragraaf 1.2).

Twee van de drie vrouwelijke geïnterviewden uit de hoogste sociaal-economische klasse kennen volstrekt geen Hindoestaans en het is geen toeval (zie ook paragraaf 1.2) dat het juist diegenen zijn die van huis uit reeds tot de hoogste kringen behoorden. Het is frappant, dat de andere geïnterviewden uit deze klasse, die van huis uit tot de gegoede middenklasse behoorde, alleen Hindoestaans tot haar man spreekt als ze niet wil dat de kinderen weten wat er gezegd wordt. De vrouwelijke geïnterviewde uit de middenklasse die met een creool getrouwd is, spreekt als haar man en kind erbij zijn, Sranan tegen haar ouders, omdat de eersten het Hindoestaans en de laatsten het Nederlands vrijwel niet beheersen; tegen haar broers en zusters spreekt zij in soortgelijke situaties Nederlands i.p.v. Hindoestaans. Tegen andere familieleden echter, met wie zij vrijwel geen contact heeft, praat ze als ze hen toevallig ontmoet, ook als haar man erbij is, Hindoestaans.

3.3 *De Javaanse groep*

Helaas heb ik geen Javanen kunnen interviewen die men tot de hoogste sociaal-economische klasse kan rekenen. Over de taalkeuze van de geïnterviewden zijn er, als men die vergelijkt met hetgeen in hoofdstuk 2 over deze bevolkingsgroep is gezegd, weinig opmerkingen te maken.

De vrouwlijke geïnterviewde uit de middenklasse die met een creool is getrouwd, spreekt tegen haar ouders, grootouders, ooms en tantes overwegend Sranan i.p.v. Javaans als haar man erbij is. (Vgl. hiermee de taalkeuze van de eerder besproken Hindoestaanse die ook met een creool is getrouwd.)

Een van de vrouwlijke geïnterviewden uit de laagste sociaal-economische klasse praat Sranan tegen haar collega's als er geen klanten zijn in de zaak waar ze werkt en meestal Nederlands als er klanten zijn.

3.4 *Bosnegergroep*

De Bosnegers die ik kon interviewen behoren, evenals die van de geobserveerde groep, allen tot de laagste sociaal-economische klasse.

Een van de vrouwlijke geïnterviewden verstaat wel Nederlands, maar wil het zelf niet spreken, omdat ze daarvoor te verlegen is. Tot haar man praat ze vrijwel alleen Sranan, omdat hij er niet van houdt, dat men Djuka tot hem spreekt. (Er zijn dus blijkbaar ook Bosnegers die het niet prettig vinden in hun moedertaal te worden aangesproken, waarschijnlijk omdat ze niet graag voor Bosnegers aangezien willen worden.) Tot de kinderen wordt in dit gezin ook overwegend Sranan gesproken. Tegen haar neven en nichten in Paramaribo spreekt ze hoofdzakelijk Sranan, terwijl ze tegen hun ouders Djuka spreekt, evenals tegen haar ouders en overige familieleden aan de Boven-Tapanahony.

3.5 *De Chinese groep*

Bij deze groep, die bestaat uit in Suriname geboren Chinezen, heb ik mij moeten beperken tot de hoogste sociaal-economische klasse en de middenstand. Aangezien echter slechts weinig Chinezen tot de laagste klasse behoren[7], heeft deze beperking geen aantoonbare consequenties voor mijn onderzoek.

Een van de vrouwlijke geïnterviewden uit de middenklasse spreekt tot haar vader, een van de weinige uit China afkomstige winkeliers die met een in Suriname geboren Chinese is getrouwd, overwegend Chinees, hoewel hij ook Nederlands spreekt. Tot haar moeder heeft ze altijd Nederlands gesproken. Nu haar ouders niet meer in Suriname wonen en haar grootouders gestorven zijn, spreekt zij haast geen Chinees meer. Hoewel ze overwegend Nederlands spreekt, gebruikt ze graag Surinaamse uitdrukkingen. Dit heeft ze waarschijnlijk overgehouden uit haar jeugd toen ze nog vaak bij haar vader in de winkel was.

De meeste personen tegen wie de geïnterviewden Chinees spreken, zijn in China geborenen. Tegen personen met wie ze zich in het Chinees onderhouden spreken de geïnterviewden over het algemeen geen Sranan; degenen die dat wel doen, beheersen meestal het Chinees niet in die mate dat ze het in dergelijke gesprekken altijd geheel zonder Sranan kunnen stellen.

4 *De taalkeuze als meter van de intimiteitsrelatie tussen veeltaligen*

Zoals reeds in de inleiding is opgemerkt, is elk taalgebruik, dus ook de keuze van een bepaalde taal op een bepaald moment, afhankelijk van verschillende situationele factoren, waar de relatie tussen spreker en hoorder slechts een van is. Uit de resultaten van het onderzoek is gebleken dat men, op grond van een bekende intimiteitsrelatie, rekening houdend met zaken als de sociale status van spreker en hoorder en het meer of minder formele karakter van een gesprek, met een zekere mate van nauwkeurigheid een bepaalde taalkeuze kan voorspel-

len. Het omgekeerde, uitspraken doen m.b.t. de intimiteitsrelatie tussen veeltaligen op grond van hun taalkeuze op een bepaald moment wordt al veel ingewikkelder en is vaak niet eens mogelijk.

Een belangrijke factor die de taalkeuze op een bepaald moment kan beïnvloeden, is de aanwezigheid van een toehoorder, iemand die niet aan het gesprek deelneemt, maar wel in staat is dit geheel of gedeeltelijk te volgen. Een voorbeeld hiervan is de onder invloed van het publiek veranderende taalkeuze van de Javaanse verkoopster. Dit onder invloed van een derde overschakelen op een andere taal wordt in de meeste gevallen waarin men een toehoorder niet uitdrukkelijk bij het gesprek wenst te betrekken, veroorzaakt door het feit, dat de taal die men anders zou gebruiken door de gebruiker lager gewaardeerd wordt dan de op dat moment gebruikte taal. Niet iedere toehoorder zal natuurlijk even veel invloed op de taalkeuze van gesprekspartners uitoefenen. Er zijn zelfs talrijke situaties denkbaar, waarbij de invloed van de toehoorder nihil is, doordat diens aanwezigheid de sprekers onverschillig is. Ook blijven er nog andere factoren (zoals de eerder genoemde) over, waarvan men de invloed op de taalkeuze eerst zal moeten nagaan, voordat men conclusies kan trekken omtrent de intimiteitsrelatie tussen gesprekspartners.

In het algemeen kan men stellen dat het spreken van Nederlands door mensen uit de hogere sociaal-economische klassen niets hoeft te zeggen over hun intimiteitsrelatie, ongeacht welke moedertaal de sprekers hebben, terwijl het gebruik van Nederlands door mensen uit de lagere klassen vaak duidt op een zekere afstand (m.u.v. de eerder besproken groep creolen uit de laagste sociaal-economische klasse die overwegend Nederlands praat en gesprekken tussen ouders of andere volwassenen en kinderen).

Het onderling spreken van Sranan door personen uit de hogere klassen duidt in veel gevallen op een zekere intimiteit en dit verschijnsel doet zich hoofdzakelijk bij mannen voor. Als personen uit de hogere sociaal-economische klassen tegen personen uit de lagere klassen Sranan spreken, duidt dat in de meeste gevallen juist niet op een zekere mate van intimiteit, maar onderstreept dit a.h.w. de sociale afstand nog. (Iedereen kent het - al dan niet ware - verhaal van de Chinese winkelier die met ‘omoe’ en in het Sranan werd aangesproken en in perfect Nederlands antwoord gaf, tot grote verlegenheid van de klant die inzag, hoe zeer hij de Chinees had onderschat.) Het spreken van Sranan door mensen uit de lagere sociaal-economische klassen zegt meestal heel weinig over de intimiteitsrelatie tussen de sprekers, vooral als dezen creolen zijn of personen die elkaars moedertaal niet spre-

ken en/of verstaan (zie ook paragraaf 1.6).

Het onderling spreken van Hindoestaans of Javaans door personen uit de hogere klassen duidt veelal op een zekere mate van intimiteit. Soms is het echter ook gewoon een teken van respect voor een oudere die liever eigen moedertaal spreekt. In het contact van personen uit de hogere met personen uit de lagere klassen is het gebruik van deze talen vaak een teken van consideratie met een rasgenoot van wie men weet of verwacht, dat hij het Nederlands niet of onvoldoende beheerst. Het spreken van Hindoestaans of Javaans door personen uit de lagere sociaal-economische klassen is niet per se een indicatie van een zekere intimiteitsrelatie tussen sprekers.

Uit het spreken van de moedertaal door Bosnegers kunnen, indien ze, zoals de onderzochte groepen, tot de laagste sociaal-economische klasse behoren, geen conclusies getrokken worden t.a.v. de intimiteitsrelatie tussen de sprekers, terwijl het overwegend spreken van Sranan er in deze milieus gewoonlijk slechts op duidt dat de sprekers elkaars moedertaal niet verstaan.

Het spreken van Chinees duidt evenmin op een bepaalde intimiteitsrelatie tussen de gesprekspartners als het bezigen van Nederlands door in Suriname geboren Chinezen onderling.

Het is gezien het voorgaande duidelijk dat hoewel de taalkeuze soms inderdaad gezien kan worden als meter van de intimiteitsrelatie tussen veeltaligen het niet mogelijk is uitsluitend op grond van een bepaalde taalkeuze de juiste conclusies m.b.t. de intimiteitsrelatie tussen de gesprekspartners te trekken.

A.Y. Westmaas

Eindnoten:

1 Appel, R., G. Hubers en G. Meijer (1976).
2 Voor de begrippen stijl en register, verwijs ik naar Appel, R. enz. (zie ook noot 1), blz. 101 en 102.
3 Creool(se) is hier gebruikt in de betekenis van neger of negroïde persoon die geen Bosneger(in) is. Zie hiervoor ook: Encyclopedie van Suriname.
4 Dit begrip komt aan de orde bij Appel, R. enz. (zie ook noot 1), blz. 69.
* Surinaams en Sranan zijn steeds synoniem gebruikt.
** Hindoestaans en Sarnami Hindustani idem.
5 In de Encyclopedie van Suriname (zie ook noot 3) staat over de Bosneger o.m. te lezen: ‘In Paramaribo en omgeving behoort hij tot het verpauperde deel der bevolking’; blz. 92.
6 Over het verschijnsel van de loyaliteit, t.o.v. de eigen taal, dat optreedt bij mensen die emigreren en zich gaan realiseren dat ze tot een bepaalde groep behoren spreken Appel e.a. (zie ook noot 1), op blz. 69.
7 Encyclopedie van Suriname (zie ook noot 3), blz. 121: ‘... en worden oude, armlastige Chinezen - die weinig in aantal zijn - in het clubgebouw van Kong Ngie Tong Sang gehuisvest.’

Het Nederlands als luxe-waar op de Surinaamse markt 4

1 *Inleiding*

In de samenleving kan een taal twee door de houding van de overheid gesanctioneerde rollen vervullen (Kroeber, 1963; Fishman, 1971). Zij draagt in de rol van nationale taal bij tot de verwezenlijking van de nationale eenheid. Het succes daarvan is herkenbaar aan het gebruik van de taal in de literatuur, de religie, onderlinge contacten en in de massamedia. Als officiële taal is ze middel tot communicatie tussen de overheid en de bevolking (in de rechtspraak, ambtenarenstukken, onderwijs, enz.) en tussen de overheid en instellingen buiten het land (buitenlandse betrekkingen, toerisme, enz.).

Het Nederlands speelt in de multi-linguale Surinaamse samenleving zowel de rol van nationale als van officiële taal. Dit ondanks de ligging van Suriname op het Zuidamerikaanse continent en vlakbij het Caraibisch gebied, waar Spaans, Portugees en Engels de belangrijkste talen zijn. Wat is dan het motief geweest om het Nederlands in Suriname te importeren? Met Hellinga (1955) zou de invoering van het Nederlands in de Surinaamse samenleving kunnen worden gezien als de realisering van de Westeuropese cultuur op een eigen Nederlandse wijze. De gevoerde taalpolitiek zou dan gericht moeten zijn op de overdracht van de Westeuropese cultuur door middel van de vernederlandsing van de Surinaamse samenleving.

De rol van het Nederlands in de Surinaamse samenleving zal worden beschreven door de wijze van functioneren van deze taal na te gaan in vier verschillende perioden. Hierbij zal met name aandacht besteed worden aan de functie van deze taal in het onderwijs, de literatuur en de communicatie. De functiebeschrijving zal geschieden in termen van kenmerken van het sociolinguïstische profiel van het Nederlands in Suriname. Derhalve zal in het volgende eerst kort worden ingegaan op deze wijze van benadering.

2 *Sociolinguïstische profiel*

Het sociolinguïstische profiel van een taal wordt aan de hand van vier grootheden beschreven (Stewart, 1962; Bell, 1976). Deze zijn taaltype, taalstatus, percentage gebruikers en taalfuncties.

2.1 *Taaltype*

De categorisering van talen in taaltypen is gebaseerd op het differentiëren van talen naar gelang hun potentiële sociale prestige. Relevante aspecten zijn: *a* standaardisering (de geaccepteerde vorm), *b* vitaliteit (een actieve gemeenschap van inheemse sprekers), *c* historiciteit (een ontwikkeling door het gebruik binnen een etnische of sociale groep), *d* autonomie (gebruikers onderscheiden de taal van andere talen of variëteiten), *e* reductie (de taal is een deelverzameling van elementen van een taal of taalvariant), *f* mengvorm (de basisgrammatica en lexicon zijn niet steeds afgeleid van hetzelfde voorstadium van de taal), *g* defacto normen (er bestaan normen voor correct gebruik die door 'normbewakers' kunnen worden toegepast bij het beoordelen van het taalgebruik). Op grond van deze aspecten wordt onderscheid gemaakt tussen standaardtaal, dialect, klassieke taal, vernacular, creool, Pidgin, enz. (Bell, 1976). De classificatie in tabel 1 betreffende het grootste deel van de in Suriname gebruikte talen is gebaseerd op een typologie die door Stewart (1968) is voorgesteld. De tekens +, - en? betekenen respectievelijk aanwezigheid van het kenmerk, afwezigheid van het kenmerk en onvoldoende evidentie.

Tabel 1: Sociolinguïstische typologie van talen in Suriname (a = gestandaardiseerd; b = vitaliteit; c = historiciteit; d = autonomie; e = reductie; f = mengvorm; g = defacto normen)

Kenmerken							***Taaltype***	***Taal***
a	b	c	d	e	f	g		
+	+	+	+	-	-	+	standaard	Nederlands
+	+	+	+	-	-	+	standaard	Hindi
-	+	-	-	-	-	+	dialect	Sarnami Hindi
-	+	-	-	-	-	+	dialect	Javaans
-	+	-	-	+	+	+	creool	Sranan
-	+	-	-	+	+	+	creool	Aukaans
-	+	-	-	+	+	+	creool	Saramaccaans
-	+	-	-	-	-	+	dialect	Chinees
-	+	-	-	-	-	+	vernacular	Arowak
-	+	-	+	-	-	+	vernacular	Trio
-	+	-	+	-	-	+	vernacular	Wajana
-	+	-	+	-	-	+	vernacular	Calinja
-	+	-	+	-	-	+	vernacular	Caraibs
-	+	-	+	-	-	?	ver-x-iseerd y (bv. verfranst Vlaams)	Sarnami Nederlands

2.2 *Taalstatus*

De houding van de overheid ten opzichte van een taal bepaalt de status van de taal in de samenleving. De taal kan op grond van een wet de status hebben van officiële taal: 1e officieel

voor het gehele land (OL) of 2e officieel binnen een bepaalde regio (RO in een provincie, deelstaat enz.). Hoewel de taal niet de officiële status heeft, kan ze door de overheid wenselijk worden geacht als communicatiemiddel. Er is dan sprake van ‘promoted language’ (PL). Deze taal wordt dan gebruikt in de communicatie tussen de overheid en de bevolking: radioprogramma's betreffende gemeenschapsontwikkeling, volksgezondheid, landbouwmethoden enz. De overheid kan ook de taal tolereren in de samenleving zonder die zelf te gebruiken of wenselijk te achten. Men spreekt dan van ‘tolerated language’ (TL). Wanneer de overheid het gebruiken van een taal opzettelijk ontmoedigt door haar autonomie te ontkennen of door opzettelijk het gebruik ervan te verbieden is er sprake van ‘discouraged language’ (DL). De taalstatus kan dus zijn: 1e OL (officiële taal), 2e RO (regionaal officieel), 3e PL (promoted language), 4e TL (tolerated language) of 5e DL (discouraged language).

2.3 *Percentage gebruikers van de taal*

Hierbij wordt gedacht aan een rangordening in termen van klassen, waarbij de klassebreedte vrij arbitrair kan zijn. Stewart (1968) gebruikt 6 klassen: klasse I: 75%+ (meer dan 75%), klasse II: 50% + (meer dan 50%), klasse III: 25%+ (meer dan 25%), klasse IV: 10% + (meer dan 10%), klasse V: 5% + (meer dan 5%) en klasse VI: 5%- (minder dan 5%).

2.4 *Taalfuncties*

De wijze waarop een taal in de samenleving functioneert, wordt in termen van de categorieën: communicatie, onderwijs, religie en literatuur beschreven:

a *Communicatie* (W). De communicatieve functie wordt beschouwd vanuit het gezichtspunt van het gebruik van de taal voor communicatie met instanties (personen) buiten het land: We (handel, toerisme diplomatieke dienst) en het gebruik ervan voor interne communicatie: W_i (communicatie tussen leden uit verschillende taalgroepen). De taal kan ook een zeer beperkt communicatief bereik hebben:
a beperkt tot één enkele etnische of sociale groep (W_g), *b* beperkt tot de hoofdstad (W_c) of *c* beperkt tot één provincie, deelstaat enz. (W_p).

b *Onderwijs* (M). De taal kan worden aangeboden als vak (M_o) en/ of gebruikt worden als medium van instructie. In het laatste geval kan het functioneren als instructietaal in de basisschool (M_1), in het voortgezette onderwijs (M_2) en in het hoger onderwijs (M_3).

c *Religie* (R). Het gebruik van de taal voor godsdienstige doeleinden.

d *Literatuur* (L). Het gebruik van de taal als literair expressiemiddel (poëzie, proza).

Wanneer dezelfde taal de W_i functie (interne communicatie), de R-functie (religie) en de L-functie (literatuur) vervult kan deze taal zowel de nationale (NL = national language) als de officiële (OL = Official language) rol vervullen. De taal bezit dan de NOL-status (national official language).

Het sociolinguïstische profiel van een taal is te representeren als een kruistabel, waarvan de kolommen distinctieve categorieën (taaltype, taalstatus, percentage gebruikers en taalfunctie) aangeven, en de rijen verschillende taalprofielen.

Veranderingen in het sociolinguïstische profiel van het Nederlands zullen steeds als functie van de aard van de socioculturele structuur van de Surinaamse samenleving worden beschreven. Hierbij zal het profiel van het Nederlands met het dan heersende profiel van het Sranan worden vergeleken.

3 *Het Nederlands als exclusieve handelswaar: periode vóór 1876*

De Surinaamse samenleving van vóór 1876 was gestructureerd volgens het plantage-model. De plantage-samenleving was een twee-kastensysteem: *a* de hogere kaste (Europeanen: plantage-directeuren, administrateurs, kooplieden, enz.) en *b* de lagere kaste (Indianen en Negers uit Afrika: de slaven). In deze samenleving was het Nederlands exclusieve koopwaar. Het was uitsluitend bestemd voor de hogere kaste van Europeanen, die de Europese cultuur in stand moest houden. In tabel 2 worden de voor deze periode karakteristieke sociolinguïstische profielen van het Nederlands en het Sranan weergegeven. Het Nederlands was het gestandaardiseerde Hollands van de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw. Deze taal kreeg de status van officiële taal van het land (NOL-status). Ze fungeerde extern als communicatiemiddel (W_e) met Nederland, maar intern was ze uitsluitend voor het onderlinge contact tussen de Europeanen bestemd. Hierbij vervulde ze ook de functie van de taal van instructie aan het Europese kader (M), de taal van de kerk der Europeanen (R) en de taal voor literaire expressie (L). Lichtveld en Voorhoeve (1958) besteden aandacht aan het werk van de dichter Paul François Roos (1751 - 1805). Tevens wijzen ze op het bestaan van het genootschap ‘De Surinaamse lettervrinden’, hetgeen illustratief is voor de wijze waarop het Nederlands als literair expressiemiddel werd geïnstitutionaliseerd.

De slavenbevolking beheerste uitsluitend het Sranan als communica-

Tabel 2: Sociolinguïstisch profiel: periode vóór 1876.
(NOL = national official language; PL = promoted language; W_e = externe communicatie; W_i = interne communicatie; W_g = communicatie in de groep; M = medium van instructie; R = religie; L = literatuur.)

	Type	**Status**	**Perc. gebr.**	**Functie**
Nederlands	gestand.			
NOL	5%+	W_e W_g M_g R_g L_g		
Sranan	creool	PL	75%+	W_g W_i M_g R_g

tiemiddel (W_g). Bovendien werd deze taal door de overheid voorgeschreven als communicatiemiddel tussen de twee kasten. Het Sranan had derhalve een 'promoted language' status (PL-status) en een 'internal communication' functie (W_i-functie). Ze werd tevens gebruikt bij religieuse bijeenkomsten met slaven (R-functie) en in het onderwijs aan slaven (M-functie); de lagere kaste mocht immers de taal van de hogere kaste (het Nederlands) niet leren spreken.

Het gebruik van het Sranan was gunstig voor de verdere ontwikkeling van deze taal tot een volwaardig communicatiesysteem (van Pidgin tot Creole language met een Engelse basisstructuur). Deze ontwikkeling werd nog meer gestimuleerd toen na de afschaffing van de slavernij (1863) een liberale politiek in Nederland de weg vrij maakte voor meer onderwijs in deze taal (vóór 1857 mochten de slaven uitsluitend leren lezen). Voorhoeve en Lichtveld (1975) wijzen op de stijging in de produktie van religieuze werken, verhalen en gedichten in deze volkstaal. Hiertoe behoren de boeken van de Matuari neger Johannes King, die in de periode van 1864 tot 1893 werden geschreven.

De officiële afschaffing van de slavernij (1863) luidde een fase in van sociale veranderingen. Het twee-kastensysteem werd toen vervangen door een naar afkomst heterogene burgersamenleving.

4 *Het Nederlands als volksvoedsel par excellence: periode 1876-1950*

In deze nieuwe sociale structuur kon niet worden getolereerd, dat meer dan 90 procent van de burgerij een andere taal sprak dan het Nederlands. Burgers van dit land moesten de Europese cultuur aangeboden krijgen door middel van het Nederlands. Met het aannemen in 1876 van de leerplichtverordening voor alle kinderen van 6 t/m 12 jaar, werd het Nederlands dan ook de verplichte instruktietaal in de school. Het gebruik van Sranan door leerling en/of door leerkracht werd verboden: het leren van het Nederlands geschiedde dus volgens de zogenaamde onderdompelingsmethode. Ook ouders werd medegedeeld thuis uitsluitend Nederlands te spreken.

Tabel 3 geeft een verandering te zien van het taalprofiel van zowel het Nederlands als het Sranan. De status van het Sranan werd DL

(discouraged language) en de officiële communicatieve functie (W_i W_g) werd opgeheven. Het bleef echter in de huiselijke sfeer als communicatiemiddel tussen groepen functioneren. Het gebruik ervan werd evenwel ervaren als evidentie voor een lage sociale status van de gebruiker of voor een gebrek aan goede scholing. Dit was ook het geval wanneer het Hindi of het Javaans door contractarbeiders uit respectievelijk India (vanaf 1873) en Indonesië (vanaf 1890) werd gebruikt.

Tabel 3: Sociolinguïstisch profiel: periode 1876 tot 1950.
(NOL = national official language; DL = discouraged language; W_e = externe communicatie; W_i = interne communicatie; M = medium van instructie; R = religie; L = literatuur.)

	Type	**Status**	**Perc. gebr.**	**Functie**
Nederlands	gestand.	NOL	25% +	W_e W_i M R L
Sranan	creool	DL	75% +	---

Het Nederlands kreeg de functie van W_e W_i en M □ 3 (M_3 = hoger onderwijs: in 1882 werd de Medische School opgericht en in 1948 de School voor de opleiding van advocaten). Het gebruik van de Nederlandse taal nam toe en ze werd de enige taal voor het openbaar culturele leven. Er ontstond een elitaire groep van niet-Europeanen, die de bewaker werd van de nieuwe visie: de Nederlandse cultuur voor alle burgers van het land. De literaire expressie in de Nederlandse taal werd aangemoedigd. De bekende Surinaamse schrijver Albert Helman (pseudoniem van L.A.M. Lichtveld) is een goede representant van deze culturele trend. Hij begon in 1926 met zijn produktie van in het Nederlands geschreven literaire werken (Zuid-Zuid-West, 1926; Mijn aap schreit, 1928; De Stille plantage, 1931; Mijn aap lacht, 1953, enz.). Ook het onderwijs was volledig afgestemd op de Nederlandse cultuur. Er werd geen rekening gehouden met het milieu en de taalachtergrond van het kind. De gekozen leerstof was niet aangepast aan zijn ervaringswereld. Dit betrof niet alleen maar de inhoud van teksten (verhalen, geschiedenis, enz.) maar ook de inhoud van reken-opgaven en het type gebruikte woorden in het taalmateriaal (zeer lage gebruiksfrequentie in Suriname). Het Nederlands werd als geschreven taal aangeboden en niet als communicatiemiddel binnen Surinaamse taalgebruikssituaties (de wijze van: groeten, een ander iets verzoeken, mededelen, bevelen, bedanken, naar de weg vragen, enz.). De opdracht de Europese cultuur over te dragen was dus bepalend voor de structuur van de praktische onderwijsleersituatie.

Het enthousiasme waarmee de ‘vernederlandsing’ van de Surinaamse samenleving werd aangepakt leverde echter niet het verwachte resul-

taat op. Integendeel, de beheersing van het Nederlands was bij leerlingen uit een niet-nederlandstalig gezin, ook na een schoolperiode van 6 jaar, niet in overeenstemming met het voorspelde niveau. De onderdompelingsmethode had duidelijk gefaald. Bovendien waren de overige schoolprestaties van dien aard, dat leerlingen met een gebrekkige kennis van de Nederlandse taal na de lagere school zelden in aanmerking kwamen voor een voortgezette schoolopleiding (Mulo) of voor een beroepsopleiding. Het percentage zittenblijvers en schoolverlaters (drop-outs) was erg groot en een vorm van pseudo-analfabetisme was daarvan het gevolg. De massa van ongeschoolde arbeiders bleef derhalve toenemen. De nieuwe elite (voornamelijk creolen en Hindoestanen) had echter belang bij de handhaving van deze situatie. Deze groep bezat immers vanwege de redelijke beheersing van het Nederlands veel politiek en cultureel prestige.

De reactie op de ontstane taalsituatie bleef niet uit. De onderwijzer Koenders gaf in 1946-1956 een maandblad uit (Foetoeboi = loopjongen) waarin hij zowel in het Sranan als in het Nederlands schreef. Hij verdedigde de opvatting, dat het Sranan een voor alle gebruik geschikte taal is en de creoolse cultuur wel iets is om trots op te zijn. Vooral onder Surinaamse studenten in Nederland was zijn maandblad bekend. Deze studenten richtten zelf een culturele organisatie op ‘Wie Eegie Sanie’ (= onze eigen dingen), waarin intellectuelen en arbeiders elkaar vonden. Het doel van de organisatie was om Suriname een eigen cultuur te geven, waarmee de gehele bevolking zich kon identificeren. Hierbij zou het Sranan de nationale taal moeten zijn. Gedichten en toneelstukken (Bruma, 1958; Trefosa, 1957) werden in het Sranan geschreven. Er werd tevens een aanvang gemaakt met een meer systematische beschrijving van het Sranan (Voorhoeve, 1953; 1957 en 1962; Donicie, 1959; Echteld, 1962).

De Surinaamse elite was derhalve niet alleen bevreesd voor een afname van de belangstelling voor de Westeuropese cultuur, maar ook voor het verlies van eigen machtspositie. Een nieuwe periode van verandering van de sociolinguïstische structuur van de Surinaamse samenleving was aangebroken.

5 *Het Nederlands in een multi-culturele samenleving: periode 1950-1975*

In tabel 4 zijn voor deze periode karakteristieke profielkenmerken van het Nederlands en het Sranan weergegeven. De officiële W_i-functie van het Nederlands kwam te vervallen. Deze werd overgenomen door het Sranan. Eersel (1971) wijst echter op de mogelijkheid van taalkeuze als functie van de sociale status (tabel 5). Indien beide gesprekspartners een hoge status hebben wordt het Nederlands of het

Sranan gebruikt. De kans dat het Sranan wordt gekozen neemt toe met een toename van de intimiteit van de relatie. Personen met een hogere sociale status (H-status) zullen iemand met een lagere status (L-status) bij voorkeur in het Nederlands aanspreken; tenzij men vermoedt dat de L-status persoon het Nederlands onvoldoende beheerst. De L-status persoon zal de H-status persoon in het Sranan (vooral oudere L-status personen) of in het Nederlands aanspreken. Gesprekpartners met een L-status zullen het Sranan hanteren; dit geldt met name in de communicatie tussen personen uit verschillende etnische groepen (W_i-functie van het Sranan). Personen uit dezelfde etnische groep die een andere moedertaal hebben dan het Sranan zullen echter in de condities a, c en d bij voorkeur hun moedertaal spreken inplaats van het Sranan.

Tabel 4: Sociolinguïstisch profiel: periode 1950-1975
(NOL = national official language; NL = national language, W_e = externe communicatie, W_i = interne communicatie, M = medium van instructie, R = religie, L = literatuur.)

	Type	**Status**	**Perc. gebr.**	**Functie**
Nederlands	gestand.	NOL	50% +	W_e M R L
Sranan	creool	NL	75% +	W_i R L

Tabel 5: Taalkeuze en sociale status
(H = hoge status; L = lage status)

Sociale status	***Taalkeuze***
a H-status vs. H-status	Nederlands of Sranan
b H-status vs. L-status	Nederlands
c L-status vs. H-status	Nederlands of Sranan
d L-status vs. L-status	Sranan

Het Sranan kreeg in deze periode de status van nationale taal (NL-status). Dit bleek niet alleen uit de toename van het aantal literaire werken in het Sranan (Trefosa, 1957; Bruma, 1958) en de onderlinge contacten in het Sranan (W_i-functie), maar ook uit het feit dat een couplet van het volkslied in het Sranan verscheen. De wens van met name de culturele vereniging ‘Wie Eegie sanie’ om het Sranan de OL-status te geven werd niet gerealiseerd. De positie van het Sranan kwam in discussie doordat het als taal van de creoolse bevolkingsgroep werd geplaatst tegenover het Hindi, het Javaans, het Saramaccaans enz. De houding van de andere bevolkingsgroepen ten opzichte

van het Sranan werd derhalve een zeer belangrijke factor. Onderzoekingen naar de attitude van bevolkingsgroepen ten opzichte van elkaar gaven aan dat er zeer duidelijke raciale tegenstellingen waren (Speckman, 1963; Renselaar, 1963). De aanvaarding van het Sranan als officiële taal zou tot een taalstrijd tussen bevolkingsgroepen kunnen hebben geleid.

Het belang van de culturele identiteit van de verschillende etnische groepen werd benadrukt. De belangstelling voor hun levenswijze en culturele expressie nam toe (Speckman, 1963; Renselaar, 1963; De Waal-Malefyt, 1963). Suriname werd gezien als een plurale samenleving waarin het streven naar nationale eenheid het zoeken naar een 'eenheid in verscheidenheid' zou moeten impliceren (Hollander e.a. 1966).

Wat betreft de positie van het Nederlands was de overheid zeer bezorgd over de slechte beheersing van deze taal. De gecompliceerde sociolinguïstische structuur van de samenleving (Eersel, 1969) had een negatieve invloed op de adequate verwerving ervan. De overheid was dan ook gedwongen maatregelen te treffen ten einde de verdere vernederlandsing van de samenleving te stimuleren. Het verslag van Hellinga: 'Language problems in Surinam (1955)', geeft een zeer pessimistisch beeld van de situatie: 'de school in Suriname is er niet in geslaagd de Surinaamse samenleving Nederlandssprekend te maken'. In een ander geschrift 'kansen voor het Nederlands in Suriname (1958)' suggereert hij echter dat via tweetalig onderwijs, de kinderen uit niet-Nederlandstalige gezinnen in de kleuterschool en in de lagere klassen van de basisschool het Nederlands eerst als vak moesten leren. De taal van instructie zou dan de moedertaal moeten zijn. Er werd echter niet ingegaan op de te hanteren leermethode.

Inmiddels was er in 1948 een onderscheid gemaakt tussen twee typen lagere scholen. De A-school (uitsluitend in de hoofdstad Paramaribo) die vanwege het verplichte schoolgeld een selectieve functie vervulde met betrekking tot de mate waarin het gezin Nederlandssprekend was. Deze kinderen hadden op grond van hun kennis van het Nederlands een grotere kans op succesvol voortgezet onderwijs (Mulo en Middelbare school). De B-school was in Paramaribo en de districten. In Paramaribo bezochten kinderen uit sociaal-economisch zwakkere milieus dit type school (geen schoolgeld vereist). Bovendien werd in deze milieus het Nederlands nauwelijks gebruikt. De meeste leerlingen met leer- en gedragstoornissen konden dan ook in dit type school worden aangetroffen. Dit onderscheid (A- en B-scholen) werd later opgeheven.

Een poging om in de opleiding van kleuterleidsters rekening te hou-

den met de taalachtergrond van de leerling bestond uit het aanbieden van enige kennis van deze ‘moedertalen’ (Hindi, Sranan en Javaans) aan de toekomstige leidsters. Aangezien de moedertaal van het kind niet officieel als instructietaal werd gebruikt moest ook dit ‘experiment’ worden gestaakt. Hoewel de tweetalige school niet werd opgezet, was de overheid wel bereid het aanwezige taalmateriaal (schoolboeken, jeugdlectuur) inhoudelijk aan te passen aan het leefmilieu van het kind. Een taalmethode voor het Nederlands op de basisschool ‘Ons taalboek’ kwam tot stand.

De taalsituatie werd gecompliceerder door het gebruik van een variant Nederlands die duidelijk van het ABN afwijkt. Het begrip Surinaams-Nederlands was reeds ter sprake gekomen bij de bewerking door Albert Helman (1953) van het toneelstuk ‘Green pastures’ in termen van ‘een proeve van Surinaams-Nederlands’. Deze variant van het ABN vormde een bedreiging voor de elite. Het criterium voor ‘correct’ Nederlands zou dan niet meer in de bestaande leerboeken te vinden zijn, maar bij een groep schrijvers en dichters. Een groter deel van de bevolking zou ongestraft varianten van het Nederlands kunnen gebruiken in naam van het Surinaams-Nederlands. Moest de elite dit Nederlands verwerpen als niet in 's lands belang (overdragen van de Westeuropese cultuur en handhaving van eigen machtspositie)? De reactie luidde de 4de periode in.

6 *Op weg naar een eigen Nederlands? periode na 1975*

De profielverandering (tabel 6) betreft status en functieverlies van het ABN aan het Surinaams-Nederlands. Het Surinaams-Nederlands is een Xized type, het heeft een PL-status (promoted language) en een W_i-functie naast het Sranan.

Tabel 6: Sociolinguïstisch profiel: periode na 1975.

(NOL = national official language; NL = national language; PL = promoted language; W_e = externe communicatie; W_i = interne communicatie; M = medium van instructie; R = religie; L = literatuur.

	Type	**Status**	**Perc. gebr.**	**Functie**
ABN	gestand.	NOL	25% +?	W_e M R
Sur.-Ned.	Xized	PL	50% +	W_i L
Sranan	creool	NL	75% +	W_i R L

Door het accepteren van deze variant van het ABN zou de overheid instaat kunnen zijn de opdringerige positie van en de bedreiging door het Sranan te elimineren. Het Surinaams-Nederlands (SN) wordt aangevoeld als het eigene (positieve taalhouding) en indien de mate waar-

in het afwijkt van het ABN niet te groot is, kan het proces van vernederlandsing via het SN worden voortgezet. Immers de leermotivatie zal vanwege de positieve houding t.o.v. deze variant groter zijn dan die t.o.v. het ABN is geweest.

De introductie van het Surinaams-Nederlands is ook van belang voor de in Nederland woonachtige Surinamers. Hun identiteit en gevoel van eigenwaarde kan worden ontleend aan het Nederlands dat in Suriname als het eigene wordt ervaren. Het is voor een normbewaker dan ook belangrijk rekening te houden met zowel de uitspraak, het lexicon als de syntactische structuur van het Surinaams-Nederlands (Cairo, 1979). Wat betreft de beheersing van het Nederlands door het Surinaamse kind in Nederland, is door Alers (1974) een onderzoek gedaan naar de taalbeheersing van een groep kinderen in Amsterdam. In vergelijking met een groep Nederlandse kinderen uit hetzelfde sociaal-economische milieu, had het kind uit Suriname op formele kenmerken van het taalgebruik meer afwijkingen dan het Nederlandse kind. De frequentst voorkomende afwijkingen zijn te vinden in de categorieën: lidwoorden, voornaamwoorden, voorzetsels en werkwoordsvervoeging. De afwijkingen werden toegeschreven aan taalinvloeden uit het Sranan (interferentie) en aan het niet onderscheiden van het verschil tussen het ABN en het Surinaams-Nederlands, waarin afwijkende taalvormen zijn geconventionaliseerd.

De kenmerken van het Surinaams-Nederlands (SN) kunnen worden begrepen door de realiseringsvorm van het Nederlands in Suriname te zien als een bereikt stadium van ‘tussentaal’ (interlanguage) tijdens het leren van het Nederlands. De ‘tussentaal’ bevat lexicale substituties uit de moedertalen (Sranan, Hindi, enz.) alsmede syntactische structuren die meer overeenkomsten vertonen met die van deze moedertalen dan met die van de doeltaal (het Nederlands). Hoewel het Nederlands reeds meer dan 100 jaar op een systematische wijze wordt aangeboden, zou de Surinaamse samenleving misschien niet meer gemotiveerd zijn deze taal optimaal te leren beheersen. Een gefixeerde vorm (Xized-taal) zou dan bereikt zijn waarbij de ‘code’ efficiënt genoeg geacht wordt om ermee te kunnen communiceren (Bell, 1976). De Xized-taal is dan gemengd maar niet gereduceerd zoals het geval is met een creool (zie tabel 1). Het is echter onduidelijk of de gehele samenleving zich neergelegd heeft bij deze taalsituatie of dat er sprake is van een overgangsfase van tussentaal, die na toepassing van betere methoden om het Nederlands als tweede of derde taal te leren, kan worden opgeheven.

De afwijkingen van het ABN kunnen echter niet uitsluitend beschreven worden door te refereren naar gebrekkige kennis van het Neder-

lands als vreemde taal of naar invloeden van de moedertaal (interferenties). Het gebruik van het Nederlands in Suriname is ingebed in het typische Surinaamse cultuurpatroon.

In het Surinaams-Nederlands komen begrippen en relaties tussen begrippen voor die uitsluitend vanuit de context van de Surinaamse cultuur zijn te begrijpen. Surinaamse auteurs (zie Van Wel en Vervoorn) maken gebruik van deze achtergrondinformatie, die specifieke assumpties (presupposities) bij de lezer oproepen. De zinnen (1) - (3) refereren naar een kennisstructuur die het lagere volksleven representeert. Het begrijpen van deze zinnen hangt niet alleen maar af van de begrippen *kookraam, bacove, bus, prieten* en *erf*, maar ook van de context 'wonen (erfwoning) en vervoer (wilde bus) bij het lagere volk'.

1 In een van de benedenkamers was een kookraam (kookraam = uitbouwtje aan een huis met een raam van latwerk dat open kan, waarin kookapparatuur staat opgesteld: Van Donselaar, 1977).
2 Hij zit in een stampvolle bus tussen bacoven en groene bananen (bacove = banaan die rauw gegeten kan worden: Van Donselaar, 1977; bus = donibus = wilde bus = bus van kleine particuliere ondernemer die vaak zelf chauffeert: Van Donselaar, 1977).
3 Die man heeft Johan behoorlijk gepriet, midden op het erf (prieten = pak slaag geven; erf = onbebouwd stuk grond behorend bij een huis of een ander gebouw: Van Donselaar, 1977).

Teneinde de positie van het Surinaams-Nederlands te versterken zal de Surinaamse overheid de standaardisering van deze variant van het Nederlands moeten bevorderen. Het zal dan als officiële taal kunnen worden gehanteerd: NOL-status. Het motief om het Surinaams-Nederlands officiële status te geven zal echter niet de overdracht van de Westeuropese cultuur moeten zijn, maar het bevorderen van de culturele integratie van de verschillende etnische groepen. Het SN kan immers worden gebruikt om, onafhankelijk van negatieve etnische associaties (het Sranan wordt nog te vaak gezien als taal van de creool), specifieke betekenissen op te roepen als functie van typische Surinaamse taalgebruikssituaties.

De beheersing van het Surinaams-Nederlands zal in het onderwijs moeten worden gestimuleerd. Hierbij zal moeten blijken in hoeverre de beheersing van deze variant na 6 jaar basisschool door kinderen met een andere taalachtergrond dan het Surinaams-Nederlands beter zal zijn dan de beheersing van het ABN onder vergelijkbare omstandigheden. Indien wordt aangenomen dat het Surinaams-Nederlands als het 'eigene' wordt ervaren zou de leerling meer gemotiveerd kunnen zijn om deze variant te leren. Bovendien zal de in de school aan-

geboden ‘Nederlandse taal’ meer in overeenstemming zijn met het Nederlands waarmee hij buiten de school (vrienden, gezin, radio, krant, televisie, enz.) in aanraking komt.

Een dergelijke taalpolitiek zal leiden tot opheffing van de NOL-status van het ABN, dat als ‘tolerated language’ (TL-status) de W_e-functie voor de communicatie met Nederland zal kunnen behouden. Het zal echter mogelijk zijn door middel van een variant van het ABN (het Surinaams-Nederlands) de culturele eenwording van de plurale Surinaamse samenleving te stimuleren. Het streven naar de overdracht van de Westeuropese cultuur door middel van de vernederlandsing van de Surinaamse samenleving zal dan worden vervangen door het streven naar culturele eenheid en natievorming door middel van het Surinaams-Nederlands.

7 *Conclusie*

Het formele gebruik van de Nederlandse taal in Suriname is steeds gebaseerd op de status van deze taal in die samenleving als de nationale en de officiële taal (NOL-status). De sturende activiteit van de overheid met betrekking tot de realisering van taalfuncties die met de beide rollen (nationale en officiële) samenhangen had na 1876 (het jaar van de leerplichtverordening) weinig succes. In de multi-linguale Surinaamse samenleving kan ondanks de onderdompelingsmethode in het onderwijs het Nederlands niet voldoende worden beheerst door kinderen met een andere taalachtergrond dan het Nederlands. Hoewel een toename van de taalvaardigheid met betrekking tot het ABN door betere taalleermethoden (vreemde taalmethode in een twee-talige school, enz.) zou kunnen worden verkregen, zal de taalvaardigheid uitsluitend in termen van het Surinaams-Nederlands moeten worden gemeten. Deze variant van het Nederlands, die door de Surinamer als het eigene wordt ervaren, zal na standaardisering verschillende functies van het ABN kunnen overnemen. Het motief om het Surinaams-Nederlands als nationale en officiële taal (NOL) te introduceren zal dan moeten worden beschouwd vanuit het gezichtspunt van de rol die deze taal in het proces van de culturele integratie van de multiculturele Surinaamse samenleving zal kunnen spelen.

Hugo W. Campbell

De mengtaal van Surinamers: een sociolinguistisch perspectief 5*

Het verschijnsel waarnaar leerkrachten in Nederlandse scholen verwijzen als ‘de mengtaal van de Surinamers’ is wat linguïsten ‘code-mixing’, en soms ‘lexicale interferentie’ of ‘lexicale ontlening’ noemen (zie onder meer de inleiding in dit boek). Volgens mij zijn geen enkele van deze etiketten geschikt voor het taalgedrag waartoe de Surinamers in staat zijn namelijk om, zoals zoveel andere volkeren, elementen uit andere talen in hun eigen taal op te nemen. Dit taalgedrag kan men moeilijk ‘double talk’ noemen, sinds deze term een soort idee van nonsens oproept in het hoofd van iemand, die vooral voor de luisteraar geen betekenis zou kunnen hebben. Noch kan het ‘code switching’ genoemd worden, want in tegenstelling tot de algemene definitie van code, waarbij elke taalgemeenschap zijn eigen specifieke code heeft, zijn het niet alleen woorden of reeksen woorden die worden gebruikt. Noch kan ik het ‘interferentie’ noemen, om redenen die ik in het artikel zal uiteenzetten.

Mijn onderzoek naar de mengtaal, die voor leerkrachten zo belangrijk is, werd de eerste keer geïnspireerd door een leerkracht die me een voorbeeld gaf van wat hij bedoelde met ‘mengtaal’. Hij beweerde dat hij vaak dit soort vermenging hoorde als hij achter Surinamers, of het nu kinderen waren of volwassenen, in de tram zat. Een van de voorbeelden die hij gaf was: *me' kon dalijk*.

Het tweede deel van de uiting herkende de onderwijzer als een Nederlands woord. Van het eerste deel dacht hij dat het gebroken Nederlands was, of wat hij ‘Taki-Taki’ noemde. ‘Taki-Taki’, legde de leerkracht uit, interfereert met de verwerving van het kind van ‘echt’ Nederlands, en hij beweerde dat kinderen soms een soort vermenging voortbrengen in hun opstellen in de klas. Leerkrachten hebben me om hulp gevraagd bij hun poging om dit te voorkomen, in het belang van het kind. Sinds niemand een genezing kan voorstellen zonder eerst een goede diagnose te maken, ben ik begonnen om de mengtaal te onderzoeken.

Opzet

Ik ben in het najaar van 1981 tien weken bezig geweest om drie scholen te bezoeken: een scholengemeenschap met 10 procent Surinaamse kinderen (‘Surinaams’ is hier niet-blanken van Surinaamse oorsprong), een Mavo met 20 procent Surinaamse kinderen, en een Mavo

met 56 procent Surinaamse kinderen. Ik heb uren in de klas zitten luisteren, voornamelijk naar lessen Nederlands maar ook Engels (waarin de taal van de leraren Nederlands was). Ik heb ook bij lessen koken, geschiedenis, wiskunde enz. gezeten. Verder heb ik een aantal huiswerkklassen bijgewoond, na schooltijd. In al deze situaties lette ik op de taalinteractie tussen de leerkracht en de leerlingen, en tussen de leerlingen onderling. Ik wilde elke blijk van mengtaal-verschijnselen in het taalgebruik van de onderwijzers zelf noteren, en in de kantines van de scholen observeerde ik het taalgedrag binnen in een groep en tussen verschillende groepen, de creolen, Hindoestanen, andere buitenlandse kinderen en Nederlandse kinderen.

Ik verzamelde ook geschreven materiaal van de kinderen om te zien of iets van de mengtaal-verschijnselen daar ook aanwezig was. Ik heb drie soorten materiaal verzameld: in de eerste plaats opstellen gebaseerd op een specifiek onderwerp dat ik had voorgesteld (‘vrije tijd’), opstellen over een onderwerp dat de docent, met mij in de klas, had gekozen, en tenslotte opstellen over een onderwerp dat de docent had uitgekozen zonder dat ik verder er ook bij was, in een normale les. Alle opstellen waren in het Nederlands, behalve van één groep, waarvan ik ook materiaal verzamelde van een Engelse les die ik had bijgewoond.

Ik heb ook het huiswerk van Surinaamse en Nederlandse kinderen bekeken (maar niet meegenomen) over het Duits, om te zien of de problemen, die kinderen die Plat Nederlands spreken hebben met het Duits, te vergelijken zijn met problemen, die kinderen die Surinaams-Nederlands spreken hebben met het ABN, waarvan het Surinaams-Nederlands als een lage variant wordt beschouwd.[1] Het kijken naar het huiswerk van de kinderen in het Duits werd aangevuld met een aantal half-gestructureerde gesprekken met docenten Engels, Duits en Nederlands in dezelfde scholen.

Verder bezocht ik jeugdverenigingen, buurthuizen, koffiekamers voor de leerkrachten, markten, enz., allemaal in de buurt van dezelfde scholen. Ik ben ook bij Surinaamse gezinnen met kinderen van schoolgaande leeftijd op bezoek geweest, en verder heb ik urenlang in trams gezeten in de buurten van de scholen en van de kinderen die ik onderzocht. Ook heb ik geprobeerd om leerkrachten buiten de school om te ontmoeten, bij hun thuis, in een informele omgeving, vanwege het verschil dat bleek bij vooronderzoek tussen commentaar van de leerkrachten in de schoolomgeving en commentaar in de privésfeer.

Behalve dat ik kinderen onderzocht in de groep 14-16 jaar, jongens en meisjes, en volwassenen boven de 25, mannen en vrouwen, van Surinaamse en Nederlandse achtergrond, keek ik naar sprekers van

het Engels uit Groot-Brittannië, die al een aantal jaren in Nederland woonden. Dit was om te zien of in hun uitingen ook mengtaal voorkwam, en hoe leerkrachten op dit soort sprekers reageerden.

Keuze uit materiaal

Ik heb ervoor gekozen om maar een klein deeltje van de massa verzamelde gegevens te gebruiken. In dit artikel kijk ik alleen naar de zinnen van de creoolse kinderen. De reden hiervoor was dat de versies van het Sranan gesproken door Chinese, Hindoestaanse, Javaanse en andere kinderen nogal van elkaar en ook van die van de creoolse groep verschillen. Deze versies van het Sranan ondergaan noodzakelijkerwijs de invloed van de talen die de voorouders van deze groepen met zich mee brachten uit Azië, enz. (Zie onder andere het werk van Lie en Kishna in deze bundel.) Hierdoor vertoont het Sranan veel inter-etnische variatie.

Ik heb ook factoren van sociale klasse en onderwijs bekeken bij de keuze uit mijn materiaal, omdat, hoewel deze factoren zelden worden genoemd bij onderzoek door blanken onder Surinamers, het gaat om belangrijke aspecten van het type Sranan zinnen dat wordt geproduceerd. Ik heb bij mijn onderzoek een verschil ontdekt tussen de groep Surinamers uit de arbeidersklasse, d.w.z. de ‘gewone mensen’ zoals de Surinamers zeggen, en degenen uit de middenklasse. Dit sociale verschil is duidelijk voor Surinamers, maar niet voor Nederlanders en zeker niet voor Nederlandse leerkrachten. Aangezien het soort uiting dat de leerkracht met me besprak als een probleemgebied meer bij de arbeidersklasse lijkt voor te komen, heb ik me geconcentreerd op deze groep sprekers. Ik heb zinnen gekozen met alleen maar een of twee elementen uit het Nederlands.

Ik geef er ook de voorkeur aan niet de nieuwe vorm van het Sranan te gebruiken die door de Surinaamse jongeren in Nederland is geschapen. Deze vorm is onbegrijpelijk voor Nederlanders, ook voor de wetenschappers die zo verwoed het Sranan bestuderen, en voor de oudere Surinamers. Deze taal is nog niet op de markt, als men de wensen van haar scheppers wil eerbiedigen, voor bestudering door buitenstaanders.

Hieronder geef ik in secties A, B en C mijn gegevens weer.

Gegevens

A *Volwassen man*

1	mi ben ab'wan *afspraak* nanga en
	‘ik had een afspraak met hem/haar’
2	man, dji'a *vrouw* wan *zoentje*
	‘man, geef de vrouw een zoen’

Volwassen vrouw

3	mi fin' en *echt mooi*
	‘ik vind het/hem/haar echt mooi’
4	na *meisje* f'en a no *stommerik*
	‘het meisje van haar/hem is geen stommerik’

Meisje

5	loekoe, djaso ab' *speelgoed*, nanga tra sani
	‘kijk, hier is speelgoed en andere dingen’
6	bikasi na foe *huishoudelijk*
	‘omdat het voor huishoudelijke dingen is’

Jongen

7	m'go bai wan njoen *fiets*
	‘ik ga een nieuwe fiets kopen’
8	a man taki, joe no lasi *neks*
	‘de man zei je bent niks kwijt’

B *Nederlands meisje*
1 wij moeten ook *fruit* halen
2 zij geeft een prachtige *flat*

Nederlandse jongen
3 Meester gaf me een *hint*
4 mij oma heeft een *teashop*

C *Engelse volwassen vrouw*
De vrouw woont al vijfentwintig jaar in Nederland, weduwe van een Nederlander die iets minder dan vijf jaar geleden is overleden.
1 I went to buy *een kleedje*, but it was *zeer duur*
2 Did you see that programme which tell all sort of *verhaaltjes*
3 Hij zegt me *nothing*
4 Ik breng haar *to* de theater (bedoeld: bioskoop), met me

Analyse

We merken op dat elementen uit T2 (de tweede taal van de spreker) vaak in het midden van de zin worden geplaatst, zoals in A.1. Vaak begint de spreker met T1, dan naar T2 en dan terug naar T1 (de eerste taal van de spreker) zoals in A.2. Maar

verreweg het meest komt het T2 element aan het eind van de T1 zin zoals in A.3. Een ander veel voorkomend patroon is om een T2 element vroeg in de T1 zin te plaatsen en te eindigen met een T2 element. Soms worden elementen uit twee woordgroepen, bijvoorbeeld zelfstandig naamwoord en adjectief, samen uit T2 in een T1 zin geplaatst.

Zo nu en dan komt een element uit T2 in plaats van een woord dat ook in T1 bestaat, maar soms bestaat ook het equivalent van het woord uit T2 niet in T1.

De structuur van de gegeven voorbeelden is dan:
(waar SR = Sranan, N = Nederlands, E = Engels)

SR - N - SR	A.1, A.5
SR - N - SR - N	A.2, A.4
SR - N	A.3, A.6, A.7, A.8

De voorbeelden uit B lopen parallel met die van A:

N - E - N	B.1
N - E	B.2, B.3, B.4

Het patroon van B.2 is het meest frequent in deze groep.
De voorbeelden uit C zijn vergelijkbaar met die uit A en B:

E - N - E - N	C.1
E - N	C.2
N - E	C.3
N - E - N	C.4

Tot nu toe heb ik nog geen enkel geval gezien waarin de spreker van het Sranan in het Nederlands begint en dan een of meer elementen uit het Sranan toevoegt. Met andere woorden, ik heb nog geen ontlening uit het Sranan in het Nederlands gevonden. En hoewel men zonder evidentie geen aannames mag maken, kan het zijn dat zulke patronen bestaan, want het komt voor dat elementen uit talen met lagere status worden opgenomen in de prestige taal, zoals zal blijken bij de bespreking van de resultaten.

De gevallen van elementen uit de andere taal (T2) in de eigen taal van de spreker (T1) komen uit alle grammaticale klassen, maar ik heb ontdekt dat zelfstandige naamwoorden verreweg de grootste groep zijn in aantal. Op de tweede plaats komen adjectieven en adverbia, en tenslotte telwoorden en voorzetsels. Het gaat hier maar om een paar zinnen, maar dit zijn de getallen:

zelfstandige naamwoorden	10
adjectieven	2
adverbia	2
voorzetsels	1
telwoorden	1

Wanneer treedt er vermenging op? Dit zou natuurlijk een onderwerp voor onderzoek zijn voor mensen geïnteresseerd in ‘taal en situatie’ of ‘competence en performance’, meer dan voor iemand die voornamelijk geïnteresseerd is in de vragen *wie* de ontlener is en wat de *status* van de taal is waaruit ontleend wordt.

Het argument

Waar leerkrachten zo opvallend naar verwijzen als ‘double talk’ of vermenging van twee dingen is waar Bloomfield naar verwijst (1933) als culturele ontlening (‘cultural borrowing’). Misschien is culturele ontlening niet altijd een correcte term want als men ontleent dan geeft men normaliter terug. Wanneer er teruggave heeft plaatsgevonden dan is er assimilatie. In sommige gevallen heeft assimilatie van lexicale elementen en andere kenmerken natuurlijk volledig plaats-

gevonden zoals we kunnen zien in de voorbeelden in B. De term ‘fruit’ heeft in dit geval nu het Nederlandse woord ‘vruchten’ vervangen, zozeer dat het niet langer als een vreemd woord wordt herkend. In het geval van ontlening gebruikt de persoon, die het ontlenen doet, soms elementen uit de andere cultuur, soms uit zijn eigen cultuur. ‘Vrouw’ voor ‘oema’ in Sranan wordt niet altijd gebruikt. Er zijn gevallen wanneer dezelfde spreker ‘vrouw’ gebruikt en gevallen wanneer hij ‘oema’ gebruikt, helemaal afhankelijk van de context. Culturele ontlening of assimilatie treedt al eeuwen op en onder verschillende culturele groepen. Soms is het ontlenen of assimileren vrijwillig, soms wordt het direct of indirect aan de ontlener of assimilator opgedrongen. Soms is het wederkerig, soms is het eenzijdig.

Eenzijdige assimilatie en ontlening heeft door de eeuwen heen plaatsgevonden in de context van verovering, waarin één land het andere verovert en zo de taal van de veroveraar een superstratum taal wordt, of wat in de Bloomfield terminologie de boventaal is en de taal van de overwonnene, de substratum taal, die Bloomfield de lagere taal noemt. De spreker van de lagere taal leent uit de hogere taal, soms als statussymbool, soms omdat het woord niet bestaat in de taal van de overwonnene.

De context van verovering is vergelijkbaar met die van kolonisatie. Eén land koloniseerde het andere en de taal van de kolonisator wordt de boventaal, en de woorden van de taal van de kolonisator komen terecht in die van de oorspronkelijke sprekers totdat, gradueel, zoals het geval is in sommige landen, het geheel van de taal van de gekoloniseerde opgenomen is door die van de overheersers, zelfs als in sommige gevallen een verschillende versie ontstaan is. Bijvoorbeeld in Chili en andere delen van Zuid-Amerika, hebben de Indianen hun eigen taal verloren en spreken niet anders dan een versie van het Spaans. Of dit niet een volledig verschillende versie is of één die gebaseerd is op de versie, die daar in de eerste plaats naar toegebracht is, moet meer in detail onderzocht worden.

In het geval van Suriname, was de taal van de oorspronkelijke bewoners (de Indianen) nog niet geheel gekoloniseerd aangezien zij nog steeds hun eigen taal spreken op dit moment. De taal van de creolen, die Sranan is, was al gevestigd tegen de tijd dat de Nederlanders aankwamen.

De Nederlanders kwamen als kolonisatoren na een reeks van overheersers van Spaans naar Frans naar Engels. En aangezien van de Britten historisch bekend is dat zij iedereen het Engels opdringen, waar ze ook maar naar toegaan, was het Sranan een lexicaal sterk Engels creools tegen de tijd dat de Nederlanders aankwamen.

De geschiedenis vertelt van kinderen die werden gestraft, vaak heel

ruw, voor het spreken van Sranan, op dat moment Taki-taki genoemd, (een term die nog steeds in Nederland gebruikt wordt door sommige onderwijzers en anderen die met Surinaamse kinderen te maken hebben) later Neger-Engels, dan Sranantongo, tenslotte Sranan. Slaan, fysiek of psychologisch, legde het Sranan niet helemaal stil maar liet leenwoorden uit het Nederlands erin doordringen. Maar hoe groter de noodzaak tot overleven of de sociale mobiliteit van de Sranan sprekers, hoe groter het aantal Nederlandse woorden in het Sranan. Het werd een teken van iemands plaats op de sociale rangorde - hoe hoger op de ladder hoe meer Nederlandse woorden, tot op het laatst mensen helemaal geen Sranan meer spreken, zoals ik heb ontdekt.

Immigratie is ook een context waarin culturele ontlening of assimilatie op kan treden. De term ‘immigrant’ moet verklaard worden om te begrijpen wat de status is van de mensen die immigreren en van de taal. Men ziet b.v. dat wanneer een Europeaan, d.w.z. een blanke, emigreert voor welke reden dan ook, inclusief de economische problemen in zijn eigen land, naar Afrika, of naar andere wat dan onderontwikkelde landen genoemd worden, dan is zo'n persoon niet een emigrant maar een ‘settler’, een nederzetter. Bijv. de Hollander, wat dan ook maar zijn sociale achtergrond is, is in Suriname iemand die een nederzetting begint, maar een Surinamer wat zijn sociale achtergrond ook is, is in Nederland een immigrant. Ook worden blanke mensen die naar Europa gaan niet als immigranten beschouwd. Een immigrant wordt beschouwd als iemand met een laag niveau, iemand die laag staat op de sociale ladder en op die manier wordt ook z'n taal beschouwd. We merken b.v. dat, hoewel er soms woorden uit het Italiaans in het Amerikaans-Engels voorkomen, er feitelijk meer woorden van het Amerikaans-Engels in het Italiaans terecht zijn gekomen, aangezien de Italiaanse immigrant probeert te overleven in het nieuwe land. Omdat zijn taal de lagere is, worden elementen uit de hogere taal opgenomen, maar zelden vice versa. In Londen nemen zwarte jongeren Cockney woorden op in hun creools, maar zelden wordt creools overgedragen op het Cockney.

Er zijn wel gevallen bekend van overdracht van elementen van een lagere naar een hogere taal, maar deze gevallen worden zelden bestudeerd. Zo worden bijvoorbeeld zelden de Indiase leenwoorden in het Engels genoemd, noch de leenwoorden in het Engels van het Afrikaans, noch de Hottentot woorden in het Afrikaans.

Kijken we naar de positie van het Surinaamse kind in Nederlandse scholen, dan zijn duidelijk deze kinderen en ook hun taal, een voor-

beeld van een groep met lage status. Het zijn immigranten in Nederland. Het zijn de ex-'rijksgenoten' waar de Nederlanders het over hebben, en alles wat dit begrip impliceert. Deze kinderen komen bovendien uit niet-blanke bevolkingsgroepen. Als Nederlanders het over Surinamers hebben dan houdt dat begrip niet in-Suriname-geboren-blanken in. Geen boeken of onderzoeksrapporten over Suriname vermelden ooit de blanken in Suriname. Een onderzoeker, bekend als expert over Suriname, placht te zeggen, als men hem vroeg of een bepaald onderzoek, artikel, etc. van een Surinamer was: 'Nee,' zei de expert, 'het was niet van een Surinamer, maar van een blanke'. Hierdoor wordt duidelijk dat Surinamers niet blank zijn, en dan komen we terecht bij het onvermijdelijke, namelijk de kwestie zwart-blank, en het geloof dat al het blanke intrinsiek beter is dan al het zwarte. Dit geloof was er in het verleden, maar is er ook nu, en de bewering van de leerkrachten over de 'achterstand' van de Surinamers (van alle Surinamers) loopt parallel met de eeuwenoude bewering over de inferioriteit van de niet-blanke rassen in het algemeen en het zwarte ras in het bijzonder.

En aangezien de status van een groep samenhangt met de status van de taal van die groep, verklaart dit waarom leerkrachten bezwaar hebben tegen de culturele ontlening door Surinaamse kinderen, die Nederlandse elementen in het Sranan gebruiken, maar het helemaal niet erg vinden als Nederlanders Engelse woorden in hun Nederlands stoppen, of als Engelsen na jaren in Nederland nog steeds Nederlands/ Engelse mengtaal spreken. In feite zei een docente in een gesprek met mij: 'De Engelsen zijn een ontwikkelde natie, je kan ze niet met de Surinamers vergelijken'.

Een andere leraar beweerde: 'Het Engels is een echte taal en bovendien nog een wereldtaal. Wat de Surinamers spreken is een soort gebroken Taki-taki'. Deze zelfde leerkracht wilde er niet over discussiëren of het feit dat waar de Engelsen ook maar heen gingen, ze hun taal meenamen en nooit die van de inheemsen leerden, of dat niet de reden was dat het Engels zo'n wereldtaal was geworden.

Conclusie

Het is duidelijk dat het de status van de persoon of groep personen, die elementen uit T2 in taal T1 gebruiken, is waar het probleem zit. Dit wordt duidelijk als je ziet dat leerkrachten zich bezorgd maken over 'mengtaal' of 'vermenging' bij Surinaamse kinderen, maar helemaal geen moeite hebben met het gebruik van Engelse woorden in het Nederlands en het helemaal acceptabel vinden.

Maar ik heb ook gegevens waaruit blijkt dat het de taal van de Surinamers is, met of zonder leenwoorden, waar de leerkrachten be-

zwaar tegen hebben:

‘We staan niet toe dat ze op school Surinaams praten’.

‘We moedigen ze niet aan om Surinaams te praten’.

‘Wij vragen de ouders ze niet aan te moedigen om thuis Surinaams te praten’.

Dit hierboven waren een paar van de uitspraken tegen mij van leerkrachten, inclusief hoofden van scholen. Geen enkele leerkracht gaf te kennen dat als er geen ‘vermenging’ zou zijn, het Surinaams geaccepteerd zou worden. Maar in elk geval, als een Nederlander of een Engelsman zijn talen door elkaar haalt, dan is er niets aan de hand. Als de mensen die zeggen graag het Surinaamse kind te willen helpen om in Nederlandse scholen vooruit te komen, oprecht zijn, dan moet hun doel zijn om de lage status te verhogen van de Surinaamse bevolking als groep, en van de kinderen in het bijzonder.

In Engeland, met haar West-Indische bevolking, die eenzelfde positie inneemt als de Surinamers hier, is duidelijk geworden dat taalprogramma's, zonder programma's om de status van de mensen te verbeteren, een verspilling van energie waren. Zelfs als de persoon met lage status de taal van de hoge statusgroep overneemt, blijft hij lid van een overheerste groep en dan blijven alle problemen van onderwijs, sociale mobiliteit, etc., problemen die immers afhankelijk zijn van de *lage status* op zich.

Petronella Breinburg

Eindnoten:

* Dit artikel werd uit het Engels vertaald door Pieter Muysken. In de oorspronkelijke versie werd ‘mengtaal’ aangeduid met ‘double talk’, hetgeen door de Nederlandse leerkrachten gesuggereerd was in (Engelstalige) gesprekken met de auteur om te verwijzen naar het soort gemengd taalgebruik van Surinamers waar dit artikel over gaat. Het Engelse woord is veel krachtiger en minder neutraal, met connotaties van oneigenlijkheid en oneerlijkheid (vgl. ‘double dutch’).

1 Voor veel Duitsers, zoals ik in Duitsland heb ontdekt, is het Nederlands een soort Neder-Duits, klinkt het als een baby-Duits van een kind, en is het non-standaard Duits.

Meertaligheid in de klas: kansen op ontmoetingen 6

Tot nog toe zijn zeer voor de hand liggende kansen op ontmoetingen in de meertalige klas-situatie in Suriname te weinig benut. Voorzover

er wel ontmoetingen van de verschillende culturen tot stand kwamen, is dat bijna steeds op spontane wijze gebeurd. Het onderwijs heeft hierbij een ondergeschikte rol gespeeld.

Onder 'ontmoetingen' moet in dit verband worden verstaan: de al dan niet spontane momenten waarop verschillende culturen elkaar inspireren en zo tot bloei komen.

Een gunstige voorwaarde voor ontmoetingen is een emotionele belangstelling voor de eigenheid van de verschillende culturen, hun schoonheid, maar ook hun overeenkomsten en verschillen. Hierdoor ontstaat een besef van wederzijdse waardering met als doel het gemeenschappelijke te ontdekken.

Deze gedachte kan zowel binnen als buiten de school in velerlei activiteiten vorm krijgen. De school, als plaats en instelling waar cultuur-overdracht plaatsvindt op pedagogisch-didactisch verantwoorde wijze, heeft de taak activiteiten te ontplooien in het kader van het multicultureel onderwijs. Het onbenut laten van de mogelijkheden om binnen de school de multiculturele samenleving tot uitdrukking te brengen, heeft zijn oorzaak in de koloniale geschiedenis van Suriname, waarin er nauwelijks sprake was van een cultuurbeleid met als doel natie-vorming na te streven. In het wingewest was de factor taalen culturele ontmoeting niet belangrijk. Wel golden als van belang: produktiviteit, winst en handel. Uiteraard is in de post-koloniale tijd het een en ander gebeurd en is er wat geëxperimenteerd met vormen van cultuuroverdracht op de scholen. Zeer recent is men echter begonnen met het formuleren van en experimenteren met een doordacht cultuurbeleid.

Het onderwijs in Suriname is wat intellectualistisch opgebouwd. Er is weinig ruimte geboden aan ervaringsmomenten en activiteiten. Zo vinden we van dans- en muziekexpressie niets terug in het lesrooster. In het algemeen hebben de uitdrukkingsvaardigheden van de verschillende Surinaamse culturen nog geen plaats gevonden in de klas. Dit terwijl de culturen van alle etnische groeperingen over talloze liederen, spelen, gedichtjes, dansen, en toneelstukjes beschikken, die direct bruikbaar zijn voor de schoolsituatie.

Zoals eerder opgemerkt is er tot nu toe vanuit de Surinaamse overheid te weinig gedaan om de Surinaamse culturele verworvenheden te vertalen naar curricula en schoolwerkplannen. De Surinaamse leerkracht wordt, tenzij hij zich creatief opstelt, gedwongen ongeïnspireerde kennis en vaardigheden over te dragen aan zijn pupillen. Het spreekt daarom voor zich dat de Surinaamse overheid, i.c. het Ministerie van Onderwijs, deze taak serieus neemt en formuleert als prioriteit in haar beleid. De daartoe geëigende instellingen als pedago-

gische instituten en leraaropleidingen kunnen die prioriteit dan realiseren in de onderwijspraktijk. Toch is het goed te kijken naar initiatieven die buiten de school plaats vinden. Het zijn vaak initiatieven van zeer geestdriftige mensen die door dik en dun verder gaan. Op het gebied van toneel valt te denken aan het Doe-theater van Henk Tjon en Thea Doelwijt, dat als voornaamste doelstelling heeft door middel van theater het Surinaams cultuur-eigen over te brengen. Er is een opbloei te constateren van kinderliteratuur. In dit verband moet opnieuw de naam van Thea Doelwijt genoemd worden. De kinderboekenschrijver Gerrit Barron heeft zich toegelegd op het schrijven van kinderboeken die de eigen identiteit benadrukken. Mevrouw De Vries (CCS in Nickerie) is al jaren bezig met het verzamelen van kinderliteratuur. Ook via de radio zijn er pogingen gedaan culturele ontmoetingen te stimuleren, bijvoorbeeld in het kinderprogramma ‘Kom maar naar voren’ van Apintie, verzorgd door Lita Chin (uit de jaren zestig).

Een minder bekende activiteit die tot doel had schoolkinderen te stimuleren elkaar te ontmoeten en zich te ontplooien, was het initiatief - in dezelfde tijd - van mevrouw Truideman, met Ramon de Freitas als regisseur, om kinderoperettes gebaseerd op verhalen en sprookjes uit te voeren.

Tenslotte willen we dan nog de uitstekende kinderpagina noemen die het dagblad ‘De Ware Tijd’ sinds ruim een jaar een keer per week brengt, en die in zijn aandacht voor de Surinaamse cultuur (maar ook voor andere culturen) en zijn stimulansen aan de jonge lezers zelf creatief te zijn, een voorbeeldfunctie voor het onderwijs zou kunnen hebben.

In de rest van dit artikel willen we specifieker ingaan op een centraal onderdeel van elk onderwijs, het taalonderwijs.

Het onderwijs is nog vastgeklonken aan die ene officiële taal en zet daarmee in feite de koloniale traditie van het wegvegen van alle andere talen voort. De surinamisering van het Nederlands (aanpassing van de norm aan het Nederlands zoals dat in Suriname wordt gesproken) is weliswaar enigszins op gang gekomen, wordt door taalleraren bepleit en - voorzichtig - ook reeds toegepast, maar is nog geen officieel beleidsdoel.

Terwijl ‘aardrijkskunde’ en ‘geschiedenis’ op de basisschool al sterk op de Surinaamse situatie ingaan, en er in het literatuuronderwijs ruim aandacht wordt besteed aan Surinaamse literatuur en daarnaast ook aan Caraïbische schrijvers, gaat het taalonderwijs nog steeds aan de concrete taalsituatie voorbij. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de eindtoets van het lager onderwijs (op grond waarvan leerlingen geselec-

teerd worden voor de MULO dan wel voor andere - als ‘lager’ beschouwde - vormen van vervolgonderwijs). Het onderdeel ‘algemene taalkennis’ van deze toets bevatte in 1979 uitsluitend vragen over correct Algemeen Nederlands (ABN). Veel van de vragen waren gericht op hoogst idiomatische kwesties. De vorm: meerkeuzevragen waarbij de kinderen uit vier mogelijkheden of de enige goede of de enige foute moeten aanwijzen, leidt ertoe dat de vraag van correct of foutief taalgebruik sterk domineert. Dit werkt ongetwijfeld door op de visie op taal die het onderwijs als geheel op de leerlingen overbrengt. Het is dan ook niet te verwonderen dat bij een in 1980 gehouden enquête onder aanstaande onderwijzers en taalleraren, Surinaams-Nederlands door meer dan de helft van de informanten negatief omschreven wordt. Een vlot geschreven stukje als het volgende:

> ‘Als ik thuis ga, dan ga ik eten en weer aan de platenspeler om naar de muziek te luisteren. Dan hoor ik blaffen. Er passeert iemand, daarom blafte de hond. En ik schreeuw die hond van mij en ik ga weer naar de muziek luisteren.’

wordt heel algemeen als ‘slecht Nederlands’ beoordeeld en toegeschreven aan een kind ‘uit een lager milieu dat thuis geen Nederlands spreekt’.

Daarentegen is er veel waardering voor een in weinig zeggende boekentaal geschreven opstelletje dat als volgt begint:

> ‘Vaak zit ik in gedachten verzonken aan mijn toekomst te denken. Ik zit dan te peinzen over...’

Dezelfde groep informanten staat echter in grote meerderheid pósitief tegenover Surinaams-Nederlands in literair werk. De redenen die daarvoor opgegeven worden zijn dat Surinaams-Nederlands voor Surinamers meer expressiemogelijkheden heeft dan correct Algemeen Nederlands en ook veel beter de Surinaamse sfeer weergeeft.

Deze antwoorden van aanstaande taalleraren (iedere onderwijzer is natuurlijk ook en vooral taalleraar) weerspiegelen het onderwijs en de daarin uitgedrukte kijk op taal. Immers, correct Nederlands schrijven is in het onderwijs tot nu toe het dominerende thema. Taal als individuele expressie en als expressie van een cultuur komt hierin niet aan bod. De twee laatst genoemde functies spelen een belangrijke rol in literatuur, en de studenten zijn zich er goed van bewust dat dáárvoor een op een externe norm gebaseerd ‘correct Nederlands’ niet geschikt is. In een taal die de expressie dient, moet men zich vrij voelen en niet als in een keurslijf. Maar het onderwijs moet zich toch vooral blijven richten op de taal die maatschappelijk de beste mogelijkheden biedt en dat is, op het punt van geschreven taal, een Nederlands dat nauwelijks van de Nederlandse standaard verschilt.

Wat nu volgt, geldt niet alleen voor de Surinaamse, maar ook voor de Nederlandse situatie. Taalonderwijs gaat nog vaak voorbij aan wat we verworvenheden van de sociolinguïstiek mogen noemen, zoals:

- oordelen over ‘goed’ of ‘fout’ in taal, en in het verlengde daarvan het idee dat sommige groepen een taalachterstand hebben, hebben meestal niets te maken met de kwaliteit en waarde van de beoordeelde taalvormen op zichzelf, maar komen voort uit een soort ‘bijziendheid’: zij die beschikken over de maatschappelijk hooggewaardeerde taal, zijn niet in staat andere varianten te zien als even waardevolle uitdrukkingsmiddelen. *Afwijkend* wordt haast automatisch gezien als *minder*. Hetzelfde geldt voor de cultuurverschillen die zich in de taalvarianten weerspiegelen.
- Er is geen spoor van bewijs voor de opvatting dat de beheersing van de ene taal het leren van een tweede taal ongunstig zou beïnvloeden. Deze opvatting heeft lang geheerst. Op grond hiervan hebben generaties onderwijzers leerlingen het spreken in hun moedertaal trachten te verbieden (in Suriname door middel van de regel: op het schoolerf alleen Nederlands!), of ouders de raad gegeven thuis met hun kinderen zoveel mogelijk de schooltaal te spreken. In feite weerspiegelt de in Nederland nog vaak bepleite ‘onder-dompelingsmethode’: ‘breng kinderen van niet-Nederlandstalige ouders zoveel mogelijk in situaties waarin ze wel Nederlands moeten spreken’ nog steeds deze opvatting.
  Zoals ook in de algemene inleiding tot deze bundel staat, bestaat tegenwoordig de omgekeerde overtuiging, nl. dat een zo volledig mogelijke ontwikkeling van de eerste taal gunstig is voor het leren van andere talen.
- De talen die iemand in diverse periodes leert, hebben sterke verbindingen met haar of zijn gevoelsleven. Ze zijn daarom een belangrijk facet van iemands identiteit. De thuistaal blijft heel vaak verbonden met gevoelens van warmte en veiligheid, en met de van huis uit meegekregen culturele waarden. Een negatieve houding tegenover de thuistaal kan iemands zelfvertrouwen en gevoel van eigenwaarde ernstig aantasten. (En een negatieve houding is niet alleen een voortdurende minachting of afkeuring, maar ook het systematisch negeren van een taal in het onderwijs. Dit houdt immers impliciet de boodschap in, dat een kind, althans in de school-omgeving, geen enkele waarde mag ontlenen aan de kennis van zijn eigen taal en cultuur.)
- Elke taal heeft de mogelijkheid tot groei en elaboratie, door nieuwvormingen en ontleningen. Wat het ontlenen betreft, het is allang bekend dat taalzuiverheid een fictie is. Talen zijn geen gesloten systemen; zeker op lexicaal terrein staan ze open voor elkaar.

> Juist creolentalen, zoals het Sranan en het Saramakkaans, en emigrantentalen, zoals het Sarnami en het Javaans, tonen aan hoe creatief mensen elementen uit andere talen in hun taal kunnen opnemen en transformeren tot elementen van hun eigen taal. Elke taal is voorts inherent produktief, d.w.z. bevat uitdrukkingswijzen die als model voor nieuwvormingen kunnen dienen. Daardoor is elke taalgemeenschap in staat zijn taal uit te bouwen tot een flexibel en tegelijkertijd karakteristiek uitdrukkingsmiddel, met een in principe onbegrensd potentieel. Wel kan het gebeuren dat de uitbouw van een taal op een bepaald moment stokt of zelfs dat een taal armer aan uitdrukkingsmiddelen wordt (en tenslotte sterft). Dat moet dan echter niet worden toegeschreven aan eigenschappen van die taal zelf, maar aan het feit dat de negatieve waardering van die taal door een anderstalige elite, zich gaandeweg ook heeft genesteld in de groep der oorspronkelijke sprekers, zodat deze zijn taal gaat veronachtzamen.

Hoe zou taalonderwijs eruit kunnen zien, dat de meertaligheid van een samenleving (die zich in de klas weerspiegelt), niet als lastig beschouwt, maar als een positief gegeven accepteert? Deze vraag is niet alleen voor het Surinaamse onderwijs relevant, maar ook voor het Nederlandse onderwijs, omdat ook Nederland een multi-culturele en meertalige samenleving is, terwijl daar in het onderwijs maar weinig van terug te vinden is. De vraag is betrekkelijk nieuw, er is nog maar weinig ervaring op het gebied van ‘intercultureel taalonderwijs’, zoals men dit zou kunnen noemen. Hieronder zullen we enkel een aantal uitgangspunten en suggesties formuleren, in de hoop dat deze mensen in het onderwijs zullen stimuleren tot verder nadenken. We gaan niet voorbij aan de taak van het onderwijs de leerlingen de kennis en vaardigheden bij te brengen die ze in de maatschappij nodig (kunnen) hebben. Daar hoort bij een zo goed mogelijke beheersing van de prestige taal, vooral ook van het schriftelijk gebruik ervan. Het is terecht dat de scholen op verschillende niveaus zich hiervoor inspannen en dat er onderzoek gedaan wordt naar de beste methoden om anderstalige kinderen in het onderwijs op te vangen en de standaardtaal te leren. Op deze psycholinguïstische en taaldidactische kant van meertaligheid in de klas willen we verder niet ingaan. Wat ons hier interesseert is de vraag op welke wijze het onderwijs *positief* kan ingaan op de aanwezige talenkennis in een meertalige klas. Dit is in feite een *taalpedagogische* vraag, die het gehele taalonderwijs aan alle leerlingen (en niet alleen de ‘anderstalige’) betreft. In een ander verband heeft een van ons eens een aantal ‘geboden’ voor taalonderwijzers geformuleerd:

- respecteer iedere taal! (ook die van uzelf)
- pak nooit iemand haar of zijn taal af!
- breng kinderen respect bij voor hun eigen taal en die van hun ouders!
- stimuleer kinderen in de ontwikkeling van hun thuistaal!
- breng kinderen respect bij voor de taal van anderstalige klasgenootjes!

Deze geboden vormen op zich nog niet meer dan een set minimum-voorwaarden waaraan ieder humaan onderwijs zou moeten voldoen. Maar hoe kan meertalig, op ontmoeting gericht taalonderwijs eruit zien? Enkele, in feite voor de hand liggende, maar voorzover we weten nog niet vaak toegepaste mogelijkheden zijn:

- laat elke taal die in de klas vertegenwoordigd is, in het onderwijs aan bod komen. Dit kan met behulp van bijvoorbeeld: eenvoudige gedichten of liedjes (met een woord voor woord vertaling), de telwoorden en eenvoudige sommetjes, de namen van een aantal concrete voorwerpen en planten en dieren.
- Laat iedereen een poosje oefenen op de uitspraak van alle vertegenwoordigde talen. De eigennamen van de kinderen vormen misschien een goed startpunt.
- Vergelijk eens hoe de verschillende talen dier- en andere geluiden nabootsen (dus de equivalenten van *boe, bè, loeien, blaten, boem, pets, rang, sissen*).
- Als talen een ander schrift hebben, besteed dan ook daar aandacht aan.
- Probeer samen met de kinderen vast te stellen wat voor kinderen uit de ene taal moeilijk is in een andere taal (en dit dus niet in één richting, vanuit de ‘andere’ talen naar het Nederlands, maar ook omgekeerd).
- Misschien is het mogelijk, met wat oudere kinderen, ook een aantal grammaticale vergelijkingen te maken, bijvoorbeeld op het punt van de woordvolgorde.

De uitkomst zal uiteraard steeds zijn dat er overeenkomst en verschil is tussen talen. Maar beide wijzen in dezelfde richting, nl. dat talen principieel gelijkwaardig zijn, dat in elke cultuur mensen zich uitdrukken met in wezen dezelfde middelen; dat je in elke taal kunt rekenen, de dingen namen kunt geven en zeggen hoe je je voelt. Het elkaar laten ontmoeten van talen relativeert de eigen taal van ieder, echter zonder de waarde ervan aan te tasten. Het is alleen een waarde die niet ten koste gaat van de waarde van welke andere taal ook. Dit ‘schoolvak’ zou men *taal* kunnen noemen en kunnen zien als een

onderdeel van wereldoriëntatie. Natuurlijk is de individuele onderwijzer niet in staat alleen al het hiervoor benodigde materiaal te maken. Het lijkt ons een prachtige uitdaging voor taalkundigen en taaldocenten op p.a.'s (en hun studenten) aan dit soort materiaal te gaan werken. Maar verder hoeft de onderwijzer zelf geen autoriteit te zijn op alle talen die zij/hij in de klas heeft of nog zal kunnen krijgen: de autoriteiten zitten in de klas. Wie bang is dat het teveel tijd zou kosten waardoor de ‘stof’ in het gedrang zou komen, beseft niet hoe waardevol déze stof is. Het is natuurlijk vreemd bij wereldoriëntatie een belangrijk aspect van de in de klas vertegenwoordigde wereld buiten beschouwing te laten. Het zou best zo kunnen zijn - dit moet nog blijken natuurlijk - dat dit verbrede inzicht in taal als uitdrukkingsmiddel de taalbeheersing in de eigen taal ten goede komt.

Eddy Charry en Geert Koefoed

Bibliografie

Adler, M.K.

1977 *Collective and Individual Bilingualism*. Hamburg.

Albert, M.L. & L.K. Oler (red.)

1978 *The Bilingual Brain: Neuropsychological and neurolinguistic aspects of bilingualism*. New York.

Alers, M.J.

1974 *Taalproblemen van Surinaamse kinderen in Nederland*. (Uitgave afd. Cult. Antrop.-Soc. Centrum, Universiteit van Amsterdam) Amsterdam.

Amersfoort, J.M.M.

1968 *Surinamers in de Lage Landen. De ontwikkeling en problematiek van de Surinaamse migratie naar Nederland*. 's-Gravenhage.

Ansken, F.

1978 *Statistics for linguists*. Rowley, Mass.

Appel, R., G. Hubers & G. Meyer

1976 *Sociolinguïstiek*. Utrecht/Antwerpen.

Arlotto, A.

1972 *Introduction to Historical Linguistics*. Boston.

Baboeram, D.

1977 Het jonge Hindostaans(e) bewustzijn. *Span'noe*, 4e jg., no. 6-7.

Bell, R.T.

1976 *Sociolinguistics*. London.

Bickerton, D.

1981 *The Roots of Language*. Ann Arbor.

Bloomfield, L.

1933 *Language*. London.

Breinburg, P.

1981 Sranan and Creolese - two ethnolinguistic in Europe. In: P. Ureland ed., *Kulturelle und sprachliche Minderheiten in Europa*. Tübingen.

Bruma, E.

1958 Maswa. In: *Vox Guyanae*, 1958, 3, p. 10-17.

Cairo, E.

1976 *Kollektieve schuld, ofwel Famir'man Sani*. Baarn.

1979 Wekelijkse rubriek. In: *De Volkskrant*.

Casagrande, J.B.

1954 Comanche Linguistic Acculturation I. In: *IJAL* 20: 140-151.

1954 Comanche Linguistic Acculturation II. In: *IJAL* 20: 217-237.

1955 Comanche Linguistic Acculturation III. In: *IJAL* 21: 8-25.

Cassidy, F.

1969 Teaching Standard English to speakers of Creole in Jamaica, West Indies. In: J.E. Alatis (ed.), *Monograph, 20th Annual Round Table,*

Georgetown University. Washington D.C.

Cazden, B., V.P. John & D. Hymes (eds.)

1974 *The functions of language in the classroom*. New York and London.

Charry, E.

1979 *Een sociolinguïstische verkenning van het Surinaams-Nederlands*. Doctoraalscriptie, Universiteit van Amsterdam.

Clyne, M.G. (red.)

1981 *Foreigner Talk. International Journal of the Sociology of Language* 28.

Comrie, B.

1976 *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge.

Craig, D.R.

1971 Education and Creole English in the West Indies. In: D.H. Hymes (ed.), *Pidginization and Creolization of Languages*. Cambridge.

Daeleman, I.

1972 Kongo elements in Saramacca Tongo. In: *Journal of African Languages* 11 (1), 1-44.

Dale, van

1950 *Nieuw Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*. Bewerkt door C. Kruyskamp en F. de Tollenaere. 's-Gravenhage.

Diebold, A.R., Jr.

1961 Incipient Bilingualism. *Language* 37, 97-112.

Diepraam, W. & G. van Westerloo

1975 *Frimangron*. Amsterdam.

Dik, S.C. & J.G. Kooij

1977 *Beginselen van de algemene taalwetenschap*. Utrecht/Antwerpen.

Dillard, J.L.

1977 *Lexicon of Black English*. New York.

Dittmar, N.

1973 *Soziolinguistik. Exemplarische und kritische Darstellung ihrer Theorie, Empirie und Anwendung*. Frankfurt/M.

Donicie, A.

1956 De partikels ‘sa’ en ‘(de)go’ in de Creolentaal van Suriname. *West-Indische Gids* XXXVI.

1959 *De Creolentaal van Suriname, Spraakkunst*. Paramaribo.

Donselaar, J. van

1977 *Woordenboek van het Surinaams-Nederlands*. Utrecht.

Dorian, N.C.

1981 *Language Death*. Philadelphia.

Dors, H.G.

1977 De taalsituatie van kinderen uit Suriname. *Toegepaste taalwetenschap in artikelen 2*. Anela, Wageningen.

Ebertowski, M.

1978 De relatie tussen taalattitude en taalgedrag - een sociaal-psychologische benadering. *Toegepaste taalwetenschap in artikelen 4*. Anela, Amsterdam.

Echteld, J.J.M.

1962 *The English words in Sranan*. Groningen.

Eersel, Ch.H.

1969 *De Surinaamse taalsituatie*. Paramaribo.

1971 Prestige in choice of language and liguistic form. In: D.H. Hymes (ed.), *Pidginization and Creolization of Languages*. Cambridge.

Elias, M. & F. Jansen

1977 De betrouwbaarheid van het scoren bij sociolinguïstisch onderzoek. *Spektator* 7/8.

1977 *Encyclopedie van Suriname*; onder hoofdred. van C.F.A. Bruyning en J. Voorhoeve; samengest. door W. Gordijn. Amsterdam.

Ferguson, C.A.

1959 Diglossia. *Word* 15, 325-340.

Ferrier, J.H.E.

1950 *De Surinaamse samenleving als sociaal-paedagogisch opgave*. Amsterdam.

Fishman, J.A.

1971 Nation languages and languages of wider communication in the developing nations. In: W.H. Whiteley (ed.), *Language use and social change*. London.

1967 Bilingualism with and without Diglossia; Diglossia with and without Bilingualism. *The Journal of Social Issues* 23.

Fishman, J.A. (ed.)

1971 *Advances in the sociology of language I*. Den Haag.

Foeke, F.C.

1855 *Neger-Engelsch woordenboek*. Leiden.

Fries, Ch.C.

1962 *Linguistics and Reading*. New York.

Fruin, E.D.

1956 De Surinamismen: een linguïstisch-didaktisch probleem. Verslag van een voorlopig onderzoek naar de verschillen tussen het Nederlands in Europa en in Suriname. Hier in deze bundel.

Gal, S.

1979 *Language Shift. Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. New York.

Giglioli, P.P. (ed.)

1972 *Language and social context*. London.

Giles, H. (red.)

Language, Ethnicity, and Intergroup Relations. London.

Gourichan, R.

1978 Klassenstrijd, politiek romantiek en chauvinisme onder Surinaamse studenten. *Aisa Samarhar*, 3 mei.

Greenberg, J.H.

1966 Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. In: J.H. Greenberg (ed.), *Universals of Language*. Cambridge, Mass.

Gumpertz, J.J. & D. Hymes (eds.)

1977 *Directions in Sociolinguistics*. New York.

Gumpertz, J.J. & C.M. Naim

1960 Formal and Informal Standards in the Hindi Regional Language Area. In: Ch. A. Ferguson & J.J. Gumpertz (eds.), *Linguistic Diversity in South Asia. IJAL* 26, no. 3, part III, 92-118.

Hancock, I.F.

West Africa and the Atlantic Creoles. In: *The English Language in West Africa*, 113-122.

Handelingen Staten van Suriname, 7 december 1969.

Hatch, E. (red.)

1978 *Second Language Acquisition. A book of readings*. Rowley, Mass.

Haugen, E.

1950 The Analysis of Linguistic Borrowing. *Language* 26, 210-232.

1953 *The Norwegian Language in America. A Study in Bilingual Behavior*. Philadelphia.

1968 *Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide*. Publications of the American Dialect Society, nr. 26.

Havers, F.

1931 *Handbuch der erklärenden Syntax. Ein Versuch zur Erforschung der Bedingungen und Triebkräfte in Syntax und Stilistik*. Heidelberg.

Heilaard, M.

1977 *Zij en ik*. Paramaribo.

Hellinga, W.Gs. e.a.

1955 Language Problems in Surinam: Dutch as the language of the schools. *Publication of the Bureau for Linguistic Research in Surinam*. Amsterdam.

Hellinga, W.Gs.

1958 Kansen voor het Nederlands in Suriname. In: *Album Edgard Blancquart*. Tongeren.

Helman, A.

1954a *Green pastures*. Paramaribo.

1954b Een proeve van Surinaams-Nederlands. *Vox Guyanae* 1, nr. 2. Paramaribo.

Lichtveld, L. e.a.

1977 *Cultureel Mozaïek van Suriname*. Zutphen.

Hermkens, H.M.

1969 *Fonetiek en Fonologie*. 's-Hertogenbosch.

Herskovits, M.J.

1931 On the provenience of the Portuguese in Saramacca Tongo. *West Indische Gids* 12, 545-557.

1936 *Suriname folk-lore*... New York (herdruk New York, 1969).

Hira, S.

1982 *Van Piary tot Anton de Kom*. Amsterdam.

Hockett, C.F.

1958 *A course in modern linguistics*. New York.

Hollander, A.N.J. den, O.D. van den Muyzenberg, W.F. Wertheim, J.D. Speckman

1966 *De plurale samenleving, begrip zonder toekomst?* Meppel.

Hoyer, H.

1948 Linguistic and Cultural Change. *Language* 24, 335-345.

Hymes, D.H. (ed.)

1971 *Pidginization and Creolization of Languages*. Cambridge.

Hymes, D.H.

1972 On Communicative Competence. In: Pride & Holmes (eds.), 1972, 269-293

Jansen, F.

1978 De sociolinguïstische benadering van taalverandering. In: G. Koefoed & J.v. Marle (red.), *Aspekten van Taalverandering*. Groningen.

Kachru, B.B.

1975 Toward Structuring the Form and Function of Code Mixing: An Indian Perspective. *Studies in the Linguistic Sciences* 5, no. 1, 74-92.

Kelley, G.

1966 The Status of Hindi as a Lingua Franca. In: W. Bright (ed.), *Sociolinguistics. Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference 1964*. Den Haag, pp. 299-308.

Klerk, C.J.M. de

1953 *De Immigratie der Hindostanen in Suriname*. Amsterdam.

Koefoed, G.

1977 Surinaams-Nederlands. In: *Encyclopedie van Suriname*, W. Gordijn (red.). Amsterdam.

1978 Taal en taalverandering. In: G. Koefoed & J.v. Marle (red.), *Aspecten van Taalverandering*. Groningen.

Koefoed, G. et al.

1977 *Taalkeuze bij Surinamers van Hindostaanse afkomst*. Utrecht.

Koefoed, G. en R. May

1977 *Motieven van Taalkeuze in Suriname en de houding tegenover het Surinaams-Nederlands*. Inst. A.W. de Groot, Utrecht.

Kloss, R.

1967 Types of Multilingual Communities: A Discussion of Ten Variables. In: S. Lieberson (ed.), *Explorations in Sociolinguistics. IJAL* 33, part II, no. 4-7-17

Kroeber, A.L.

1963 *Anthropology: Cultural Patterns and Processes*. New York.

Kruijer, G.J.

1977 *Suriname. De Problemen en hun Oplossingen*. Utrecht/Antwerpen.

Labov, W.

1966 *The social stratification of English in New York City*. Washington D.C.

1972a *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia.

1972b *Language in the Inner City*. Philadelphia.

1972c Some principles of linguistic methodology. *Language in Society* 1 (1), 97-120.

Lehmann, W.P.

1973 *Historical Linguistics. An Introduction*. New York.

Lier, R. van

1977 *Samenleving in een grensgebied*. Amsterdam.

Lichtveld, U.M. en J. Voorhoeve

1958 *Suriname: spiegel der vaderlandse kooplieden*. Zwolle.

Mackey, W.F.

1978 *Bilinguisme et contact des langues*. Paris.

Macnamara, J.

1967 The Bilingual's linguistic performance. A psychological overview. *The Journal of Social Issues* 23, 58-77.

Marhé, R.

1978 Waarom toch die Emancipatie van het Sarnami? Supplement *Aisa Samachar* 4, no. 9/10.

Minco, M.

1959 Het adres. Uit ‘de andere kant’. In: W. Drop (red.), *Indringend*

lezen. Den Haag.

Mitchell - Kernan, C.

1972 Signifying, loud talking and marking. In: Th. Kockman (ed.), *Rappin'and Stylin' out*. Urbana.

Moravcsik, E.A.

1978 Language Contact. In: J.H. Greenberg (ed.), *Universals of Human Language, vol. 1: Method and Theory*. Stanford, pp. 94-122.

Mijs, A.A.

1974 Onderwijs en Ontwikkeling in Suriname, Onderzoek Sociale Ontwikkelingsstrategie Suriname 1969. *Deelrapport 7*, Sociografisch Instituut, Universiteit van Amsterdam.

Olphen, H.H. van (ed.)

1975 *Linguistic Borrowing. Working Papers 1974 Conference ACTUAL*. Austin, Texas.

Olphen, H.H. van

1975 Hindi-Urdu Diglossia in India. In: H.H. van Olphen (ed.), 119-123.

Paradis, M. (red.)

1978 *Aspects of Bilingualism*. Columbia S.C.

Pée, W., W.Gs. Hellinga, A. Donicie

1953 Opstellen over het Surinaams. *Taal en Tongval* III (1951), 130-192, en V (1953), 4-19.

Pfaff, C.W.

1976 Functional and Structural Constraints on Syntactic Variation in Code Switching. In: S.B. Steeven et al. (eds.), *Papers from the Parasession on Diachronic Syntax*. Chicago.

1979 Constraints on Language Mixing: Intrasentential Code Switching and Borrowing in Spanish/English. *Language* 55, 291-318.

Sankoff, G.

1972 Language Use in Multilingual Societies: Some Alternative Approaches. In: J.B.

Pride & J. Holmes (eds.), *Sociolinguistics*. London.

Sankoff, G. & P. Kay

1974 A language universals approach to pidgins and creoles. In: *Pidgins and Creoles: current trends and prospects*, Washington, 61-72.

Schoonhoven, C.W.

1939 Het Nederlands in Suriname. *Nieuwe Taalgids* 33.

Schuchardt, H.

1909 Die Lingua Franca. *Zeitschrift für romanische Philologie*, Vol. 33, 441-461 (Engelse versie in Hugo Schuchardt, *The etnography of variation. Selected writings on pidgins and creoles*. Ann Arbor).

Scotton, C.M. & J. Okeju

1973 Neighbours and Lexical Borrowings. *Language* 49, 871-889.

Selinker, L.

1972 Interlanguage. *IRAL* 10, 201-231.

Sewpersad, J.P.

1979 *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij*. Groningen.

Simons, R.D.

1954 Het partikel ‘sa’ in het Surinaams. *West Indische Gids* 35, 166-170.

Slagveer, J.

1967 *Sibiboesi, Powemas foe Jozef Slagveer*. Paramaribo.

Southworth, F.C.

1971 Detecting Prior Creolization: An Analysis of the Historical Origin of Marathi. In: D.H. Hymes (ed.), *Pidginization and Creolization of Languages*. Cambridge, 255-273.

Speckman, J.D.

1963 *De houding van de Hindoestaanse bevolkingsgroep in Suriname ten opzichte van de Creolen*. 's-Gravenhage.

1966 Het taalgebruik bij de Hindoestanen in Suriname. *Nieuwe West-Indische Gids* 45.

Sridhar, S.N.

1975 On the Aryanization of the Kannada Lexicon: A Study of Hindi-Urdu Loanwords in Kannada. In: H.H. van Olphen (ed.), 99-108.

1978 Linguistic Convergence: Indo-Aryanization of Dravidian Languages. *Studies in the Linguistic Sciences* 8, 1, 197-215.

Stewart, W.A.

1969 Sociopolitical Issues in the linguistic treatment of Negro Dialect. In: J.E. Alatis (ed.), *Monograph, 20th Annual Round Table*, Georgetown University.

Sturtevant, E.H.

1961 *Linguistic Change. An Introduction to the Historical Study of Language*. Chicago.

Swadesh, M.

1955 Towards Greater Accuracy in Lexicostatistic Dating. *IJAL* 21, 121-137.

Pietersen, L.

1976 *Taalsociologie*. Groningen.

Polomè, E.C.

1975 Introduction: Linguistic Borrowing. In: H.H. van Olphen (ed.), p. 2-14.

Poplack, S.

1980 Sometimes I'll start a sentence in English y TERMINO EN ESPANOL: toward a typology of code-switching. *Linguistics* (18) 7/8, 581-618.

Price, R.

1975 Kikóongo and Saramaccan. A reappraisal. *Bijdragen Taal-, Land-, en Volkenkunde* 131, 461-478.

Reichling, A.

1939 *Over essentiële en toevallige grammatica regels*. Groningen.

Renselaar, H.C. van

1963 *De houding van de Creoolse bevolkingsgroep in Suriname ten opzichte van de andere bevolkingsgroepen*. 's-Gravenhage.

Rens, L.L.E.

1953 *The Historical and Social Background of Surinam's Negro-English*. Amsterdam.

Robson, C.

1973 *Experiment, Design and Statistics in Psychology*. London.

Sahtoe-Bainathsah, S.D.

1975 *Het gebruik van het Sarnami*. Rijksuniversiteit Leiden.

Tervoort, B. Th. et al.

1972 *Psycholinguistiek*. Utrecht.

Thompson, R.W.

1961 A note on some possible affinities besteen creole dialects of the Old World and those of the New. In: R.B. LePage (ed.), *Proceedings of the 1959 Conference on Creole Language Studies*. Cambridge.

Tinbergen, D.C. & Th.H. d'Angremond

1946 *Nederlandse spraakkunst. Met vragen en oefeningen*. Zwolle.

Todd, L.

1974 *Pidgins and Creoles*. London.

Trefossa (pseud. van Henny Ziel)

1957 *Trotji*. Amsterdam.

Valdman, A. (red.)

1977 *Pidgin and Creole Studies*. Bloomington.

Verma, S.K.

1976 Code Switching: Hindi-English. *Lingua* 38, 153-165.

Voorhoeve, J.

1952 De studie van het Surinaams. *De West-Indische Gids* 33, 175-182.

1953 *Voorstudies tot een beschrijving van het Sranan Tongo* (Negerengels van Suriname) Amsterdam.

1957 The verbal system of Sranan. *Lingua* 6, 374-396.

1962 *Sranan Syntax*. Amsterdam.

1973 Historical and linguistic evidence in favour of the relexification theory in the formation of creoles. *Language and Society* 2.

Voorhoeve, J. & U.M. Lichtveld

1970 Het Surinaams (Sranan-tongo). *De Gids* 133, 9.

1975 *Creole Drum, An Anthology of Creole Literature in Surinam*. New Haven, Conn.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (W.R.R.)

1979 *Etnische minderheden*. W.R.R.-rapport 17. 's-Gravenhage.

Vooys, C.G.N. de

1952 *Nederlandse spraakkunst*. Met medewerking van M. Schönfeld. Groningen.

Voskuil, J.J.

1956 *Het Nederlands van Hindoestaanse kinderen in Suriname*. Amsterdam.

De Waal-Malefijt, A.

1963 *The Javanese of Surinam, Segment of a Plural Society*. Assen.

Weinreich, U.

1953 *Languages in Contact. Findings and Problems*. New York.

Wel, F.J. van & A.J. Vervoorn

Het Nederlands in Suriname. Uitgave Kabinet voor Surinaamse en Nederlands-Antilliaanse Zaken. 's-Gravenhage.

Whinnom, K.

1971 Linguistic hybridization and the 'special case' of pidgins and creoles. In: D.H. Hymes (ed.), 91-116.

Willemsen, G.

1980 *Koloniale politiek en transformatieprocessen in een plantageekonomie; Suriname 1873-1940*. Utrecht.

Woisetschläger, E.

1977 A semantic theory of the English auxiliary system. MIT thesis. Cambridge, Mass.

Wolfram, W.

1969 *A sociolinguistic Description of Detroit Negro Speech*. Washington D.C.

1961 *Woordenlijst van het Sranan-tongo: Glossary of the Suriname Vernacular*. Paramaribo.

Zandvoort, R.W.

1974 *A Handbook of English Grammar*. Groningen.